

VAHID KARAVELIĆ

AGRESIJA

NA

BOSNU I HERCEGOVINU

SJEVEROISTOČNA BOSNA

1991.-1992.

Vahid Karavelić

AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU

(sjeveroistočna Bosna 1991. do 1992.)

Sarajevo, 2004.

Izdavač
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava,
Sarajevo

Za izdavača
Prof. dr. Smail Čekić

Urednik
Šefko Hodžić

Recenzenti
Prof. dr. Salih Kulenović,
general Rasim Delić

Grafički urednik
Kemo Bećirević

Naslovna strana i DTP
dizajn studio mrakART

Lektor
Samija Rizvanović

Korektura
Fariz Fadžan

Štampa
Štamparija FOJNICA, d.o.o. Fojnica

Tiraž: 2.000

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
355. 45 (497.6-18) "1991/1992"

KARAVELIĆ, Vahid

Agresija na Bosnu i Hercegovinu:
(sjeveroistočna Bosna 1991. do 1992.) / Vahid
Karavelić. - Sarajevo: Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava,
2004. - 406 str. : ilustr. ; 25 cm
Bibliografija: str. 371-377 ; bibliografske i
druge bilješke uz tekst
ISBN 9958 - 740-23-0
COBISS. BiH - ID 13006598

Na osnovu mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, broj 04-15-1017/04 od 11. 03. 2004. godine ova knjiga je proizvod iz člana 18 tačka 10 Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet proizvoda.

PREGOVOR

*...svima onima koji prvi prepoznaše
nadolazeću opasnost - agresiju na
Bosnu i Hercegovinu,
stadoše u redove za pripremu i odbranu,
dadoše živote i odbraniše je...*

PREDGOVOR

Autor ove knjige, Vahid Karavelić, kome sam bio predsjednik komisije za odbranu magistarskog rada na temu "POLITIČKO-VOJNE PRIPREME AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU I NJENO IZVOĐENJE NA PROSTORU SJEVEROISTOČNE BOSNE", uspio je uz istovremenu znatnu doradu i dopunu magistarskog rada novim sadržajima, napisati izuzetno značajan rad sa veoma bogatim historijskim sadržajem, koji je potkrijepljen mnoštvom izvornih dokumenata.

U ovoj knjizi, pod naslovom AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU (SJEVEROISTOČNA BOSNA 1991. - 1992.), autor ističe da je Bosna i Hercegovina, kao jedna od ravnopravnih republika unutar SFRJ, pristupila, shodno složenoj situaciji u SFRJ, iznalaženju adekvatnog rješenja za svoj državno-pravni status. Kada su se ispoljile osvajačke pretenzije od susjeda, Bosna i Hercegovina na prijedlog Evropske zajednice, zapravo Badinterove komisije, sprovodi referendum za nezavisnost (29. februara i 1. marta 1992.), radi demokratskog načina rješavanja krize.

Velikosrpski nacionalistički državno-politički vrh u Beogradu izvršio je sve pripreme za uspješno izvođenje agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Autor, pored ostalog, potvrđuje stanovišta da je Srpska demokratska stranka BiH bila kolaboracionistički organ velikosrpskog agresora, odnosno u funkciji realizacije velikodržavnog projekta beogradskog režima u formiranju "Velike Srbije". Napad na Republiku Bosnu i Hercegovinu, uključujući i sjeveroistočnu Bosnu, bio je čin klasične agresije, prema njenom određenju u Rezoluciji UN 3314, od 14. decembra

1974, kao "upotreba oružane sile od strane neke države (...) protiv neke druge države".

Opisujući izvođenje društvenih i političkih promjena u SFRJ autor ukazuje na dvije koncepcije: a) proglašenje suverenih republika na temelju avnojskih granica i volje naroda putem referenduma i b) nacionalističko "zaokruživanje" teritorija upotrebom sile (JNA) za ostvarivanje velikodržavnih projekata. Između ostalog, u navedenom kontekstu posebno analizira i sjednicu Vrhovne komande Oružanih snaga SFRJ od 12. marta 1991. i pravilno konstatuje da se JNA u rješavanju promjena u SFRJ priklonila volji političkog rukovodstva najbrojnije nacije u SFRJ. Zatim razmatra odluku o formiranju kolaboracionističke tvorevine Srpske Republike Bosne i Hercegovine (kasnije Republike srpske) 9. januara 1992., kao i odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, od 12. maja 1992. i dr. U ostvarivanju svojih ciljeva SDS BiH je dobijala uputstva i direktive od beogradskog režima i JNA, kako bi izvršila indoktrinaciju bosanskih Srba, njihovo naoružavanje i vojno organizovanje. JNA je pristupila realizaciji plana "RAM", a Komanda 2. vojne oblasti pretvorena je u Glavni štab Vojske Republike Srpske čime se indirektno htjelo naglasiti da je VRS integralni dio Vojske SRJ.

Agresija na Bosnu i Hercegovinu svoje pune razmjere je, po autoru, dobila napadom velikosrpskog agresora na Bijeljину, Zvornik, itd., odnosno na sjeveroistočnu Bosnu.

Razmatrajući karakteristike sjeveroistočne Bosne sa geopolitičkog, ekonomskog i vojnog aspekta, ovaj prostor je, po autoru, imao dovoljan broj vojno sposobnih, a uz ekonomsku i industrijsku razvijenost sjeveroistočna Bosna je imala i dobru osnovu za uspostavu odbrambenog sistema, što nije dovoljno iskorišteno. Autor takođe razmatra i nastanak Patriotske lige BiH sjeveroistočne Bosne, zatim elaborira probleme, uspjehe i neuspjehe Patriotske lige, Teritorijalne odbrane i Armije RBiH na prostoru sjeveroistočne Bosne u periodu priprema za odbranu i za vrijeme odbrane od agresije 1991. - 1992. Zaključuje da Patriotska liga, za razliku od osamnaestodnevnog otpora u Zvorniku na Kula Gradu, nije uspjela pružiti veći otpor u Bijeljini, Janji, Bratuncu, Vlasenici, Srebrenici, Kalesiji i Brčkom.

Otpor branilaca na Kula Gradu je, po autoru, bio od presudnog značaja za odbranu sjeveroistočne Bosne od potpune okupacije od velikosrpskog agresora.

U radu Patriotske lige autor je identifikovao više problema koji su uticali na kvalitet sprovedenih priprema za odbranu. Izdvojio je sljedeće: nedostatak svih vrsta sredstava, nedovoljna povezanost međuopćinskih patriotskih liga, nepostojanje čvrstog i na principu subordinacije zasnovanog rukovođenja svim općinskim štabovima Patriotske lige i Teritorijalne odbrane, pogrešne procjene pojedinih općinskih vodstava u pogledu opasnosti od agresije, napuštanje gradova od strane općinskih rukovodstava, nepovjerenje između Regionalnog štaba i jednog broja općinskih štabova Patriotske lige i Teritorijalne odbrane.

Osim analize relevantnih dokumenata o pripremama za odbranu stanovništva, autor koristi i vlastitu spoznaju kao učesnik u procesu odbrambenih priprema, a zatim i kao komandant Okružnog štaba TO Tuzla (do 27. aprila 1992.). Pored toga, autor je bio oficir JNA, a zatim pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine tokom cijelog perioda odbrane od agresije, što ga čini kompetentnim da može autoritativno pisati na ovu temu.

U pisanju ove knjige služio se analizom sadržaja, posmatranjem, metodom komparacije, kao i statističkom metodom. Uz relevantnu literaturu, koristio je i arhivsku građu iz više arhiva, posebno Arhiv Armije RBiH-VF BiH. Budući da zbog nedostupnosti izvora nije izvršio komparativno istraživanje arhivske građe Armije RBiH i snaga agresora, autor nije imao mogućnost za izvođenje svih zaključaka o tome zašto je toliko gradova u Podrinju za kratko vrijeme bilo okupirano od strane velikosrpskog agresora i njegovih kolaboracionista. Zbog toga ovu knjigu treba posmatrati kao podsticaj za dalji istraživački rad u domenu agresije na Bosnu i Hercegovinu, posebno pojedinih njenih dijelova, kao što je sjeveroistočna Bosna.

Sarajevo, 2. mart 2004.

Prof. dr. Smail Čekić

UVOD

Otkako postoji čovjek, narodi, nacije, države, politike, vojske, postoje i ratovi¹ kao rezultat određenih društveno-političkih promjena i protivrječnosti odnosno antagonizama izazvanih tim promjenama. Ključni sadržaj ove knjige upravo su društvene i političke promjene koje su se dogodile u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ)² u periodu pred agresiju od 1990. - 1991., zatim četverogodišnja agresija

- 1 Rat je način nasilnog rješavanja međusobnih sporova u vidu oružanog sukoba između dvije ili više država. Rat predstavlja kompleksan, intenzivan i masovan sukob država, vojno – političkih saveza, ili različitih društvenih snaga unutar jedne zemlje u kojem se masovno i organizirano primjenjuje oružana sila i vodi oružana borba radi ostvarivanja određenih političkih, ekonomskih i vojnih ciljeva država, naroda, itd. - Vuko Gozde Vučetić, *RAT u VOJNA ENCIKLOPEDIJA*, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1974., (u daljnjem VOJNA ENCIKLOPEDIJA) sveska 7, str. 746-757.
- 2 Jugoslavija je savezna država kao državna zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika, kao i socijalističkih autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova koje su u sastavu SR Srbije, zasnovana na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti. Sačinjavaju je šest socijalističkih republika: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija i Srbija i dvije socijalističke autonomne pokrajine: Kosovo i Vojvodina koje su u sastavu SR Srbije. Socijalističke republike i pokrajine administrativno su podijeljene na opštine (komune), kojih u Jugoslaviji ukupno ima 500. Socijalističke republike u sklopu SFRJ su države zasnovane na suverenosti naroda i na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi i socijalističke samoupravne demokratske zajednice radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti. Imaju svoj ustav i svoje zakonodavne i upravne organe (republička skupština i izvršno vijeće) i rješavaju sva društveno-ekonomska pitanja koja nisu u nadležnosti Federacije. Pokrajine su autonomne socijalističke samoupravne demokratske društveno-političke zajednice u kojima radni ljudi, narodi i narodnosti ostvaruju suverena prava, a kad je to u zajedničkom interesu radnih ljudi, naroda i narodnosti republike kao cjeline Ustavom SR Srbije utvrđeno – i u republici. Socijalističke autonomne pokrajine imaju takođe svoj ustav i svoje zakonodavne (pokrajinska skupština) i upravne organe (pokrajinsko izvršno vijeće). - *Ustav SFRJ*, Prosveta, Beograd, 1974. Odluka o federativnom uređenju SFRJ donesena je na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943., a Jugoslavija je proglašena federativnom republikom 29. novembra 1945. Prvi ustav donesen je 31. januara 1946., a njegove izvjesne odredbe izmijenjene su ustavnim zakonom od 13. januara 1953. - Lazar Maljković, Dušan Čalić i Dušan Bilandžić, *JUGOSLAVIJA, VOJNA ENCIKLOPEDIJA*, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1972., sveska 4, str. 79-131.

na Republiku Bosnu i Hercegovinu³ (sjeveroistočnu Bosnu) 1992. kao i njena odbrana.⁴

O društvenim i političkim promjenama u SFRJ, odnosno o njenoj disoluciji i o agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu do sada su napisani brojni radovi. Međutim, vrlo je malo autora koji su u cijelosti obuhvatili sveukupne društvene i političke promjene u SFRJ, te mjesto, ulogu i doprinos Patriotske lige Republike Bosne i Hercegovine, a posebno Patriotske lige sjeveroistočne Bosne tokom odbrane sjeveroistočne Bosne od agresije. Međutim, pošto je autor ove knjige bio pripadnik bivše Jugoslovenske narodne armije (JNA)⁵, koja je bila jedan od subjekata agresije na RBiH, zatim Patriotske lige (PL) Republike BiH⁶ u periodu priprema za odbranu

- 3 Agresija na Republiku BiH - prema sadržaju definicije iz Rezolucije o agresiji, očito je da je po svim njenim elementima izvršena agresija na BiH od strane SRJ. Agresija na Bosnu i Hercegovinu se dijeli na tri dijela, tri etape. Prva, u kojoj je agresija započela još 1991. kroz naoružavanje srpskih paravojnih formacija i ubacivanje bandi (iz Srbije i Crne Gore) na teritoriju Bosne i Hercegovine, te povlačenje vojne sile (jugoslovenske armije) iz Slovenije, a potom i iz Hrvatske i njena koncentracija na teritoriji Bosne i Hercegovine. Druga etapa agresije je označena otvorenim i masovnom upotrebom oružane sile (invazija) početkom aprila 1992. i njeno korištenje u provođenju genocida nad nesrpskim stanovništvom u tada već međunarodno priznatoj Bosni i Hercegovini. Agresija je nastavljena sve do potkraj 1995., ali je prerasla u rat polovinom 1992., onda kada su snage za odbranu BiH postale masovnom i organiziranom silom, sposobnom da zaustavi napredovanje agresora i da mu nanese značajne gubitke. Formirana je time druga zaračena strana, pa agresija sve do svoga kraja (1995.) nije bila jednostrani čin upotrebe sile, čime je spriječen njen krajnji cilj: okupacija BiH i njen ostanak pod vlašću srbijansko-crnogorskog režima. Treća etapa i karakteristika agresije na BiH jeste otvoreno uključivanje Hrvatske vojske u agresiju, naročito od aprila 1993. - Izet Beridan, Ivo Tomić, Muharem Kreso, *LEKSIKON SIGURNOSTI*, DES, Sarajevo, 2001., str. 20.
- 4 Odbrana je vid borbenih dejstava u kojem taktičke i združene taktičke jedinice jednovremeno i odlučno, po jedinstvenoj zamisli, koristeći terenske uvjete, inženjersko uređenje i zaprečavanje, snagu i efikasnost sistema vatre, taktičku pokretljivost, dejstvima sa fronta i bokova, kao i iz pozadine neprijatelja, vatreno udaraju po svim elementima njegovog borbenog poretka, nanoseći mu što veće gubitke i sprečavajući njegove dalje prodore. Osnovni cilj odbrane je nanošenje što većih gubitaka neprijatelju, slamanje i zaustavljanje njegovog napada i stvaranje uvjeta za promjenu odnosa snaga u vlastitu korist. - *VOJNA ENCIKLOPEDIJA*, Sveska br. 6, str. 251.
- 6 Jugoslavenska narodna armija (JNA) bila je osnovna oružana snaga narodne odbrane Jugoslavije od 27. juna 1941. kada je formiran Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije (NOPOJ) s Josipom Brozom Titom na čelu kao generalnim sekretarom KPJ. Tako se ona razvijala i već 1945. formirane su četiri armije, a 1. marta 1945. NOV i POJ su preimenovane u Jugoslovensku armiju - JA, a ova u JNA 22. decembra 1951., a vrhovni štab u GS JNA. Nestala je 27. aprila 1992. kada je SRJ (Srbija i Crna Gora) proglasila svoj Ustav na Žabljaku i time formirala svoju Vojsku Jugoslavije - VJ. Zadatak JNA bio je da štiti nezavisnost, ustavni poredak, nepovredivost i cjelokupnost teritorije Jugoslavije (SFRJ). JNA se sastojala od Kopnene vojske, Ratne mornarice i Ratnog vazduhoplovstva, a organizovana je u vojne jedinice i ustanove. U njenom sastavu su bile i granične jedinice za osiguranje granica Jugoslavije na kopnu i moru. Sva tri njena vida imali su rodove i službe koje su se dijelile na vrste, grane i specijalnosti. JNA je bila armija svih naroda i narodnosti SFRJ, a njen sastav po Ustavu SFRJ iz 1974. treba da oslikava procentualnu zastupljenost naroda i narodnosti u SFRJ u odnosu na ukupan broj stanovnika SFRJ.
- 6 Patriotska liga Bosne i Hercegovine (PL BiH) - oblik patriotskog odbrambenog organiziranja svih građana - patriota u SRBiH za odbranu države Bosne i Hercegovine i njen opstanak devedesetih godina prošlog stoljeća. Patriotska liga, pored Teritorijalne odbrane, predstavlja embrijon iz kojeg je nastala Armija RBiH, kao oružana sila Republike Bosne i Hercegovine. Uvidjevši opasnost od srpsko-crnogorskog fašizma, grupa čelnih ljudi Stranke demokratske akcije odlučila je da je neophodno vršiti organizirane pripreme za suprotstavljanje nadirućem fašizmu. Taj pokret dobija ime PATRIOTSKA LIGA NARODA BOSNE I HERCEGOVINE. Odmah potom se pišu

od agresije, te na kraju pripadnik **Teritorijalne odbrane**⁷ i **Armije RBiH**⁸ i istovremeno sudionik hrabrog otpora agresiji na Republiku BiH, smatra se kompetentnim da piše o ovoj temi na ovaj način. Istovremeno, u knjizi se po prvi put objavljuju mnogi sadržaji i dokumenti koji će upotpuniti historiju Bosne i Hercegovine.

Ovom knjigom autor želi da se u najvećoj mogućoj mjeri razotkriju interesi i planovi **agresora**⁹ u agresiji na RBiH, posebno na prostoru sjeveroistočne Bosne, kao i proces priprema za odbranu Republike BiH

prve upute za organiziranje naroda za odbranu i dostavljaju povjerljivim ljudima u regionalne i općinske odbore Stranke demokratske akcije. Intenzivnim radom na terenu angažuju se ličnosti – oslonci za dalje omasovljavanje pokreta. Poseban poticaj omasovljavanju Patriotske lige dalo je formiranje Savjeta za nacionalnu odbranu pri Stranci demokratske akcije. U skladu s procjenom razvoja ekspanzionističke okupatorske politike Srbije i Crne Gore, u organizaciji Stranke demokratske akcije u Domu milicije u Sarajevu održan je 10. juna 1991. sastanak kojem je prisustvovalo 356 najodgovornijih kadrova političkih, kulturnih, humanitarnih i drugih institucija, predstavnika prvenstveno Bošnjaka sa cjelokupnog prostora bivše Jugoslavije, pod neposrednim rukovođenjem Alije Izetbegovića, predsjednika Stranke demokratske akcije i predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine. Donesen je proglašenje u kome stoji da se želi: cjelovita i građanska Republika Bosna i Hercegovina sa svim pravima i slobodama svih naroda i građana koji u njoj žive. Izražena je spremnost za borbu protiv svih onih koji budu ugrožavali opstanak takve Bosne i Hercegovine. Za odbranu takvih ciljeva pozvani su svi narodi i građani: Bošnjaci, Hrvati, Srbi i drugi.

Na ovom skupu pri Stranci demokratske akcije formiran je **SAVJET ZA NACIONALNU ODBRANU**. Proglašenje s ovog skupa ima historijski značaj, a osnovne poruke bile su sljedeće:

- da su sile ugrožavanja BiH i prvenstveno Bošnjaka na pragu realizacije mračnih genocidnih ciljeva;
- da Stranka demokratske akcije kao politički faktor prihvata historijsku odgovornost u pripremi naroda za očuvanje vlastite egzistencije i vlastite države;
- da Stranka demokratske akcije pristupa vojnom organiziranju svog naroda na širokoj političkoj platformi koja je na patriotskoj osnovi prihvatljiva za sve političke faktore, bez obzira na razliku u njihovim političkim programima;
- da je Bošnjački narod ušao u novu historijsku fazu svoga nacionalnog konstituiranja i izgradnje vlastite političke, državotvorne, kulturne, tradicijske i vjerske samosvijesti.

Poruke historijskog skupa održanog u Domu milicije 10. juna 1991. u Sarajevu, izražene u Proglašenju, imale su snažan odjek. U septembru i oktobru iste godine određeni broj viših oficira Bošnjaka napušta tadašnju JNA i stavlja se na raspolaganje Patriotskoj ligi. To je omogućilo formiranje Glavnog štaba Patriotske lige za BiH, te regionalnih, subregionalnih i općinskih štabova Patriotske lige. Ovi štabovi bili su organizirani na jedinstvenim osnovama. Imali su vojni i politički dio. Značaj formiranja štabova Patriotske lige jeste u njihovom doprinosu u okupljanju jedinica PL-a, koje su do tada bile usitnjene, malobrojne i rascjepkane.

- 7 Teritorijalna odbrana RBiH predstavlja naziv za sve objedinjene naoružane formacije (PL RBiH, Zelene beretke, pripadnici i sastavi aktivnog i rezervnog sastava policije, štabova i jedinica TO SRBiH, koje su mogle biti upotrijebljene, spontani oblici udruživanja građana u cilju pružanja oružanog otpora agresiji, itd.) koje su ustale da pruže otpor agresoru na BiH. Predsjedništvo RBiH 8. aprila 1992. donosi Uredbu o ukidanju dotadašnjeg Republičkog štaba TO i obrazovanju štaba TO RBiH, a 9. aprila Odluku o objedinjavanju svih organizovanih snaga PL-a RBiH, Zelenih beretki i drugih na teritoriji RBiH u TO RBiH, koje su stale u odbranu BiH od agresije i stave se pod komandu štabova u TO RBiH. - Hasan Efendić, *KO JE BRANIO BOSNU*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo 1999., str. 12 i 13.
- 8 Armija RBiH je oružana sila Republike BiH, osnovna komponenta i stub oružanih snaga RBiH. Oružane snage RBiH činili su Armija i MUP RBiH. Razvila se iz jedinica TO, aktivne i rezervne policije, te pokreta otpora patriotskih snaga samo-organiziranog naroda (PL-a BiH, Zelenih beretki, i dr.), koje su ustale u odbranu od agresije. Armija RBiH formirala se i razvijala na konceptu Platforme o radu Predsjedništva RBiH u ratnim uslovima. - Izet Beridan, Ivo Tomić, Muharem Kreso, nav. djelo, str. 27 i 28.
- 9 Agresor - država koja na bilo koji način ugrozi nezavisnost, suverenitet ili teritorijalni integritet druge države, odnosno čije oružane snage napadnu drugu zemlju. - Isto, str.21.

(sjeveroistočne Bosne) angažovanjem Patriotske lige, Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), Teritorijalne odbrane (TO) i drugih subjekata odbrane. Nezaobilazno je spomenuti i ulogu međunarodne zajednice, prvenstveno Organizacije UN, Evropske unije i SAD u zaustavljanju rata u BiH.

Shodno sadržaju, a i samom naslovu knjige, bitno je istaći teorijska značenja pojmova agresije i prava žrtve na samoodbranu, kao i pojma države. Osim toga, veoma je bitno analizirati agoniju jugoslovenske države, ključne društvene i političke promjene u SFRJ u periodu pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu, razjasniti mjesto i ulogu Jugoslovenske narodne armije, kao i Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine, odnosno bosanskih Srba u agresiji na Bosnu i Hercegovinu od strane Srbije i Crne Gore.

Postoji nekoliko teorijskih definicija pojma agresije, u zavisnosti od stanovišta sa kojeg se pojam razmatra. Prema jednoj od tih definicija, agresija je jednostrana nasilna radnja koju jedna država izvršava u određenoj nameri protiv druge države ili protiv drugih pravno zaštićenih objekata. Upotreba oružane sile, odnosno vođenje rata je pitanje koje se sve do XX vijeka smatralo dijelom državnog suvereniteta. Međunarodni instrumenti kojima bi se pokušala spriječiti upotreba sile nisu postojali. Regulisanju ove materije značajno su doprinijela bolna iskustva iz dva svjetska rata. Poveljom Organizacije Ujedinjenih nacija međunarodnopravno je regulisana zabrana upotrebe oružane sile u međunarodnim odnosima, a Londonskim sporazumom iz 1945. agresija je proglašena zločinom protiv mira. S tim u vezi javio se problem pravnog definiranja pojma agresija. Zbog različitosti interesa pojedinih država, a posebno velikih sila, utvrđivanju opće definicije agresije nije posvećivana dovoljna pažnja, te je agresija definirana tek 1974., Rezolucijom Generalne skupštine OUN br. 3314. Ova Rezolucija daje ovlaštenje Vijeću sigurnosti da procijeni obim napada koji će proglasiti agresijom i formuliše osnovna načela koja mogu poslužiti kao putokaz za svako konkretno utvrđivanje postojanja agresije. Prema ovoj rezoluciji, definicija agresije je slijedeća: "Agresija je upotreba oružane sile od strane neke države protiv suverenosti, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti neke druge države ili upotreba oružane sile koja je na bilo koji drugi način nespojiva sa Poveljom Ujedinjenih nacija". Pored

ove opće definicije, Rezolucija definira i određene konkretne akte koji se smatraju agresijom. To su:

- Invazija ili napad oružanim snagama neke države na područje druge države; ili svaka vojna okupacija, čak i privremena, koja proizilazi iz takve invazije ili napada, ili svako pripojenje područja ili dijela područja neke druge države izvršeno upotrebom sile;
- Bombardiranje od strane oružanih snaga neke države područja neke druge države ili upotreba bilo koje vrste oružja od strane neke države protiv područja neke druge države;
- Blokada luka ili obala neke države od oružanih snaga neke druge države;
- Napad na kopnene, pomorske ili zračne vojne snage ili na mornaricu i civilno zrakoplovstvo;
- Upotreba oružanih snaga koje su stacionirane na području druge države uz pristanak države prijema, ili bez tog pristanka, ili svako produžavanje njegovog prisustva i nakon isteka sporazuma;
- Postupak neke države kojim dopušta da njeno područje, koje je stavila na raspolaganje nekoj drugoj državi, ta druga država koristi za izvršenje čina agresije protiv neke treće države;
- Upućivanje od strane ili u ime neke države oružanih odreda ili skupina dobrovoljaca ili plaćenika koji preduzimaju protiv neke druge države oružane radnje takve ozbiljnosti da se izjednačuju sa već pomenutim slučajevima.

Osim ovih akata, Vijeće sigurnosti UN može i druge akte ocijeniti činom agresije i narediti preduzimanje određenih prisilnih mjera radi suzbijanja agresije i zaštite žrtve.¹⁰

¹⁰ **Agresija** (lat. *aggredi - pristupiti kome, navaliti*) napad, nasrtanje, svaki oblik nasilja; neizazvan napad jedne ili nekoliko država na suverenitet i teritorijalni integritet druge države s ciljem teritorijalnog osvajanja ili nasilne promjene unutarnjeg uređenja, odnosno ostvarenja drugih političkih ili sličnih planova kojima se ugrožava nezavisnost i suverenitet ili teritorijalna cjelina napadnute zemlje. Najčešće je oružana i izvodi se primjenom vojne sile, ali obuhvaća i svaku akciju usmjerenu protiv teritorijalne cjeline i nezavisnosti druge države, ili protiv mira u svijetu. U tom smislu govori se o ekonomskoj, političkoj, subverzivnoj i drugim vrstama agresije, a često i o tzv. ideološkoj agresiji. - Izet Beridan, Ivo Tomić, Muharem Kreso, nav. djelo, str. 19.

Po izvršenju agresije na jednu zemlju, žrtva agresije ima pravo na individualnu odbranu, odnosno samoodbranu, a Ujedinjene nacije bi trebale preduzimati i mjere kolektivne odbrane.¹¹ Samoodbrana podrazumijeva mjere i radnje, uključujući i oružanu borbu koju poduzima jedna država sa svojim ljudskim i materijalnim potencijalom, u cilju odbrane od agresora. Kolektivna odbrana, ustvari, predstavlja kolektivnu sigurnost koja u širem smislu znači organizovani otpor međunarodne zajednice svim pokušajima narušavanja sigurnosti i mira u svijetu. Uslov kolektivne sigurnosti jeste spremnost država da podrede svoje lične interese širim i općim interesima međunarodne zajednice. U praksi, često, ne dolazi do toga, upravo zbog nespremnosti pojedinih zemalja ili saveza (alijansi) da podrede svoje interese principima i propisima međunarodne zajednice.

Činjenicama u ovoj knjizi potvrđuje se da je napad na Republiku BiH (pa i sjeveroistočnu Bosnu) 1992. bio čin klasične agresije na državu Bosnu i Hercegovinu od strane Srbije i Crne Gore (SRJ), uz upotrebu Jugoslovenske narodne armije, MUP-a i dobrovoljačkih snaga sa istoka, potpomognute petokolonaškim pa kolaboracionističkim snagama bosanskih Srba u organizaciji Srpske demokratske stranke BiH, a zatim i od Republike Hrvatske sa zapada.

Država, prema jednoj od brojnih teorijskih definicija, predstavlja osnovni i najvažniji oblik političkog organizovanja svakog klasnog društva. Postoji razmišljanje da bošnjačkog naroda nema bez države Bosne i Hercegovine, koja predstavlja uslov za zaštitu ne samo nacionalnih interesa, nego i fizičkog opstanka Bošnjaka. To je, u stvari, i osnovni razlog zašto je kroz historiju Bosne i Hercegovine Bošnjacima država značila okvir za izgradnju nacionalnog i političkog subjektiviteta.

Od srednjeg vijeka, kada je bila na vrhuncu svoje moći i državnosti u svojoj dosadašnjoj historiji, Bosna i Hercegovina je prošla kroz brojna i teška iskušenja. Na kraju mračnog ranog srednjeg vijeka, na periferiji tada aktuelnog sukoba Rima i Bizanta, definitivnog raskola hrišćanstva (1054.) nastaje više južnoslavenskih država, među kojima se pojavljuje i Bosna sa svojim vladarima – banovima. Ime je dobila po istoimenoj rijeci Bosni. Narod

11 .: *POVELJA UN – ZBIRKA PRAVNIH PROPISA*, Narodne novine, Zagreb 1976., čl. 51.

se nazivao Bošnjanima. Sinonimi Bošnjak i Bosanac nastali su kasnije, u 16. i 17. vijeku, kada nastaje i jezik Bosanski i pismo Bosančica. Bošnjani su razvili svoju vlastitu crkvenu organizaciju "Crkva bosanska", ali je Bosna i dalje ostala nezahvaćena međusobnim udaljavanjem katoličanstva i pravoslavlja, čime je osiguran kontinuitet multireligijskog, multikulturnog, pa i multinacionalnog suživota u Bosni. Nosioci te bosanske tolerancije bili su pripadnici Bosanske crkve, a kasnije i Islama. Svakako, od tada pa do danas to je element ugrožavanja Bosne i bosanskog bića. Petovjekovno postojanje nezavisne bosanske države karakterišu duži periodi stabilnosti, sa povremenim kraćim ili dužim periodima njene ozbiljne ugroženosti.¹²

Naime, Bosna je 1463. izgubila svoju državnost nakon duge srednjovjekovne državnosti na čelu sa Kulinom banom, Stjepanom Kotromanićem, Kraljem Tvrtkom i drugima. Na izdisaju Osmanskog carstva Bosna pokušava povratiti svoju autonomiju (nezavisnost), međutim, Husein-kapetan Gradašević i drugi u tome ne uspijevaju, a odlukama Berlinskog kongresa 1878. nezavisnost Bosne, tada već Bosne i Hercegovine, odlaže se do daljnjeg. Tek nakon 480 godina, 1943. Bosna i Hercegovina je svoju državnost obnovila, a 1992. to i ovjerila, samim tim što je postala suverena, nezavisna i međunarodno priznata država.

Činjenica je da se socijalizam, kao politički i društveni sistem, krajem prošlog stoljeća počeo raspadati, naročito na tlu Evrope. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ), a shodno historijskoj genezi svoga nastanka, našla se na velikoj kušnji. Odlaskom Tita¹³, kao ključne kohezivne "figure" sa političke scene, srpski politički vrh pokušava ostvariti dominaciju na jugoslovenskim prostorima. Stvaranjem dublje političko – ekonomske krize u SFRJ, počinju radikalne promjene koje će

12 I. Beridan, M. Bisić, I. Brković, F. Buljubašić, I. Bušatlija, I. Hasanović, Č. Huseinbašić, M. Kreso M. Praskač, H. Sejdinović, S. Terzimehić, *NAUKA O ODBRANI*, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta FBiH, Sarajevo, 1996., str. 89-91.

13 Josip Broz Tito rođen je 25. 5. 1892. u Kumrovcu, Republika Hrvatska. U 18. godini pristupio je radničkom pokretu i postao je član Socijaldemokratske partije. Vojni rok je služio u austrougarskoj vojsci. Kao vojnik u austrougarskoj vojsci, upućen je na ruski front u januaru 1915. U Jugoslaviju se vratio 1920., a od 1937. bio je na čelu KPJ. Tokom II svjetskog rata bio je vrhovni komandant Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Na drugom zasjedanju AVNOJ-a 29. novembra 1943. u Jajcu, izabran je za predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ). U poslijeratnom razdoblju, u svojstvu je predsjednika Vlade, predsjednika Republike i generalnog sekretara i predsjednika SKJ, te vrhovnog komandanta OS SFRJ. Jedan je od osnivača Pokreta nesvrstanosti. Umro je na Kliničkom centru u Ljubljani 4.maja 1980., a sahranjen u Beogradu.

biti kobne po SFRJ. Događaji koji su se zbivali u SFRJ neposredno pred agresiju na RBiH nagovještavali su neminovnost radikalnih društvenih i političkih promjena, pa čak i disoluciju SFRJ. Srpski politički i državni vrh u Beogradu sprovodi ubrzane političko-vojne pripreme agresije na RBiH, s ciljem ostvarivanja teze o "životu svih Srba u jednoj državi", dok istovremeno i hrvatski političko-državni vrh u Zagrebu također sprovodi političko-vojne pripreme sa ciljem ostvarenja teze o "životu svih Hrvata u jednoj državi". Dvije ponuđene varijante rješenja krize u SFRJ od strane Konferencije o Jugoslaviji, predsjedavajućeg lorda Karingtona, a pod pokroviteljstvom Evropske zajednice u Hagu septembra 1991. i Briselu januara 1992., tadašnji predsjednik Srbije Slobodan Milošević odbija.¹⁴ Isključivost Miloševićevog režima spriječila je mirni rasplet jugoslovenske krize i nastanak novih država demokratskim putem, iako je postalo očigledno da je Jugoslovenska federacija postala pretijesna za njene države članice.

Za razliku od većine rukovodstava republika jugoslovenske federacije, bosanskohercegovačko rukovodstvo se zalagalo za mirno preuređenje odnosa u zajedničkoj državi ili civilizirano razdruživanje, nezavisnost i međunarodni subjektivitet svake članice posebno. Nakon izdvajanja Slovenije i Hrvatske iz jugoslovenske federacije, i BiH je izrazila namjeru za izlazak iz takve SFRJ. S obzirom na ratne prijetnje susjeda, međunarodna zajednica je uvjetovala nezavisnost RBiH referendumskim izjašnjanjem svih građana RBiH o njenom budućem statusu i ustrojstvu. Referendumsko izjašnjanje za suverenu i nezavisnu Republiku Bosnu i Hercegovinu i njeno međunarodno priznanje produžilo je njen historijski kontinuitet.

Međutim, po planovima iz Beograda i Zagreba, Republiku BiH je trebalo okupirati i podijeliti. U historiji Bosne i Hercegovine srpska i hrvatska nacionalistička politika više puta su pokušavale, pod utjecajem nacionalističkih politika susjednih država, podijeliti Bosnu i Hercegovinu. Ovo najbolje ilustruje činjenica da je Sporazum Cvetković – Maček iz 1939. veoma podudaran po mnogim elementima sporazuma – dogovora u Karadorđevu između Tuđmana i Miloševića iz marta 1991. Nestankom

¹⁴ Kasim I. Begić, *BOSNA I HERCEGOVINA OD VANCEOVE MISIJE DO DAYTONSKOG SPORAZUMA*, Izdavačko preduzeće Bosanska knjiga, Sarajevo 1997., str. 23-30.

RBiH kao države, Bošnjaci kao jedan od njena tri naroda bio bi dijelom asimiliran, dijelom protjeran, dijelom pobijen, a na kraju u konačnom i fizički i biološki uništen. Prostor sjeveroistočne Bosne, kao najnaseljeniji dio RBiH sa bošnjačkim stanovništvom, trebao je nestati, zbiti ga u male rezervate koji bi se vremenom "istopili kao snijeg u ljeto".

U ostvarenju plana agresije, a prvenstveno u teritorijalnom širenju, sjeveroistočna Bosna je za agresora bila veoma značajna sa političko-vojnog aspekta iz više razloga, a posebno što većina puteva iz Srbije prema centralnom dijelu BiH i Hrvatskoj vode preko njene teritorije. Realizacija monstruoznog agresorskog vojnog plana RAM bila je nezamisliva bez prethodne okupacije teritorije sjeveroistočne Bosne i eliminacije nesrpskog stanovništva na tom prostoru.

Srpski nacionalistički državni i politički vrh u Beogradu planirao je da će sjeveroistočna Bosna pasti za jednu, a Bosna i Hercegovina za dvije – tri sedmice. Međutim, očito da nisu očekivali takvu organizaciju Patriotske lige BiH, mogućnost njenog otpora, a kasnije u kontinuitetu i otpora Teritorijalne odbrane i Armije Republike Bosne i Hercegovine. Bez obzira na njihove ukupno sprovedene političke i vojne pripreme za zauzimanje Republike BiH, agresorski ciljevi nisu ostvareni zahvaljujući političko-vojnom rukovodstvu Republike BiH, Patriotskoj ligi RBiH, **Zelenim beretkama**¹⁵, jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova BiH, odnosno Teritorijalne odbrane i Armije RBiH, kao i drugim odbrambenim subjektima. U knjizi su istaknuti problemi, uspjesi i neuspjesi PL-a, TO i Armije RBiH na prostoru sjeveroistočne Bosne tokom perioda pripreme za odbranu i izvođenja odbrane RBiH od agresije.

Kad je u pitanju međunarodna zajednica, bitno je istaći da Bosni i Hercegovini, kao žrtvi agresije, 1992. nije omogućena samoodbrana, niti

15 Organizacija Bosnae – Zelene beretke su jedna od prvih organizacija, neformalnih vojnih organizacija sveukupnog patriotskog fronta, odnosno Patriotske lige RBiH. Ona je oko sebe okupljala patriotske snage iz svih slojeva društvene strukture, prvenstveno regije Sarajeva, posebno na prostoru općine Stari Grad-Sarajevo, a dijelom i u pojedinim općinama centralne Bosne. Nastala je u Sarajevu još 31. marta 1991., od kada faktički datira i PL BiH. Zelene beretke su nastale radi organiziranja i pripreme stanovništva BiH za odbranu od predstojeće-nadolazeće agresije na RBiH. Uredbom Predsjedništva RBiH od 9. aprila 1992., Zelene beretke su kroz Patriotsku ligu BiH postale preteča i embrion nastanka TO RBiH, a zatim Armije Republike Bosne i Hercegovine. U oružanim snagama Sjedinjenih američkih država postoje takođe jedinice pod nazivom "Zelene beretke". Radi se o jedinicama za specijalne namjene. - .: **ŽIVI MRTVIMA**, Sarajevo, Nulan marketing, 2001., str. 7-40.

kolektivna odbrana. Upravo zbog nespremnosti jednog broja zemalja zapadne Evrope, zatim Rusije, Kine i dr., da podrede te svoje interese općim interesima, Bosna i Hercegovina je bila izložena brutalnoj agresiji i genocidu, naročito nad Bošnjacima, pune četiri godine, dok za to vrijeme međunarodna zajednica nije primijenila mjere kolektivne sigurnosti za Republiku BiH kao članicu Ujedinjenih nacija, niti je dozvolila da R BiH ostvari pravo na samoodbranu, koje joj pripada po međunarodnom pravu.

Umjesto da Organizacija Ujedinjenih nacija upotrijebi oružanu intervenciju kao glavni vid kolektivne sigurnosti, OUN se odlučuje na sve drugo samo ne na oružanu intervenciju, da bi se tek na kraju četvrte godine agresije na BiH, 1995., odlučila na oružanu intervenciju koja je odmah i donijela rezultate. Republika Bosna i Hercegovina je bila prepuštena na milost i nemilost agresoru, postavši teško rješiv problem za međunarodnu zajednicu kojoj je nedostajalo saglasnosti i političke volje za njegovo rješavanje. Zato je Bosna i Hercegovina bila uzrok, a i povod, raznih promjena u organizaciji i djelovanju same međunarodne zajednice. Organizacija Ujedinjenih nacija je donijela preko 50 raznih rezolucija o Republici BiH od kojih niti jedna nije ispoštovana. Danas se s pravom postavlja pitanje tadašnje efikasnosti i moći međunarodne zajednice u rješavanju i zaustavljanju rata u Bosni i Hercegovini. Takav odnos međunarodne zajednice, a posebno Organizacije Ujedinjenih nacija prema agresiji i genocidu u Republici Bosni i Hercegovini, svakako je uvjetovao i veliki pad njihovog kredibiliteta. Promatrajući opstanak BiH kao države kroz doprinos međunarodne zajednice odnosno Organizacije Ujedinjenih nacija i vojnu intervenciju NATO-a 1995., mora se konstatovati da bi opstanak BiH uz samo njihovo djelovanje bio pod velikim upitnikom.

Ova organizacija je po čl. 51. svoje Povelje napravila dvije greške, i to: Prvo, nametnula je embargo na uvoz naoružanja R BiH uvođenjem embarga za SFRJ i time osporila pravo BiH na samoodbranu; Drugo, nije preduzela mjere za ostvarenje kolektivne sigurnosti – odbrane, radi zaštite svoje članice, (primljena u Organizaciju Ujedinjenih nacija 21. maja 1992.), nije eksplicite imenovala agresora na BiH, nije odredila prirodu sukoba. Čudno i upitno je svakako zašto se međunarodna zajednica nije odmah na početku rata izjasnila i eksplicitno jasno rekla koje agresor a ko žrtva, da je to agresija na R BiH i da Vlada Republike Bosne i Hercegovine vodi odbrambeni rat.

Naprotiv, ona to nije uradila ni do kraja rata, ni osam godina nakon rata, ostavila je mogućnost onima koji su Republici BiH radili o glavi, koji su je napadali, da tumače kako je u Republici BiH bio **građanski rat**.¹⁶ Svakako, za očekivati je da će međunarodna zajednica putem Haškog suda i njegove presude na kraju njegovog rada ipak obistiniti činjenicu da je u RBiH u periodu 1992. – 1995. bio sukob međunarodnog karaktera i da je na RBiH izvršena agresija.

Svakako, nezaobilazan je i ukupni doprinos islamskih zemalja u borbi za opstanak Bosne i Hercegovine, prvenstveno na diplomatsko-političkom polju utjecajem na relevantne međunarodne subjekte. Bosna i Hercegovina je platila ogromnom cijenom svoju nezavisnost i svoj doprinos u jačanju kolektivne sigurnosti. Na iskustvu iz BiH međunarodna zajednica je upotrebom oružane sile puno brže reagovala 1999. u rješavanju novonastale krizne situacije na Kosovu u Saveznoj republici Jugoslaviji, za koju je svakako bio odgovoran srpski nacionalistički državno-politički vrh u Beogradu kao i u slučaju Bosne i Hercegovine.

16 Građanski rat – oružana borba etničkih grupa, društvenih slojeva ili drugih antagonističkih snaga unutar jedne države radi promjene vlasti, od kojih svaka ima svoje političke, ekonomske i druge ciljeve. Rat u BiH 1992. nastojao se proglasiti građanskim, iako se radi o tipičnoj agresiji drugih država na nezavisnu i međunarodno priznatu državu. Međunarodno pravo ne regulira građanski rat, već samo štiti žrtve oružanog sukoba. - Ahmet Kasumović i Čamil Huseinbašić, *ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK ODBRANE BiH*, Sejtarija, Sarajevo, 2000., str. 10.

Poglavlje I

**DRUŠTVENE I
POLITIČKE
PROMJENE U SFRJ
U PERIODU 1990 DO 1992.**

Nastanak i razvoj jugoslovenske države

Monarhistička Jugoslavija nastala je nakon I svjetskog rata ujedinjenjem Kraljevine Srbije i Države Slovenaca Hrvata i Srba 1. decembra 1918. pod imenom Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), a od septembra 1929. Kraljevina Jugoslavija. Sedamnaestog aprila 1941. vrhovna komanda je potpisala kapitulaciju vojske, a kralj i vlada pobjegli avionima na Bliski Istok, pod zaštitu Velike Britanije. Tokom II svjetskog rata, 25. i 26. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, utvrđeni su prijedlozi za buduće narodno predstavništvo Bosne i Hercegovine, kao i mjesto BiH u budućoj Jugoslaviji, što je potvrđeno na zasjedanju AVNOJ-a 29. novembra iste godine u Jajcu, a Bosna i Hercegovina je u federalni ustroj Jugoslavije ušla kao jedna od šest članica federacije. Odlukama ZAVNOBiH-a, odnosno AVNOJ-a, Muslimani, Srbi i Hrvati Bosne i Hercegovine prvi put u historiji se ujedinjuju i počinju izgradnju svog zajedničkog doma i zajedničke državne zajednice u kojoj će živjeti u ravnopravnosti, slobodi, miru i blagostanju. Nakon završetka rata, Ustavom od 31. januara 1946. nastaje Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), a Ustavom od 7. aprila 1963. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – SFRJ.

Ta Jugoslavija u procesu disolucije, čiji početak se veže za proglašavanje nezavisnosti Slovenije, odnosno za 3. oktobar 1991. kada je izvršen svojevrсни puč u predsjedništvu SFRJ, formalno – pravno konačno nestaje 27. aprila 1992., kada skupštine preostalih dviju republika Srbije i Crne Gore u Beogradu donose Ustav nove, u isto vrijeme, posljednje Jugoslavije

pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija – SRJ, koju su činile Srbija i Crna Gora, republike iz prethodne Jugoslavije. SRJ je egzistirala do 4. aprila 2003. kada i ona definitivno nestaje. Iz prethodne Jugoslavije (SFRJ) nastale su nove države i to: 1. Državna zajednica Srbije i Crne Gore, 2. Republika Slovenija, 3. Republika Hrvatska, 4. Bosna i Hercegovina i 5. Makedonija kao bivša republika SFRJ.

Bosna i Hercegovina je 6. aprila 1992. međunarodno priznata u njenim historijskim granicama koje datiraju još iz vremena srednjevjekovne Bosanske države, postojale su i u okviru Otomanske imperije, a međunarodno su potvrđene na Berlinskom kongresu 1878. Iste granice ovjerilo je i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, gdje su one konstatovane kao “granice do 1918.”, a još jedna međunarodna verifikacija granica Bosne i Hercegovine uslijedila je 10. februara 1947. mirovnim sporazumom u Parizu, kada su priznate državne granice FNRJ sa unutrašnjim granicama njenih republika. ZAVNOBiH je potvrdio i da je Bosna i Hercegovina država tri ravnopravna naroda – Muslimana, Srba i Hrvata.

Ideja nastanka prve monarhističke Jugoslavije bila je plod i proizvod volje srpske, hrvatske i slovenačke buržoazije, kao i novih društveno-ekonomskih odnosa, raspada feudalizma, slabljenja Osmanskog i Habzburškog carstva, težnje građanstva za osamostaljivanjem. Ovu ideju pratilo je shvatanje jugoslovenskih naroda o njihovoj etničkoj srodnosti. Međutim, ulaskom jugoslovenskih naroda pod zajednički državni krov, javlja se i srpski interes za hegemonijom nad balkanskim narodima, zbog čega hrvatski i slovenski narod svjesno ide pod uticaj Austro-Ugarske kako bi zaštitili svoje interese.¹⁷

Druga Jugoslavija bila je savezna država sastavljena od šest socijalističkih republika i to: Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Makedonije i dvije socijalističke autonomne pokrajine (SAP): Vojvodine i Kosova, koje su u sastavu SR Srbije.¹⁸ Nalazi se na Balkanu, u jugoistočnom dijelu Evrope, graničila je sa sedam zemalja. Teritorijalno u njoj je najveća bila SR Srbija, a najmanja SR Crna Gora. Jugoslavija je bila oduvijek

17 Branko Petranović, *ISTORIJA JUGOSLAVIJE 1918. - 1978.*, Nolit, Beograd 1980, str. 15, 16 i 29.

18 Isto, str. 28, 101, 396, 544; *Ustav SFRJ*, Prosvjeta, Beograd 1974., čl. 2.

višenacionalna država. Uistinu, Kraljevina Jugoslavija je bila Jugoslavija triju naroda: Srba, Hrvata, Slovenaca i drugih etničkih skupina, dok je SFRJ bila sačinjena od šest naroda: Srba, Hrvata, Slovenaca, Muslimana (danas Bošnjaka), Crnogoraca, Makedonaca i od većeg broja narodnosti, odnosno nacionalnih manjina: Mađara, Slovaka, Čeha, Židova, Cigana (Roma), Bugara, Rumuna, Talijana, Albanaca i drugih.¹⁹

Svakom od tih naroda pripadala je jedna od republika, osim SR Bosne i Hercegovine i SR Hrvatske koje su bile službeno višenacionalne (BiH-Muslimani, Srbi i Hrvati; Hrvatska-Hrvati i Srbi). Ustavom SRBiH garantovala se ravnopravnost i suverenost svih njenih naroda, kao i drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.²⁰

Svim narodima i narodnostima u SFRJ, po njenom Ustavu, garantovala su se i osiguravala puna prava i ravnopravnost u političkom, ekonomskom i kulturnom pogledu. Međutim, to je bilo samo deklarativno. Naime, u doba Kraljevine SHS, a zatim Kraljevine Jugoslavije, osim Srba, Hrvata i Slovenaca u toj su Jugoslaviji svi drugi narodi bili samo kao vjerske ili neke druge društvene zajednice, bez ikakvih prava u stvarnosti. Srpski i hrvatski nacionalizmi su već i tada bili veoma izraženi, što ilustruje i činjenica da su i srpska i hrvatska politika ignorisale postojanje Bosne i Hercegovine, kao i većeg dijela njenog stanovništva, jednog naroda koji se izjašnjavao kao Muslimani. Iz ove činjenice proizilazi da je i u vrijeme te Jugoslavije Bosna i Hercegovina bila osnovni kohezivni, ali istovremeno i destabilizirajući faktor, "kolač" koga je želio i istok i zapad, koji su i velikosrpska unitarističko - ekspanzionistička politika, kao i velikohrvatska nacionalističko - fašistička politika željeli prigrabiti za sebe, kako bi napravili "Veliku Srbiju", odnosno "Veliku Hrvatsku". Koliko je Srbima i Hrvatima u toj Jugoslaviji bilo stalo do BiH, najviše govori Sporazum Cvetković - Maček²¹ od 26. augusta 1939. koji je imao za cilj formiranje banovina, a time i nestanak Bosne i Hercegovine. Ovim sporazumom su Muslimani-Bošnjaci bili potpuno zanemareni, kao da nisu ni postojali. O njima su trebali odlučivati srpski i hrvatski nacionalisti.

19 VOJNA ENCIKLOPEDIJA, Sveska 4, str. 87.

20 Pol Gard (Paul Garde), ŽIVOT I SMRT JUGOSLAVIJE, Ceres, Zagreb 1992., str. 109; Ustav SRBIH, Novinska ustanova Službeni list SRBIH, Sarajevo 1974., čl. 1.

21 .: BOSNA I HERCEGOVINA OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA, GŠ ARBIH, Sarajevo 1995., str. 265-268; Branko Petranović, nav. djelo, str. 135-149.

Ovaj sporazum nije gledao na interese ostalih u toj državi, već je išao isključivo na zadovoljenje velikosrpskih i velikohrvatskih ambicija. Za svo vrijeme postojanja Kraljevine Jugoslavije ugnjetavani su svi oni koji nisu pripadali jednom od njena tri naroda. Bošnjaci-Muslimani, kao narod svrstani u vjersku zajednicu odnosno etničku skupinu u BiH, bili su posebno izloženi neviđenom uništavanju, progonu i teroru. Bosna i Hercegovina se morala boriti za svoj opstanak, za svoje mjesto i u novoj Jugoslaviji (FNRJ-SFRJ).

Poslije totalitarnog sistema u staroj Jugoslaviji, koga je nametnula i sprovodila srpska politika, u novoj Jugoslaviji poslije II svjetskog rata, stvoren je novi društveno-politički sistem. Riječ je o socijalističkom sistemu sa demokratskim centralizmom unutar kojeg su, kao latentna opasnost, postojale velikosrpske i velikohrvatske aspiracije.

Komparirajući ulogu Bosne i Hercegovine iz perioda između dva svjetska rata i perioda 1991. - 1995., podudara se nekoliko veoma bitnih historijskih činjenica. Naime, i istočni i zapadni susjed željeli su po svaku cijenu prigrabiti što veći dio Bosne i Hercegovine, a zatim protjerati i uništiti u BiH sve što nije srpsko, iz ugla srpske nacionalističke politike, odnosno sve što nije hrvatsko, iz ugla hrvatske nacionalističke politike.

Međusobni antagonizmi velikosrpskih i velikohrvatskih interesa koji su kulminirali Sporazumom Cvetković - Maček, bili su uzrok nestabilnosti Kraljevine Jugoslavije. Međutim, taj isti sukob ostaje i dalje kao takav i u najvećem dijelu biva uzrok nestanka nove Jugoslavije u periodu 1991. - 1992. U knjizi ŽIVOT I SMRT JUGOSLAVIJE, Pol Gard kaže: "Sadašnji problemi nacionalnosti nisu bili nepredvidivi, već više od jednog stoljeća oni stalno zaokupljaju te narode koji ih stalno izvršavaju."²²

Velikosrpski i velikohrvatski nacionalizmi su se u novoj Jugoslaviji kratko vrijeme pritajili da bi već 1971. u pokretu "Hrvatsko proljeće" bio probuđen velikohrvatski nacionalizam na čelu sa Savkom Dabčević, Mikom Tripalom, Franjom Tuđmanom i dr. Cilj "Hrvatskog proljeća" je bio gotovo identičan Cvetković - Mačekovom planu iz 1939., dok velikosrpske ambicije u Novoj Jugoslaviji premašuju ambicije Cvetkovića i Mačeka

²² Pol Gard, nav. djelo, str. 15.

iz 1939. Naime, 1986. nacionalistički, unitarističko–ekspanzionistički, intelektualni vrh Srba objelodanjuje poznati “Memorandum”²³ SANU koji se temelji na programu, odnosno planu NAČERTANIJE²⁴ Ilije Garašanina iz 1844. i HOMOGENA SRBIJA Stevana Moljevića iz 1941., koji su planirali formirati zamišljenu “Veliku Srbiju” do linije Virovitica – Karlovac – Karlobag. Srpska inteligencija na čelu sa Dobricom Ćosićem nije bila zadovoljna statusom Srba u SFRJ definisanog Ustavom iz 1974., te su zbog toga, na štetu drugih, otvoreno proklamirali “Veliku Srpsku državu” koju su i pokušali stvoriti oružanim putem u periodu od 1991. do 1995. Međutim, ni ova, kao ni mnoge druge nacionalističke politike, u konačnom nisu uspjele, niti su donijele rezultate onima koji su ih sprovođili.

Prema Ustavu od 7. aprila 1963. i njegovim dopunama i izmjenama od 1967., 1968., 1971., kao i posljednjim Ustavom iz 1974., SFRJ je bila savezna država kao državna zajednica dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih republika i pokrajina, zasnovana na vlasti i samoupravljanju radničke klase i svih radnih ljudi. Savezna skupština bila je najviši organ vlasti i organ društvenog samoupravljanja u toj državi, u okviru prava i dužnosti Federacije propisanih Ustavom i zakonima, a Savezno izvršno vijeće (SIV) kao njen organ kome je povjerena političko–izvršna funkcija u okviru prava i dužnosti Federacije.

Na čelu SFRJ bilo je Predsjedništvo kao kolektivno tijelo, koje je predstavljalo državu u zemlji i inostranstvu i vršilo druga Ustavom SFRJ i saveznim zakonima utvrđena prava i dužnosti. SFRJ je imala jednopartijski socijalistički sistem, a za socijalističku izgradnju i razvoj samoupravljanja i socijalističke demokratije u Jugoslaviji, zadatak su imale socijalističke snage organizovane u društveno–političke organizacije na čelu kojih je bio Savez komunista Jugoslavije (SKJ) kao idejna avangarda radničke klase, odnosno tog socijalističkog samoupravnog sistema²⁵.

23 “Memorandum” SANU je rad grupe akademika “Srpske akademije nauka i umjetnosti” o aktuelnim društvenim pitanjima u Jugoslaviji. U njemu se razmatraju sva aktuelna privredna i politička kretanja u SFRJ i iznosi “ugroženost” srpskog naroda u SFRJ. Svojim sadržajem on predstavlja “naučni” pristup nezadovoljstvu srpskog naroda i predlaže izmjenu postojećeg stanja u SFRJ. - Norman Cigar, *GENOCID U BOSNI, POLITIKA ‘ETNIČKOG ČIŠĆENJA’*, BKC, Sarajevo 1998., str. 34; Mujo Demirović, *BOSNA I BOŠNJACI U SRPSKOJ POLITICI*, DES, Sarajevo 1999., str. 111-130; Smail Ćekić, *AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1993.*, Ljiljan, Sarajevo 1994., str. 86.

24 Norman Cigar, nav. djelo, str. 67-76; Mujo Demirović, nav. djelo, str. 67.

25 *Ustav SFRJ*, Prosvjeta, Beograd 1974., čl. 1, 2, 3, 313 i 346.

Upravo zbog takve organizacije vlasti srpska politika je uspjela 70-ih godina ostvariti dominaciju i nametnuti u jugoslovenskoj Federaciji veći centralizam koji je išao naruku srpskoj politici. Tih godina budi se srpski nacionalizam, Tito suzbija "Hrvatsko proljeće", uklanja buntovne vođe u Hrvatskoj i drugim republikama, sprovodi čistku u Srbiji 1972., a zatim, kao protivlijevak, pokreće proces prenosa dijela vlasti Federacije na republike, odnosno decentralizaciju, što je i učinjeno Ustavom iz 1974. Tom decentralizacijom vlasti političko-pravno stanje AP Kosova i Vojvodine postaje gotovo istovjetno pravnom stanju republika.²⁶

Na trećem susretu znanstvenika i političara pod nazivom "Kikinda 87", jedan vojvođanski Mađar, učesnik skupa, je rekao da će, kada srpski nacionalizam uskoro upokori vojvođanske Srbe kao autonomaše i kosovske Albance kao separatiste, doći red i na Muslimane kao fundamentaliste i nepostojeću fantomsku naciju.²⁷

Pored srpskog nacionalizma i njihovog unitarističkog ekspanzionizma, kao i hrvatskog nacionalizma i fašizma, kao ključnih kočnica u razvoju jugoslovenske države postojala je i druga kočnica, a to je sam federalni sistem, odnosno federalizam. Za federalizam Zvonko Lerotić u knjizi NAČELA FEDERALIZMA VIŠENACIONALNE DRŽAVE kaže: "Federalizam je sveta krava naše državnosti. On je nekorisni proždrljivac, koji jedva da daje mlijeko, a koči naš napredak."²⁸

Zbog različitog statusa naroda, kao i federalnih jedinica u Federaciji, a zbog težnje srpske politike za unitarnim centralizmom, sredinom devete decenije prošlog stoljeća, pojačava se jaz između razvijenih i nerazvijenih u Federaciji: na jednoj strani Slovenija, Hrvatska, Srbija i AP Vojvodina kao razvijeni, na drugoj strani Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija kao nerazvijeni i AP Kosovo kao najnerazvijeniji dio SFRJ. Kosovo, kao takvo, sa teškom ekonomsko-privrednom situacijom, stvoreno je planskim djelovanjem srpske politike, u isto vrijeme bilo je u velikom dijelu uzrok

26 Pol Gard, nav. djelo, str. 99; Branko Petranović, nav. djelo, str. 569-584.

27 DANAS, 29. august, Beograd 1989., str. 20.

28 Zvonko Lerotić, NAČELA FEDERALIZMA VIŠENACIONALNE DRŽAVE, GLOBUS, Zagreb 1985., str. 184.

početka nestanka SFRJ. Srpska i hrvatska nacionalistička politika iskoristili su smrt Josipa Broza Tita i tešku ekonomsku situaciju za ostvarenje svojih ciljeva, u čemu su i uspjeli: SFRJ je nestala, a Bosna i Hercegovina, kao i druge njene federalne jedinice, je opstala.

Pod plaštom očuvanja Jugoslavije velikosrpski nacionalisti su od 1981. vršili izazivanje krize na Kosovu u koju su uvukli sve druge federalne jedinice. Opravdane studentske nemire su putem medija glorifikovali i dizali na državni nivo. To su razlozi zbog kojih dolazi do sve većih antagonizama između federalnih jedinica, kao i nacija. Bude se "već poznati" nacionalizmi, nastaju ozbiljne i velike društvene i političke promjene u Federaciji, koje su u konačnom imale rezultat disolucije SFRJ.

Objee Jugoslavije, a posebno druga SFRJ, nastale su i egzistirale, između ostalog, na jednom od načela, a to je jedinstvo naroda. Međutim, za to načelo Zvonko Lerotić u knjizi NAČELA FEDERALIZMA VIŠENACIONALNE DRŽAVE kaže: "Načelo jedinstva je plemenito načelo utoliko ukoliko nije rezultat prinude."²⁹ U ovom slučaju prinuda se stavlja u kontekst srpskog nacionalizma, unitarizma i ekspanzionizma i hrvatskog nacionalizma.

Disolucija SFRJ okončava se 27. aprila 1992., momentom stvaranja i nastajanja nove, treće, Jugoslavije – Savezne Republike Jugoslavije – SRJ od Srbije i Crne Gore, preostalih republika iz SFRJ.

Ta nova SRJ sa svojim nacionalističkim političkim rukovodstvom na čelu sa Slobodanom Miloševićem, preko JNA, a kasnije VJ, u sadjeju sa kolaboracionistima (bosanskohercegovačkim Srbima), izvršavala je četverogodišnju agresiju na BiH od 1992. - 1995. SRJ kao država je nastala nepravredno i neprirodno, zbog toga što joj je bio cilj da se posluži autoritetom i vrijednostima SFRJ i da tako stvori savez srpskih zemalja, odnosno "Veliku Srbiju". Pošto nova SRJ nije ostvarila postavljeni cilj na prostoru bivše SFRJ, ubrzo je morala i nestati. Skupština SRJ je već 4. februara 2003. izglasala novu državnu zajednicu - državu Srbije i Crne Gore, a SRJ je trajno ukinuta.

29 Zvonko Lerotić, nav. djelo, str. 99.

Erozija jugoslovenskih nacionalnih odnosa

Ukupni društveni i politički poremećaji u SFRJ kulminirali su u periodu 1990. - 1992., pred agresiju na BiH. Radi sveobuhvatnijeg sagledavanja procesa u navedenom periodu, bitno je istaći u čemu su se ogledali društveni i politički poremećaji u SFRJ u posttitovskom periodu do 1990.

Prvo, neposredno nakon smrti Josipa Broza Tita, maja 1980., veoma brzo dolazi do buđenja srpskog nacionalizma s čim jednovremeno ide i njihova težnja za unitarizmom i ekspanzionizmom, s ciljem ostvarenja srpske dominacije na prostoru SFRJ, kao i ispravljanja, tobože, velikih grešaka koje su učinjene prema srpskom narodu u SFRJ od strane Tita i njegovog režima.

Drugo, događaji na Kosovu 1981., a zatim u novembru 1988., kao i u februaru i martu 1989. nastali kao posljedica nepravilne srpske politike prema Kosovu i njegove nerazvijenosti, te iste posljedice bile su ustvari početak ozbiljnijih erozija jugoslovenskih nacionalnih odnosa³⁰. Govor Slobodana Miloševića³¹, 28. juna 1989., na Gazimestanu na Kosovu polju u povodu godišnjice Kosovske bitke bio je kruna svih njegovih dotadašnjih

30 Raif Dizdarević, *OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE, OKO*, Sarajevo 1999., str. 85 i 327.

31 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Hag, *Optužnica protiv Slobodana Miloševića*, slučaj br. IT-99-37-I od 24. maja 1999.

Slobodan Milošević, rođen 20. avgusta 1941. u Požarevcu. 1964. diplomirao pravo u Beogradu. Do 1978. bio je direktor "Tehnogasa" u Beogradu, zatim direktor "Beobanke" do 1983. kada počinje da se bavi politikom. Već 1987. bio je izabran za Predsjednika CKSK Srbije, a zatim ponovo 1988. – Savez komunista Srbije (SKS) i Socijalistički savez radnog naroda Srbije (SSRNS) ujedinjuje u Socijalističku partiju Srbije (SPS) 16. jula 1988.

nastupa, odnosno to je bio početak otvorenog nacionalističkog nastupa i zaoštavanja međunacionalnih jugoslovenskih odnosa.

Treće, u ekonomskim problemima, odnosno u odnosu razvijenih i nerazvijenih u SFRJ.³²

Četvrto, u izradi i objelodanjivanju velikosrpskog "Memoranduma" SANU 1986.³³

Peto, u stavovima i problemima koji su proisticali iz 8. sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista (CKSK) Srbije 1987.³⁴

Na toj sjednici CKSK Srbije Slobodan Milošević, je između ostalog rekao: "CKSK Srbije je na 8. sjednici, kao i uvek do sada, zauzeo jasne i odlučne stavove u borbi protiv srpskog nacionalizma i jasno se sa njim

i postaje njen predsjednik. Za predsjednika Predsjedništva Srbije izabran je 8. maja 1989. a zatim ponovo 5. decembra iste godine. Novim Ustavom Slobodan Milošević je 28. septembra 1990. izabran za predsjednika Srbije, a zatim nakon višepartijskih izbora, ponovo 20. decembra 1992. Za predsjednika SRJ izabran je 15. jula 1997. Svo vrijeme navedeno u optužnici Slobodan Milošević je bio predsjednik SRJ. Imenovani je lišen slobode 1. aprila 2001. u Beogradu. U beogradskom zatvoru je ostao sve do 28. juna 2001. kada je Vlada SRJ konačno usvojila odluku o izvršavanju obaveze prema Haškom tribunalu, koja je taj dan i stupila na snagu. Taj dan kada je Zoran Đinđić, premijer Vlade u 18:45 saopštavao tu odluku vlade na konferenciji za štampu, istog momenta Slobodan Milošević je već letio helikopterom za Tuzlu u BiH u bazu SFOR-a, odakle je avionom prebačen u Hag, gdje mu se sada sudi za ono što je 1991/95. prouzrokovao Hrvatskoj, 1992/95. BiH i 1999. Kosovu.

32 Raif Dizdarević, nav. djelo, str. 77 i 79.

33 Pol Gard, nav. djelo, str. 247.

34 Pol Gard, nav. djelo, str. 251.

8. Sjednica CKSK Srbije je održana 23. i 24. septembra 1987. Na njoj dolazi do otvorenog sukoba dvije različite struje unutar CK SK Srbije. Jednu struju predvodi dotadašnji predsjednik Ivan Stambolić koji se zalagao za poštivanje demokratskih procedura u rješavanju krize u Srbiji i Jugoslaviji. Drugu struju predvodi Slobodan Milošević koji je zastupao tezu o radikalnijoj metodi rješavanja sukoba na Kosovu i u cijeloj Srbiji. Konačni ishod sjednice je rušenje Ivana Stambolića i njegovih pristalica i stupanje na scenu Slobodana Miloševića i njegove oligarhije. Stambolić je bio prinuđen da napusti funkciju predsjednika Predsjedništva Srbije i da se povuče iz javnog života.

Ivan Stambolić je rođen 5. novembra 1936. u selu Brezova kod Ivanjice. Osnovno obrazovanje stekao je u Ivanjici i Titovom Užicu, srednju industrijsku školu završio je u Rakovici, a pravni fakultet u Beogradu. Bio je oženjen i otac dvoje djece. Bio je direktor preduzeća "Tehnogas", predsjednik Privredne komore Beograda, poslanik u Skupštini Srbije, predsjednik GK SK Beograda, predsjednik Izvršnog vijeća Srbije, član i predsjednik CK SK Srbije i predsjednik Predsjedništva Srbije, a sa te dužnosti je smijenjen na 8. sjednici CK SK Srbije 1987. Tri mjeseca kasnije postao je predsjednik novoosnovane Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju (JUBMES) gdje je ostao do 20. oktobra 1997. kada je podnio ostavku sa obrazloženjem da je nakon ogromnog posla na transformaciji banke onemogućen da kao predsjednik svoje obaveze izvrši do kraja. Stambolić je nestao 25. augusta 2000. tokom popodnevne rekreacije na trim stazi u Košutnjaku. Tri godine kasnije, 28. marta 2003. ministar unutrašnjih poslova Srbije Dušan Mihajlović saopštio je da su tokom noći pronađeni posmrtni ostaci Ivana Stambolića u jednoj jami na Fruškoj Gori, a zatim dodao da se sada zna da su ga otela 4 pripadnika jedinice za specijalne operacije, na Novom Beogradu su zamijenili vozila i odvezli na Frušku Goru, gdje su ga likvidirali sa dva metka i zakopali u unaprijed pripremljenu jamu za živim krečom. Pored toga, Mihajlović je izjavio da je istraga utvrdila da je motiv tog ubistva bio politički, kako bi Stambolić bio uklonjen kao mogući kandidat na predsjedničkim izborima u Srbiji 2000. Ivan Stambolić je sahranjen 8. aprila 2003. u Beogradu. Javna je tajna da iza ove likvidacije stoji ratni zločinac Slobodan Milošević.

razgraničio.”³⁵ Ovo je upravo pokazatelj koliko je Slobodan Milošević jedno govorio, a sasvim drugo u praksi radio,³⁶ o čemu govori i Ivan Stambolić u svojoj knjizi *PUT U BESPUĆE*.

Šesto, u “antibirokratskoj revoluciji”,³⁷ ustvari rušenju legalnog rukovodstva Vojvodine u Srbiji i rukovodstva Republike Crne Gore, u oktobru 1988. i januaru 1989. i

Sedmo, nacionalističkim govorima Slobodana Miloševića na Gazimestanu u nizu njegovih govora na mitinzima tokom 1987.- 1989., itd.

Ovo su bili samo neki događaji u tom periodu koji su najozbiljnije nagovještavali neminovnost dolazećih događaja u završnoj fazi u periodu 1990. - 1991. koji će značiti i konačne društvene i političke promjene u SFRJ, odnosno totalnu eroziju jugoslovenskih nacionalnih odnosa. Ključni događaji u završnoj fazi ili u periodu pred agresiju 1990. - 1991. bili su:

prvo, 14. kongres SKJ, 20. januara 1990.,

drugo, formiranje nacionalnih stranaka po republikama i prelazak na višestranački sistem,

treće, martovska sjednica Predsjedništva SFRJ 1991.,

četvrto, dogovori u Karađorđevu između predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i Hrvatske Franje Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine, i na kraju,

peto, sam čin agresije Srbije i Crne Gore na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1991. - 1992.

Ovo su bili ključni događaji u periodu pred agresiju koji su na kraju rezultirali potpunom erozijom jugoslovenskih nacionalnih odnosa.

35 Slobodan Milošević, *GODINE RASPLETA*, BIGZ, Beograd 1989., str. 177.

36 Ivan Stambolić, *PUT U BESPUĆE*, Radio B-92, Beograd 1995., str. 19, 189, 221.

37 Ralf Dizdarević, nav.djelo, str. 214-224 i 294; Omer Ibrahimagić, *BOSNA I BOŠNJACI, DRŽAVA I NAROD KOJI SU TREBALI NESTATI*, Svjetlost, Sarajevo 1995., str. 203; Ivan Stambolić, nav. djelo, str. 251.

U knjizi Pola Garda (Paul Garde) stoji: "Godina 1989. završava u isto vrijeme padom komunizma u 6 evropskih zemalja, uvođenjem radikalne gospodarske reforme u Jugoslaviji i pripremom za kongres od kojeg se očekuju važne promjene ali na kojem će se sukobiti neprijateljske pozicije."³⁸

Naime, na samom početku "završnog perioda" ili perioda pred agresiju od 1990. - 91. počeo je raspad jedine partije u SFRJ (Savez komunista Jugoslavije - SKJ). Taj raspad označio je 14. Kongres SKJ, 20. januara 1990. Deklaracijom SKJ ili pripremnim dokumentom koji su prihvatili savezi komunista svih republika nazvanim "**Novi projekat za demokratski socijalizam i Jugoslaviju**"³⁹, predviđen je "kraj autoritarnog socijalizma", sloboda govora i udruživanja, kao i slobodni izbori na kojima bi se SKJ natjecao na ravnopravnoj osnovi sa konkurentskim snagama.

Pored iznesenog, navedena deklaracija SKJ imala je za cilj da premosti prostor između tadašnjeg i budućeg programa SKJ. Po toj deklaraciji novi SKJ bi se borio za demokratsku socijalističku alternativu svijeta, mijenjanje sistema monopolske ekonomske i političke vladavine, uređenje miješanog (kombinovanog) gospodarstva gdje bi privatno vlasništvo imalo jednaka prava kao i društveno vlasništvo, itd.⁴⁰ SKJ bi se morao preurediti u modernu demokratsku političku stranku u uslovima pluralističke političke organizacije društva i dr. Međutim, i pored prividne saglasnosti u SKJ se skrivalo duboko neslaganje, a ono se ogledalo u neslaganju SK Srbije da se "politički pluralizam" svede na klasični višestranački sistem", smišljajući razna ograničenja u višestranačju, kao npr. neslaganje sa prijedlogom da se SKJ pretvori u savez saveza, sa slobodom i neovisnošću republičkih saveza komunista. Oni su željeli po svaku cijenu zadržati jedinstven SKJ sa demokratskim centralizmom kao njegovim osnovnim načelom. Slovenci su predstavili tekst rekonstrukcije SKJ koji je svakoj republici davao potpunu neovisnost u uniji saveza samostalnih republičkih organizacija SK-a. Nakon odbacivanja tog teksta (prijedloga) preglasavanjem na Kongresu,

38 Pol Gard, nav. djelo, str. 261.

39 *Oslobođenje, Deklaracija SKJ, Novi projekat za demokratski socijalizam i Jugoslaviju*, 19. januar, Sarajevo, 1990., str. 10-12.

40 Pol Gard, nav. djelo, str. 263.

delegacija Slovenije napustila je rad Kongresa treći dan njegovog rada u 22:30, da bi je u tome odmah slijedila i delegacija SK Hrvatske. Nakon toga SK Slovenije je objavio da prekida sve veze sa SKJ, a zatim je predsjednik Srbije Slobodan Milošević, u ime SK Srbije, predložio da Kongres nastavi rad bez njih. Međutim, prijedlog je prošao bez većine tako da je nastavak, 23. januara 1990. odgođen i više nikada nije ni nastavio sa radom.⁴¹

To je, ustvari, bio kraj Jugoslavije. Nakon 14. kongresa SKJ Predsjedništvo SFRJ je preživjelo samo 15 mjeseci, a Savezno izvršno vijeće (SIV) 21 mjesec. Po raspadu savezne partije državne ustanove su mogle i dalje raditi i u novom višestranačkom sistemu, čak i sa strankama ograničenim na jednu republiku. Međutim, to je samo pokazatelj da je SK Srbije (Slobodan Milošević) imao za cilj zadržati "dominaciju Srba" kroz unitarno – centralistički sistem, zatim okupljati sve Srbe na prostoru Federacije i formirati "Veliku Srbiju", a dobro je poznato kakve probleme i nedaće ostvarenje tog cilja nosi sa sobom. Ante Marković, predsjednik Savezne vlade, je 23. januara 1990. izjavio da "Jugoslavija nastavlja funkcionisati sa ili bez SKJ". Međutim, već tada su nacionalizmi, posebno velikosrpski, uveliko uzeli maha kao antagonizmi, tako da federalizam, odnosno zajednički život, već tada nije imao više budućnosti. Odmah po prekidu rada 14. kongresa SKJ, 24. januara na Kosovu su organizovane nove demonstracije. Demonstranti su tražili pluralističke izbore jer su vidjeli da su prepušteni na milost i nemilost Srbima. Federalno Predsjedništvo je u početku odbijalo poslati vojsku. Međutim, na kraju je ipak vojska poslata i to po četvrti put, a kao posljedica bilo je oko 20 mrtvih demonstranata. Ovi događaji su podstakli ubrzano nestajanje uticaja SKJ u društvu uopšte, pa i u JNA⁴².

Upravo zbog prenatrženog nacionalnog osjećaja, kao i zbog odsustva većeg stepena demokratije na jugoslovenskom prostoru, a zbog stalne historijske težnje pojedinih "velikih nacija" da dominiraju na ovim prostorima nad "malim nacijama", stalni je uzrok raznih sukoba i raznih ugroženosti jednih od drugih. To je i ključni uzrok antagonizama na

41 Pol Gard, nav. djelo, str. 264; *Oslobođenje*, 23. januar, Sarajevo, 1990., str. 5.

42 Raif Dizdarević, nav. djelo, str. 415.

jugoslovenskim prostorima, kao i ukupnih društvenih i političkih promjena u SFRJ.

Do 14. kongresa SKJ Borisav Jović je govorio da je životno pitanje Srba opstanak Jugoslavije, jer oni žive od Jadrana do Mađarske i Rumunije, svakako misleći na onakvu državu kakvu su tražili i zagovarali na Kongresu.⁴³ Dobrica Ćosić je, također, govorio da ne vidi niti jedan razlog zbog koga bi srpski narod bio više za Jugoslaviju od bilo kog drugog naroda. Oni su, ustvari, različito govorili, ali potpuno isto mislili. Svakako, Ćosić misli i ako ne bude Jugoslavije ostaće "Velika Srbija - Srbojugoslavija" do linije Virovitica – Karlovac - Karlobag⁴⁴. Neposredno pred 14. kongres SKJ italijansko rukovodstvo je upozoravalo Predsjedništvo SFRJ na činjenicu da Slovenija nema namjeru da u temelju ruši Jugoslaviju niti koristi pravo na otcjepljenje, već samo s njim "igra na kartu" radi postizanja što boljeg položaja u ustavnoj i privrednoj reformi Jugoslavije, kao i to da Zapad ne misli da bi Jugoslavija trebala nestati, odnosno ako Predsjedništvo SFRJ uvede vanredno stanje u Sloveniji, NATO se neće miješati u unutrašnje stvari Jugoslavije⁴⁵. U isto vrijeme, slovenačko rukovodstvo je uputilo prijedlog za konfederaciju SK-a republika⁴⁶. Međutim, srpsko rukovodstvo na čelu sa Slobodanom Miloševićem je taj prijedlog odbilo, kao i prijedlog ekonomskog programa od strane predsjednika SIV-a, Ante Markovića.⁴⁷ Naime, 14. kongres je pokazao da su postojala dva pravca ukupnih društvenih i političkih, kao i ekonomskih reformi Jugoslavije. Jedan pravac, koji je zastupalo srpsko–crnogorsko rukovodstvo, bio je ići u budućnost sa vrlo malim neznatnim reformama, dok je drugi pravac zastupala Slovenija i Hrvatska, umnogome podržan od BiH i Makedonije, a temeljio se na ozbiljnijim i radikalnijim reformama u budućnosti. Kulminacija erozije jugoslovenskih republičko–nacionalnih odnosa počinje u januaru 1990. albanskim demonstracijama, kada gine pet demonstranata, i demonstracijama studenata u Zagrebu. To je bio trenutak kada su članovi

43 Borisav Jović, *POSljednji Dani SFRJ*, Prizma, Kragujevac, 1996., str. 10.

44 Isto, str. 28.

45 Isto, str. 80-81.

46 Isto, str. 85.

47 Isto, str. 82.

federalnog Predsjedništva iz BiH Bogić Bogićević i Makedonije Vasil Tupurkovski, definitivno stali na stranu demokratije, odnosno na stranu vizije i idejne koncepcije reformi koje zastupaju Slovenija i Hrvatska. Tada je Borisav Jović nazvao Bogića Bogićevića "običnom plaćenom dušom" i konstatovao da je "rascjep potpun i definitivn".⁴⁸

Nakon spoznaje činjenice od strane srpske politike da neće moći očuvati stari koncept političkog sistema u Federaciji, srpska politika je po svaku cijenu išla na varijantu da Slovenija učini korak otcjepljenja, kako bi imala alibi pred međunarodnom zajednicom za ono što je planirala učiniti 1991. u Hrvatskoj i 1992. u BiH.

Nakon događaja na Kosovu, 1989. počinje formiranje stranaka, kao i predizborna kampanja u proljeće 1990. diljem Federacije. U doba formiranja stranaka na jednom od sastanaka političkih čelnika Srbije (tzv. Srpska koordinacija) 26. marta 1990., Borisav Jović konstatuje da **BiH neće moći opstati kao država, a bitka oko teritorije bez krvi teško je zamisliva.**⁴⁹ (podvukao V.K.) Ova konstatacija jasno ukazuje na agresivne namjere prema Bosni i Hercegovini i činjenicu da je upravo ta "neformalna grupa" bila rukovodeći organ Velikosrpskog pokreta i neformalni vrhovni organ države Srbije. Potom, Srbija pristupa izradi novog ustava, likujući što je amandmanima na Ustav SR Srbije od 28. februara 1989. uspostavljena državna nadležnost na teritoriji SR Srbije, misleći na već ukinuti status pokrajina Kosova i Vojvodine. Amandmanima na Ustav su ukinuli autonomiju Kosova i Vojvodine, ali su zadržali njihove predstavnike u Predsjedništvu SFRJ i drugim saveznim organima, tako da Srbija de facto stiče tri glasa u tim tijelima, a sa odanim predstavnikom Crne Gore mogli su blokirati rad svih saveznih organa i donošenje odluka.⁵⁰

U vrijeme "Titovog" režima, Tito je svakako svjesno dao autonomiju Kosovu i Vojvodini s ciljem onemogućavanja srpskih nacionalističkih ideologa, a u cilju osiguranja bratstva i jedinstva u bivšoj Jugoslaviji i ostvarivanja prava nacionalnih manjina. Međutim, nestankom Tita

48 Borisav Jović, nav.djelo, str. 97.

49 Isto, str. 131.

50 Isto, str. 296.

rasplamsao se srpski nacionalizam koji je u osnovi svog programa imao tri načela:

1. **srpska dominacija,**
2. **komunistička supremacija, i**
3. **ekonomski centralizam.**⁵¹

Srpska nacionalistička politika svojom dominacijom željela je ostvariti puni uticaj i kontrolu nad saveznim organima vlasti putem infiltracije svojih kadrova u te organe, odnosno, putem nametanja svojih političkih stavova tim organima sa izričitim zahtjevom da ti organi postupaju po njihovim stavovima. Srpska dominacija je u isto vrijeme i prvo načelo programa srpskog nacionalizma. Koliko su duboki korijeni srpske dominacije, govori podatak da je 1926. u aktivnoj službi vojske Kraljevine Jugoslavije bilo ukupno 165 generala, od toga 161 Srbin, a samo po dva generala Hrvata i Slovenca. Najveći stepen dominacije u bivšoj Jugoslaviji, u periodu 1980.-1992. srpska nacionalistička politika je ostvarila u nekoliko saveznih organa (JNA, MUP i dr.).

Samo u JNA u tom periodu bilo je oko 60% Srba što je za 65% iznad procenta zastupljenosti srpskog stanovništva u SFRJ, zatim Crnogoraca 6,2% što je za 138% preko procenta zastupljenosti itd., dok je Muslimana (Bošnjaka) bilo 2,4% što je za 73% manje od opšte zastupljenosti, a što se najbolje vidi u pregledu zastupljenosti naroda u SFRJ i u JNA. U Republici Hrvatskoj je bilo 40% ministara (Srba), 60% direktora preduzeća i 6 od 7 urednika na radiju, dok su Srbi u Hrvatskoj kao narod bili zastupljeni sa 11%.⁵² U ovom slučaju ostvarena je dominacija u organima vlasti i drugim institucijama, čak do 60% ili pet puta više od normalne (ustavne, zakonske) proporcije. Ako bi se proučavao stepen te dominacije Srba u bivšim autonomnim pokrajinama Kosovu i Vojvodini, kao i na Sandžaku, vjerovatno bi se došlo do još negativnije proporcije u odnosu na ustavno-zakonsku.

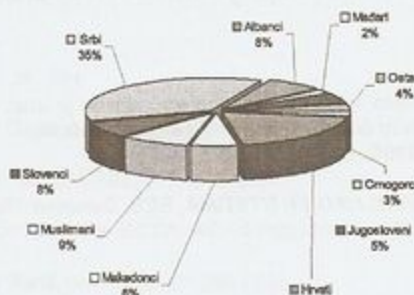
51 *Njujork tajms*, 5. februar, Njujork, 1990., str. 1-2.

52 *.. BOSNA I HERCEGOVINA OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA*, GŠ ARBiH, Sarajevo 1995., str. 256;
Raif Dizdarević, OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE, OKO, Sarajevo 1999., str. 416; *Ministarstvo odbrane Republike Hrvatske, Materijal sa interneta*; *Pol Gard*, nav.djelo, str. 271.

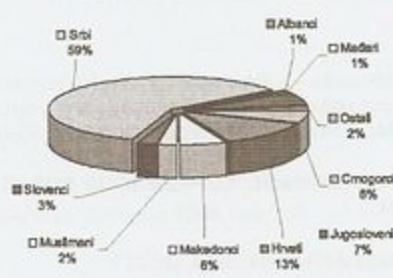
POSTOCI NACIONALNE STRUKTURE PROFESIONALNOG STARJEŠINSKOG KADRA U JNA 1981.					
Nacionalnost	Udio stanovništva SFRJ	Udio u prof. sastavu JNA	3 kao % od 4	Indeks	Postotak odstupanja
1	2	3	4	5	6
Crnogorci	2,60%	6,20%	238%	2,38	138%
Hrvati	19,70%	12,60%	64%	0,64	-36%
Makedonci	6,00%	6,30%	105%	1,05	5%
Muslimani	8,90%	2,40%	27%	0,27	-73%
Slovenci	7,80%	2,80%	36%	0,36	-64%
Srbi	36,30%	60%	165%	1,65	65%
Albanci	7,70%	0,60%	8%	0,08	-92%
Mađari	1,90%	0,70%	37%	0,37	-63%
Jugoslaveni	5,40%	6,70%	124%	1,24	24%
Ostali	3,70%	1,70%	46%	0,46	-54%
Ukupno	100%	100,00%			

BROJČANI I POSTOTNI POKAZATELJI NACIONALNE STRUKTURE PROFESIONALNOG STARJEŠINSKOG KADRA U JNA 1981.							
Nacionalnost	Udio stanovništva SFRJ		Udio u prof. sastavu JNA		Trebao biti udio u JNA prema koloni 2	Odstupanje u zastupljenosti naroda u JNA	Postotak nacionalnog učešća u JNA (odnos kolona 3 i 4)
1	2		3		4	5	6
Crnogorci	2,6%	581455	6,2%	11160	4680	6480	238%
Hrvati	19,7%	4405641	12,6%	22680	35460	-12780	64%
Makedonci	6,0%	1341820	6,3%	11340	10800	540	105%
Muslimani	8,9%	1990366	2,4%	4320	16020	-11700	27%
Slovenci	7,8%	1744366	2,8%	5040	14040	-9000	36%
Srbi	36,3%	8118009	60,0%	108000	65340	42660	165%
Albanci	7,7%	1722002	0,6%	1080	13860	-12780	8%
Mađari	1,9%	424910	0,7%	1260	3420	-2160	37%
Jugoslaveni	5,4%	1207638	6,7%	12060	9720	2340	124%
Ostali	3,7%	827455	1,7%	3060	6660	-3600	46%
Ukupno	100,0%	22363662	100,0%	180000	180000		

NACIONALNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA SFRJ 1981

NACIONALNA STRUKTURA
PROFESIONALNOG SASTAVA JNA 1981.

Početak aprila 1992. nacionalna struktura zapovjednog kadra u jedinicama JNA (koja je taj naziv još uvijek formalno imala) u Bosni i Hercegovini bila je sljedeća: Srbi 92,6%, Crnogorci 7,0%, ostali 0,4%.

Ostvarenjem dominacije u SKJ, načelom komunističke supremacije, srpski nacionalistički vrh pokušao je ostvariti vrhovnu političku vlast, odnosno ostvariti vrhovni politički nadzor kroz i preko SKJ nad svim društvenim i političkim zbivanjima u SFRJ. O pojmu supremacije⁵³ u teoretskom smislu govori Omer Ibrahimagić, iz čega se jasno vidi da supremacija proizilazi iz ustava i zakona, čime se nameće zaključak da supremacija automatski nastupa (postaje) onog momenta kada se izvrši (ostvari) dovoljna vlast kroz politički sistem, odnosno potrebna dominacija.⁵⁴ Pod pojmom ekonomski centralizam podrazumijeva se određenje privrednog sistema u kojem vlada donosi sve odluke o proizvodnji i raspodjeli putem prava raspolaganja resursima i moći da sprovede svoje odluke. Ovakvim ustrojstvom ekonomski sistem u jugoslovenskoj federaciji je, svakako, onakav koji je najviše išao naruku srpskoj politici, protiv čega su svi ostali u Federaciji bili protiv.

Poslije sastanka Savjeta ministara EZ krajem novembra 1990., državni sekretar SAD Lorens Eagleberger (Lawrence Eagleberger) izjavljuje: "Sjedinjene američke države neće okrenuti leđa Sloveniji ukoliko ona odluči da se odvoji."⁵⁵ SAD javno naglašavaju da daju prednost demokratizaciji u odnosu na jedinstvo Jugoslavije, dok je u avgustu 1990. Stejt Department SAD-a zvanično saopštio jugoslovenskoj ambasadi u Vašingtonu da su SAD kategorički za jedinstvenu Jugoslaviju i da neće podržati njeno cijepanje, dok se Njemačka već tada deklarirala da jugoslovenska federacija ne može opstati. Italija je dugo vremena ispoljavala neutralnost o tom pitanju. Nešto kasnije, 28. januara 1991. u Predstavničkom domu i Senatu SAD-a, oficijelna politika SAD-a bila je na stanovištu da nema više optimizma u pogledu opstanka jugoslovenske federacije kao jedinstvene državne

53 Supremacija – suprematija od novolat. *suprematum* – vrhovništvo, vrhovna vlast, vrhovni nadzor – je izraz koji se upotrebljava da označi vrhovnu vlast u opštem smislu u svim odnosima koji imaju elemente vlasti. - *MALA POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA*, Kultura, Beograd 1966., str. 1200.

54 Omer Ibrahimagić, *SUPREMACIJA BOSNE I HERCEGOVINE NAD ENTITETIMA*, BES, Sarajevo 1999, str. 30-34.

55 Borisav Jović, nav. djelo, str. 221.

cjeline i da je njena budućnost u rukama rukovodstva Srbije i Hrvatske⁵⁶. Interesantno je da su zapadni politički čelnici, posebno francuski, mogli biti tako loše obaviješteni da su osam mjeseci poslije, tokom krvavog ljeta 1991., i dalje zagovarali održanje SFRJ⁵⁷.

Paralelno sa mnogim događajima koji se zbivaju u Federaciji u kontinuitetu tokom cijele prve polovine 1990. formiraju se političke stranke, mahom jednonacionalne, većina kao nacionalističke stranke. Srpsko rukovodstvo na čelu sa Slobodanom Miloševićem odlučuje da 7. juna 1990. u Srbiji formira Socijalističku partiju Srbije (SPS), u koju ulaze dotadašnji Savez komunista Srbije (SKS) i Socijalistički savez radnog naroda Srbije (SSRNS). Formiraju se i druge stranke, od kojih posebno treba istaći Srpsku radikalnu stranku na čelu sa Vojislavom Šešeljem. U Sloveniji se formira Demokratska opozicija Slovenije (DEMOS) i pet nekomunističkih stranaka. U Hrvatskoj se formira Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i mnoge druge stranke. Na Kosovu Albanci formiraju svoju nacionalnu stranku, iako im je to bilo zabranjeno od strane Srbije, dok su mađarska manjina u Vojvodini i muslimanska u Sandžaku imale pravo formiranja i iste su formirale nacionalne stranke. U Makedoniji se obnavlja VMRO-DPMNE, formiraju se Komunistička, Albanska, Reformistička i druge stranke. U Crnoj Gori su formiranje stranaka pa čak i izbori tekli gotovo po istom šablonu kao i u Srbiji, s tim što komunisti u Crnoj Gori nisu čak ni ime promijenili⁵⁸. Na kraju, u Bosni i Hercegovini su formirane tri nacionalne stranke: Stranka demokratske akcije (SDA), 26. maja 1990.⁵⁹, Srpska demokratska stranka (SDS), 12. jula 1990. i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) 18. avgusta 1990., kao i druge.⁶⁰ Navedene su samo pobjedničke stranke i neke od opozicionih stranaka, dok je na izbore u svim republikama izašlo puno više stranaka, u prosjeku 10-20, a u BiH 23 stranke. Višestranački izbori u SFRJ su održani: u Sloveniji 7. aprila 1990., Hrvatskoj 22. aprila 1990., Makedoniji 10. novembra 1990.,

56 Isto, str. 264.

57 Pol Gard, nav. djelo, str. 288.

58 Isto, str. 281-283, 267, 273, 286.

59 Šaćir Filandra, *BOŠNJAČKA POLITIKA U XX STOLJEĆU*, Sejtarija, Sarajevo 1998., str. 375.

60 Pol Gard, nav. djelo, str. 284 i 285.

Bosni i Hercegovini 18. novembra 1990., Srbiji i Crnoj Gori 23. decembra 1990.⁶¹

SR Srbija je posljednja koja je održala višestranačke izbore. Samo dan prije sprovođenja izbora u Srbiji i Crnoj Gori, 22. decembra 1990. Hrvatska donosi novi Ustav kojim osamostaljuje Hrvatsku, a u Sloveniji se sprovodi Referendum o razdruživanju od Federacije.⁶²

Zbog ukupnih društvenih i političkih problema u zemlji krajem 1990. i početkom 1991. Predsjedništvo SFRJ donosi odluku da zajedno sa predsjednicima šest republika napravi više sastanaka u centrima republika, što je i urađeno u Beogradu 4. aprila, na brdu kod Kranja 11. aprila, u Karadorđevu 15. aprila, u Ohridu 18. aprila, u Cetinju 29. aprila, ponovu u Beogradu 15. maja, u Stojčevcu kod Sarajeva 6. juna i posljednji u Splitu 12. juna 1991.

Lideri šest jugoslovenskih republika 1991. godine (s lijeva na desno):
Momir Bulatović – Crna Gora, Milan Kučan – Slovenija,
Franjo Tuđman – Hrvatska, Kiro Gligorov – Makedonija,
Alija Izetbegović – Bosna i Hercegovina i Slobodan Milošević - Srbija

61 Suad Arnautović, *IZBORI U BIH*, Promocult, Sarajevo 1996., str. 11.

62 Borisav Jović, nav. djelo, str. 231.

Upravo na posljednjim sastancima u Stojčevcu i u Splitu, Tuđman i Milošević nisu krili svoje zadovoljstvo zbog dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine. Bili su nadmeni i dominantni u odnosu na ostale predsjednike, a posebno su ignorisali Aliju Izetbegovića govoreći da je "gotovo" i da im je "dosta više Alije i njegove BiH". Međutim, svi ti sastanci su otkrili i potvrdili ogromne razlike u poimanju i pogledu na trenutno i buduće društveno i političko ustrojstvo države. Naime, politički vrh jugoslovenske federacije nakon serije tih sastanaka dolazi do četiri opcije ili varijante budućeg ustrojstva države:

- moderna i efikasna federacija - prijedlog Srbije,
- asimetrična federacija ili konfederacija - prijedlog Slovenije i Hrvatske,
- federacija (2+2+2) - prijedlog BiH i Makedonije, i
- razdruživanje i osamostaljivanje republika u samostalne i nezavisne države - prijedlog Slovenije.⁶³

Srbija je ostala na svom prijedlogu moderne i efikasne federacije, a ustvari, u tom prijedlogu se skrivala njihova težnja za unitarizmom i ekonomskim centralizmom, odnosno dominacijom nad drugima. Prijedlog Slovenije i Hrvatske je upravo nešto suprotno prijedlogu Srbije sa ciljem stvaranja neke labavije federacije bez unitarizma i ekonomskog centralizma. U trećem prijedlogu BiH i Makedonije polazilo se od faktora razvijenosti gdje su u prvu grupu stavljali Sloveniju i Hrvatsku, u drugu Srbiju i Crnu Goru i u treću BiH i Makedoniju, gdje bi po tom prijedlogu mogla preživjeti i takva vrsta federacije, i na kraju, četvrti prijedlog Slovenije koji se u praksi pokazao kao moguć i realan.⁶⁴

Krajem 1990. definitivno se spoznaje da je ekonomski program propao, 23. decembra 1990. JNA se "depolitizira", Slovenija i Hrvatska formiraju svoje vojske, kao i Srbi u Kninu, Predsjedništvo SFRJ ne može donijeti odluku o razoružanju tih vojnih formacija. Tako se ukupna politička i vojna situacija u SFRJ sve više usložnjava.

63 Isto, str. 208, 276 i 338.

64 Pol Gard, nav. djelo, str. 286-287.

Oni koji su samo formalno depolitizirali JNA na čelu sa Brankom Mamulom, navodno od Saveza komunista Jugoslavije, oni su upravo inicijativom "Pokreta za Jugoslaviju" ustvari izvršili još veću politizaciju JNA, čime se JNA potpuno politizirala i instrumentalizirala.

Na višestranačkim izborima tokom 1990. sva stara rukovodstva su, izuzev Srbije i Crne Gore, pala. Jugoslovenska federacija je idejno prepolovljena, Slovenija se referendumom 23. decembra 1990. definitivno razdružila. Srbi su se po prvi put ujedinili širom Jugoslavije i svi su politički i idejno bili uz Srbiju i njeno rukovodstvo. Na višestranačkim izborima na čelo Srbije došao je Slobodan Milošević, Hrvatske Franjo Tuđman, Slovenije Milan Kučan, Bosne i Hercegovine Predsjedništvo na čelu sa Alijom Izetbegovićem, Makedonije Kiro Gligorov i Crne Gore Momir Bulatović.

Razvojem ukupnih događaja u Federaciji, naročito dolaskom na čelo Srbije i Hrvatske naprijed navedenih ličnosti, javljaju se ideje o konačnom načinu rješenja jugoslovenske krize. Paralelno s tim, javljaju se i velikodržavni projekti za podjelu Bosne i Hercegovine, odnosno aspiracija za njenom teritorijom. To su, ustvari, osnovni razlozi i povod za razgovore između predsjednika Srbije Slobodana Miloševića i Hrvatske Franje Tuđmana u martu 1991. u Karadorđevu. Ti razgovori su bili najflagrantniji i najdirektniji čin erozije jugoslovenskih nacionalnih odnosa, jer su bili upereni na razbijanje Federacije i nestanak BiH⁶⁵.

Naime, tadašnji članovi Predsjedništva SFRJ, Stjepan Mesić iz Hrvatske i Borisav Jović iz Srbije, po izjavama Stjepana Mesića datim listu *Tjednik*, bili su organizatori prvog sastanka navedenih predsjednika. Tuđman i Milošević su se dogovorili da se sastanu u Karadorđevu i Tikvešu 26. marta i 15. aprila 1991., a da prije njihovog susreta uslijedi sastanak dviju ekspertnih grupa koje bi raspravljale o podjeli Bosne i Hercegovine. Grupe su predvodili Smilja Avramov i Kosta Mihajlović ispred Miloševića, a Dušan Bilandžić sa Hrvojem Šarinićem ispred Tuđmana. Naime, dva predsjednika su se već bili dogovorili o podjeli BiH, a zadatak ekspertnih grupa bio je da to stave na kartu, što su ekspertne grupe i uradile u tri kruga njihovih razgovora u Tikvešu i Beogradu. Hrvoje Šarinić u knjizi SVI MOJI

65 Miloš Minić, *DOGOVOR U KARADORĐEVU O PODJELI BIH*, RABIC, Sarajevo 1998., str. 21-30; Sejo Omeragić, *DOGOVORENI RAT*, Proton, Sarajevo 2000., str. 10.

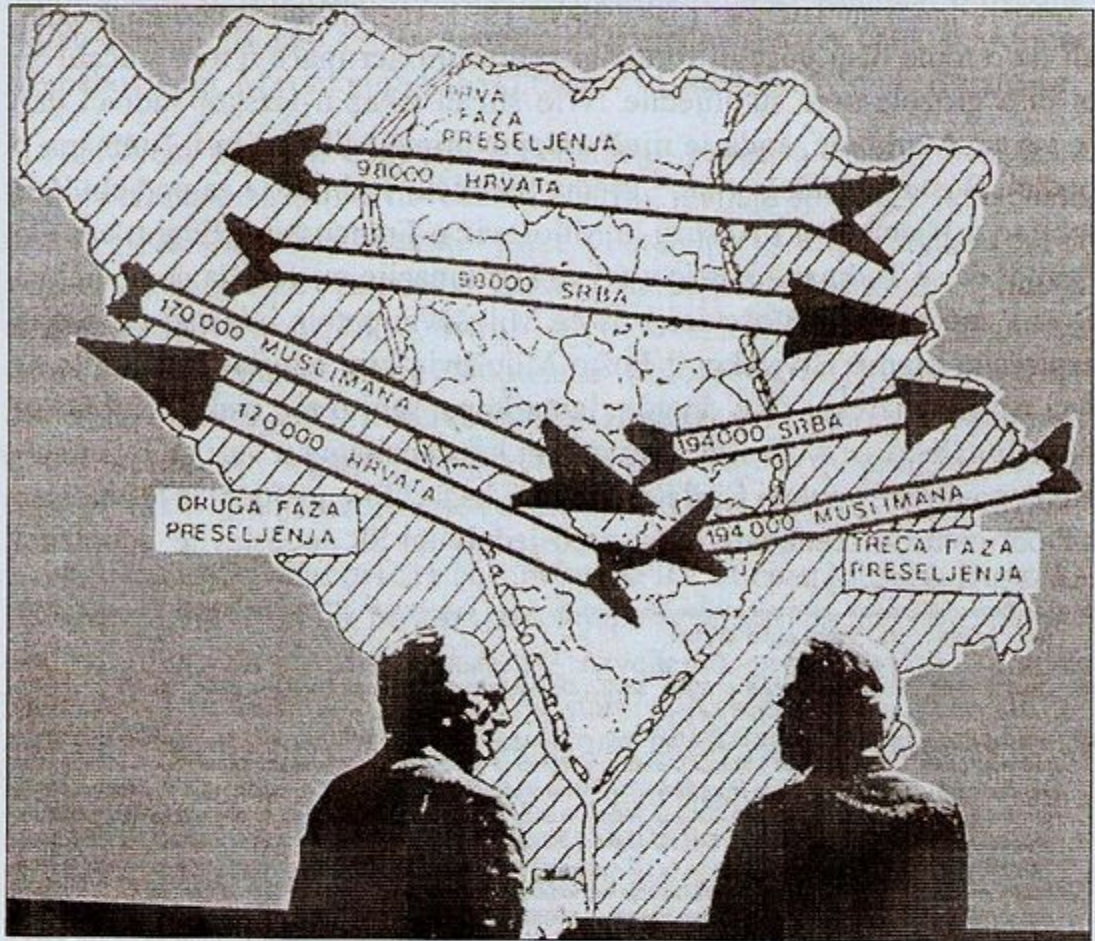
TAJNI PREGOVORI SA SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM navodi da se čak trinaest puta sastao sa Miloševićem tokom rata, te da su se Milošević i Tuđman dogovorili da će obojica lobirati za ideju podjele BiH kod onih koji bolje stoje u svijetu. Hrvoje Šarinić i kao svjedok u **Haškom tribunalu**⁶⁶ opisuje kako je Tuđman govorio da je Bosna bila historijski apsurd i rezultat turskih osvajanja, te da bi hrvatski "perec" trebalo podebljati na jugu, dok je Milošević stalno upozoravao na islamsku opasnost i tvrdio da je s Republikom Srpskom riješio 95% srpskog nacionalnog pitanja, kao što je to i Tuđman učinio s Herceg-Bosnom. On i tom prilikom svojim živim iskazom govori o svojih 13 sastanaka s Miloševićem od 1993. - 1995., i o tome kako su Tuđman i Milošević 1991. razmišljali o podjeli Bosne, ali da o tome nisu postigli formalni sporazum, jer inače u tom slučaju ne bi bilo grozota koje su slijedile. Vrlo sličan iskaz u Haškoj sudnici dao je i Ante Marković, kada je riječ o dogovorima Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine.⁶⁷ Prema Šariniću, Tuđman je za podjelu BiH lobirao u Njemačkoj i Austriji, a Milošević u Francuskoj i Engleskoj. On navodi da se Tuđman upustio u takve kombinacije misleći da će podjelom Bosne zadovoljiti Miloševića i da će Milošević potom odustati od svojih aspiracija prema Hrvatskoj.⁶⁸ Pošto Milošević nije odustao, obistinila se ona narodna izreka: "Ko drugom jamu kopa, sam u nju pada". Koliko su oni išli daleko sa svojim monstruoznim koncepcijama u vezi sa Bosnom i Hercegovinom, govori i Ciril Ribičić, koji kaže: "Franjo Tuđman je potpisao s Dobricom Ćosićem, tadašnjim predsjednikom SR Jugoslavije, sporazum

66 Međunarodni tribunal za ratne zločine na području bivše Jugoslavije (ICTY) formiran je 25. maja 1993. Rezolucijom br. 827 Vijeća sigurnosti UN.

67 *Dnevni avaz*, 16. januar, Sarajevo, 2004., str. 22; *Dnevni avaz*, 22. januar, Sarajevo, 2004., str. 20.

68 Stjepan Kljuić, bivši predsjednik HDZ-a BiH i član državnog Predsjedništva RBiH, u svojstvu svjedoka u sudskom procesu protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, potvrdio je pred Haškim tribunalom autentičnost stenograma sa sastanka političkog vođstva Hrvatske i hrvatskog izaslanstva iz BiH koji je održan 27. decembra 1991., devet mjeseci nakon Karađorđeva. Tada je Tuđman rekao da pod sadašnjim uvjetima nije u hrvatskom interesu promovirati opstanak suvereniteta BiH, spominje prijedlog da se hrvatska područja u BiH uvežu u Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu a zatim da se ta HZ spoji sa Republikom Hrvatskom i zaključuje da bi sa Cazinskom krajinom i Bihaćem, Hrvatska zadovoljila svoje nacionalne interese. Nije li ovo dovoljan argument da je Tuđman imao prema BiH iste teritorijalne pretenzije kao i Milošević. Kao svjedok protiv Slobodana Miloševića u Den Hagu 23. oktobra 2003., Ante Marković, predratni predsjednik Vlade (SIV-a) SFRJ svjedoči da su mu lično i Milošević i Tuđman rekli nakon razgovora marta 1991. u Karađorđevu da su se oni dogovorili o podjeli BiH i da je to gotovo, istovremeno negirajući postojanje Muslimana u BiH. Po Miloševiću, oni su pravoslavci, a po Tuđmanu oni su katolici, samo što su oni muslimani postali prisilom od Turaka. Zatim, u "Dnevnom avazu" od 4. novembra 2003. kada je lord Dejvid Oven (David Owen) svjedočio u Hagu u slučaju Miloševića, stoji: "Oven je svjedočio i o dogovoru Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana o podjeli BiH, navodeći kako su obojica negirali prisutnost svojih snaga u BiH i nisu pristajali na nezavisnost BiH." Dalje ističe da je trebao dio BiH da se priključi Srbiji, a dio Hrvatskoj, a "ako se traži da ja to dokažem, ja to ne mogu, ali ja samo tumačim tadašnja gledišta te dvojice lidera".

o tzv. humanom preseljenju, čime je Hrvatska službena politika prihvatila velikosrpsku ideju o etnički čistim državama, kao navodnu garanciju mira i stabilnosti... Prema Tomcu, velika je razlika između srpske agresorske i hrvatske obrambene politike, između Miloševića i Tuđmana, ali im je zajedničko mišljenje da se hrvatsko-srpskom nagodbom i podjelom Bosne i Hercegovine mogu stvoriti temelji mirnog suživota. Humano preseljavanje stanovništva i etničko čišćenje nisu ništa drugo nego novi izrazi za genocid.”⁶⁹

Monstruozi planovi Miloševića i Tuđmana najilustrativnije su prikazani na naslovnoj strani knjige "Dogovoreni rat", autora Seje Omeragića

69 Ciril Ribičić, *GENEZA JEDNE ZABLUDE*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, Sejtarija, Sarajevo, Založba Bogataj, Idrija, 2000., str. 97.

Dok je Tuđman tokom 1990. i 1991. kalkulirao sa Miloševićem na račun Bosne i Hercegovine, svo vrijeme bosanskohercegovački hrvatski narod sa svojim tadašnjim političkim rukovodstvom bio je čvrsto opredijeljen za Bosnu i Hercegovinu kao međunarodno priznatu i suverenu državu. **Hrvatski narod Bosne i Hercegovine bio je za suverenu Bosnu i Hercegovinu. On je to dokazao na građanskom referendumu 29. februara i 1. marta 1992. kada je u najvećem procentu dao glas za suverenu BiH.** Međutim, pošto je Tuđman uvidio da mu ne uspijeva realizacija njegovih planova sa tadašnjim rukovodstvom HDZ-a, odlučuje se na korak suptilnog uticaja na rukovodstvo bosanskohercegovačkih Hrvata, iste smjenjuje i tokom 1992. na čelo HDZ-a BiH postavlja svoje istomišljenike, kako iz BiH, tako i infiltracijom Hrvata nacionalista iz Hrvatske u BiH, a sve s ciljem preokreta svijesti bosanskohercegovačkih Hrvata tokom 1992. s ciljem ostvarenja zacrtanih ciljeva zajedno sa Miloševićem.⁷⁰ Na svu sreću to im se završilo samo na pokušaju.

Gotovo 15 brigada Hrvatske vojske bilo je stalno stacionirano ovdje, prema Armiji RBiH. General Armije RBiH Jovan Divjak ustvrdio je: "U borbama sa jedinicama Armije BiH poginulo je, nažalost, više vojnika HV-a nego u borbama na tlu Hrvatske, u početku s JNA, a kasnije sa Srpskom vojskom krajine".

70 Tokom rata visoko pozicionirani, a u postratnom periodu načelnik Glavnog stožera Hrvatske vojske, general Petar Stipetić, navodi da se otvoreno suprotstavio ideji otvaranja bilo kakvih ratnih djelovanja u Bosni, pa i ratnih djelovanja HVO-a u BiH, ali to je odbačeno zbog čega je i pao u nemilost. On ističe činjenicu da je Hrvatska naoružavala i pomagala HVO u BiH, te određenim brojem jedinica Hrvatske vojske učestvovala u operacijama u BiH. Ovo potvrđuje činjenicu da je Tuđman tokom 1992. promjenom ljudi napravio novu HDZ BiH sa namjerom da ostvari svoje ciljeve u BiH, što je svakako posljedica dogovora u Karadorđevu sa Miloševićem. Poslanik Vesna Pusić je opomenuta i oštro upozorena na Saboru Republike Hrvatske zato što je prva progovorila o agresiji Hrvatske na BiH, između ostalog o učešću 175. brigade Hrvatske vojske u borbama u Prozoru u BiH, itd.

Martin Špegelj, umirovljeni general Hrvatske vojske, ministar odbrane Republike Hrvatske početkom rata, u Belišću u Slavoniji 16. novembra 2003. na jednom od političkih skupova izjavio je da je Republika Hrvatska izvršila agresiju na Republiku BiH u kojoj je poginulo 11.000 hrvatskih vojnika. Špegelj je dodao kako uopšte nije upitno da su Tuđman i Milošević htjeli podijeliti BiH. Tako npr. u listu "Ljiljan" stoji: "Špegeljev istup na jednom skupu u Mađarskoj bio je, čak, još žešći: 'U proljeće 1993. godine, u ratu sa Armijom BiH, HVO dolazi u veoma težak položaj', govorio je Špegelj, 'usprkos tome što je na to područje otišao ekvivalent od tri, četiri brigade HV-a. Vi se sjećate da je general Janko Bobetko u svojoj knjizi opisao kako su skidali oznake HV-a i stavljali oznake HVO-a, a časnicima je rečeno da se predstavljaju kao pripadnici HVO-a i govore da su rodom iz BiH. Međutim, bila je to sasvim prozima i loša improvizacija... Zna se koji su bili ciljevi Bobetkove grupacije: zauzimanje što većeg teritorija radi podjele BiH sa Srbijom. I sam je priznao da je u tim borbama, ne s četnicima, nego sa Armijom BiH, bilo 9.000 mrtvih. Generali koji su u tome sudjelovali kažu da je poginulo i više od 13.000 vojnika.' General Špegelj je zatim otkrio stravičnije detalje ovih pogibija: 'Znamo da u Slavanskom Brodu, Čakovcu, Zagrebu i drugdje postoje groblja vojnika i časnika koji su poginuli u Bosni i Hercegovini, a mnogo ih uopće nije dovezeno... Veliki dio tenkovskog arsenala otišao je iz Hrvatske u BiH. Znamo da je ondje djelovalo od 50 do 70 tenkova HV-a, koja je tada imala ukupno 245 tenkova, te oko 200 komada teškog topničko-raketnog naoružanja, znamo i to da je, manje-više, sav taj ubojni materijal ispaljen na istočni dio Mostara.'"

U jednoj rezoluciji UN-a govori se kako u BiH ratuju gotovo 53 brigade iz SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) i Republike Hrvatske. Taj detalj otkriva čak i lord Owen u svojim memoarima "Balkanska odiseja".⁷¹

Na kraju krajeva, i nasljednik Raselovog suda je proglasio Republiku Hrvatsku agresorom na Bosnu i Hercegovinu. Naime, Stalni tribunal naroda, nasljednik Prvog i Drugog Raselovog suda, donio je u decembru 1995., na zasjedanju u Briselu, presudu kojom se Republika Hrvatska tereti za agresiju na BiH. Presude Stalnog tribunala naroda nažalost nisu obavezujuće. Međutim, sve odluke ove organizacije pohranjene su u arhivima UN-a i međunarodnim institucijama, a dostupne su i Međunarodnom sudu pravde u Hagu pred kojim je, uistinu, BiH pokrenula tužbu samo protiv SRJ za agresiju i genocid. Kakvu je politiku Tuđman vodio u BiH i prema BiH, najautoritativnije potvrđuje presuda Haškog tribunala za Mladena Naletilića Tutu i Vinka Martinovića Štelu.⁷² Ova presuda je potvrdila međunarodni karakter rata i umiješanost Hrvatske u rat u Bosni i Hercegovini, odnosno potvrdila je i presuda generalu Tihofilu Blaškiću, još 3. marta 2000. kada mu je Haški tribunal izrekao kaznu od 45 godina zatvora zbog počinjenih ratnih zločina na području Lašvanske doline tokom 1993., uključujući najteži zločin u selu Ahmićima u kojem je u aprilu 1993. pobijeno više od sto muslimansko-bošnjačkih civila od strane HVO-a kojim je on zapovijedao. Pri izricanju ove presude sudsko vijeće je prihvatilo međunarodnu kvalifikaciju sukoba u Lašvanskoj dolini u BiH. Tako je po prvi put potvrđena umiješanost Hrvatske u rat u Bosni i Hercegovini, odnosno agresiju na BiH. Ovo su bili rezultati Tuđmanovih pregovora o podjeli BiH sa Miloševićem.

Za progon bošnjačkih civila iz Stoca i Ljubuškog, za zločine u selima Stupni Do i Ahmići, za rušenje Starog mosta u Mostaru i uništavanje vjerskih objekata Haški tribunal je 1. marta 2004. podigao optužnice protiv Slobodana Praljka, Jadranka Prlića, Brune Stojića, Milivoja Petkovića, Valentina Čorića i Berislava Pušića, dužnosnika Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. Pretpostavlja se da u optužnicama tužilaštvo Haškog tribunala sukob

71 *Ljiljan*, 21. novembar – 5. decembar 2003., Sarajevo, str. 7.

72 Haški sud je 31. marta 2003. imenovane proglasio krivim i po ličnoj i po komandnoj odgovornosti za ratne zločine nad bošnjačkim vojnicima i civilima mostarskog područja. Prvi je osuđen na 20 a drugi na 18 godina zatvora. Oni su komandovali Kažnjeničkom bojnom i antiterorističkom jedinicom "Vinko Škrobo" u toj bojni.

u Bosni i Hercegovini kvalificira kao međunarodni, a Hrvatsku optužuje za direktnu umiješanost u rat na teritoriji druge države kako bi je podijelila i pripojila jedan njen dio.

Ubrzo se saznalo za namjeru Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, tako da su vrlo brzo reagovali predstavnici međunarodne zajednice. Ambasador SAD Voren Cimerman (Warren Zimmerman) u to vrijeme u Beogradu i Zagrebu ponavljao je "Dalje ruke od Bosne, inače ćete naići na osudu Amerike."⁷³ Slične izjave kasnije je davao i Lorens Iglberger. On je 27. januara 1992. rekao: "Za SAD podjela BiH je apsolutno i totalno neprihvatljiva, bez obzira što sam čuo da su navodno Slobodan Milošević i Franjo Tuđman već razgovarali o mogućoj podjeli BiH."⁷⁴

U nizu razgovora sa ambasadorom SAD Vorenom Cimermanom Franjo Tuđman je jednom prilikom izlio bujicu pogrda na račun Izetbegovića i Muslimana (Bošnjaka) u BiH, tvrdeći: "Oni su opasni fundamentalisti...", optuživao je, "...i Bosnu koriste kao poligon za širenje svoje ideologije u Evropi, pa čak i u SAD. Civilizirane zemlje trebaju se ujediniti kako bi otklonile ovu prijetnju. Bosna nikada nije postojala kao država. Ona treba da bude podijeljena između Srbije i Hrvatske."⁷⁵ Ambasador je bio zapanjen tim riječima, a zatim ga upitao kako može vjerovati Slobodanu Miloševiću, a isti je odgovorio: "Zato što mogu da vjerujem Slobodanu Miloševiću". **Komentar ambasadora je bio da je očigledno da su navedena dva predsjednika sa hegemonističkim i ekspanzionističkim strategijama, nacionalističkim politikama i programima stvaranja "Velike Srbije" i "Velike Hrvatske" glavni akteri raspada jugoslovenske federacije i krivci za agresiju, genocid i druge zločine u Republici Bosni i Hercegovini.**

Posrednik Evropske zajednice za SFRJ lord Peter Carrington (Peter Carrington) je, isto tako, potvrdio da su mu lično Slobodan Milošević i Franjo Tuđman rekli da su se dogovorili o podjeli Bosne i Hercegovine.⁷⁶

73 Miloš Minić, nav. djelo, str. 33; Sejo Omeragić, nav. djelo, str. 13-15.

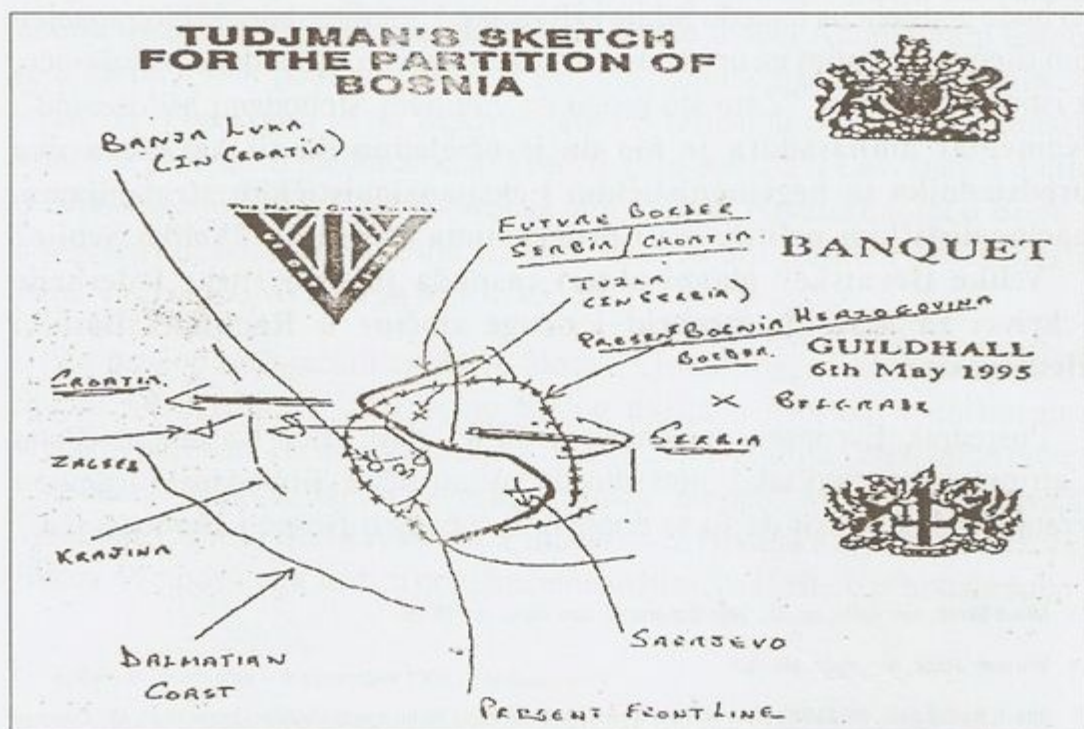
74 Borisav Jović, nav. djelo, str. 423.

75 Ilija T. Radaković, *BESMISLENA YU RATOVANJA*, Društvo za istinu o antifašističkoj borbi 1941-45., Beograd 1997, str. 121; Miloš Minić, nav. djelo, str. 34-50; Sejo Omeragić, nav. djelo, str. 6.

76 Miloš Minić, nav. djelo, str. 43.

Na 50-oj godišnjici pobjede lidera britanskih liberala 8. avgusta 1991., gospodinu Pediju Ešdaunu (Paddy Ashdown), današnjem Visokom predstavniku za BiH, Franjo Tuđman je na jelovniku nacrtao podijeljenu Bosnu i Hercegovinu, konstatujući da za 10 godina Bosne i Hercegovine neće biti. Na njegovo pitanje kako će BiH izgledati povukao je veliko slovo "S" između Srbije i Hrvatske, tako da bi "Velikoj Hrvatskoj" pripala Banja Luka, Sarajevo, zapadna Bosna sa Bihaćem i Hercegovina, dok bi "Velikoj Srbiji" pripala istočna Bosna sa Tuzlom. Nije teško zaključiti da se radilo o razgraničenju rijekama Bosnom i Neretvom.

Ipak, ti dogovori nisu urodili plodom na samom početku, zato se Milošević i odlučio za agresiju na Hrvatsku i BiH. Tokom agresije 1991/92. Milošević je shvatio da je to prevelik zalogaj za njega. Iako je okupirao veliki dio Hrvatske i BiH, ipak nije uspio okupirati cijelu BiH. To je upravo bio razlog i povod za obnavljanje pregovora i novih ponuda Franji Tuđmanu da u 1993. zajedno unište Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake, što je svakako Tuđman i prihvatio, a nije bio svjestan da su kojim slučajem zajedničkom agresijom na Bosnu i Hercegovinu uspjeli uništiti Bošnjake, poslije toga bi

Salveta crtana 8. avgusta 1991. od strane Franje Tuđmana u prisustvu Pedija Ešdauna o podjeli BiH (Faksimil originala)

Milošević to isto uradio i sa bosanskohercegovačkim Hrvatima, a da pola Bosne sigurno nije imao šanse da dobije.

Po izjavama Stjepana Mesića dvojica "prijatelja – neprijatelja" su imali čak 48 susreta od početka raspada jugoslovenske federacije, uključujući i godine rata.⁷⁷ Ivo Banac, ugledni hrvatski povjesničar, ističe da mu je Franjo Tuđman isto tako govorio o podjeli Bosne, još u septembru 1990. za vrijeme Tuđmanove posjete SAD i Kanadi, rekavši da bi za Bosnu i Hercegovinu bilo najbolje da se podijeli po Pavelićevoj i Stojadinovićevoj odluci u argentinskoj emigraciji sredinom 50-ih godina.⁷⁸ To je činio znatno prije samih dogovora u Karađorđevu. Pored svega toga, dva predsjednika su išla toliko daleko sa podjelom BiH, da su i u vrijeme same agresije Srbije i Crne Gore na Hrvatsku u vrijeme razaranja Vukovara njihove dvije ekspertne grupe hodale na relaciji Beograd – Zagreb i obratno. O podjeli Bosne se razgovaralo na dvije razine, prva, Srbija – Hrvatska (Milošević–Tuđman), i druga, "Republika Srpska" – "Herceg-Bosna" (Karadžić–Boban), koji su se sastali u Gracu 5. maja 1992., nakon čega je Boban izjavio da nema više neriješenih pitanja između bosanskih Srba i Hrvata.⁷⁹ Iz ovoga proizilazi da su to i bili temeljni razlozi formiranja paradržavnih struktura "Republike Srpske" srpskog naroda i "Herceg-Bosne" hrvatskog naroda u BiH.

Badinterova komisija – arbitražna komisija Konferencije evropske zajednice o Jugoslaviji formirana u novembru 1991. bavila se promjenom statusa jugoslovenske federacije u procesu njenog raspada i uvjeta za priznanje nezavisnosti nekih republika od strane EZ. Sačinjavali su je predsjednici ustavnih sudova pet zapadnoevropskih zemalja na čelu sa Francuzom Roberom Badinterom (Robert Badenteur). Komisija je zaključila da je SFRJ u raspadu i odredila 23. decembar 1991. kao krajnji

77 Miloš Minić, nav. djelo, str. 80.

78 Sejo Omeragić, nav. djelo, str. 4.

79 Miloš Minić, nav. djelo, str. 88-89; Ilija T. Radaković, nav. djelo, str. 123; Izjava Hrvoja Šarinića, Haški tribunal, 22. januar 2004.

U vezi sa sastankom u Gracu, Krsnik, jedan od pravnih zastupnika hrvatskih branitelja, tokom 2002. pred Haškim sudom, između ostalog, iznosi da je taj sastanak trebao biti tripartitni. Međutim, zbog navodnog nedolaska muslimansko – bošnjačkih predstavnika, sastanak je održan između predstavnika Srba i Hrvata u organizaciji lorda Karingtona. Navodno, predstavnici Bošnjaka nisu htjeli razgovarati sa Srbima. Bez obzira na to da li su trebali prisustvovati i Bošnjaci, zaključak sa tog bilateralnog sastanka je da Srbi i Hrvati nemaju više neriješenih pitanja, jer su oni sebe zadovoljili kroz stvaranje paradržavnih tvorevina, a šta će biti sa Bošnjacima i državom BiH, moglo se pretpostaviti.

rok za prijavu jugoslovenskih republika za priznavanje nezavisnosti od EZ. One koje ispune uvjete bile bi priznate 15. januara 1992. Zahtjeve su podnijele Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Slovenija i Makedonija.⁸⁰

U odredbama Sporazuma za konvenciju (četvrta verzija Konvencije EZ Haške konferencije, Den Hag, 4. novembra 1991., u članu 1., tačka 1. Općih odredbi predviđeno je da će novi odnosi među republikama biti temeljeni na:

- a) suverenitetu i nezavisnosti republika s međunarodnim subjektivitetom za one koji to žele,
- b) u sklopu općeg rješenja priznat će se nezavisnost i onih republika koje to žele u sadašnjim granicama (ako to ne bude drugačije dogovoreno).

Arbitražna komisija Komisije o Jugoslaviji 10. decembra 1991., nakon uvida u potrebnu dokumentaciju, IZRAŽAVA svoje MIŠLJENJE:

- da je SFRJ u procesu rastvaranja;
- da republike trebaju riješiti one probleme državne sukcesije koji mogu proizići iz ovog procesa, u skladu s načelima i pravilima međunarodnog prava uz posebnu pažnju prema ljudskim pravima i pravima naroda i manjina;
- da republike koje žele mogu zajednički djelovati na stvaranju nove asocijacije, koja bi imala demokratske institucije po njihovom izboru.

Evropska zajednica i njezine države članice su 16. decembra 1991. raspravljale o prilikama u Jugoslaviji u svjetlu svojih smjernica u vezi s priznavanjem novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu, te u deklaraciji o Jugoslaviji zauzele zajedničko stajalište u vezi s priznavanjem jugoslovenskih republika, i zaključile sljedeće:

“Zajednice i njezine države članice slažu se da priznaju nezavisnost svih jugoslovenskih republika koje ispunjavaju dolje navedene uslove. Ta odluka stupa na snagu 15. januara 1992.

80 Grupa autora, Stručni leksikon, nav. djelo, str. 77; Kasim I. Begić, nav. djelo, str. 31-44.

Stoga se pozivaju sve jugoslovenske republike da do 23. decembra 1991. izjave:

- žele li biti priznate kao nezavisne države;
- prihvataju li obaveze sadržane u gore navedenim smjernicama;
- prihvataju li odredbe navedene u Nacrtu konvencije, naročito one u poglavlju II o ljudskim pravima i pravima nacionalnih i etničkih grupa, o kojima je raspravljala Konferencija o Jugoslaviji...”

Na dva pitanja koje je postavila Republika Srbija:

1. Da li srpsko stanovništvo u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, kao konstitutivni narod Jugoslavije, uživa pravo na samoopredjeljenje? i
2. Da li se unutarne granice razgraničenja između Hrvatske i Srbije, s jedne strane, i Srbije i Bosne i Hercegovine s druge strane, mogu smatrati granicama u smislu javnoga međunarodnog prava?,

Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji na čelu sa Roberom Badinterom donijela je 15. januara 1992. svoj Izvještaj, u kome, između ostalog, stoji:

1. ”Komisija smatra da u trenutnoj fazi razvoja međunarodno pravo ne precizira sve posljedice prava na samoopredjeljenje. Ipak je utvrđeno da, ma kakve bile okolnosti, pravo na samoopredjeljenje ne može dovesti do izmjene granica koje postoje u trenutku nezavisnosti (uti possidetis juris), osim u slučaju da se zainteresovane države dogovore suprotno.
2. Ako u sklopu jedne države postoji jedna ili više konstitutivnih grupa, jedna ili više etničkih, vjerskih, jezičkih zajednica, ove grupe imaju, u skladu sa međunarodnim pravom, pravo na priznavanje njihova identiteta.”

U pogledu PROMJENE GRANICA Badinterova Komisija zaključuje:

“**Prvo** – vanjske granice će se morati poštovati u svim slučajevima, u skladu s načelom na koje se podsjeća u Povelji UN, deklaracijom koja se odnosi na načela međunarodnog prava koji se tiču odnosa prijateljstva

i saradnje između država, u skladu sa Poveljom UN, Rezolucijom 2625 (XXV) Generalne skupštine i u skladu sa Završnim aktom iz Helsinkija, i kojim je inspirisan član 11. Bečke konvencije od 23. augusta 1978., o sukcesiji države na planu ugovora.

Drugo – granične linije između Hrvatske i Srbije ili između Srbije i Bosne i Hercegovine, ili, eventualno, između drugih susjednih nezavisnih država, moći će se mijenjati samo putem slobodnog međusobnog dogovora.

Treće – ako se ne dogovori suprotno, prijašnje granice poprimaju karakter granica koje štiti međunarodno pravo”.

U izvještaju Arbitražne komisije se, takođe, dodaje sljedeće:

”Ovo načelo je utoliko lakše primijeniti između republika, što je – na osnovi alineja 2. i 4. člana 5. Ustava SFRJ – odlučeno da se konzistentnost teritorija i republičke granice ne mogu mijenjati bez njihove saglasnosti”. Pored toga, stav Badinterove komisije bio je da se SFRJ raspala, odnosno da je izvršena disolucija SFRJ po principu nastanka novih država od federalnih jedinica u njihovim ustavnim granicama. Međutim, Slobodan Milošević unatoč tom stavu u kontinuitetu je tvrdio da se SFRJ raspala kao višenacionalna zajednica, a ne kao federacija republika, zbog čega se po njegovom Bosna i Hercegovina kao takva ne može priznati kao nezavisna država jer u njoj žive tri naroda. Milošević je kasnije tvrdio da se BiH raspala na Republiku Srpsku, Herceg-Bosnu, Muslimansku BiH i Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna Fikreta Abdića.⁸¹

U sažetku mišljenja Arbitražne komisije (10.-11. januara 1992.) u pogledu priznanja Bosne i Hercegovine, Komisija smatra da se izraz volje naroda Bosne i Hercegovine za stvaranje suverene i nezavisne države BiH može smatrati u potpunosti utvrđenim, jer je BiH podnijela zahtjev, ako Republika Bosna i Hercegovina da garancije u tom pogledu, eventualno putem referenduma, u kojem bi trebali učestvovati svi građani Republike Bosne i Hercegovine, bez ikakve razlike i pod međunarodnim nadzorom.

Zato Skupština SRBiH 24. - 25. januara 1992. donosi Odluku o raspisivanju republičkog referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i

⁸¹ Omer Ibrahimagić, SRPSKO OSPORAVANJE BOSNE I BOŠNJAKA, Magistrat, Sarajevo, 2001, str. 27, 28 i 54.

Hercegovine putem koga bi se građani izjasnili o pitanju: **Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?**

U nizu svjedočenja dr. Slaven Letica, lični savjetnik Franje Tuđmana tokom 1990. i 1991., istakao je kako je imao priliku vidjeti prve nagodbene mape o podjeli BiH koje mu se nisu svidjele.⁸² U razgovoru Borisava Jovića sa državnim sekretarom SAD Iglbergerom u Vašingtonu 27. januara 1992. navodi se da je i Borisav Jović ponovo pokušao tvrditi da je opstanak BiH nemoguć, da su se Srbi u BiH izjasnili za ostanak u krnjoj Jugoslaviji, dok na pitanje Iglbergera imaju li druga dva naroda u BiH pravo na izjašnjenje, zašto se ne zaustavi sukob i ko je gađao Dubrovnik, odgovorio je da on ne zna i sl.⁸³

O dogovorima između Miloševića i Tuđmana u knjizi admirala Branka Mamule **SLUČAJ JUGOSLAVIJA** stoji da su rat za podjelu BiH dogovorili Milošević i Tuđman, a da im je u tome pomogao Veljko Kadijević, tadašnji savezni sekretar za narodnu odbranu SFRJ. On, takođe, ističe da su Milošević i Tuđman potcijenili Bošnjake i mogućnost njihovog otpora u BiH.⁸⁴

Nakon svega što se desilo proteklih godina u jugoslovenskoj federaciji rukovodstvo Srbije i Crne Gore se odlučuje za napad - agresiju na Hrvatsku, koju simbolično označava 25. august 1991. kada su snage agresora krenule u napad na Vukovar na sjeveroistočnom dijelu Hrvatske, i na Bosnu i Hercegovinu 6. aprila 1992. Ovim činom agresije definitivno se pokopavaju sve moguće koncepcijske varijante o preživljavanju i opstanku jugoslovenske federacije i ona kao takva definitivno nestaje, odnosno odlazi u historiju.

82 Miloš Minić, nav. djelo, str. 99.

83 Borisav Jović, nav. djelo, str. 423-427.

Lord Dejvid Oven, mirovni posrednik EU za SFRJ od 1992. do 1995. u svjedočenju protiv Slobodana Miloševića u Den Hagu 4. novembra 2003. tvrdi da je Radovan Karadžić u početku tvrdio da RS mora ostati u Srbiji, a kasnije da može biti i van Srbije, zatim da je Milošević imao aspiracije za "Velikom Srbijom", a zatim je dodao da je Alija Izetbegović u toku rata u jednom trenutku samo razmišljao o muslimanskoj državi.

84 *Slobodna Bosna*, br. 186, Sarajevo, 8. i 15. juni 2000. str. 22.

Znači, službeno Bosna i Hercegovina se rodila kao država 3. marta 1992., onda kada su objavljeni rezultati referenduma za nezavisnost od strane Vlade SRBiH, koja je još uvijek bila dio SFRJ. Kao nezavisnu i suverenu međunarodno priznatu državu, Republiku Bosnu i Hercegovinu 6. aprila 1992. priznaje EZ (EU), a sutradan i SAD. Već 4. maja 1992. Republika BiH postaje članica Konferencije o sigurnosti i saradnji u Evropi (OSCE), a 22. maja 1992. i članica Ujedinjenih naroda (UN-a) zajedno sa Hrvatskom i Slovenijom, prije Makedonije. Od UN-a je priznata 28. maja 1992. Kada je riječ o priznavanju Bosne i Hercegovine, bitno je istaći da su SAD sve do 1991. po mnogim pokazateljima radile na očuvanju SFRJ, zatim su se tokom 1991/92. borile za BiH, kada je i priznaju, da bi tokom 1992/94. postale indiferentne prema BiH, a 1994/95. ponovo preuzele ključnu ulogu, i kao jedina zapadna zemlja koja je prepoznala potrebu zaštite BiH i Bošnjaka, i tako zaustavila agresiju na BiH i donijela joj mir. Oni koji su stalno i u kontinuitetu osporavali Bosnu i Hercegovinu bili su Francuska i Velika Britanija, za razliku od Bugarske koja je prva priznala BiH, zatim Njemačke, Austrije, Mađarske, Slovenije i dr. koje su bile u kontinuitetu za BiH, kao i mnoge islamske zemlje, poput Irana, Pakistana, Malezije, Turske, Saudijske Arabije, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Kuvajta i dr. Ove islamske zemlje su takođe dale ogroman doprinos u odbrani BiH od agresije gotovo na svim poljima, dok, naprimjer, Irak i Libija ni do dana današnjeg nisu priznale Bosnu i Hercegovinu kao suverenu i međunarodno priznatu državu.

Agresija na Hrvatsku se okončava 31. decembra 1991. prihvatanjem Sajrus-Vensovog plana o mirovnim snagama. U Hrvatsku mirovne snage dolaze 13. marta 1992., a u Bosnu i Hercegovinu UNPROFOR (United Nations Protection Force) 1. aprila 1992., kada počinje napad na Bosnu i Hercegovinu (sjeveroistočni dio Bosne), napadom na Bijeljenu, ustvari, neformalno i otpočinje agresija na BiH.⁸⁵

Očigledno da su u vrijeme društvenih i političkih promjena u jugoslovenskoj federaciji prevladavale dvije opcije:

- a) proglašenje suverenih država na temelju avnojskih granica i volje naroda putem referenduma; i

⁸⁵ Sejo Omeragić, nav. djelo, str. 33; Borisav Jović, nav. djelo, str. 421.

b) etničko zaokruživanje i etničke podjele, za ideju "Velike Srbije" i "Velike Hrvatske". Objektivno nije bilo opredijeljenih lidera, posebno u Srbiji i Hrvatskoj, s kojima se moglo racionalno razgovarati o modalitetima transformacije jugoslovenske federacije, bez rata, nasilja i zločina, a za opšte dobro svih njenih građana.

Dok je srpski nacionalistički vrh na čelu sa Dobricom Ćosićem i Slobodanom Miloševićem vodio i učestvovao u pregovorima o mogućim modalitetima i budućnosti SFRJ, i dok su se predstavljali mirotvorcima i demokratama, paralelno sa time Dobrica Ćosić je odmah nakon inauguracije za predsjednika SRJ formirao državni "Savjet za usklađivanje stavova o državnoj politici", u čijem sastavu su bili i lideri "republike srpske" i "republike srpske krajine".⁸⁶

86 *Dnevni avaz*, 18. septembar, Sarajevo, 2003., str. 19.

Ovo je izašlo na površinu prilikom svjedočenja bivšeg predsjednika SRJ Zorana Lilića protiv Slobodana Miloševića. Znači, "Savez srpskih zemalja", odnosno "Velika Srbija".

JNA u funkciji realizacije ciljeva velikosrpske politike

U tradiciji je srpskog naroda da pridaje veliku pažnju oružanoj sili, odnosno vojsci. Srpska nacionalistička politika kroz historiju je težila kako svoju, tako i zajedničku oružanu silu staviti u funkciju realizacije svojih nacionalističkih ciljeva.

Počev od 19. vijeka pa do današnjih dana, u kontinuitetu je prisutna srpska težnja za dominacijom i stavljanjem vojske u funkciju ostvarenja srpskih nacionalističkih ciljeva.⁸⁷

Tako je ta politika, odmah nakon Titove smrti 1980., a posebno nakon 1986. kada je objelodanjen Memorandum SANU, pokušala i zajedničke oružane snage (OS) SFRJ⁸⁸ staviti pod svoju kontrolu i u funkciju svojih ciljeva.

Tokom Drugog svjetskog rata je upravo ta srpska nacionalistička politika pokušala formirati "Veliku Srbiju" preko Stevana Moljevića, Draže Mihailovića i njihovog četničkog pokreta kao oružane sile. Krajem

87 Od početka svoje vladavine kralj se opredijelio za kurs suspenzije režima liberalne monarhije. Već u toku školovanja shvatio je da se siguran oslon u vlasti nalazi u vojsci. Ubrzo je to i praktično potvrdio odlučujući se da podršku velikosrpskom centralizmu potraži u vojnoj vrhuški, posebno generalima. - .: *BIH OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA*, GŠ ARBIH, Sarajevo, 1995., str. 256.

88 Prema Davoru Domazetu, *HRVATSKA I VELIKO RATIŠTE*, Udruga sv. Jurja, Zagreb, 2002., str. 33. i drugim izvorima, one su tada izgledale ovako:
JNA: ljudstvo u miru: 180.000 (15%); ljudstvo u ratu: +1.200.000 (85%)
TO: ljudstvo u miru: oko 1.000 (2%); ljudstvo u ratu: +1.200.000 (98%)

XX stoljeća tu istu politiku provode Slobodan Milošević i Radovan Karadžić i za to upotrebljavaju JNA,⁸⁹ kao federalnu zajedničku oružanu silu svih naroda i narodnosti SFRJ, za ostvarenje tih svojih nacionalističko - hegemonističkih ciljeva. Odmah nakon smrti Tita nazirala se težnja "stavljanja JNA u funkciju srpske nacionalističke politike", što ilustruje činjenica da je već 1981. u njoj bilo 60% oficira Srba.

Iz pregleda o nacionalnoj strukturi stanovništva SFRJ i starješinskog kadra u JNA 1981., vidljivo je da su upravo oni koji su ponajviše i navodno željeli Jugoslaviju ("Veliku Srbiju"), bili najzastupljeniji (Srbi, Crnogorci, Makedonci i Jugosloveni), dok su svi ostali narodi i narodnosti u SFRJ bili drastično malo zastupljeni u odnosu na nacionalnu zastupljenost. Nakon objavljivanja srpskog Memoranduma SANU 1986. pa do početka agresije na BiH, udio oficirskog kadra u JNA srpske nacionalnosti prelazi 70% od ukupnog oficirskog kadra u JNA, a 1991/1992. oficirski kadar postaje gotovo 100% srpsko-crnogorski kadar. Veoma slična nacionalna struktura bila je i u drugim subjektima društva, npr. u organima unutrašnjih poslova SRBiH 1985., gdje je od ukupno 9.966 uposlenika, Srba bilo 44,04%, Muslimana 33,25%, Hrvata 16,83%, itd.⁹⁰

U posljednjih petnaest godina, do disolucije SFRJ i agresije na BiH, sve su Srbi bili savezni sekretari za NO u SFRJ (Nikola Ljubičić, Branko Mamula, Veljko Kadrijević), kao i načelnici Generalštaba JNA (Petar Gračanin, Branko Mamula, Stevan Mirković i Blagoje Adžić).

OS ukupno u ratu (s naprezanjem 8%): 2.400.000, od čega oko 550.000 u proizvodnji i logistici, ostatak u borbenim jedinicama.

Kopnena vojska (KoV)

Sastav: 17 korpusa te 1. gardijska divizija (Beograd) i padobranska brigada (Niš) kao samostalne jedinice GŠ; teško naoružanje: 2.100 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, 8.000 artiljerijskih oruđa i 1.300 protivoklopnih raketnih oruđa.

Jugoslovenska ratna mornarica (JRM)

Sastav i sredstva: 1 brigada TC (14 kom), 1 brigada RC i RT (16 kom), 1 brigada patrolnih brodova (4), 1 divizion minolovaca (9), 1 brigada podmornica (11 kom), 1 odred pomorskih diverzanata i 3 brigade mornaričkog pješništva.

Ratno zrakoplovstvo i protivzračna odbrana (RZ i PZO)

Sastav: 5. korpus RZ i PZO (Zagreb), 1. korpus RZ i PZO (Beograd), 3. korpus RZ i PZO (Skopje); sredstva: 512 borbenih aviona, 104 transportna aviona, 152 helikoptera i 118 ostalih aviona, te 5.100 protivzračnih topova i 2.800 protivzračnih raketnih oruđa. TO - Kosova (130.000) postojala je samo na papiru, jer je nakon prvih demonstracija Albanaca u proljeće 1981. bila razoružana, oružje odvezeno u Srbiju i Crnu Goru, a ostavljeno Srbima i Crnogorcima, čekajući 1999.

89 *Ustav SFRJ*, str. 107-108, čl. 240.

90 Centar za AOP R SUP BiH, 19. juni 1985.

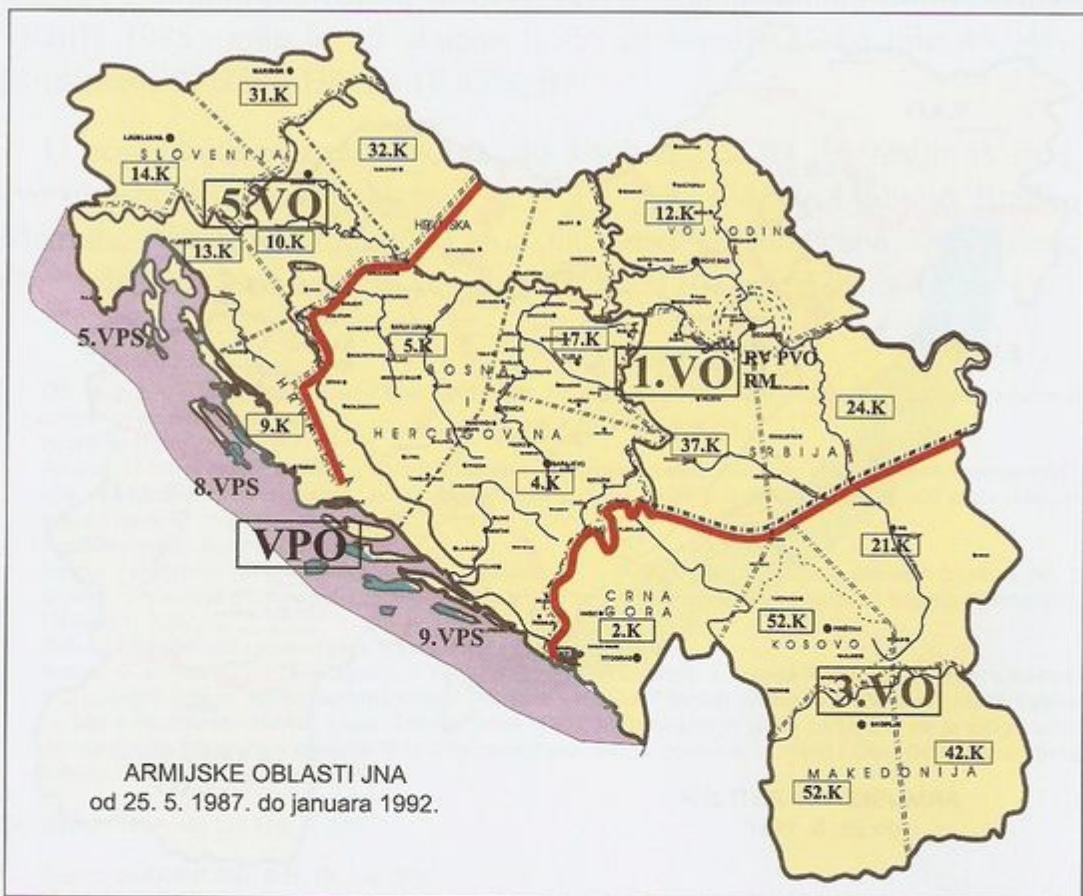
Ovo su bili dovoljni pokazatelji na osnovu čega se moglo zaključiti da JNA pada pod uticaj beogradskog (srpskog) nacionalističkog vrha, što je suprotno čl. 242 Ustava SFRJ iz 1974. Bili su ovo krupni koraci prelaska JNA pod srpsku dominaciju, a time automatski i u funkciju realizacije njihovih nacionalističkih ciljeva. Paralelno sa naprijed navedenim, 1985. savezni sekretar za NO, preko Generalštaba oružanih snaga SFRJ, vrši reorganizaciju JNA u novih 6 armijskih oblasti (AO), što je vidljivo na šemi, gdje 7. AO obuhvata gotovo cijeli prostor BiH sa sjevernim i južnim dijelom Hrvatske. Ovdje se uočava da se zapadna granica zone odgovornosti 7. AO približno podudara sa zamišljenom zapadnom granicom "Velike Srbije" (Virovitica – Karlovac – Karlobag). Očito je da je vojni vrh JNA i u tom vremenu "svjesno" izvršavao direktive srpskog nacionalističkog vrha.

Samo par godina kasnije, 25. maja 1987., taj isti vojni vrh vrši novu reorganizaciju JNA. Ovoga puta ukidaju se armijske oblasti i stvaraju

vojne oblasti (VO) i to 1., 3. i 5. VO, što je prikazano na sljedećoj šemi i pri ovoj transformaciji vrh JNA čini nešto iz čega proističe neminovno pitanje: "Zašto su 1. i 7. armijska oblast spojene u 1. vojnu oblast sa komandom u Beogradu? Komanda 7. armijske oblasti u Sarajevu se gasi, a komandu nad ovim prostorima preuzima komanda 1. vojne oblasti iz Beograda. To je bio cilj srpske nacionalističke politike, jer se nije smjelo dozvoliti da takva komanda bude u Sarajevu, da ne bi pala pod nesrpski uticaj. I pri ovoj transformaciji JNA zapadna granica 1. vojne oblasti ostala je nepromijenjena, što potvrđuje navode iz prethodne reorganizacije, a 5. banjalučki korpus sa svojom zonom odgovornosti od sjevera do juga posljednja je odbrana zapadnih granica "Velike Srbije".

Branko Mamula, tadašnji savezni sekretar za narodnu odbranu SFRJ, u intervjuu za *Slobodnu Bosnu* ističe kako ukidanje 7. armijske oblasti Sarajevo nije imalo nikakve veze sa idejom "Velike Srbije". Kasnije tvrdi

da je Nikola Ljubičić, prethodni savezni sekretar za narodnu odbranu, po njegovom inaugurisanju za predsjednika Srbije, bio ključni u stvaranju Slobodana Miloševića.⁹¹

Preustroj JNA sproveden je kroz dvije osnovne aktivnosti:

- a) donošenje strategije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite SFRJ, 20. maja 1987; i
- b) reorganizacija JNA 1987. kojom se ukidaju armije i divizije, a formiraju se vojne oblasti, korpusi i brigade.

Ovakva organizacija JNA ostaje sve do kraja 1991. JNA 26. juna 1991. učestvuje u agresiji na Sloveniju, da bi po odluci Predsjedništva SFRJ od 15. jula 1991. bila povučena iz Slovenije, a ubrzo poslije toga i sa velikog dijela teritorije Hrvatske, na ostale dijelove Jugoslavije, a ponajviše u Bosnu i Hercegovinu. Tada su se jedinice JNA povlačile i posijedale položaje duž sjeverozapadne granice 1. VO na liniji Virovitica – Karlovac – Karlobag, zapadna granica “Velike Srbije”⁹². I ovo je bio jedan u nizu pokazatelja za sve ostale republike i nesrpske narode da je JNA, kao zajednička oružana sila, prestala to biti, jer se stavila u funkciju nacionalističke politike jednog naroda. U više momenata Savezni sekretar za narodnu odbranu Veljko Kadrijević se obraćao javnosti, iznosio strane faktore kao uzrok ugroženosti jugoslovenske federacije. Međutim, to su bili samo izgovori i opravdanje izvršene reorganizacije JNA, kako bi skrenuo pažnju javnosti sa njegovih pravih namjera.⁹³ Ovakva srpska politika, kao i pad JNA pod uticaj te politike, su uzrok nestanka Jugoslavije, a ne, kako navodi Veljko Kadrijević, “strani faktor” (Njemačka, SAD i dr.)⁹⁴.

Savezni sekretar za NO svih naroda i narodnosti u SFRJ, Veljko Kadrijević, postaje sekretar za odbranu samo srpskog naroda i član poznatog srpskog trija (Borisav Jović, Veljko Kadrijević i Slobodan Milošević). U periodu pred agresiju, u događajima 20. februara 1990. na Kosovu, savezni

91 *Slobodna Bosna* Sarajevo, br. 186, 8. juni 2000., str. 23.

92 Borisav Jović, nav. djelo, str. 286.

93 Veljko Kadrijević, *MOJE VIĐENJE RASPADA VOJSKE BEZ DRŽAVE*, Politika, Beograd 1993., str. 51.

94 Isto, str. 17.

sekretar za narodnu odbranu Veljko Kadrijević naglašava da će vojska pucati u goloruki narod.⁹⁵ Bitno je naglasiti da je do tada upravo njegovom odlukom razoružana i raspuštena TO Kosova. Nakon ovih događaja na Kosovu, slijedi razoružavanje TO Slovenije i Hrvatske 18. maja 1990., odlukom Predsjedništva SFRJ od 23. maja iste godine, potom razoružavanje i raspuštanje svih oružanih formacija izvan MUP-a i OS SFRJ i predaja naoružanja najbližim jedinicama-komandama JNA, Uredbom predsjednika SFRJ Borisava Jovića br. 3 od 9. januara 1991.⁹⁶ Ovi događaji su jedan za drugim upravo govorili koliko i u kom stepenu se JNA stavljala u funkciju srpskih nacionalističkih interesa.

Savezni sekretar za NO SFRJ naredio je Generalštabu OS SFRJ da ne čekajući odluku Predsjedništva SFRJ izda naredbu jedinicama JNA da oduzmu naoružanje i vojnu opremu od Teritorijalne odbrane Slovenije i Hrvatske i drugih republika, kako bi navodno spriječili njihovu nasilnu secesiju. Ta naredba je izdata 14. maja 1990. a ista je realizovana, kako je naprijed navedeno, u Sloveniji i Hrvatskoj 18. maja 1990., da bi tek 23. maja 1990. bila formalno pokrivena odlukom Predsjedništva SFRJ (nadglasavanjem). Za razliku od Slovenije i Hrvatske u BiH je njeno Predsjedništvo donijelo Odluku o razoružavanju Teritorijalne odbrane SRBiH, prihvatajući naređenje Generalštaba OS bivše SFRJ. Ta Odluka je donesena 19. oktobra 1990. poslije čega je i izvršeno razoružavanje.

Tokom sprovođenja višestranačkih izbora u SFRJ 1990. vojni vrh priprema nove strategijske planove o upotrebi JNA na prostoru Federacije. Ovo čini zbog nemogućnosti postupanja JNA po ratnim planovima S-1 (istočna varijanta) i S-2 (zapadna varijanta), jer su ti planovi bili namijenjeni za upotrebu JNA za odbranu SFRJ od spoljašnjeg agresora.

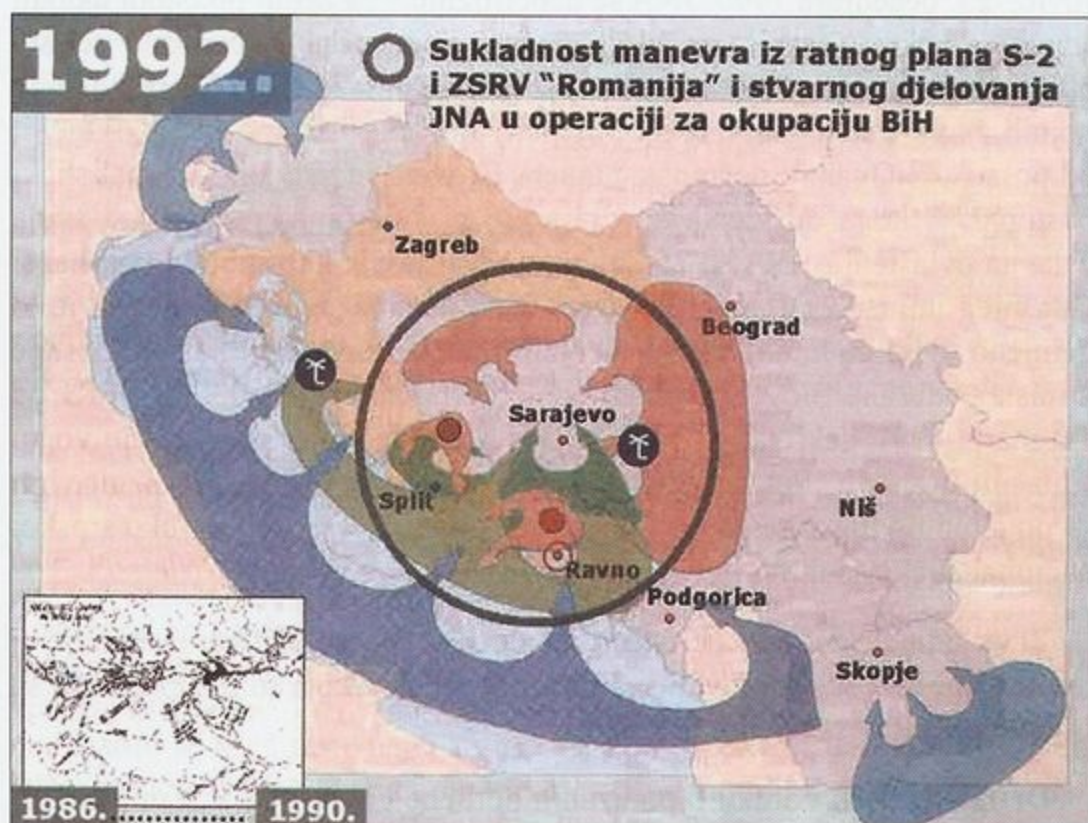
Nakon objavljivanja Memoranduma SANU 1986. i narednih godina do 1990., GŠ OS SFRJ je organizovao godišnje armijske štabne ratne vježbe (ŠRV) pod nazivom "Romanija", i to većinom na prostoru BiH, pod izgovorom da je to vježbanje varijanti po planovima S-1 i S-2.⁹⁷ Ustvari, uvježbavane su opcije kako odbraniti i napraviti "Veliku Srbiju".

95 Borisav Jović, nav. djelo, str. 95.

96 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 31-2-03-302-7/25-6).

97 Davor Domazet – Lošo, *HRVATSKA I VELIKO RATIŠTE*, Udruga sv. Jurja, Zagreb, 2002., str. 73-98.

Uvježbavane su varijante navodnog napada NATO snaga na SFRJ, napad i zauzimanje Sarajeva (BiH), s tim što su ulogu NATO snaga igrale snage JNA, a od 1992.-95. stvarnu ulogu su igrale snage JNA – VJ i vojska RS. Činjenica je da vojnom vrhu nije odgovarao plan S-1 i S-2 za odbranu ciljeva srpske nacionalističke politike i zbog toga je hitno pristupio izradi novih planova (RAM, BEDEM, DRINA) i dr. Ovi planovi imali su za cilj prilagoditi se planovima i direktivama srpskog nacionalističkog vrha.

Jedan od planova izvođenja Komandno-štabnih ratnih vježbi (KŠRV) od strane GŠ JNA od 1986. do 1990. na prostoru BiH⁹⁸

Naredni događaji kao što su odbijanje Veljka Kadijevića da razgovara o rekonstrukciji JNA sa ministrima odbrane Hrvatske Martinom Špegeljom i Slovenije Janezom Janšom,⁹⁹ nevraćanje oduzetog naoružanja od TO BiH, iako je Predsjedništvo BiH, na sjednici od 11. marta 1992. zatražilo

98 Isto, str. 82.

99 Borisav Jović, nav. djelo, str. 170, 205.

povrat oduzetog naoružanja i opreme TO BiH, stavljanjem prethodne odluke od 19. oktobra 1990. van snage,¹⁰⁰ izvođenje oklopnih jedinica (tenkova i transportera) na ulice Kosova, ubijanje velikog broja albanskih demonstranata, a s druge strane, nepoduzimanje nikakvih koraka kada je riječ o srpskim barikadama u Krajini (Kninu), su događaji iz kojih se zaključuje da je istinski cilj JNA zaštita samo srpskog živilja na prostorima SFRJ gdje je ono u većini. Po nalogu srpskog vrha, kako piše Borisav Jović, 23. decembra 1990. JNA se depolitizuje,¹⁰¹ a zatim po istom nalogu stvara se pokret (partija) za Jugoslaviju u koju moraju obavezno ući svi oficiri JNA. To potvrđuje Stane Brovet kada je polaznicima Centra visokih vojnih škola u Beogradu rekao: "Oficiri koji ne pristupe SK-PJ izgubit će posao".¹⁰² Ovakav postupak Staneta Broveta je ustvari nacionalistički postupak¹⁰³, koga on vjerovatno nije bio ni svjestan. Prekoračivši svoja ustavna ovlaštenja, JNA se 25. januara 1991. javlja kao subjekt koji hapsi tadašnjeg ministra odbrane Hrvatske Martina Špegelja. U Sloveniji je to učinjeno dvije godine ranije hapšenjem Janeza Janše, koji kasnije postaje ministar odbrane Slovenije. Na sjednici Vrhovne komande OS SFRJ od 12. marta 1991. sekretar za NO Veljko Kadijević iznosi dramatičnu vojnu situaciju u zemlji. Pet prijedloga¹⁰⁴, koje je on na toj sjednici iznio, bili su pogubni po jugoslovensku federaciju, a maksimalno išli naruku srpskoj nacionalističkoj politici.

Prvi, odmah donijeti odluku o zavodaženju vanrednog stanja na cijeloj teritoriji SFRJ i suspendovati sva normativna akta koja su u suprotnosti sa Ustavom SFRJ i saveznim zakonima.

Drugi, donijeti odluku o podizanju borbene gotovosti Oružanih snaga, uključujući i mobilizaciju dijela jedinica do nivoa koji će prema procjeni Štaba Vrhovne komande, garantovati sprečavanje građanskog rata, uspješno suprotstavljanje svakom pokušaju strane vojne intervencije i obezbjeđenju

100 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 31-2-03-302-7/27-1).

101 Borisav Jović, nav. djelo, str. 231.

102 Isto, str. 231, 238.

103 Vuk Obradović, *DRUŠTVO NACIONALIZAM ODBRANA*, METEM, Zemun 1989., str. 130.

104 Borisav Jović, nav. djelo, str. 286.

uslova za miran, demokratski i na Ustavu SFRJ i zakonima zasnovan rasplet jugoslovenske krize.

Treći, hitno dovođenje narušenog sistema odbrane zemlje u ustavne okvire. Razoružanje i rasformiranje nelegalnih oružanih sastava, u skladu sa naredbom Predsjedništva SFRJ od 9. januara 1991. Potpuno realizovanje stavova i odluka Predsjedništva SFRJ o rukovođenju Teritorijalnom odbranom i stavljanju sistema vojne obaveze u nadležnost Oružanih snaga.

Četvrti, hitno nastaviti političke razgovore o budućem uređenju Jugoslavije, a republikama, čija se rukovodstva opredjeljuju za otcjepljenje, organizovati referendum, na kome će se svakom narodu pružiti mogućnost za neposredno i slobodno izjašnjavanje, bez ikakvog diktata i majorizacije.

Peti, slijedeći volju naroda, iskazanu na referendumu, što prije a najkasnije u roku od šest mjeseci, donijeti ustav jugoslovenske države, organizovati višestranačke izbore i konstituisati nove organe vlasti.

Nakon saslušanja Kadijevića, prvi je uzeo riječ Borisav Jović, koji je rekao da je jasno da je zemlja zapala u najtežu krizu u njenoj historiji, sa opasnošću njenog nestajanja sa političke karte Evrope, uz izbijanje građanskog i bratoubilačkog rata. U svom daljem izlaganju Jović je usmjeravao diskusiju u pravcu potrebe da se prihvate Kadijevićevi prijedlozi.

Zatim je riječ uzeo Stjepan Mesić, koji je kategorički odbio prijedlog Kadijevića, objašnjavajući da ne vidi razlog za toliku dramatičnost, da se ne mora uvoditi vanredno stanje, a objašnjavajući stanje u Hrvatskoj, rekao je da je Beograd proizveo situaciju u Kninu, Petrinji i Pakracu, kako bi se "maskiralo" stanje na Kosovu. Zatim je, takođe, istakao da se ne može rješavati stanje na Kosovu represijom protiv Albanaca, a bez Albanaca, kao što se ne može rješavati stanje u Hrvatskoj bez Hrvata.

Slijedeći je riječ uzeo Vasil Tupurkovski, koji je takođe kritikovao Kadijevićev prijedlog o uvođenju vanrednog stanja i suspenziji svih protivustavnih odluka, tvrdeći da je Ustav SFRJ umnogome prevaziđen i postao preuzak okvir za rješavanje krize, te se zbog toga ne može saglasiti sa tim prijedlozima.

Riza Sapundžiju je bio donekle neodređen, ali je u konačnom ipak bio protiv uvođenja vanrednih mjera, dok su Nenad Bučin i Jugoslav Kostić podržavali navedene prijedloge. Komentar Rize Sapundžiju, i promjena njegovog "ne" u "da", bio je da je isuviše kasno za tako nešto, jer je već poodavno JNA dobila epitet "srpska" i upotreba takve armije bila bi pogubna za ostale narode i narodnosti.

Bosanskohercegovački član Predsjedništva SFRJ Bogić Bogićević je takođe kritikovao navedene prijedloge i bio protiv uvođenja vanrednog stanja.

Na svu sreću, u konačnom glasanju Predsjedništva SFRJ, prijedlozi su odbijeni sa 5 PROTIV i 3 ZA.

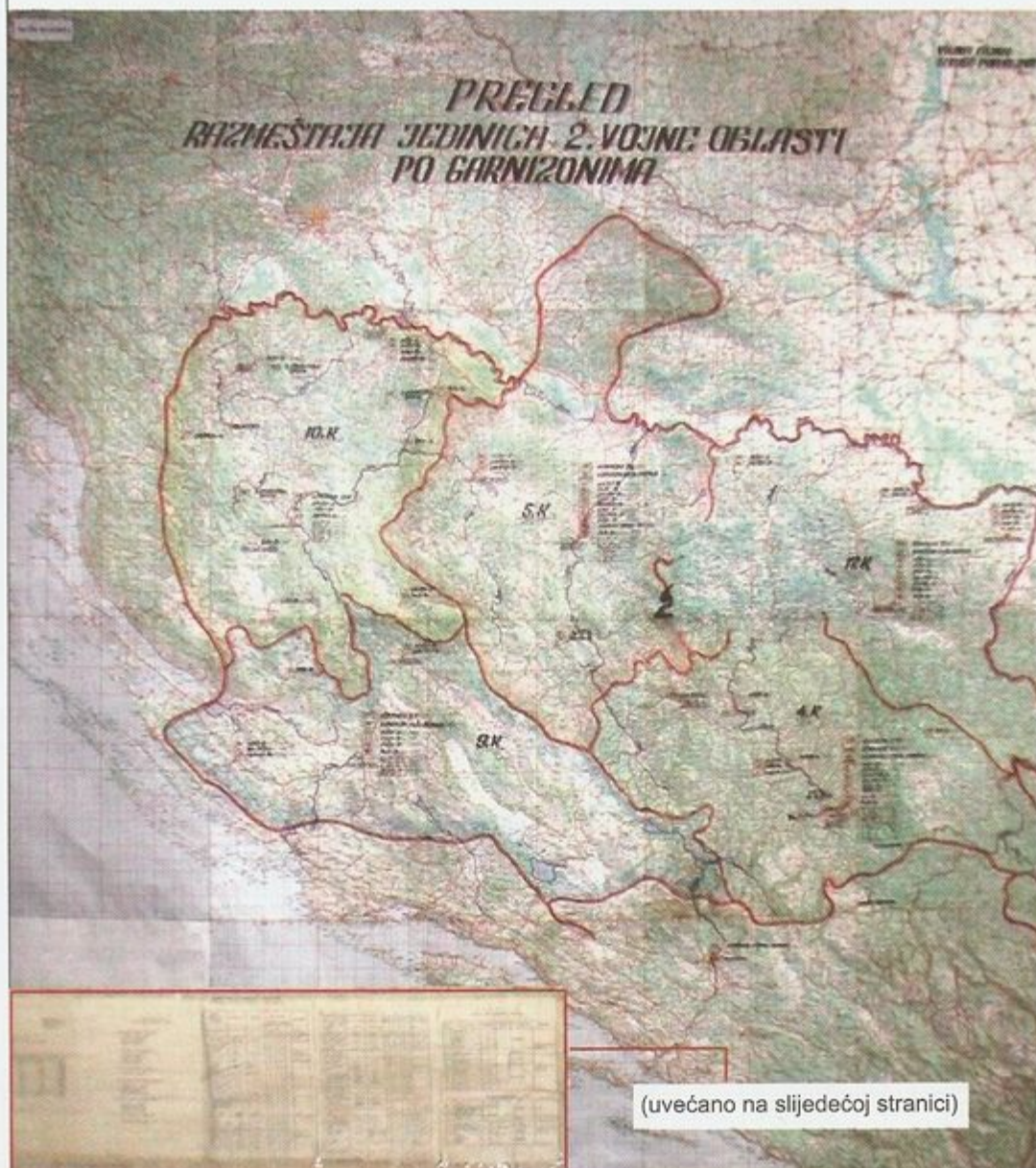
U euforiji srpskog nacionalizma 5. jula 1991. srpska opozicija traži formiranje srpske vojske. Međutim, ona to nije trebala tražiti, jer je to u JNA već imala. To potvrđuje savezni sekretar za NO Veljko Kadrijević na sjednici Predsjedništva SFRJ od 12. jula 1991. kada on traži da JNA brani buduću Jugoslaviju: Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Srbe van Srbije i eventualno Makedoniju, a zatim 30. jula 1991. vrši posljednju transformaciju JNA kada je oficijelno prevodi u vojsku onih koji je žele, čime se JNA definitivno deklarise kao srpska vojska. U vezi sa tim Ivan Stambolić u knjizi "Put u bespuće", kaže: "... JNA se priklonila ratoboračkoj volji političkog rukovodstva najveće nacije u Jugoslaviji i okrenula cijevi u ostale, malobrojne nacije".¹⁰⁵ Nakon povlačenja jedinica JNA iz Slovenije i većeg dijela Hrvatske, dijelom iz Makedonije u Bosnu i Hercegovinu, u Sarajevu se početkom januara 1992. formira komanda 2. VO¹⁰⁶ i ista prima u svoj sastav veliki broj jedinica koje se povlače iz Slovenije i dijela Hrvatske. Komanda 2. VO u Sarajevu nastala je u najvećem dijelu od ugašene komande 5.VO iz Zagreba.

Naredna šema, "Pregled razmještaja jedinica 2. vojne oblasti po garnizonima", sa datumom na pregledu u donjem lijevom uglu 17. februar 1992. koji vjerovatno govori o vremenu povratka 17. korpusa Tuzla iz 1.

105 Ivan Stambolić, *PUT U BESPUĆE*, Radio B-92, Beograd 1995., str. 243.

106 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VII/4/106/1-1).

Pregled operativnog razmještaja 2. VO
po korpusima na teritoriji BiH i RH¹⁰⁷

Faksimil originalne karte od 17. februara 1992. (sa oštećenjem na sredini)

107 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/VII/4/106/1-1).

Uvećani pregledi brojnog stanja 2. VO na dan 17. februar 1992. sa karte Pregleda razmještaja jedinica 2. VO po garnizonima

VOJNA TAJNA
STROGO POVEŠLJIVO
Prilog broj _____
Premak broj _____

PREGLED
BROJNOG STANJA 2.VO NA DAN 17.02.1992. GODINE

Red. Br.	JEDINICA - SASTAV	BROJNO STANJE LJUDI			
		stalni sastav	rezervni sastav	SVEGA	
1	4.KORPUS	1985	2195	2100	
2	5.KORPUS	3097	1576	1887	
3	9.KORPUS	3252	1473	1752	
4	10.A	OG - 6	594	420	484
		OG - 7	1812	964	1147
		OG - 8	2498	954	803
		Ostale jedinice	299	5	304
	UKUPNO	5283	19883	25066	
5	17.KORPUS	2479	6742	9221	
6	Samostalne jedinice 2.VO	1891	2498	4389	
7	Prozdinske jedinice	2339	2460	4799	
8	Komanda 2.VO	104	0	104	
	2.VOJNA OBLAST	29270	64827	85097	

PREGLED
VOJNO-TERITORIJSKIH ORGANA

1. Vojni okrug Sarajevo, sa odsecima:
 - Sarajevo grad (10 opština)
 - Sarajevo (10 opština)
 - Zenica (10 opština)
 - Travnik (8 opština)
2. Vojni okrug Tuzla, sa odsecima:
 - Tuzla (10 opština)
 - Bijeljina (4 opštine)
 - Bečko (6 opština)
 - Doboj (8 opština)
3. Vojni okrug Mostar, sa odsecima:
 - Mostar (14 opština)
4. Vojni okrug Banja Luka, sa odsecima:
 - Banja Luka (11 opština)
 - Prijedor (4 opštine)
 - Bihać (4 opštine)
 - Titov Drvar (3 opština)
5. Vojni okrug Petrinja, sa odsecima:
 - Petrinja (6 opština)
 - Karlovac (6 opština)
 - Virovitica (6 opština)
6. Vojni okrug Zadar, sa odsecima:
 - Vojni okrug Knin (4 opštine)
 - Kurepaca (6 opština)

PREGLED PODATAKA O RAZMJEŠTAJU I KAPACITETIMA
POZADINSKIH JEDINICA I USTANOVA 2.VOJNE OBLASTI

Med. broj	Naziv jedinice i ustanove i lokacija	Kapacitet	Stanje rezervi	Broj ljudi					NAPOMENA
				OF	MO	GA	VO	Svega	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	744.PolB			78	148	258	394	1278	Objedinjene rez. jedinice
	LTSM Hadžić	8.000 m	0.000 m	2	3	1	32	48	1 vod dobrovoljaca
	Odbroj 1.TSM K. Reka-Pazarić	4.000 m	1.800 m	1	2	1	22	26	---
	Odbroj SKM Kozije	1.200 m	Razvijeno	-	1	1	18	20	U. Hadžić i vod dobrovoljaca
	2.TSM - Karan Pal	6.500 m	7.000 m	2	5	1	38	46	1 vod dobrovoljaca
	Odbroj SKM Bepurka	3.000 m	2.500 m	1	1	-	18	20	---
	3.TSM Pogorbenog gorca Blaz	19.620 m	19.000 m	1	3	2	20	26	---
	Odbroj 3.TSMg Komarac	3.200 m	1.000 m	1	2	3	28	34	---
	7.TSM osnov. sredstva Vrnaka	1.000 m	Razvijeno	1	2	3	32	38	U. Karan
	8.TSM Pog. sredstva Čelebići-Kozije	16.000 m	Pratno	-	1	1	18	20	
	9.TSM Pog. gorica Novi Travnik	12.000 m	Pratno	-	1	1	18	20	
	Bataljon rezervni jedinice Sarajevo			2	12	52	40	106	
	Berme lin. silazne Srbe, i. i. i. i.	19.400 m	1.300 m	6	13	23	89	131	1 vod dobrovoljaca
		9.400 m	34.050 kg						
	1.TSM U. struktura Tuzla	11.100 m	8.000 m	1	3	2	42	48	---
	10.TSM Pog. sredstva Ustajina-Teča	17.000 m	Pratno	1	1	1	18	21	
	11.TSM Mladnja Vitegrad	7.000 m	5.000 m	1	3	2	32	38	1 vod dobrovoljaca
	Odbroj 4. TSM Rado	5.000 m	3.000 m	1	3	-	28	32	---

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
405.PolB Knin				18	37	48	278	381	Mobilizano 343 ljudi
1.TSM Orod Trbovanje - Zlatje	3.300 m	Evaluirano							1 voda se
2.TSM Gostolje	8.000 m	7.200 m	2	16	2	37	81	Mobilizano 180 m ljudi	
5.TSM OS Knin	1.500 m	1.500 m	1	6	4	11	22		
3.TSMg Kozara	6.300 m	2.000 m	1	4	3	28	36	Mobilizano 47 ljudi	
4.TSMg Teča	9.000 m	3.100 m	1	2	1	38	42	Mobilizano 62 čovrka	
506.PolB Buzovska Potocar			32	48	63	272	415		
1.TSM Buzovska Novi	3.900 m	3.900 m	2	8	5	46	61		
2.TSM Dugo Selo	Privremena lokacija 2.000 m	1.300 m	1	5	-	33	39	Dva rezervni u Srbu	
3.TSMg Jajce	3.200 m	957 m	3	7	2	47	59		
4.TSMg Polje	2.400 m	800 m	-	1	-	19	20		
5.TSMg Grubo	4.800 m	2.952 m	2	6	3	32	43		
6.TSMg Dugo Selo	9.150 m	3.600 kg	2	14	33	12	63		
7.TSMg Dugo Selo			27	37	80	171	315		
8.TSM Dugo Selo	4.000 m	2.491 m	3	8	1	64	76	Stanje rezervi evaluirano	
9.TSM Dugo Selo	9.000 m	4.300 m	1	6	2	35	44	Mobilizano 113 ljudi	
10.TSM Dugo Selo	9.500 m	300 kg						Mobilizano 113 ljudi	
11.TSM Dugo Selo			38	48	163	312	561	Mobilizano 113 ljudi	
12.TSM Dugo Selo	11.500 m	6.000 m	1	9	1	21	29	Mobilizano 113 ljudi	
13.TSM Dugo Selo	6.300 m	4.300 m	3	2	5	33	43	Mobilizano 105 ljudi	
14.TSM Dugo Selo	5.600 m	Reserve evaluirane u Banja Luka	1	4	1	37	43	Mobilizano 5 ljudi	
15.TSM Dugo Selo	7.200 m	2.100 m	1	3	4	29	37	Mobilizano 35 ljudi	
16.TSM Dugo Selo	6.870 m	6.300 m	1	4	6	12	23	Mobilizano 58 ljudi	
17.TSM Dugo Selo	3.870 m		1	2	7	7	17		
18.TSM Dugo Selo	7.518 m								

vojne oblasti Beograd u sastav 2. vojne oblasti Sarajevo, kada je vjerovatno konačno završeno ustrojavanje i formiranje 2. vojne oblasti Sarajevo.

Predislociranim snagama bio je cilj vojno okupirati Bosnu i Hercegovinu ogromnom količinom vojnih potencijala, a zatim stvoriti operativno – strategijsku osnovicu za agresiju na Republiku Hrvatsku, kako je to prikazano na narednoj šemi.¹⁰⁸

Za komandante vojnih oblasti imenuju se:

1. VO Beograd – generalpukovnik Života Panić,
2. VO Sarajevo – generalpukovnik Milutin Kukanjac,
3. VO Skopska – Niš - generalpukovnik Nikola Uzelac, i
4. VO Titograd – generalpukovnik Pavle Strugar, gdje je locirana i komanda Ratne mornarice JNA sa admiralom flote Miletom Kondićem na čelu.

Komandant 2. VO generalpukovnik Milutin Kukanjac dolazi iz Skopja poslije raspuštanja i povlačenja 3. VO iz Makedonije. Tada je u sastavu 2. VO bilo 5 korpusa a u BiH ukupno 6 korpusa i to:

- 4. korpus – Sarajevo, komandant generalmajor Vojislav Đurđevac;
- 5. korpus – Banja Luka, komandant generalmajor Vladimir Vuković, zatim Momir Talić;
- 9. korpus – Knin, Kupres, Glamoč, Grahovo, komandant generalmajor Savo Kovačević;
- 10. korpus – Zapadna Bosna, Bihać, komandant generalmajor Špiro Ninković;
- 17. korpus – Tuzla, komandant generalpotpukovnik Savo Janković (do 17. februara 1992. 1. VO), zatim generalmajor Milan Nedeljković
- 13. korpus – Hercegovina, Bileća, komandant generalmajor Momčilo Perišić (korpus na prostoru BiH u sastavu 4. VO).

¹⁰⁸ Davor Domazet - Lošo, HRVATSKA I VELIKO RATIŠTE, Udruga sv. Jurja, Zagreb, 2002., str. 66.

Operativni raspored JNA poslije povlačenja iz Slovenije,
Makedonije i dijela Hrvatske
stanje do 17. februara 1992.¹⁰⁹

5.K	
BANJA LUKA	
- Komanda 5.K	377
- K-da vojnog okruga	18
- 10. partd.,R.,	3160
- 329. okbr.,A.,	3939
- 16. pmtbr.,R.,	2175
- 122. lpbtr.,R.,	621
- 5. mpoabr.,R.,	1019
- 5. map.,R.,	1162
- 5. lapPVO.,A.,	597
- 293. inžp.,R.,	1166
- 820. Nast.centar.,R.,	346
- 993. PoB.,B.,	1791
- 5. bv.,A.,	484
- 5. bv.,A.,	326
- 188. pontb.,B.,	548
- 5. atb.,B.,	68
- 5. Snb.,R.,	273
- 5. db.,R.,	0
- Vojni odsjek Banja Luka	
PRJEDOR	
- 343. mtbr.,R.,	1228
- 6. partbr.,R.,	0
- 11. partbr.,R.,	0
MRKONJIĆ GRAD	
- 30. partd.,R.,	18
- 19. partbr.,R.,	0

9.K	
KNIN	
- Komanda 9.K	290
- K-da vojnog okruga	18
- 221. mtbr.,A.,	3143
- 9. MAP.,B.,	781
- 594. inžp.,B.,	597
- 405. PoB.,B.,	856
- 9. bVP.,A.,	379
- 70. bv.,R.,	235
- 9. atb.,R.,	163
- 98. Snb.,B.,	133
- 569. db.,R.,	233
- Vojni odsjek Knin	
DRVAR	
- Vojni odsjek Drvar	
- 11. mtbr.,B.,	1678
- 1. partbr.,R.,	0
GRAČAC	
- 1. mtbr.,R.,	1986
BENKOVAC	
- 180. mtbr.,R.,	3487
- 271. LapPVO.,A.,	264
- 557. mpoap.,R.,	308

10.K	
BIHAĆ	
- Komanda 10.K	64
- 8. pmtbr.,A.,	0
- 389. rabr.,B.,	791
- 41. Lap PVO.,B.,	0
- 10. bvp.,A.,	94
- 10. bv.,A.,	35
- 10. inžb.,A.,	0
- 10. atb.,R.,	0
- 10. Snb.,B.,	0
- 10. d b.,B.,	0
- Vojni odsjek Bihać	
PLITVIČKA JEZERA	
- 6. Operativna grupa	4854
UDBINA	
- 4. lpbtr.,R.,	1749
BOSANSKI NOVI	
- 11. lpbtr.,R.,	0
PETRINJA	
- Vojni odsjek Petrinja	
- 622. mtbr.,R.,	3769
- 257. mtbr.,R.,	0
- 6. map.,B.,	659
- 6. mpoap.,B.,	163
KARLOVAC	
- Vojni odsjek Karlovac	
- 1. lpbtr.,R.,	354
PETROVA GORA	
- 8. Operativna grupa	8452
PLAŠKI	
- 145. lpplaš.br.,R.,	1140
SLUNJ	
- 185. poligon	361
TITOVA KORENICA	
- Vojni odsjek T.Korenica	
- 2. lpbtr.,R.,	894
BOSANSKI PETROVAC	
- 13. partbr.,R.,	83
- 530. PoB.,B.,	354
BOSANSKI NOVI	
- 7. Operativna grupa	11476
BOSANSKA KOSTAJNICA	
- 7. lpbtr.,R.,	0

4.K	
SARAJEVO	
- Komanda 2.V.O.	110
- Komanda 4.K	26
- K-da vojnog okruga	1348
- 49.mbr.,A.,	280
- 120.lpbtr.,R.,	315
- 240.ssrp PVO.,A.,	254
- 346.lapPVO.,A.,	0
- 340.inžp.,R.,	5
- 741.dopp.,R.,	0
- 367.pv.,A.,	273
- 744.PoB.,B.,	1510
- 37.SnOd.,R.,	5
- 42.ZPMZ	18
- 4.Snb.,R.,	108
- 563.atb.,B.,	73
- 4.atb.,R.,	75
- 4.inžb.,R.,	179
- 4.db.,R.,	0
- 4.bv.,A.,	119
- 4.bVP.,A.,	286
- CVŠKoV	
- ŠCRV i PVO	
- VB	
- VMČ	
HADŽIĆI	
- 521.remb.,R.,	63
BREZA	
- 4.mpoap.,R.,	206
KISELJAK	
- 652.mtp.,B.,	343
- 593.pABHO.,R.,	28
- 4.map.,R.,	222

5.VAK	
BANJA LUKA	
- Aviona	78
- Borbenih helikoptera	35

17.K	
TUZLA	
- Komanda 17.K	201
- Komanda vojnog okruga	18
- 336.mtbr.,A.,	562
- 92.mtbr.,R.,	846
- 192.lpbtr.,R.,	310
- 17.LapPVO.,A.,	87
- 17.mpoap.,R.,	250
- 497.inžp.,R.,	531
- 904.PoB.,B.,	297
- 17.bVP.,A.,	259
- 17.bv.,A.,	124
- 17.atb.,R.,	65
- 17.Snb.,R.,	2
- 17.db.,R.,	0
- Vojni odsjek Tuzla	
BIJELJINA	
- 30.partd.,R.,	2596
- 17.partbr.,R.,	7
- 17.lpbtr.,R.,	97
- 17.pontb.,B.,	130
BRČKO	
- Vojni odsjek Br-ko	
- 395.mtbr.,R.,	1439
- 22.partbr.,R.,	4
DERVENTA	
- 327.mtbr.,B.,	675
- 18.partbr.,R.,	12

109 Davor Domazet - Lošo, nav. djelo, str. 85; Hasan Efendić, *KO JE BRANIO BOSNU, OKO*, Sarajevo, 1999., str. 54, 55; i mnogi drugi izvori.

Tada Slobodan Milošević, preko Karadžića, naređuje komandantu 5. korpusa u Banjoj Luci da naoruža srpski narod u cilju realizacije plana RAM. Takođe, na sjednici Vlade SFRJ 18. septembra 1991., Ante Marković ističe veze Slobodana Miloševića sa Radovanom Karadžićem i komandantom 5. korpusa. Marković tada konstatuje da se JNA uključila u "građanski rat" i da drži stranu Srbije.¹¹⁰ Nakon ovih događaja JNA po nalogu srpskog nacionalističkog vrha počinje agresiju na SR Hrvatsku 25. avgusta 1991. napadom na Vukovar.¹¹¹ Treba napomenuti da se u pojedinim izvorima operira i sa 27. avgustom 1991. kao danom početka napada na Vukovar.

Srpski nacionalistički vrh su činili, ustvari, pojedinci, grupe, rukovodstva stranke i razna udruženja, kao i pojedinci i grupe u državnim organima – institucijama bivše JNA, kasnije SRJ, koji su međusobno uvezano i zajednički djelovali na sprovođenju ideje koja je sadržana u teoretskoj definiciji nacionalizma,¹¹² načelima dominacije i supremacije.

Ubrzo stižu ultimativni zahtjevi Evropske zajednice da se zaustave borbe, zatim se 1. septembra 1991. potpisuje Sporazum o prekidu vatre i Memorandum o evropskim posmatračima u Hrvatskoj. Međutim, pošto je JNA tog vremena bila u najvećem mogućem ratničkom naboju, a trošenje tog naboja u Hrvatskoj joj je bilo uskraćeno, logično je bilo za očekivati da će ga uskoro trošiti u Bosni i Hercegovini.

S druge strane pojačavaju se otpori nesrpskih naroda toj armiji, pojavljuju se i prvi bojkoti u redovima srpskog naroda, vjerovatno kod onog broja Srba koji su napokon shvatili da su zavedeni, Veljko Kadrijević se odlučuje na vrbovanje dobrovoljaca u cilju držanja započete ratničke tenzije.¹¹³

Od juna do oktobra 1991. Predsjedništvo SFRJ napuštaju Janez Drnovšek iz Slovenije, Stjepan Mesić iz Hrvatske, a zatim i Bogić Bogićević iz

110 Smail Čekić, *AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991. - 1993.*, Ljiljan, Sarajevo 1994., str. 40.

111 Pol Gard, nav. djelo, str. 433.

112 Nacionalizam je reakcionarna ideologija koja vlastitu naciju i njene interese pretpostavlja interesima drugih nacija" ili "Nacionalizam je ideologija, odnosno politika koja u prvi red ističe naciju i njena (najčešće imaginarna) prava nasuprot drugim nacijama. Kao ekstremna ideologija javlja se i u obliku šovinizma. - Ahmet Kasumović, Čamil Huseinbašić, nav. djelo, str. 198; .: *STRUČNI LEKSIKON*, nav. djelo, str. 146.

113 Arhiv ARBiH – VFBiH (broj: 31-2-03-302-7/25-7).

Bosne i Hercegovine te Vasil Tupurkovski iz Makedonije. Tako definitivno prestaje postojati Predsjedništvo SFRJ, kao i jugoslovenska federacija. Nakon dobro obavljenog zadatka za srpsko nacionalističko rukovodstvo, pod izgovorom bolesti, Veljko Kadijević, 31. decembra 1991. daje ostavku, a umjesto njega dolazi Blagoje Adžić.¹¹⁴

Nakon toga, 6. aprila 1992., JNA intenzivira agresiju na BiH napadom na sjeveroistočnu Bosnu, o čemu govori informacija o sigurnosnom stanju u BiH komandanta 2. VO iz Sarajeva.¹¹⁵

Iz navedenog se može zaključiti da je srpski nacionalistički vrh još tokom 80-ih godina XX stoljeća počeo intenzivnije ostvarivati uticaj u političkom i vojnom vrhu SFRJ, a taj uticaj je u kontinuitetu rastao. Kao rezultat, vojni vrh JNA je tokom 1990. - 1991. pao pod puni uticaj srpskog nacionalističkog vrha i u potpunosti u funkciji ciljeva te politike. To je stvaranje "Velike Srbije" oružanim putem, zločinima i genocidom. JNA je za nešto duže od godinu dana prešla put od zaštitnika Jugoslavije i socijalizma do stavljanja na stranu samo jednog naroda i prelaska u nacionalističku vojsku. Istovremeno je JNA kao jedan od aktera bila najduže, a i dalje je, zaštićena od uvida javnosti, te su zbog toga načini i putevi nastanka presudnih odluka o upotrebi JNA u navedene svrhe još uvijek nedokučivi. JNA je akter koji je, što voljno što iznuđeno, navodno spasavajući je, učestvovala u razaranju sopstvene države, kojom prilikom je razorila i samu sebe. Ona je jedini akter koji je u saradnji sa krnjim državnim vrhom sama sebi ukinula legitimitet i legalitet. Ona je takođe akter tog doba čije je djelovanje međunarodno sankcionisano. Rezolucijom br. 757 Vijeća sigurnosti UN-a, proglašena je glavnim krivcem za rat u Bosni i Hercegovini, zajedno sa srpskom nacionalističkom vlašću.

Redosljed pretvaranja JNA u srpsku imperijalnu silu je:

- Strukturalno je učiniti što više srpskom, a što manje vojskom ostalih naroda;

114 Zičro Suljević, *POLITIČKO VOJNA SITUACIJA UOČI AGRESIJE NA BIH*, GŠ ARBiH, Sarajevo 1999., Separat br. 2.

115 Arhiv ARBiH – VFBiH (broj: 31-2-03-302-7/27-2).

- Infrastrukturu prilagoditi razmještaju i upotrebi snaga prema planu izbijanja na "zapadnu srpsku granicu";
- Organizacijski prilagoditi snage za pacifikaciju prostora prije obznajivanja srpskog političkog cilja;
- Operativnu upotrebu snaga provjeriti u uvjetima "izvanrednih prilika", a sve maskirati pod općom agresijom od strane NATO-a;
- U provedbi plana naglašavati i prikazivati jugoslovensku opciju, čekati da "unutarnji neprijatelj" prvi napadne, a onda ga poraziti;
- Preoblikovati JNA u nekoliko srpskih vojski s naglaskom na odbrani ugroženog srpskog naroda.¹¹⁶

OSNOVNI
BEOGRADSKOG REŽIMA
I JNA SA SUS BIA U
IZVOENJU AGRESIJE NA
BOSNU I HERCEGOVINU

116 Davor Domazet - Lošo, nav. djelo, str. 70.

Poglavlje II

**POLITIČKO-VOJNI
ODNOSI
BEOGRADSKOG REŽIMA
I JNA SA SDS BiH U
IZVOĐENJU AGRESIJE NA
BOSNU I HERCEGOVINU**

Indoktrinacija i politička priprema bosanskih Srba za agresiju na BiH

Činjenica da je na Bosnu i Hercegovinu u aprilu 1992. otpočela klasična agresija od strane srpskog nacionalističko-političkog državnog vrha SFRJ, kasnije Savezne Republike Jugoslavije – SRJ (Srbija i Crna Gora) sa JNA, a kasnije VJ, potpomognuti i podržani od dobrovoljačkih snaga iz Srbije i Crne Gore i većeg broja bosanskih Srba (kolaboracionista) koji su na izborima 1990. dali glasove SDS-u BiH. Isto tako, historijska je činjenica i to da nisu svi bosanski Srbi bili u funkciji agresije na BiH. Jedan manji dio bosanskih Srba politički se na izborima opredijelio za SDP i druge građanske i multietničke stranke (partije). Unutar ovih stranaka jedan dio srpskog naroda glasao je na referendumu 1992. za suverenu Bosnu i Hercegovinu, učestvovao u svim subjektima i organima državne vlasti do ratnog Predsjedništva i Generalštaba Armije RBiH, tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Od formiranja srpske države tokom 19. stoljeća u kontinuitetu postoje snage i politički subjekti naklonjeni stvaranju "Velike Srbije" čiji bi sastavni dio bila Bosna i Hercegovina. Najveća ekspanzija te nacionalističke politike bila je između dva svjetska rata, tokom II svjetskog rata i na kraju XX stoljeća. Srpski nacionalistički političko-državni vrh iz Beograda uvijek je uspijevao raznim metodama, a najčešće parolama o "ugroženosti Srba" mobilisati najveći dio bosanskih Srba i staviti ih u funkciju ostvarenja svojih ciljeva. To, ustvari, nije ništa drugo do svjesno negativno indoktriniranje¹¹⁷

¹¹⁷ Indoktrinacija, uopšte, znači pouka, podučavanje, instruiranje. U posebnom smislu, to je nastojanje jedne organizovane snage (države, crkve, partije i sl.) da svim raspoloživim sredstvima uticanja, svim građanima

većeg dijela bosanskih Srba za potrebe ostvarenja ciljeva i interesa srpskog nacionalističkog vrha iz Beograda. To je, ustvari, zloupotreba bosanskih Srba. Oni su bili "peta kolona",¹¹⁸ odnosno "kolaboracionisti"¹¹⁹ u službi agresora u agresiji na BiH.

Prvi strategijski interes srpskog nacionalističkog vrha iz Beograda na čelu sa Slobodanom Miloševićem bio je homogenizacija svih Srba na prostoru jugoslovenske federacije kao preduslov za predstojeću agresiju na Hrvatsku i BiH. Tu homogenizaciju su, upravo i ovoga puta, ostvarivali lansiranjem lažnih i nacionalističkih parola, kao npr. "srpski narod je ugrožen", "srpski narod je prevaren", "svi Srbi moraju živjeti u jednoj državi", "Srbi ne mogu živjeti zajedno sa ostalim narodima i narodnostima", itd.

Da bi srpski nacionalistički vrh u Beogradu, na čelu sa Slobodanom Miloševićem, uspio mobilizirati srpski narod na prostoru SFRJ po naprijed navedenim parolama, obilato je koristio medije. U vezi sa tim, francuski profesor i ekspert za medije Reno de la Bros (Renaud de La Brosse), po nalogu tužilaštva u Hagu, napravio je iscrpnu analizu u kojoj je objasnio kakvu su ulogu i zadatke imali mediji tokom vladavine Slobodana Miloševića u Srbiji, u pripremi i vođenju njegovih agresorskih ratova protiv Hrvatske i BiH, te albanske većine na Kosovu. Naime, Milošević je godinama zloupotrebljavao i kontrolisao medije kako bi u očima građana opravdao stvaranje države unutar čijih bi granica živjeli svi Srbi. Nakon antialbanske, antislovenske, antihrvatske, uslijedila je i antibosanska propaganda, s mnogo lica, ali u službi jednog te istog političkog cilja.

nametne određenu koncepciju, odnosno doktrinu, da im nametne određena vjerovanja i način ponašanja. Indoktrinaciju su sprovodili fašistički režimi u Italiji i Njemačkoj, kao i Staljin u Sovjetskom Savezu. -
∴ *MALA POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA*, str. 374; Smail Ćekić, nav. djelo, str. 32.

118 **Peta kolona** – pod ovim nazivom, koji potječe još iz vremena španjolskog građanskog rata 1936.-39.godine, podrazumijevaju se organizacije, skupine i pojedinci koji u svojoj državi propagandom, špijunažom, diverzijama i borbenim djelovanjem rade za račun agresora, ili peta kolona je grupa ili politička organizacija koja subverzivno djeluje u okviru neke šire grupe, odnosno državne zajednice u pozadini vojnih jedinica u redovima oružanih snaga i sl. - Marinko Ogorec, *HRVATSKI DOMOVINSKI RAT 1991. - 1993. godine*, Otokar Keršovani, Opatija 1994., str. 177; ∴ *MALA POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA*, str. 836.

119 **Kolaboracionisti** – osobe koje, izdajući interese vlastite države, surađuju s okupatorom. Pripremajući se za napad na RBiH koristeći petokolonašku SDS i njeno učešće u legalnim organima vlasti RBiH do 1992. velikosrpski agresor je svoj kolaboracionistički aparat u našoj zemlji izgradio još u vrijeme tihe i prikrivene agresije 1991. **Kolaboracionista** je lice koje dobrovoljno i svjesno surađuje sa neprijateljem nakon izvršenja okupacije zemlje. Ta saradnja se ogleda u učešću u organima vlasti koje postavlja okupator, u vojnim formacijama i na druge načine. - Izet Beridan, Ivo Tomić, Muharem Kreso, *LEKSIKON SIGURNOSTI*, str. 166; ∴ *MALA POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA*, str. 502.

U vezi sa tim, Borisav Jović kaže da je Milošević lično odabirao glavne urednike novina i informativnih programa, a pogotovo direktore radija i televizija. Bio je duboko ubijeden da građani svoje gledanje na političku situaciju formiraju na osnovu onoga što im se servira, a ne prema njihovom stvarnom političkom stavu. Miloševićeva deviza bila je da ono što nije objavljeno, nije se ni dogodilo. Još nakon marša opozicije u Beogradu 9. marta 1991. protiv kontrole Miloševićeve partije nad televizijom, on je naložio da se usvoji novi zakon kojim su se objedinile radio i televizija na cijelom prostoru republike, nakon čega centri Novi Sad, Priština i Beograd postaju dijelovi samo jedne mreže koja se mogla lakše kontrolisati. Tim zakonom imovina Radiotelevizije Srbije (RTS) prenosi se na državu koja tako postaje njen vlasnik, a taj vlasnik ustvari bila je Miloševićeva partija. Tada su kompletna rukovodstva radija i televizije smijenjena a imenovana nova, po mjeri Miloševića. Kakvim medijskim intrigama se služio Milošević govore i slijedeće činjenice: Vjekoslav Radović 20. novembra 1991., tokom borbi u Vukovaru, objavljuje na Televiziji Beograd izmišljenu informaciju o pokolju 41 djeteta srpske nacionalnosti u dobi od pet do sedam godina u jednoj osnovnoj školi u Borovom naselju, upravo u momentu kada su bile intenzivne antiratne demonstracije po Beogradu. Tokom opsade Sarajeva srpski mediji su prenosili kako Bošnjaci u Sarajevu pod opsadom izglednule životinje u gradskom zoološkom vrtu hrane srpskom djecom-objavljeno na TV Palama od strane voditelja Riste Đoge. Nešto kasnije od istog voditelja dat je prikaz slika majmuna kojima je praćen tonski snimak govora predsjednika BiH Alije Izetbegovića. Sve su to bile smišljene medijske obmane Beograda i Pala sa ciljem homogenizacije srpskog naroda u cilju stvaranja "Velike Srbije". Risto Đogo je bio voditeljska zvijezda TV Pala, koji je propovijedao srpsku superiornost i muslimansku degenerisanost, sve sa ciljem izazivanja što veće mržnje prema navodnom neprijatelju.¹²⁰

120 *Slobodna Bosna*, Sarajevo, 29. maj 2003., str. 37-39.

Da je Beograd rukovodio agresijom na BiH, kao i to da je novinsko-televizijska agencija SRNA sa Pala bila u organizacionoj šemi agencije *TANJUG* iz Beograda tvrdi i svjedok Rivier Mishel, francuski novinar, 28. oktobra 2003. u Hagu protiv Slobodana Miloševića. On kaže da je u julu 1992. morao otići u Beograd u *TANJUG* da dobije novinarsku akreditaciju za rad u BiH. Po dolasku na Pale dobio je još jednu, ali je preduslov za ovu na Palama bila ona iz Beograda. Na Palama je bio u kontaktu sa mnogima, pa i sa Crvenim beretkama i Belim orlovima koji su napadali Sarajevo, svi iz Srbije, šire okoline Beograda. Došli su, kako su mu rekli, da etnički očiste okolinu Sarajeva do konačnog napada na Sarajevo, itd. itd. Posljednji predsjednik krnjeg Predsjedništva SFRJ do njenog raspada Borisav Jović prilikom svjedočenja u Hagu u slučaju Slobodana Miloševića 18. i 19. novembra 2003. izjavio je da je Milošević bio apsolutni autoritet za sve Srbe te da je u potpunosti kontrolisao sve medije, kao i kadrovsku politiku.

Iako je većina bosanskih Srba prihvatila te parole kroz podršku SDS-u i stavila se u funkciju negacije zajedničkog života i etničke podjele Bosne i Hercegovine, ipak se jedan dio bosanskih Srba odupro toj nacionalističkoj koncepciji.

U prilog naprijed navedenoj činjenici na osnivačkoj skupštini građana srpske nacionalnosti (SGV) održanoj 27. marta 1994. Miro Lazović ističe: "...ne smije se zaboraviti uloga bosanskohercegovačkih Srba koji su, aktivno učestvujući u političkom i vojnom životu RBiH, kao i ogromnog broja Srba civila koji su ostali da žive sa svojim komšijama, doprinijeli promjeni međunarodne politike ka odbrani teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine i njenog multietničkog karaktera". Brigadni general Jovan Divjak ističe: "Ne pripadamo onom dijelu srpskog naroda kojim manipulišu Karadžić i Mladić, Moj ideal je jedinstvena Bosna i Hercegovina". Akademik Filipović Muhamed ističe: "Za dvije godine teškog nasilja i zločina koje su počinili, oni nisu ostvarili ni jedan jedini cilj koji su postavili, nisu uništili Bosnu i Hercegovinu, nisu uništili nas Bošnjake, nisu uspjeli sve Srbe vezati za sebe. Vi ste o tome dokaz i svjedok." Miloš Božić ističe: "Tuzlu, grad sa oko 80.000 stanovnika, uoči agresije napustilo je 5.800 Srba. U toku rata je pobjeglo još 3.000. Ali je zato ostalo još 18.000 pripadnika ove nacionalnosti".¹²¹

Krajem XX stoljeća srpski nacionalistički vrh iz Beograda otpočeo je sa intenzivnim aktivnostima na ostvarenju indoktrinacije a time i stavljanja bosanskih Srba u status pete kolone, odnosno kolaboracionista. Uistinu, nakon Titove smrti, ubrzano su otpočele aktivnosti na tom polju da bi iste doživjele kulminaciju neposredno u periodu pred agresiju 1990. - 1992.

Nakon ostvarene indoktrinacije u potrebnom stepenu, takav birani i podobni kadar u redovima bosanskog srpskog naroda, dovođen je kadrovskim rješenjima po nalogima odozgo na ključna mjesta u organima vlasti. Taj kadar je do 1990. godine imao zadatak da bude na ideji srpskog nacionalističkog vrha iz Beograda i da postepeno sprovodi u djelo dobivane upute i smjernice nacionalističkog vrha. U periodu neposredno pred agresiju, taj kadar se toliko omasovio u svim organima državne vlasti, da su

¹²¹ *Dokumenti Prve Skupštine građana srpske nacionalnosti RBiH*, Srpsko građansko vijeće RBiH, Sarajevo, 27. mart 1994., str. 13, 15, 19 i 29.

u tim godinama gotovo otvoreno i veoma prepoznatljivo nastupali u duhu nacionalističkih smjernica i njihovih opštih interesa, do konačne upotrebe sile i agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Osnovni događaji u periodu 1990. - 1992. koji u najvećem mogućem procentu odslikavaju situaciju ukupnih političkih priprema srpskih kolaboracionista iz BiH za agresiju na Bosnu i Hercegovinu su:

prvo, parlamentarni izbori, formiranje političkih partija i udruženja, među kojima i nacionalističke SDS,

drugo, opstrukcija rada Skupštine RBiH, a posebno 14. i 15. oktobra 1991. od strane srpskih delegata,

treće, formiranje Srpske skupštine BiH 24. oktobra 1991.,

četvrto, održavanje neustavnog srpskog plebiscita 9. novembra 1991. u organizaciji SDS-a i

peto, održavanje Skupštine srpskog naroda u Banjoj Luci i njene odluke od 12. maja 1992.

Osnovni zadatak srpskih kolaboracionista tokom 1990. godine bio je da se bosanski Srbi kroz sprovođenje parlamentarnih izbora homogeniziraju i grupišu uz jednu stranku i jedno rukovodstvo. To je učinila većina bosanskih Srba, koja je povjerenje dala Srpskoj demokratskoj stranci BiH osnovanoj 12. jula 1990. u Sarajevu.¹²²

Osnova programske platforme te nacionalističko-ekstremne stranke (SDS) zasnivala se na očuvanju unitarne Jugoslavije, za ekonomski centralizam pod plaštom Federacije, za očuvanje jedinstvene JNA i za svestranu saradnju sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Na bazi ovog SDS je na prvim višestranačkim izborima dobila najveći broj srpskih glasova i ušla u vladajuću strukturu sa HDZ i SDA. Činjenica je da je "misionarska" djelatnost Jovana Raškovića, predsjednika SDS, a po uputama iz Beograda, okupila srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine. Potom je SDS stekla moć kojom je početkom 1992. izvršila otvorenu destrukciju Bosne i Hercegovine,

122 Suad Arnautović, *IZBORI U BIH 1990., ANALIZA IZBORNOG PROCESA*, Promocult, Sarajevo, 1996., str. 41.

pokušala izvršiti političko, a zatim i vojno slamanje i pripajanje BiH kao federalne jedinice novoj SR Jugoslaviji, odnosno "Velikoj Srbiji".¹²³ Nakon formiranja SDS-a i njene opstrukcije države Bosne i Hercegovine, napuštanja parlamenta i primjene sile, 1992. dolazi do sudskog procesa i sudske zabrane njenog daljeg djelovanja.¹²⁴

Ta stranka je stvorena u procesu pluralizacije bosanskohercegovačkog društva. Beogradski režim će je usmjeriti ka ostvarivanju velikosrpskog projekta na prostoru Bosne i Hercegovine. Ona je sve svoje ideološke, programske, propagandne, materijalne, duhovne, na kraju i vojne oslonce imala u Beogradu. Temeljna programska orijentacija SDS-a bila je ostanak BiH u okviru krnje Jugoslavije, sa idejom "Velike Srbije", što je posebno apostrofirano na Svesrpskom saboru u Banjoj Luci 13. oktobra 1990. Tada je formirano Srpsko nacionalno vijeće BiH, koje je imalo za cilj pripreme srpskog javnog mnijenja i srpskih delegata u Skupštini R BiH za bojkot i opstruiranje rada Skupštine R BiH 14. i 15. oktobra 1991. Još 1989. Veljko Kadijević istupa sa tezom da je Titova koncepcija opštenarodne odbrane podvala za srpski narod, a zatim sljedeće godine razoružavanjem TO-a ostalih republika ispravlja učinjenu "grešku" prema njima. Taj čin je, ustvari, imao duboke i radikalne ciljeve. Dok se vršilo razoružavanje nesrpskih naroda u jugoslovenskoj federaciji, paralelno s tim se vršilo naoružavanje srpskog naroda diljem jugoslovenske federacije.¹²⁵ Srpska peta kolona u BiH imala je zadatak, između ostalog, da vrši paralizovanje sistema zakonodavne i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, u državnim organima BiH kao i drugim institucijama, a svoje aktivnosti su sinhronizovano usaglašavali sa komandama bivše JNA u BiH i u strogoj tajnosti užurbano radili na pripremi srpskog naroda za pomoć SR Jugoslaviji u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Lider SDS-a Radovan Karadžić, optužen od Međunarodnog suda u Hagu

123 Suad Arnautović, nav. djelo, str. 44.

124 Omer Ibrahimagić, *POLITIČKI SISTEM BIH*, Magistrat, Sarajevo, 1999., str. 279-281.

U intervjuu za "Dnevni avaz", Richard Holbrooke, bivši američki ambasador u UN-u, ujedno tvorac Dejtonskog sporazuma žali što 1996. nije zabranjen rad SDS-a: "Srpska demokratska stranka je nacistička i treba je zabraniti. No, to nismo uradili jer je predsjednik Izetbegović zatražio da to ne činimo. (...) SDS je korumpirana i moralno, i finansijski i politički. (...) Rekao sam i Biltu i Vestendorpu i Petriću i Ešdaunu da SDS treba zabraniti. (...) Ja nikada neću promijeniti mišljenje o SDS-u. Smatram ih nacistima koji moraju nestati." - *Dnevni avaz*, 3. oktobar, Sarajevo, 2003., str. 5.

125 Smil Čekić, nav. djelo, str. 81.

za ratne zločine,¹²⁶ 21. septembra 1991. upućuje općinskim sekretarijatima odbrane u BiH sa srpskom većinom akt kojim, između ostalog, naređuje: "Naše oslobodioce koji dolaze iz Srbije i Crne Gore maksimalno pomozite, iz sekretarijata za narodnu odbranu Srpskih autonomnih oblasti eliminišite ustašoidne i druge muslimanske elemente koji ometaju uspostavljanje srpske vlasti u svesrpskim zemljama. U slučaju suprotstavljanja ovom naređenju, budite nemilosrdni, oko za oko, zub za zub. U vezi sa tim aktivirajte formirane prijeko sudove."¹²⁷

Rad pripadnika SDS-a se zasnivao na strogom izvršavanju direktiva iz Beograda i kao takvi su stalno bili pod pritiskom i nadzorom. U početku im je bio osnovni zadatak vršiti pritisak na zakonodavnu i izvršnu vlast u predstavničkim tijelima Bosne i Hercegovine, kako bi je primorali na ostajanje u krnjoj Jugoslaviji, odnosno "Velikoj Srbiji". Nakon dovoljno proizišlih problema u republičkim organima, kao i na relaciji međunacionalnih odnosa i činjenici da je u tom trenutku agresija od strane Srbije već uveliko bila u toku, rukovodstvo R BiH se odlučuje na održavanje posljednje republičke Skupštine BiH 14. i 15. oktobra 1991. u Sarajevu. Cilj koji je bio postavljen pred ovu skupštinu u njenoj pripremi, prvenstveno od SDA i HDZ-a, jeste pokušati u takvim trenutnim okolnostima pronaći najpovoljnije političko rješenje, shodno datoj situaciji u smislu daljnje budućnosti Bosne i Hercegovine i svih njenih naroda. Međutim, političke diskusije na toj skupštini su na prvom mjestu pokazale koliko su srpski poslanici bili opijeni, zadojeni, indoktrinirani idejom stvaranja "Velike Srbije". Tom prilikom predsjednik SDS-a, lider bosanskih Srba Radovan Karadžić, izgovorio je poznate riječi: "Ja vas još jedanput molim, ne prijetim, nego molim, da ozbiljno shvatite tumačenje volje srpskog naroda

126 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Hag, optužnica protiv Radovana Karadžića, IT-95-I (D 436-D420) od 25. jula 1995. dopunjena sa IT-95-18-I (D10/346 TER) od 15. novembra 1995.

Radovan Karadžić, rođen 19. juna 1945. općina Šavnik, Republika Crna Gora. Od 13. maja 1992. predsjednik je administracije bosanskih Srba u BiH. Do kraja 1995. imenovan je bio jedan od osnivača i predsjednik SDS-a BiH u tadašnjoj R BiH. SDS je bila, i danas je, vodeća politička stranka među Srbima u BiH. Po Ustavu administracije bosanskih Srba Radovan Karadžić, između ostalog, imao je zapovjedništvo nad vojskom administracije bosanskih Srba u ratu i miru i ovlasti da imenuje, unapređuje i razrješava dužnosti vojne oficire. Imao je ovlasti da izdaje naređenja o upotrebi policije u slučaju rata. Radovan Karadžić je optužen za zločin genocida, zločin protiv čovječnosti i zločine koji su počinjeni nad civilnim stanovništvom i vjerskim objektima na čitavom području R BiH, za zločine koji se odnose na snajpersku kampanju nad civilima u Sarajevu, kao i za uzimanje civilnih snaga za taoce. Imenovan je još uvijek na slobodi, nije priveden u Hag.

127 Veljko Kadijević, nav. djelo, str. 63, 69, 73; Čamil Huseinbašić, *ODBRANA OD AGRESIJE*, Tuzla, 1995., str. 37.

koga ovdje zastupa SDS i SPO, a po meni i Srbe iz drugih stranaka. Molim vas da ozbiljno shvatite, ovo nije dobro što vi radite. Ovo je put na koji vi hoćete da izvedete Bosnu i Hercegovinu, na istu onu autostradu pakla i stradanja kojom su prošle Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod, možda u nestanak, jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rata ovdje....”¹²⁸

Nakon ovako izrečenih riječi nije čudo što se sve desilo u narednom vremenu Bosni i Hercegovini i njenim narodima. Naime, demonstrativno napuštanje Skupštine od strane srpskih poslanika je ustvari razlog i povod za formiranje i stvaranje tzv. Srpske skupštine u BiH, 24. oktobra 1991. Događaji na republičkoj Skupštini su bili kap vode na punu čašu, iako je vođstvo bosanskih Srba i prije republičke Skupštine znalo i odlučilo se za formiranje svoje nacionalne skupštine.

Pošto su Republika Srbija donošenjem novog ustava, a republike Slovenija, Hrvatska i Makedonija plebiscitarnim i referendumskim odlukama i kasnijim mjerama zasnovanim na ovim odlukama, bitno i nepovratno promijenile konstituciju Jugoslavije i stvorile novo pravno i činjenično stanje, Skupština SRBiH 14. oktobra 1991. reagira na taj način što donosi Memorandum (Pismo o namjerama) u kome ukazuje na odredbu važećeg Amandmana LX na Ustav BiH, prema kojem je Bosna i Hercegovina ”demokratska i suverena država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive”, te da je ovim Amandmanom trajno definiran ustavni status Bosne i Hercegovine, odnosi u njoj i njeni odnosi prema drugima.

U tački pet Memoranduma konstatira se da stavovi izneseni u ovom Memorandumu izražavaju volju većine poslanika Skupštine BiH i kao takvi političku volju većine građana Bosne i Hercegovine, te predstavlja obavezujući osnov za ponašanje državnih i političkih organa Republike.

¹²⁸ Smail Čekić, nav. djelo, str. 269; Stenografske bilješke sa 8. zajedničke sjednice Vijeća skupštine RBiH, održane od 10.-15. oktobra 1991., 89/2 AG.

U Platformi o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice, usvojenoj takođe u Skupštini SRBiH 14. oktobra 1991., u tački 3. se navodi da je "teritorija Republike Bosne i Hercegovine jedinstvena i nedjeljiva", a da se granice Republike mogu mijenjati odlukom Skupštine Republike Bosne i Hercegovine samo u skladu sa voljom građana cijele Republike, izraženom njihovim prethodnim izjašnjanjem putem referenduma, ako se za mijenjanje izjasni najmanje dvije trećine ukupnog broja birača.

Skupština srpskog naroda u BiH je osnovana kao najviši predstavnički i zakonodavni organ srpskog naroda u BiH. Imala je zadatak da razmatra i odlučuje o zaštiti interesa srpskog naroda ukoliko bi ti interesi bili ugroženi odlukama republičke skupštine. Za predsjednika Skupštine srpskog naroda u BiH jednoglasno je izabran Momčilo Krajišnik,¹²⁹ koji je krajem 2000. optužen za ratne zločine i priveden u Hag. Na toj funkciji ostaje tokom cijelog perioda agresije na BiH. Prve odluke te skupštine bile su da srpski narod u BiH ostaje u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom, te drugima koji se za taj ostanak izjasne. Veoma je bitno istaći da je stajalo da ova odluka stupa na snagu kada je srpski narod potvrdi na plebiscitu.¹³⁰

Paralelno sa donošenjem tih odluka skupština je birala i osobe za predstavljanje i zaštitu interesa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i u inostranstvu. Time se ta skupština pokušala staviti u ravan republičke Skupštine RBiH.

Radeći užurbano na sprovođenju planiranog velikosrpskog projekta, svoje aktivnosti usmjeravaju na formiranje pararepubličkih tvorevina u cilju

129 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Hag, optužnica protiv Momčila Krajišnika, IT-00-39-1 (2999-2983) od 21. marta 2000.

Momčilo Krajišnik, sin Sretena i Milke, rođen 20. januara 1945. u Zabrđu, općina Novi Grad, Sarajevo, Bosna i Hercegovina. Bio je vodeći član SDS-a u BiH od njenog osnivanja. Dugogodišnji je saradnik Radovana Karadžića, bivšeg predsjednika SDS-a BiH. Od 12. jula 1991. izabran je u Glavni odbor SDS-a BiH. Momčilo Krajišnik je bio predsjednik Skupštine srpskog naroda u BiH od 24. oktobra 1991. do novembra 1995. Od marta 1992., zajedno sa Radovanom Karadžićem i drugim članovima, bio je član Savjeta za nacionalnu sigurnost samoproglašene Srpske republike BiH. Pored toga, bio je član proširenog predsjedništva Srpske republike BiH od početka juna 1992. do 17. decembra 1992. Od 30. novembra 1992. bio je član Vrhovne komande OS Srpske republike. Momčilo Krajišnik je optužen od strane Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju za: genocid, zločine protiv čovječnosti, kršenje zakona i običaja, rata, i teška kršenja Ženevskih konvencija. Optužnica slučaj br. IT-00-39-1 (2999-D2983) od 21. marta 2000. Momčilo Krajišnik je 3. aprila 2000. uhapšen na Palama od strane pripadnika međunarodnih vojnih snaga, a zatim je istog dana deportovan u Hag, gdje se i danas nalazi.

130 Kasim I. Begić, nav. djelo, str. 60.

rušenja legalnog republičkog (državnog) poretka u BiH, osvajanju cijele teritorije i formiranju srpske republike (države) kao i stvaranju mogućnosti za njeno priključenje Jugoslaviji. Ubrzo se donosi serija zakonskih akata koji vrše "utemeljenje" srpske republike, a to su:

1. propisi po kojima su formirane SAO;
2. odluka poslanika kluba SDS-a i SPO-a o osnivanju skupštine srpskog naroda u BiH 24. oktobra 1991.;
3. odluka o statusu funkcionera i drugih radnika u republičkim i drugim organima;
4. odluka o verifikaciji proglašanih SAO u BiH - "Autonomne regije Krajina", kao i "SAO – sjeverna Bosna" 21. novembra 1991.;
5. odluka o teritoriji općina, MZ i naseljenih mjesta u BiH koja se smatraju teritorijom SRJ 21. novembra 1991.; odluka da se pristupi formiranju "Republike srpskog naroda" 21. novembra 1991.;
6. odluka tzv. Skupštine u osnivanju srpskog naroda u zajedničkoj državi Jugoslaviji;
7. donošenje deklaracije o proglašenju "Republike srpskog naroda BiH" 9. januara 1992. i druge odluke.¹³¹

Svi navedeni propisi imali su za cilj narušavanje teritorijalne cjelovitosti BiH i njeno priključenje novoj krnjoj Jugoslaviji. Normativno-pravno zaokruživanje pararepubličke (državne) tvorevine "Republike srpskog naroda" urađeno je donošenjem "Ustava" 27. marta 1992.

Nakon proglašenja Skupštine srpskog naroda u BiH, a shodno jednoj od njenih odluka, rukovodstvo bosanskih Srba donosi odluku o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u BiH 9. novembra 1991. Pitanje za izjašnjenje srpskog naroda na plebiscitu bilo je: "Da li ste saglasni sa odlukom Skupštine srpskog naroda BiH od 24. oktobra 1991. da srpski narod ostane u zajedničkoj državi Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom,

131 Smail Čekić, nav. djelo, str. 29-30

SAO Krajinom, Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremom, te drugim koji se za taj ostatak izjasne".¹³² Plebiscit je korak u smislu političkih priprema bosanskih Srba u pravcu ostvarenja političkog cilja Srba u BiH, što znači ostanak u krnjoj Jugoslaviji, stvaranje Miloševićeve "Velike Srbije". Plebiscit¹³³ je sproveden 9. novembra 1991. Glasalo se po spiskovima koje je pripremila SDS. Referendum (plebiscit) nije verifikovan od strane Skupštine SRBiH koja je po Ustavu za to nadležna. Zato ovaj referendum (plebiscit) nema zakonsku validnost. To je bio razlog da SDS provede propagandu da srpski narod ne izlazi na referendum koga je raspisala Skupština BiH za 29. februar/1. mart 1992. kada se i sprovodi republički referendum.¹³⁴ Rukovodstvo SDS-a je uputilo svim Srbima u BiH, kneževu kletvu, ako se odazovu na referendum, a odbor Srpske Krajine izdao je proglas u vezi sa referendumom: "To nam je braćo i sestre Srbi islamska država, nož pod grlom srpskog čeda, srpskih majki, srpskih boraca, srpskog Kosova, Jasenovca, Grmeča i Kozare. Ko god izađe na referendum, najveći je izdajnik srpskog naroda od pamtivjeka do danas"¹³⁵

Sve dogovore na relaciji Milošević – Tuđman u vezi sa Bosnom i Hercegovinom na terenu su dogovorno u djelo pretvarali Karadžić i Boban. Jednovremeno sa formiranjem paradržavne tvorevine Republike Srpske bosanskih Srba uslijedilo je i formiranje paradržavne tvorevine Hrvatske zajednice Herceg-Bosna (HZ H-B) bosanskih Hrvata. Odlukom o uspostavi

132 *Javnost*, list SDS-BiH, 10. novembar, Sarajevo, 1991., str. 1-3.

133 **Plebiscit.** Prema popisu 1991.godine u BiH je bilo 1,369.258, odnosno 31,4% Srba. U biračke spiskove za plebiscit upisano je 1,064.157 od čega je bilo po osnovu lične karte 251.394, što proizilazi da je samo 305.101 bilo malodobnih i bez prava glasa zbog nepunoljetnosti. Ako se tome dodaju općine Čitluk, Fojnica, Grude, Gornji Vakuf, Kreševo, Lištica, Ljubuški i Posušje sa ukupno 119.276 upisanih građana u biračke spiskove, iz toga proizilazi da se na plebiscitu trebalo izjasniti 999.881. glasača pod uslovom 100% odziva. Međutim, prema zvaničnim izvještajima odbora za sprovođenje referenduma izjasnilo se, na području BiH 1,210.488. Ako se tome dodaju glasovi glasača sa područja Hrvatske iz Srbije i Kosova, Slovenije, Cme Gore, Švedske, Velike Britanije, SAD, Njemačke i Švicarske, onda se dolazi do cifre od 1,563.030. To je ukupan broj glasača po kome je u stvari plebiscit i prošao.

134 **Referendum** – Po odluci Skupštine SRBiH o raspisivanju referenduma, isti je sproveden 29. februara i 1. marta 1992. Referendumsko pitanje je glasilo "za suverenu i nezavisnu BiH, državu ravnopravnih građana, naroda BiH – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive". Rezultati glasanja sa sprovedenog referenduma saopćeni su 6. marta 1992.. Od ukupnog broja glasača 3.253.847 na referendumu je izašlo i glasalo 2.073.568 građana sa pravom glasa ili 64,31% i to prema izvodima iz općih biračkih spiskova 1.989.786, na osnovu potvrda o upisu u opći birački spisak 83.535 glasača. Važećih glasačkih listova bilo je 2.067.969 ili 64,14%. Od ukupnog broja važećih listića "ZA" je bilo 2.061.932 glasača, ili 99,44%, dok je "PROTIV" glasalo 6.037 ili 0,29%, a nevažećih glasačkih listića bilo je 5.227 ili 0,25%. Dakle, od ukupno 2.073.568 građana koji su glasali na referendumu, "ZA" se izjasnilo 2.061.932 građana ili 99,44%.

135 Dževad Pašić, *ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA*, BOSNIA ARS, Tuzla 1996., str. 201; *Večernje novine*, 29. februar i 1. mart, Sarajevo, 1992., str. 5.

Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koja je donijeta 18. novembra 1991., zaokružena je teritorija od trideset općina. Ta ista HZ H-B unapređuje svoju vladajuću organizacionu strukturu, proglašavajući se 28. augusta 1993. Hrvatskom Republikom Herceg-Bosnom. Ima više gledanja u vezi sa motivima formiranja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne kao državne zajednice, između ostalog ona su:

- da je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna formirana kao privremena institucija i neposredna reakcija na agresiju;
- da je Hrvatska zajednica Herceg-Bosna nastala motivom da se osamostali od Bosne i Hercegovine i priključi Hrvatskoj;
- da bi Hrvatska zajednica Herceg-Bosna postigla veći stupanj samostalnosti unutar, navodno, nove (kon)federalne Bosne i Hercegovine (savezu ili uniji republika).

Oficijelna politika Hrvatskog sabora u to vrijeme službeno je podržavala cjelovitost i suverenost Republike Bosne i Hercegovine, ali je dio državnih struktura i vladajuće HDZ ipak radio na opciji priključenja HZ H-B Hrvatskoj. Dr. Ciril Ribičić ističe različite motive priključenja HZ H-B Republici Hrvatskoj:

- Bosna i Hercegovina ne bi mogla preživjeti raspad federalne Jugoslavije i srpsku agresiju, zato je podjela Bosne i Hercegovine bila jedino rješenje;
- ponovna uspostava hrvatske vlasti na teritoriji bivše Banovine Hrvatske;
- priključenje Herceg-Bosne Hrvatskoj bila bi nagrada hercegovačkoj emigraciji, koja je finansijski i drugačije podržala i pridonijela pobjedi HDZ na prvim višestranačkim izborima;
- Hrvatska bi morala u Bosni i Hercegovini nadoknaditi teritorije koje je izgubila u Hrvatskoj i zaokružiti ih tako da to olakša njeno upravljanje i odbranu;
- svi Hrvati bi trebali živjeti u jednoj državi;

- Pošto je Bosna i Hercegovina nastala kao rezultat kolonijalnih osvajanja s istoka, u suprotnosti je sa hrvatskim interesima;
- trebalo je spriječiti pokušaj uspostave muslimanske države u Evropi podjelom Bosne i Hercegovine između Hrvatske i Srbije;
- trebalo je onemogućiti najezdu islamskih fundamentalista u zapadnu Evropu;
- hrvatski narod, kao izabrani i mesijanski narod, trebao je biti u funkciji odbrane kršćanske Evrope i nosilac funkcije kultiviranja muslimana;
- Hrvatska je trebala biti predziđe kršćanstva, zapadne civilizacije i kulture;
- Hrvatska bi trebala imati historijsko pravo na hrvatske povijesne prostore u Bosni i Hercegovini;
- Hrvatska je trebala na Miloševićevu politiku stvaranja "Velike Srbije" reagirati stvaranjem "Velike Hrvatske", na temelju dogovora sa Srbijom bez učešća Muslimana, itd.¹³⁶

Užurbano sa razvojem ukupne situacije i sprovođenjem agresije na Hrvatsku, SDS BiH neprekidno vrši političke pripreme za proširenje agresije na Bosnu i Hercegovinu, što je, svakako, bilo pitanje dana. Početkom 1992., tačnije 1. aprila, Srbija i Crna Gora sa JNA potpomognuti srpskom petom kolonom, odnosno kolaboracionistima u BiH, otpočinju agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Nešto kasnije, 27. aprila 1992. formira se i proglašava Savezna Republika Jugoslavija (SRJ), kao i njeno novo Predsjedništvo, a 30. aprila, glavno srpsko rukovodstvo iz Beograda i Predsjedništvo SRJ u Beogradu razgovaraju sa srpskim rukovodstvom iz BiH (Branko Kostić, Slobodan Milošević, Momir Bulatović, general Života Panić, Borisav Jović, iz SRJ i Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Nikola Koljević iz BiH). Na tom sastanku se razgovaralo o trenutnoj političkoj situaciji, o budućim pravcima djelovanja Srba na prostoru već bivše jugoslovenske federacije, zatim o načinu i modalitetima udruživanja srpskih država i stvaranja velike srpske države "Velike Srbije", kao i modalitetima kako to oružanim putem

¹³⁶ Ciril Ribičić, *GENEZA JEDNE ZABLUDE*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, Sejtarija, Sarajevo, Založba Bogataj, Idrija, 2000., str. 95-97.

ostvariti. Sve je to bilo u funkciji velikih i završnih političkih priprema bosanskih Srba za agresiju na BiH od strane SRJ. Sredinom narednog mjeseca, (15. maja 1992.), bosanski Srbi dobivaju svoju vojsku koja se transformiše u novu organizaciju i stavlja pod komandu rukovodstva bosanskih Srba (SDS-a).

Tokom političkih priprema rukovodstva bosanskih Srba za predstojeću agresiju kontinuirano su sprovedene i materijalne, vojne i druge pripreme koje su išle do u najsitnije detalje. Naprimjer, planirali su šta raditi sa nesrpskim stanovništvom u BiH u svakoj od varijanti, gdje i u koje konclogore staviti onaj dio stanovništva koji preživi. Ispitivali su čak i vode gdje su došli do saznanja da se na prostoru istočne Bosne nalaze niskojudne vode, a posebno u regionu Srebrenice i Žepe. Konzumiranje takve vode, uz izuzimanje soli iz ishrane, dovodi do raznih psiho-poremećaja kod stanovništva. To govori koliko su bile monstruozne njihove nakane i namjere.¹³⁷

Neposredno pred agresiju na Bosnu i Hercegovinu Momčilo Krajišnik je rekao da će Sarajevo biti "crni kotao" kad počne, po njegovom, "građanski rat", jer on u BiH ima 300-400 hiljada naoružanih Srba, a samo oko Sarajeva 20.000.¹³⁸ Ovakvi istupi jednog lidera negativno indoktrinirajuće su djelovali na srpsku masu, pripremajući je za provođenje fašističko-genocidne agresije na BiH i na sve što je nesrpsko u njoj.

Nakon izvršene agresije, uvidjevši da Bosnu i Hercegovinu ne mogu okupirati za tri sedmice, kako su planirali, Skupština srpskog naroda u BiH, 12. maja 1992., održava sjednicu u Banjoj Luci i donosi "**Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH**"¹³⁹, a to su:

- 1. državno razgraničenje od druge dvije nacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini,**
- 2. uspostava koridora između Semberije i Krajine,**

137 Arhiv ARBiH - VFBiH broj: 31-2-03-302-7/27-2.

138 Haški tribunal, 3. februar 2004., prvi dan suđenja Momčilu Krajišniku, argumenti predstavnika tužioca Haškog suda Marka Harmona iz uvodnog obraćanja, koji je tvrdio naprijed iznijete činjenice.

139 Haški tribunal, 3. februar 2004., prvi dan suđenja Momčilu Krajišniku, argumenti predstavnika tužioca Haškog suda Marka Harmona iz uvodnog obraćanja, koji je tvrdio naprijed iznijete činjenice.

3. uspostavljanje koridora u dolini rijeke Drine, odnosno eliminisanje rijeke Drine kao granice između srpskih država,
4. uspostavljanje granice na rijekama Uni i Neretvi,
5. podjela grada Sarajeva na srpski i muslimanski dio,
6. uspostavljanje efikasne državne vlasti u srpskom Sarajevu i
7. izlaz Republike Srpske na more.¹⁴⁰

Na kraju ovog dijela može se konstatovati da je dio srpskog naroda uz SDS BiH do početka agresije svoje ciljeve ostvario u četiri faze:

- Prva faza je obuhvatala politički terorizam SDS-a BiH;
- Druga faza je obuhvatala sistemsko razvijanje odbojnosti i nacionalne mržnje prema drugim narodima od strane nosilaca novoformirane vlasti SDS-a BiH;
- Treća faza je obuhvatala naoružavanje dijela srpskog naroda u BiH, podržavanje bezakonja i fizičkog terora u općinama gdje je vlast bila u rukama SDS-a BiH; i
- Četvrta faza je obuhvatala brutalnu primjenu oružane sile s ciljem konačnog ostvarenja projekta "Velike Srbije" pod sloganom "Svi Srbi u jednoj državi".

Očiglednost i brutalnost ovakvog ponašanja inicirali su kod drugih naroda nužnu potrebu za odbranom ličnog života i životnog prostora.

Pola godine nakon izvršene agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, odlukom Ustavnog suda R BiH broj 47/92, od 8. oktobra 1992., poništene su odluke Skupštine srpskog naroda u BiH:

1. Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda u BiH od 9. januara 1992,
2. Ustav Srpske republike Bosne i Hercegovine od 28. februara 1992. i njegove promjene od 11. septembra 1992., i

¹⁴⁰ Službeni glasnik Republike Srpske, 26. novembar, Banja Luka, 1993.

3. Opći akti doneseni na osnovu akata navedenih u prethodnim tačkama.¹⁴¹

Nije li ovu odluku o poništenju odluka Skupštine srpskog naroda u BiH, Ustavni sud R BiH trebao donijeti puno ranije?

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, rješenjem od 28. septembra 1992. po vlastitoj inicijativi pokrenuo je postupak za ocjenjivanje ustavnosti naprijed navedenih akata. Po ocjeni Ustavnog suda, navedeni akti nisu bili u saglasnosti sa Ustavom Republike Bosne i Hercegovine, jer je njima uspostavljena republika samo jednog naroda (srpskog) i to na prostorima postojeće Republike Bosne i Hercegovine, države ravnopravnih građana, naroda koji u njoj žive. Ovim se ustvari na neustavan način uspostavio novi ustavno-pravni sistem, što je ustvari predstavljalo najgrublju povredu Ustava Republike Bosne i Hercegovine.

Par sedmica ranije, Ustavni sud Bosne i Hercegovine na sjednici održanoj 14. septembra 1992. je na isti način kao i u prethodnom slučaju donio odluku kojom Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna proglašava neustavnom i poništava sve dotada donesene konstitutivne i druge opće akte ove paradržavne tvorevine.¹⁴²

141 Omer Ibrahimagić, *POLITIČKI SISTEM BIH*, Sarajevo, Magistrat, 1999., str. 279-281.

142 Isto, str. 276-279.

Organiziranje, naoružavanje i obučavanje srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini

Pored političkih priprema srpskog stanovništva u BiH za agresiju na BiH, sprovedene su i vojne pripreme kao što su organizovanje, naoružavanje, obučavanje i dr., s tim što su vojne pripreme srpskog stanovništva otpočele nešto kasnije u odnosu na političke pripreme. Krajem 1989. i početkom 1990., kada su počela politička previranja u jugoslovenskoj federaciji, tada su počela politička organizovanja i političke pripreme srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. One su se ogledale, između ostalog, u formiranju stranaka i radu na okupljanju srpskog stanovništva oko jedne partije, a sve po diktatu i uputama srpskog nacionalističkog vrha iz Beograda. U to vrijeme još uvijek nije bilo potrebe za nekom vrstom vojnog organizovanja, naoružavanja i obučavanja, jer je srpski nacionalistički vrh računao na JNA, njeno naoružanje, kao i njenu snagu i ulogu kakvu je imala. Bilo je potrebno prvo izvršiti političko organizovanje, homogenizaciju i okupljanje oko jednog vođstva, kao i indoktrinaciju nacionalističkim idejama sa raznim nacionalističkim parolama, pa tek tada početi sa organizovanjem, naoružavanjem i obučavanjem stanovništva za realizaciju tih nacionalističko – unitarističkih i ekspanzionističkih ideja, koje su dolazile iz Beograda s ciljem stvaranja "Velike Srbije". Nakon što se izvrši idejno i političko okupljanje naroda na jednoj ideji, kao što je to uradila SDS u BiH, nije problem izvršiti i vojno organizovanje, naoružavanje i obučavanje. Ovo prethodno je, svakako, preduslov. Mora se znati ko se vojno organizuje, naoružava i obučava, odnosno s kojim ciljem. Sve je to vrlo dobro isplanirao srpski nacionalistički političko – državni vrh u

Beogradu, te je tako i rađeno. Uz političko organizovanje, neprekidno je sproveden "specijalni rat"¹⁴³ protiv BiH, njenih državnih organa i drugih subjekata. Zapravo, i vojno organizovanje, naoružavanje, kao i obučavanje spada u kategoriju "Specijalnog rata" jer su sve te aktivnosti imale za cilj pripremu i stvaranje uslova za oružanu agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Organizovanje, naoružavanje, kao i obučavanje srpskog stanovništva u BiH za predstojeću agresiju odvijalo se kroz tri faze. Prvu fazu karakterisalo je ilegalno organizovanje pojedinaca ili manjih grupa, članova i simpatizera SDS-a uz instrukcije, kao i pojedinačno naoružavanje iz Beograda, odnosno Srbije i Crne Gore. Drugu fazu karakterisalo je organizovanje u veće grupe kao i naoružavanje preko i kroz jedinice TO R BiH. Treću fazu karakterisalo je organizovanje, naoružavanje, kao i obučavanje većih grupa, članova i simpatizera SDS-a posredstvom jedinica JNA i osloncem na personal JNA, kao i njenu infrastrukturu.

Za prvu fazu može se reći da se odvijala u periodu 1989./1990., druga faza u periodu 1990./1991., i treća faza u periodu 1991./1992. U prvoj fazi karakteristično je da su se bosanski Srbi idejno organizovali u najvećem procentu u SDS-u, a ono se svodilo na pojedinačno organizovanje i organizovanje manjih grupa u vojnom smislu. Ti isti pojedinci i manje grupe posredstvom svojih vođa su dobivali naoružanje tajnim kanalima iz Srbije i Crne Gore, kao i iz jedinica JNA od njihovih istomišljenika. U svemu tome, najveću ulogu je imala SDS i njeni pripadnici, od kojih su se posebno isticali Karadžić, Tintor, Veselinović, Savčić, Kojić, Adžić, Radić i dr., jer su upravo ti ljudi, ispred SDS-a, bili zaduženi za naoružavanje stanovništva kroz sve naprijed navedene faze.¹⁴⁴

143 **Specijalni rat** - Skup organizovanih i koordiniranih političkih, diplomatskih, gospodarskih, psihološko – propagandnih, obavještajnih, terorističkih, a katkad i vojnih mjera i postupaka koje jedna ili više država poduzima protiv druge u cilju ostvarenja hegemonističkih težnji putem podrivanja unutrašnjeg i političkog i gospodarskog sustava, izazivanja nemira i kriza, poticanja nacionalne i vjerske nesnošljivosti i stvaranja uslova za oružanu agresiju. Za realizaciju specijalnog rata upotrebljavaju se obavještajne službe i druge slične institucije. - Marinko Ogorec, nav. djelo, str. 20.

144 **Small Čekić**, nav. djelo, str. 37.

Svjedok optužbe B-179 u Hagu na suđenju Slobodanu Miloševiću, svjedoči da je Služba državne bezbjednosti Srbije, preko Matice iseljenika, slala velike količine oružja u Hrvatsku i BiH prije i tokom ratova u tim republikama. Svjedok, inače nekadašnji radnik Matice iseljenika Srbije je precizirao pred Haškim tribunalom da je iz skladišta Vojske Jugoslavije u Bujanj Potoku samo tokom 1992. u Republiku Srpsku Krajinu i Republiku Srpsku isporučeno oko 1.200 teških kamiona oružja i municije.

Isporuke su, prema riječima svjedoka, organizovali i sprovodili načelnik SDB Srbije Jovica Stanišić, načelnik Šestog odjeljenja SDB Milan Prodanić, predsjednik Matice iseljenika Brana Crnčević i potpukovnik VJ Bora

Prvi čin iz druge faze organizovanja i naoružavanja bosanskih Srba za predstojeću agresiju na BiH je, svakako, odluka sa saveznog nivoa, odluka GŠ OS SFRJ broj 19-1 od 14. maja 1990., zatim, naređenje Komande I.VO br. 1-90 od 15. maja 1990. i na kraju naredba Republičkog štaba TO SRBiH broj 2/866-1 od 16. maja 1990. Sve ove naredbe imale su za cilj razoružavanje, odnosno oduzimanje naoružanja i opreme od TO SRBiH, odnosno, od nesrpskih naroda i stavljanja istog u magacine pod kontrolu JNA. Međutim, to isto oduzimanje naoružanja i opreme od TO SRBiH nije išlo tako lahko zbog prepoznavanja srpskih nacionalističkih namjera od većeg broja pripadnika TO SRBiH i njihovog bojkotovanja. Zbog toga je Predsjedništvo SRBiH moralo po Ustavu SRBiH izdati odluku na svojoj 124. sjednici 19. oktobra 1990. a zatim na osnovu nje i naređenje po drugi put RŠ TO BiH 23.10.1990. sa zahtjevom da isto ispoštuje. Ovdje se očito radilo o pritisku iz Beograda na bosanskohercegovačko rukovodstvo da izda i donese takve odluke iako je već sve bilo završeno. JNA je silom preuzela svo naoružanje od TO SRBiH iako je bilo pokušaja da se to ospori. Donošenje odluke od strane Predsjedništva SRBiH bila je puka formalnost a ujedno pokriće onima koji su to naredili iz Beograda da TO SRBiH nije ostala bez naoružanja po njihovoj odluci, već po odluci Predsjedništva SRBiH.

Prva odluka GŠ OS SFRJ od 14. maja 1990.¹⁴⁵ pokrivena je Odlukom Predsjedništva SFRJ tek 23. maja 1990. U toku 1990. u SR Bosni i Hercegovini od njene TO je oduzeto kompletno naoružanje. Informacija Republičkog štaba TO SRBiH, upućena Predsjedništvu SRBiH 13. septembra 1990. upravo govori o brzini izvršenja tog zadatka u BiH.

S tim u vezi, potrebno je ukazati na činjenicu da bivša JNA nije uspjela uraditi tako nešto u drugim republikama. Npr. od TO Hrvatske oduzeto je oko 80% raspoloživog naoružanja, od TO Slovenije oko 30% raspoloživog

Stanišić, komandant skladišta Bujanj Potok 2. Svjedok je rekao da je više puta čuo Prodanića kako kaže da je o isporukama redovno obavještavan Milošević, tadašnji predsjednik Srbije. "Čuo sam ga kad bi, u razgovoru sa Borom Stanišićem rekao da je "Tata tako naredio", precizirao je svjedok.

Svjedok je ispričao da ga je u drugoj situaciji Željko Ražnatović Arkan išamarao i prijetio mu oružjem zato što je prethodno odbio da se pridruži prvom konvoju Ražnatovićeve paravojne formacije za Knin. Svjedok je kazao i da se jednom, u kafani blizu zgrade Skupštine opštine Novi Beograd, sastao sa komandantom Vojske RS Ratkom Mladićem, nakon što mu je rečeno da "Mladić želi da vidi ko ga snabdijeva oružjem".

"Ovaj svjedok od početka do kraja govori neistine", rekao je Milošević tokom unakrsnog ispitivanja. - *Nezavisne novine*, Banja Luka, 16. septembar 2003., str. 6.

145 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 101-108.

Informacija o akciji sigurnijeg obezbjeđenja naoružanja i municije TO SRBIH
(akt RŠTO SRBIH broj: DT 06/1-79 od 13. septembra 1990.)¹⁴⁶

REPUBLICKI ŠTAP TERITORIJALNE ODBRANE
DT 06/1-79
13-09-1990 18 god
SARAJEVO

NARODNA ODBRANA
DRŽAVNA TAJNA

Prejeto	
03	2.9.97

PREDSJEDNIŠTVU SRBIH

Informacija o akciji
sigurnijeg obezbje-
đenja naoružanja i
municije TO SRBIH,
dostavlja se.

Na osnovu naredjenja Načelnika GS OS SFRJ Str.pov.broj 19-1 od 14.05.1990. godine izvršena je na teritoriji SFRJ akcija preuzimanja i obezbjeđenja naoružanja i municije subjekata ONO i DSZ u skladištima JNA.

Predislociranje naoružanja i municije TO SRBIH izvršeno je od 18.05. do 23.05.1990. sem za regiju Bihac i Banjaluka gdje je završeno 13.06.1990. godine.

Cilj preduzetih mjera od OS jeste obezbjeđenje boljeg i uslovnijeg skladištenja NVO OS kao i sigurnijeg čuvanja.

Akcija se odnosila na naoružanje i municiju TO, a za ostale subjekte prema želji i izričitom zahtjevu. Ova akcija je izostavila naoružanje i municiju ratnih jedinica TO koje formiraju Radne organizacije.

U cjelini, postavlja se vrlo značajno pitanje, kako su se subjekti ONO i DSZ odnosili prema naoružanju i municiji i imaju li potrebe da se dosadašnje stanje mijenja?

a) Teritorijalna odbrana SRBIH

Do 16.05.1990. godine TO SRBIH je čuvala - skladištila NVO na 653 mjesta što je sve zavisilo od sticaja, okolnosti i potreba razvoja TO.

Situacija je bila vrlo raznolika po okruzima tako da se NVO čuvala u okruzima: Doboje-20, Tuzla-128, Banjaluka-154, Bihac-32,

Faksimil originala

146 Arhiv ARBiH - VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-7).

naoružanja, dok od TO Makedonije nije oduzeto ništa. Ovo upravo govori koliko je Bosna i Hercegovina bila u neravnopravnom položaju u odnosu na ostale federalne jedinice, odnosno koliko je srpski nacionalistički vrh iz Beograda preko "kolaboracionista" bosanskih Srba imao uvid u situaciju u BiH i šta je sve mogao uraditi u njoj, za razliku od ostalih prostora jugoslovenske federacije.

Pošto prethodnim naređenjima nije bilo obuhvaćeno naoružanje kalibra preko 12,7 mm, krajem 1991. u Beogradu, predsjednik Predsjedništva SRBiH Alija Izetbegović potpisuje, zajedno sa generalom Dragom Vukosavljevićem, da se i to naoružanje preda u magacine JNA. Nakon toga uslijedila je predaja oružja i grupisanje istog na prostore sa većinskim srpskim življem i duž granice sa Srbijom i Crnom Gorom.

Hrvoje Šarinić, šef kabineta Franje Tuđmana, u intervjuu hrvatskom listu, a govoreći o knjizi SVI MOJI PREGOVORI SA SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM, kaže da je najveća greška Alije Izetbegovića bila što je igrao sa JNA i što se nije naoružao, a mogao je. Šarinić u knjizi, takođe, navodi kako je povijesna istina da je Bosna ostala goloruka i da je, kada se rasplamsala agresija Srbije i Crne Gore na RBiH, ona ostala bez mogućnosti odbrane. On dalje kaže da je hrvatska politika bila dalekovidnija, ali je svakako imala i svoje interese koji nisu podrazumijevali samo odbranu od srpske agresije, već i uzimanje dijela "kolača" BiH za sebe, kao što je to planirao i Milošević. Promatrajući Šarinićeve konstatacije, sa današnje distance, ispostavlja se da je ipak bosanskohercegovačka politika tog vremena bila najdalekovidnija, što se još jednom potvrdilo, kao i bezbroj puta u historiji BiH, da je imala dobre i dalekovidne političare, odnosno lidere, unatoč određenim slabostima i nedaćama koje su ih pratile kroz viševjekovnu historiju BiH.

Nešto kasnije uslijedila je nova odluka od saveznih organa iz Beograda, a to je da se Republički štab Teritorijalne odbrane (RŠTO) SRBiH pretpočini JNA Odlukom od 23. maja 1990. komandi 1. VO u Beogradu a zatim komandi 2. VO u Sarajevu sve do agresije na BiH. Tom istom direktivom je regulisano da se svi regionalni štabovi teritorijalne odbrane u SRBiH pretpočinjavaju komandama 4. 5. i 17. korpusa.¹⁴⁷

147 Zičro Suljević, *POLITIČKO VOJNA SITUACIJA UOČI AGRESIJE NA BIH*, GŠ Armije RBiH, Sarajevo 1999., Separat br. 2.

Ovim direktivama savezni sekretar za narodnu odbranu, koji je već tog trenutka bio indoktriniran srpsko-nacionalističkim unitarnim idejama od strane srpskog nacionalističkog vrha u Beogradu, želio je: izbjeći mogućnost da republički štabovi teritorijalne odbrane postanu komande republičkih vojski. Taj isti cilj želio se ostvariti i stavljanjem regionalnih štabova TO (RgŠTO) u Bosni i Hercegovini pod komande korpusa JNA koji su bili locirani na teritoriji BiH. Nakon toga su izvršene personalne promjene u štabovima TO SRBiH. Ovim činom je oduzeta mogućnost legalnog organizovanja i pripreme bosanskohercegovačkog naroda od strane njegovog republičkog rukovodstva za odbranu od predstojeće agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Ubrzo nakon ovih događaja uslijedila je naredba o zabrani izvođenja bilo kakvih taktičkih vježbi u organizaciji bilo kog nivoa TO RBiH, koje nisu odobrene ili pod punom kontrolom indoktriniranog vojnog vrha u Beogradu. To je bio period kada se SDS u potpunosti oslanja u svakom pogledu na osoblje i infrastrukturu JNA. U prilog naprijed iznijetoj činjenici govori i službena zabilješka komandanta 5. korpusa iz Banje Luke koja je upućena Republičkom štabu TO SRBiH, a ista se odnosi na pripremu i formiranje grupa za zaprečavanje mostova na rijeci Savi u rejonu Bosanske Gradiške od 26. februara 1991. koja govori o obavezama i zadacima Republičkog štaba TO u tom pitanju.¹⁴⁸ Nakon naprijed izvršenih promjena na relaciji odnosa JNA sa TO SRBiH, kao i republičkim organima vlasti, ubrzo RŠTO BiH po direktivi vojnog vrha iz Beograda vrši reorganizaciju, odnosno smanjenje TO BiH po sačinjenom planu "Jedinstvo III". Plan reduciranja teritorijalne odbrane odnosio se upravo na period od 1991. do 1995. U tom istom planu stoji da se otpočne sa 1. oktobrom 1990. a završi najkasnije do 1. jula 1994., što znači da je trebalo početi i prije nego što se plan sačinio. Uz to trebalo je rasformirati 9 partizanskih brigada diljem BiH, kao i veliki broj odreda i drugih jedinica TO RBiH.¹⁴⁹ Četiri naredbe, Str. pov. br. 05/5-5 od 28. septembra 1990., Str. pov. br. 05/5-6 od 1. oktobra 1990., Str. pov. br. 05/5-7 od 23. oktobra 1990., i Str. pov. br. 06/1-79-123 od 24. oktobra 1990., koje je donio Republički štab TO SRBiH, odnosile su se na smanjenje broja pripadnika teritorijalne odbrane SRBiH sa 4,8% na 3% od

148 Arhiv ARBiH - VFBiH broj: 31-2-03-302-7/26-1.

149 Arhiv ARBiH - VFBiH broj: 31-2-03-302-7/25-1, 2, 3, 4.

broja stanovnika. Uistinu, to je rađeno na osnovu saglasnosti Predsjedništva SRBiH datoj na 110. sjednici održanoj 22. februara 1990.

Sve jedinice TO SRBiH koje su rasformirane, u svom sastavu imale su u većini Bošnjake, što je i bio cilj te transformacije: rasformirati takve jedinice, te ostaviti jedinice TO sa srpskom većinom, a umjesto rasformiranih jedinica TO formirati nove jedinice, svakako, sa srpskom većinom. Na isti način je urađeno i sa naoružanjem tih jedinica. Osnovni zadatak je bio eliminisati mogućnost odbrane i pružanje bilo kakvog otpora od strane nesrpskog stanovništva u BiH u predstojećoj agresiji.¹⁵⁰

Pored naprijed iznijetog, 2. decembra 1991. Savezni sekretar za narodnu odbranu upućuje akt Republičkom štabu TO SRBiH u kome traži detaljan izvještaj o tome šta je urađeno u pitanju reorganizacije TO po planu "Jedinstvo III" u toku 1991. Ovaj akt imao je za cilj provjeru jesu li se jedinice TO transformisale u "srpsku TO", a posebno je to bilo karakteristično za Bosnu i Hercegovinu, jer su borbena dještva u Hrvatskoj privremeno zaustavljena, što je slutilo da će uskoro otpočeti takva borbena dještva i u BiH. Bitno je istaći da se istraživanjem ustanovilo da je bilo i "Jedinstvo I i II" i da je u prethodnom petogodišnjem planu od 1985. - 1991. TO SRBiH smanjena (reducirana) sa 313.990 na 86.164 pripadnika ili sa 5.082 na 867 ratnih jedinica. U narednom "Jedinstvu III" od 1991. do 1995. bilo je planirano da se teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine svede na beznačajnu brojku, odnosno da se učini bezopasnom po Miloševićev velikosrpski projekat.¹⁵¹ Ovo su bili dovoljni razlozi da bosanskohercegovačko rukovodstvo počne razmišljati o jednom neformalnom obliku organizovanja stanovništva kroz Patriotsku ligu BiH, za odbranu BiH od nadolazeće agresije.

U trećoj fazi organizovanja, naoružavanja i obučavanja bosanskih Srba, nakon sprovedenih prvih dviju faza, maksimalno se uključuje JNA i stavlja svoje ljudske potencijale i infrastrukturu na raspolaganje SDS-u, odnosno bosanskim Srbima.

150 Arhiv ARBiH - VFBiH broj: 31-2-03-302-7/25-5.

151 Arhiv ARBiH - VFBiH broj: 31-2-03-302-7/26-3; Hasan Efendić, nav. djelo, str. 90-100.

Zahtjev ministra odbrane RS BiH za kadrovsku popunu TO Srpske republike BiH
aktivnim vojnim licima iz sastava 2. VO JNA¹⁵²

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ

Број-21-89/92
Сарајево, 27. априла 1992.

КОМАНДИ ДРУГЕ ВОЈНЕ ОБЛАСТИ
С А Р А Ј Е В О

ПРЕДМЕТ: Захтјев за кадровску попуњу, са АВЛ.

На основу неопходних потреба за попуном најосновнијих кадрова у ТО Српске републике БиХ, а у складу са постигнутим договором и обећањем из Београда, молимо Вас да нам у што краћем року поможете у попуни следећих старјешина:

1. РЕТО

- командант РЕТО
- оперативац
- обавјештајак
- безбједност(мајор Елиро Переула)
- орган за ОРБ.МОБ.(мајор Борбе Букић)
- начелник авијације(п.пук.Часлав Михајловић)
- начелник артиљерије
- начелник инжењерије
- начелник АРЈ ПВО
- начелник базе(п.пук.Обрад Даљевић)
- помоћник за позадину
- начелник правне службе

2. ГРАДСКИ ШТАБ ТО САРАЈЕВО

- командант(п.пук.Челомир Сладоје)
- начелник штаба
- помоћник за позадину
- орган за ОРБ.МОБ.
- начелник базе
- четири команданта бригада ТО
- четири начелника штаба-замјеника команданта бригада ТО
- командант обласног штаба ТО САО Романија(п.пук.Јово Бартула)

3. ЗА РЕГИЈУ ДОВОЈ

- командант штаба ТО(мајор Милован Станковић)
- замјеник команданта ШТО(капетан Ненад Гарић)

За старјешине које су прихватиле понуђене дужности, потребно би било одмах написати наређење о упућивању на рад, а остале старјешине пронаћи по могућности са ове територије и по пристанку, такође упућити на рад.

С поштовањем.

МИНИСТАР
Богдан Суботић
/пук.Богдан Суботић/

Faksimil originala

152 Архив АРБиХ – ВФ БиХ (ГЅА-19/IX-3-24-1-19).

Kada je riječ o trećoj fazi, odmah na početku bitno je istaći jedan momenat koji veoma upečatljivo pokazuje kakvu je ulogu JNA imala. Naime, 28. septembra 1991. lider SDS-a upućuje akt na regionalne i općinske adrese štabova TO u kome on zahtijeva da se ostvari maksimalna saradnja sa JNA. Istovremeno traži da ga čelnici hitno informišu o slučajevima šverca oružja koje je dobiveno od JNA za njihove dobrovoljce i druge srpske vojne jedinice, naglašavajući da ga posebno interesuju slučajevi gdje je to oružje dospjelo u ruke njihovih vječnih neprijatelja Muslimana i Hrvata.¹⁵³

Ovo govori da već duže vrijeme SDS naoružava bosanske Srbe naoružanjem i vojnom opremom od JNA kao zajedničke savezne oružane sile. Takođe, to govori da se naoružanje dobivalo od JNA u neograničenim količinama. U knjizi BOSNA U KANDŽAMA KOS-a Munira Alibabića Munje stoji: "U ljeto i jesen 1991. masovno naoružavanje SDS-a teče preko JNA, i direktnom nabavkom oružja preko prodavnica i firmi u kojima ključnu ulogu imaju bivši policajci SDB-a i SJB-a, kao što su Tit, Tintor, Snajper, Kobra, a od policajaca Tadić, Joksimović i Petković." Ako se pogleda organizaciona struktura do kraja 1991. 1. VO sa komandom u Beogradu u čijem sastavu je bio najveći dio teritorije BiH, a zatim i 2. VO sa komandom u Sarajevu, kao i komande korpusa u sastavu tih oblasti, te činjenice da je Republički štab TO bio potčinjen komandi 1. VO, a regionalni štabovi komandama korpusa i činjenice da je već oduzeto naoružanje od TO R BiH, proizilazi da uopšte nije bio problem organizovati, naoružati i obučiti bosanske Srbe posredstvom organizacione strukture JNA i TO.

Nakon svega što su uradili do tada u smislu organizovanja i naoružavanja bosanskih Srba, a da bi zaokružili organizaciju od najnižih do najviših nivoa, morali su izvršiti uspostavljanje etnički čiste srpske vlasti po općinama gdje su u većini i odvajanja (otcjepljenja) u općinama gdje nisu u većini, sa uspostavom manjinske etnički čiste srpske vlasti u tim općinama. U vezi sa tim, 19. decembra 1992. Karadžić i Krajišnik su pozvali sve srpske predstavnike iz svih bosanskohercegovačkih opština u Sarajevo, kojom prilikom su im dali instrukcije o postupanju srpskog naroda u vanrednim situacijama. Pored toga su im naložili dvije faze:

¹⁵³ Ćamil Huseinbašić, nav. djelo, str. 37.

- faza A: Da odmah formiraju etnički čistu srpsku vlast u općinama sa srpskom većinom (srpske općine), a u općinama sa srpskom manjinom da formiraju paralelne srpske općine, opet sa etnički čistom srpskom vlašću.
- faza B: Da odmah u svim tim novoformiranim općinama formiraju krizne štabove, kako bi organizacijski objedinili sve ono što je do tada naoružano i organizovano po srpskom etničkom ključu.¹⁵⁴

Ubrzo, aktom SSNO i GŠ OS SFRJ pov. broj 245-1 od 27. januara 1992., formiraju se vojno-teritorijalni organi u BiH s ciljem smanjenja mogućnosti bilo kakvog rada sa jedinicama TO BiH bez znanja Generalštaba OS SFRJ.

Na pregledu podjele vojno-teritorijalnih organa u BiH, velikim štampanim slovima su ispisane one općine koje su trebale preuzeti svu mobilizacijsku evidenciju od općina označenih u pregledu malim slovima, jer one, navodno, "nisu sarađivale" sa vojnoteritorijalnim organima. To je značilo da će prepiska biti povjerena samo komandama vojnih okruga i odsjeka, gdje su Srbi imali većinu i gdje su pouzdano mogli osigurati kontrolu i uvid u mobilizacijske dokumente. To se u praksi pokušalo ostvariti, ali zbog otpora nesrpskog stanovništva, taj zadatak nisu uspjeli u potpunosti realizovati, odnosno petokolonaši nisu uspjeli preuzeti vojnu dokumentaciju iz svih općina gdje Srbi ne čine većinu.

Pokušaji oduzimanja vojne dokumentacije dogodili su se u velikom broju općina na prostoru sjeveroistočne Bosne, a slučaj u povodu toga koji se desio u općini Bratunac ponajbolje govori o ulozi i namjerama JNA još tokom ljeta 1991. Naime, 30. augusta 1991. ujutro, predstavnici SDS-a za Bratunac na čelu sa predsjednikom Miroslavom Deronjićem upali su u prostorije sekretara Sekretarijata za narodnu odbranu Džemila Bećirovića sa utimativnim zahtjevima da im preda kartoteku vojnih obveznika općine Bratunac. Pošto je Bećirović odbio da ustupi kartoteku, prijetili su mu da će biti likvidiran. Na zahtjev sekretara prema načelniku SJB Bratunac, načelnik je preduzeo sve mjere kako bi zaštitio ličnu sigurnost sekretara

154 Haški tribunal, 3. februar 2004., prvi dan suđenja Momčilu Krajišniku, argumenti predstavnika tužioca Marka Harmona iz uvodnog obraćanja.

i njegovih radnika. Grupa na čelu sa Miroslavom Deronjićem ne odustaje od namjere, aktivira mehanizme u cilju okupljanja stanovništva Bratunca ispred općine. Za nepuna dva sata pred zgradom općine Bratunac skupilo se oko 15.000 ljudi. Stanovništvu su se počeli obraćati SDS-ovci sa uzvicima i uvredama na račun Bošnjaka, iznoseći kako su Muslimani izmišljen narod i da Bosna i Hercegovina nije njihova zemlja, da oni trebaju iseliti u Tursku ili da se pokrste. Predsjednik općine Bratunac Nijaz Dubičić, se, takođe, obratio smirujućim riječima prema stanovništvu. Negdje u podne, masama se obratio i Numo Pleho, koji je iznio činjenice da su snage JNA razmještene u Srbiji na samoj obali Drine, kod Ljubovijskog mosta i da će sigurno, kada se mase razidu, doći i silom odnijeti kartoteku. To se ubrzo obistinilo. Oko 15,00 sati u Bratunac iz pravca Ljubovije stiže veća grupa vojnika JNA na čelu sa jednim pukovnikom koji je zadužio svog zamjenika majora da to privede kraju. Ubrzo su se formirala dva fronta: s jedne strane pripadnici JNA, sa druge strane milicija iz SJB Bratunac i stanovništvo. U momentu kada se vojska počela primicati ulicom prema zgradi općine Bratunac, Srbi su se izdvojili iz mase stanovništva i prešli na stranu vojnika JNA. Vrhunac ovog događaja bio je momenat kada je major izdao naredbu o otvaranju vatre na narod. U tom momentu komandir SJB Adnan Karović povukao je liniju do koje će dozvoliti napredovanje vojnika JNA. Kada se major sa vojnicima približio povučenoj liniji, Karović je izdao naredbu jedinicama MUP-a da upere oružje na jedinicu JNA. U tom trenutku se dešava drugi čin, kada se svi pripadnici MUP-a srpske nacionalnosti izdvajaju iz odreda MUP-a i prelaze, takođe, na stranu vojnika JNA. Uvidjevši svu složenost situacije, nakon toga major povlači vojnike JNA nazad u pravcu Ljubovije.¹⁵⁵ Opservirajući ovaj događaj sa današnje distance, govori koliko je sam događaj bio ozbiljan i dramatičan i kakve je poruke upućivao. Međutim, tadašnje političko rukovodstvo nije pridavalo dovoljno pažnje ovakvim događajima.

JNA je sve to radila upravo po naređenju GŠ OS SFRJ i saveznog sekretara za narodnu odbranu, kao i političkih i državnih organa Srbije i Crne Gore a sve u cilju blagovremenih priprema za izvođenje agresije na BiH. Naoružavale su se sve formirane manje i veće jedinice SDS-

155 Nijaz Mašić, *ISTINA O BRATUNCU*, općina Bratunac, Tuzla, 1996., str. 21, 22.

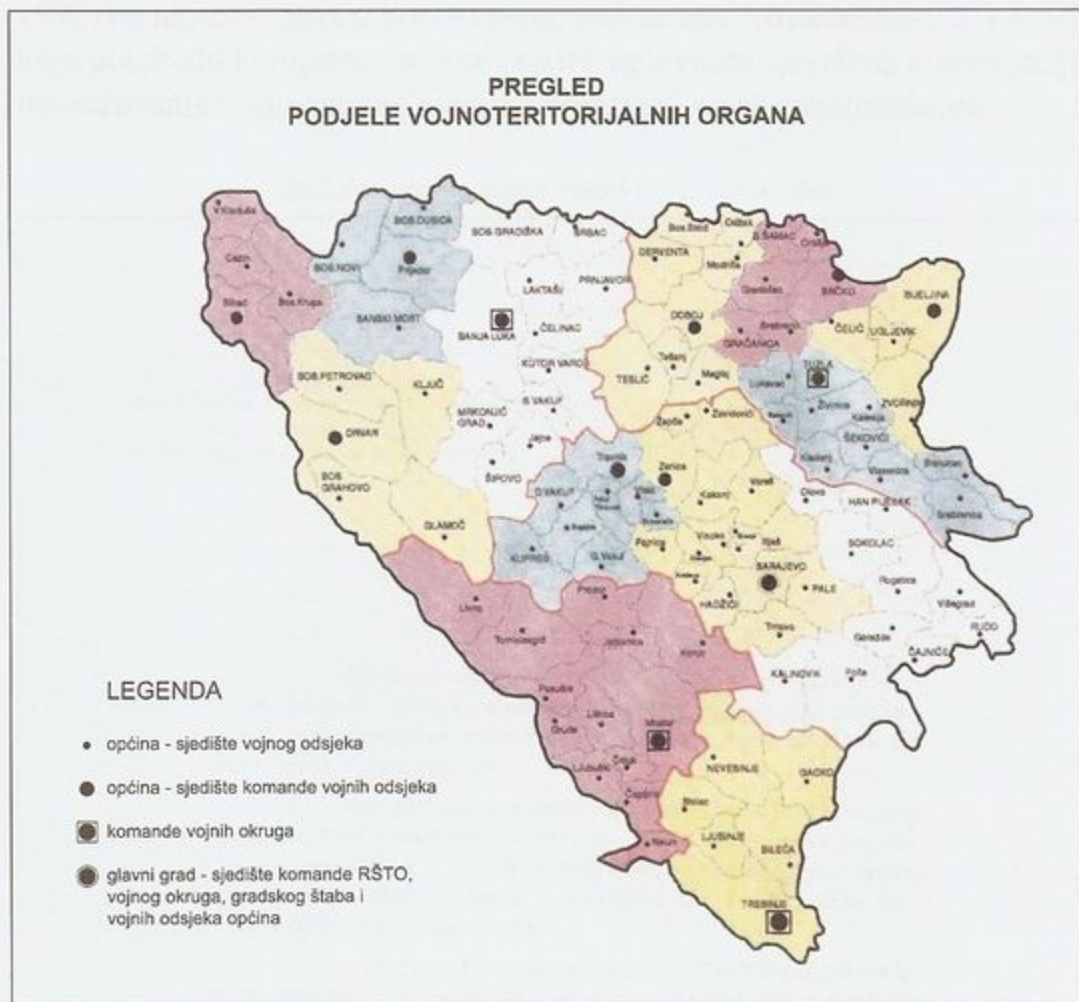
a, jedinice rezervnog i aktivnog sastava milicije, te druge srpske dobrovoljačke formacije, sa ciljem vojne pripreme za agresiju i okupaciju Bosne i Hercegovine od strane Srbije i Crne Gore sa JNA, potpomognuti "kolaboracionistima" bosanskih Srba.¹⁵⁶

Jedan od prvih, historijski utvrđenih, dokaza u vezi sa naoružavanjem bosanskih Srba od strane JNA jeste i pokušaj ubacivanja veće količine naoružanja i municije iz Crne Gore u Bosnu i Hercegovinu kada je jedan takav kamion zaustavljen u mjestu Deleuši na putu Nikšić – Bileća od strane regularne policije BiH. Tim istim naoružanjem nakon što je dopremljeno u Bileću naoružani su pripadnici četničkog odreda "Karađorđe" iz Nevesinja. Ubrzo zatim, na putu Visoko–Kiseljak, 27. oktobra 1991., zaustavljeno je vozilo u kome je pronađena veća količina municije i oružja sa potvrdom od Općinskog odbora SDS-a Visoko.¹⁵⁷

Krajem 1991. i početkom 1992. uslijedio je ogroman broj takvih pokreta od grupe do kolone vozila koja su prevozila naoružanje i vojnu opremu od JNA diljem Bosne i Hercegovine s ciljem naoružavanja bosanskih Srba. Tako je 21. novembra 1991. policija zaustavila tri kamiona kod stare Bistričke stanice u Općini Stari Grad – Sarajevo u kojima je pronađena velika količina naoružanja i municije. Certifikat robe u vozilu glasio je da se prevoze banane i južno voće, a ne opasne materije. U drugoj polovini februara 1992. zaustavljena je kolona od četiri šlepera i dva fapa u Han Derventi uveče oko 23:00 sati koji su bili puni oružja. Dolazili su iz pravca Titovog Užica, bez pratnje, putnih naloga i specifikacije robe. Od momenta formiranja 2. VO na prostoru BiH, ta komanda preuzima sve ingerencije o pitanju ukupne odbrane i sigurnosti bosanskih Srba (BiH), te se tako i ponašala sve do početka otvorene agresije na BiH. Legalni organi vlasti Bosne i Hercegovine bili su potpuno marginalizirani od strane komande 2. VO. Ova komanda nije ni pridavala značaj legalnim organima vlasti, već je isključivo slušala i izvršavala zapovijesti GŠ OS SFRJ i saveznog sekretara za NO. To je jedan od osnovnih razloga zašto je u tom vremenu bošnjački narod, spoznavši opasnost, otpočeo sa organizovanjem i stvaranjem Patriotske lige BiH (PL BiH) i drugih patriotskih odbrambenih snaga. Kao

¹⁵⁶ Smail Čekić, nav. djelo, str. 37.

¹⁵⁷ Isto, str. 41.

Faksimil originala

što je već rečeno, tadašnji GŠ OS SFRJ, kao i savezni sekretar stavili su se u potpunosti u funkciju srpske nacionalističke politike i na stranu Srba. Kako se približavalo vrijeme otpočinjanja agresije na BiH, tako je vojno rukovodstvo JNA sve više intenziviralo naoružavanje bosanskih Srba. Tokom februara i marta 1992. prestali su ilegalno naoružavati, a prešli na otvoreno i javno, transparentno okupljanje i naoružavanje bosanskih Srba u kasarnama JNA diljem Bosne i Hercegovine. U prilog tome, kako i koliko je naoružano bosanskih Srba od strane JNA u tom periodu, najbolje ilustriraju podaci u knjizi dr. Smaila Čekića.¹⁵⁸ U ovoj knjizi stoji da je već 19. marta

158 Isto, str. 42-80.

1992. na teritoriji BiH u komandama, jedinicama i ustanovama 2. i 4. VO koje pokrivaju kompletnu teritoriju BiH, uglavnom, završena mobilizacija, naoružavanje i opremanje "vojnih obveznika" srpske nacionalnosti.

Zaključak Predsjedništva SRBiH od 12. marta 1992

PREDSJEDNIŠTVO
SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Broj: 02-011-194/92
Sarajevo, 12. marta 1992. godine

Predsjedništvo SRBiH je, na sjednici održanoj 11. marta 1992. godine, razmatralo informaciju o zahtjevima za vraćanje izuzetnog naoružanja i municije teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine.

Tim povodom Predsjedništvo je preispitalo odluku Predsjedništva SRBiH od 19. oktobra 1990. godine koja se odnosi na povlačenje i smještaj naoružanja i druge vojne opreme teritorijalne odbrane SRBiH u skladišta JNA i zaključilo da se ta odluka stavi van snage.

Predsjedništvo je, također, zaključilo da je neophodno otpočeti razgovore sa nadležnim organima JNA o vraćanju izuzetnog naoružanja i municije teritorijalne odbrane u Republici i o drugim pitanjima iz ove oblasti, na čemu treba da se angažuje Ministarstvo za narodnu odbranu.

DOSTAVITI:

- Vlada SRBiH,
- Ministarstvo za narodnu odbranu,
- Republički štab teritorijalne odbrane SRBiH,
- Komanda Druge vojne oblasti u Sarajevu,
- Lovorina

GENERALNI SEKRETAR
PREDSJEDNIŠTVA SRBiH

Mile Akmeđić

Faksimil originala

Kada je političko rukovodstvo – Predsjedništvo SRBiH konačno uvidjelo da je pitanje samo dana kada će otpočeti agresija na BiH i desiti se ono što se desilo odmah već početkom aprila u Bijeljini, Janji, itd., legalno

Predsjedništvo SRBiH uputilo je zahtjev JNA da vrati naoružanje legalnim jedinicama i štabovima TO. Predsjedništvo SRBiH je to učinilo na svojoj sjednici održanoj 11. marta 1992., čime je revidiralo svoju odluku od 19. oktobra 1990. o datoj saglasnosti za povlačenje tog oružja.¹⁵⁹

Međutim, JNA je odbila vraćanje naoružanja i opreme TO BiH, zahtjev za vraćanje oduzetog oružja uslijedio je isuviše kasno.¹⁶⁰ Naoružanje, municija i oprema kojima su naoružane i opremljene srpske oružane formacije dato je iz arsenala JNA, TO SRBiH, kao i TO i MUP-a Srbije. Tako je JNA naoružala, opremila, popunila i obučila veći dio bosanskih Srba, budućih "kolaboracionista" agresora, u rukovanju i gađanju pješadijskim i artiljerijskim naoružanjem, što potvrđuju brojna dokumenta.¹⁶¹

Bilo je slučajeva da na prostorima BiH, gdje jedinice JNA nisu imale dovoljno naoružanja i vojne opreme da se vrši i eksteritorijalna (regionalna) popuna. Tako je zbog nedostatka naoružanja i vojne opreme na prostoru Bosanskog Petrovca, 8. januara 1992., komanda 2. VO iz Sarajeva naredila da se izda veća količina naoružanja i vojne opreme za potrebe OpŠTO Bosanski Petrovac.¹⁶²

Dana, 13. marta 1992. u komandi 6. operativne grupe održan je sastanak predstavnika Saveznog sekretarijata za NO, 2. VO, komandi korpusa i predstavnika MUP-a i paradržavnog Glavnog štaba TO "Republike Srpska Krajina". Sastankom je rukovodio zamjenik načelnika GŠ OS SFRJ. Na tom sastanku su u vezi sa popunom i naoružavanjem zauzeti sljedeći stavovi:

a) MUP ima obavezu dostaviti zahtjev za popunu, a prioritet će imati jedinice milicije, TO - pješadijski odredi;

159 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-8).

160 Smail Čekić, nav. djelo, str. 83.

161 Arhiv Instituta za istraživanje zločina, 2-195, 196, 198 i dr.

Tokom procesuiranja Slobodana Miloševića pred Haškim tribunalom tokom proljeća 2003. veliki broj svjedoka iz Srbije i Crne Gore je potvrdio činjenicu da je JNA/VJ naoružavala i obučavala grupe i jedinice bosanskih Srba u Srbiji, npr. na poligonu Bujanj Potok u blizini Beograda, u Pančevu i mnogim drugim mjestima, dok je to na prostoru BiH bilo sasvim normalno.

162 Smail Čekić, nav. djelo, str. 85.

Zoran Lilić, predsjednik Srbije u periodu agresije na RBiH, 17. juna 2003. na svjedočenju protiv Miloševića pred Haškim tribunalom kaže: "On je imao kontrolu nad bosanskim Srbima, on je godišnje iz budžeta SRJ (Srbije) izdvajao osam (8) miliona za plate oficira VRS i on je organizovao centre u Srbiji za obuku vojnika RS".

b) komande korpusa su bile obavezne da iz svog sastava izvrše popunu po formaciji jedinica i štabova TO i milicije ispravnim naoružanjem i opremom. Za eventualni nedostatak naoružanja obratiti se komandi 2. VO; i

c) popuna korpusa nedostajućim i opravka neispravnih MTS-a bit će izvršena nakon predislokacija.¹⁶³

Nakon toga, komandant 2. VO, general Milutin Kukanjac je svojim dokumentima tokom marta mjeseca stalno tražio izvještaje od korpusa o tome da li su realizovali zadatke shodno zaključcima sa navedenog sastanka. Žurilo se komandantu 2. VO iz razloga što je ubrzo trebao otpočeti sa aktivnostima po planu RAM.

Paralelno sa procesom naoružavanja bosanskih Srba od strane JNA uslijedila je i predislokacija veće količine vojnog MTS-a, kao i jedinica sa jednih na druge lokacije, odnosno sa svih onih lokacija za koje se procjenjivalo da nisu bezbjedne i sigurne na tom mjestu.¹⁶⁴

Još sredinom 1991. u skladu sa aktivnostima vojnog rukovodstva SFRJ, kao i vojnog i političkog vođstva Srbije, glavni odbor SDS-a BiH donio je naredbu da se pristupi organiziranom naoružavanju srpskog naroda u BiH, odnosno nabavljanju naoružanja za sve obveznike srpske nacionalnosti.

Shodno tome, glavni odbor SDS-a zauzeo je stav da se naoružavanje srpskog naroda izvrši putem JNA, te je s tim u vezi zaključeno da sa JNA treba uspostaviti kontakt i saradnju.¹⁶⁵

Znači, od sredine 1991. rukovodstvo JNA i SDS-a imaju apsolutno istovjetan cilj. JNA je otpočela gotovo otvoreno i javno organizovati jedinice SDS-a, odnosno "pete kolone" i „kolaboracioniste" bosanskih Srba i naoružavati ih, odnosno obučavati na tom naoružanju sa upotrebom kompletne infrastrukture JNA koja je potrebna za takve aktivnosti.

163 Smail Čekić, nav. djelo, str. 90.

164 Isto, str. 105.

165 Isto, str. 38.

Donošenje Odluke o formiranju Republike srpskog naroda 11. decembra 1991. praćeno je aktivnostima koje su imale za cilj da se ta i takva zajednica vojno zaštiti. Zato je Skupština srpskog naroda BiH donijela preporuku za JNA da u odbrambenom smislu preuzme odgovornost za čuvanje teritorijalne cjelovitosti novonastale srpske Jugoslavije. U stvari, ova preporuka predstavljala je poziv za JNA da u slučaju "ugroženosti" Srba u Bosni i Hercegovini pruži svu pomoć u odbrani ljudskih života i imovine. Nakon sprovedenog plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i preporuke Skupštine srpskog naroda BiH, vojni vrh je krajnje ozbiljno shvatio taj zadatak, te se tako prema njemu i odnosio sve do otpočinjanja agresije na BiH, a i u toku same agresije.

Nakon priznavanja Bosne i Hercegovine 6. aprila 1992., kao suverene i međunarodno priznate države, vojni vrh JNA našao se u dilemi šta činiti sa JNA u BiH, odnosno sa vojnicima koji nisu porijeklom iz Bosne i Hercegovine, bojeći se, navodno, da JNA ne bude proglašena agresorskom vojskom od međunarodne zajednice. U jednoj od informacija koje je dostavljao komandant 2. VO u GŠ OS SFRJ, neposredno pred agresiju na BiH, iznosi da nema ni govora da bi Muslimani mogli prihvatiti da ostanu u krnjoj Jugoslaviji i da on, naprotiv, raspolaže informacijama da su muslimanske snage "Patriotska liga" i "Zelene beretke" u pripravnosti za napad na kasarne i skladišta JNA. Istovremeno izvještava o spremnosti jedinica 2. VO za postupanje po planu RAM.¹⁶⁶ U isto vrijeme, on predlaže da bi zbog nastale situacije u BiH trebalo otpočeti nešto ranije sa realizacijom I faze plana RAM. Komanda 2. VO imala je zadatak da postupi i po planu "Tepih", a to je presijecanje sjeveroistočne Bosne po pravcima Bijeljina – Zvornik – Bratunac, kao i to da je spremna zaposjesti polazne pozicije s ciljem odsijecanja i okruženja urbanih cjelina sa muslimanskom većinom. Ta ista komanda je izvela i nekoliko supozicijskih vježbi na prostorima istočne Bosne na temu planskog okruživanja civilnog nesrpskog stanovništva u podrinjskom slivu po posebno odobrenom planu "BIO-131-S".

Sve ovo komanda 2. VO, kao i u cjelini vojni vrh JNA mogao je raditi i predlagati jer je tog trenutka JNA već imala prefiks „srpska“, a većina bosanskih Srba kao "peta kolona" ili "kolaboracionisti" bili su organizovani

166 Arhiv ARBiH - VF BiH broj: 31-2-03-302-7/27-2.

u vojne jedinice, naoružani i obučeni za izvršenje takvih zadataka. Početkom aprila, vojni vrh JNA naređuje početak realizacije drugog dijela plana "RAM" i počinje agresija na Bosnu i Hercegovinu.¹⁶⁷

Ubrzo, nakon proglašavanja Ustava Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), izabrano je i njeno Predsjedništvo. To Predsjedništvo 8. maja 1992. donosi Uredbu o smjeni 38 generala JNA (Vojske SRJ), nakon čega i general Blagoje Adžić podnosi ostavku, a razlog je što se njegov "ljubimac" general Milutin Kukanjac nalazio među tih 38 smijenjenih generala. Nakon toga, 10. maja 1992., donosi Uredbu o povlačenju JNA iz BiH, odnosno oficira i vojnika koji nisu porijeklom iz BiH sa rokom do 15. maja 1992. Prije toga, 30. aprila 1992., taj političko – vojni vrh SRJ od JNA formira tri vojske:

a) Vojsku SRJ,

b) Vojsku Srpske Krajine u Hrvatskoj i

c) Vojsku Srpske Republike BiH¹⁶⁸

Zvanično, od 30. aprila 1992. po naređenju srpskog nacionalističkog političkog i vojnog vrha iz Beograda, nacionalističko rukovodstvo SDS-a, odnosno bosanskih srpskih kolaboracionista, preuzima sve ingerencije u pitanjima odbrane Srpske Republike BiH i njene vojske.

Sve je ovo bila puka formalnost i maskiranje pred međunarodnom zajednicom da, kao tobože, Beograd više nema ništa ni u kom pogledu sa ratnim događanjima u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U knjizi Davora Domazeta Loše HRVATSKA I VELIKO RATIŠTE stoji: "Sustav upravljanja nadzora – predviđanja bio je takav da su 'Ministarstvo obrane – republike srpske krajine' u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini izravno podređena ministarstvu obrane Savezne Republike Jugoslavije koje je imalo dvije zadaće: 1. koordinirati izradu obrambenih planova, 2. zaštititi vanjske granice i njihovo uvezivanje u ustavno – pravni i teritorijalni sustav Jugoslavije. Generalštab JNA imao je operativno zapovijedanje svim

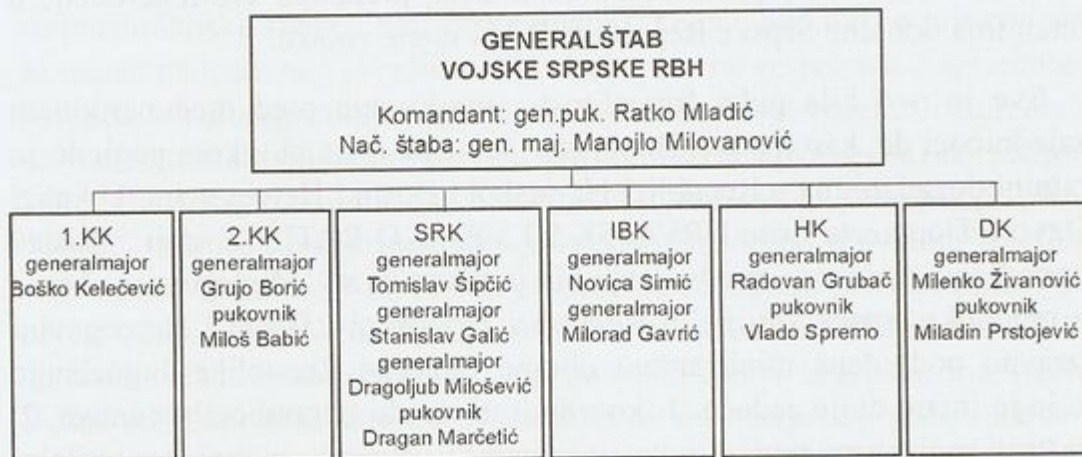
¹⁶⁷ Smail Čekić, nav. djelo, str. 29.

¹⁶⁸ MO Hrvatske, *Organizacija JNA i srpskih snaga u ratu u Hrvatskoj i BiH*, materijal GŠ Hrvatske, str. 1-16.

postrojbama Vojske Jugoslavije, 'vojske republike srpske' i 'srpske vojske Krajine'.¹⁶⁹

Paralelno sa otpočinjanjem agresije na BiH srpsko nacionalističko rukovodstvo BiH vrši transformaciju i organizovanje bosanskih Srba u srpsku vojsku Republike srpskog naroda u BiH. Naime, oni su izvršili samo pretvaranje komande 2. VO u GŠ Vojske Republike srpskog naroda u BiH i umjesto dotadašnjeg komandanta 2. VO generala Milutina Kukanjca, imenovali su generala Ratka Mladića za komandanta GŠ.¹⁷⁰ Po nekim izvorima, generalpotpukovnik Ratko Mladić je još 12. aprila 1992. u Banjoj Luci formalno primio naprijed navedenu dužnost, ne čekajući da se pravno ozvaniči Vojska Srpske RBiH, a za njegovog zamjenika imenovan je generalmajor Manojlo Milovanović. Pored prve dvojice, u sastav GŠ VRS imenovani su i:

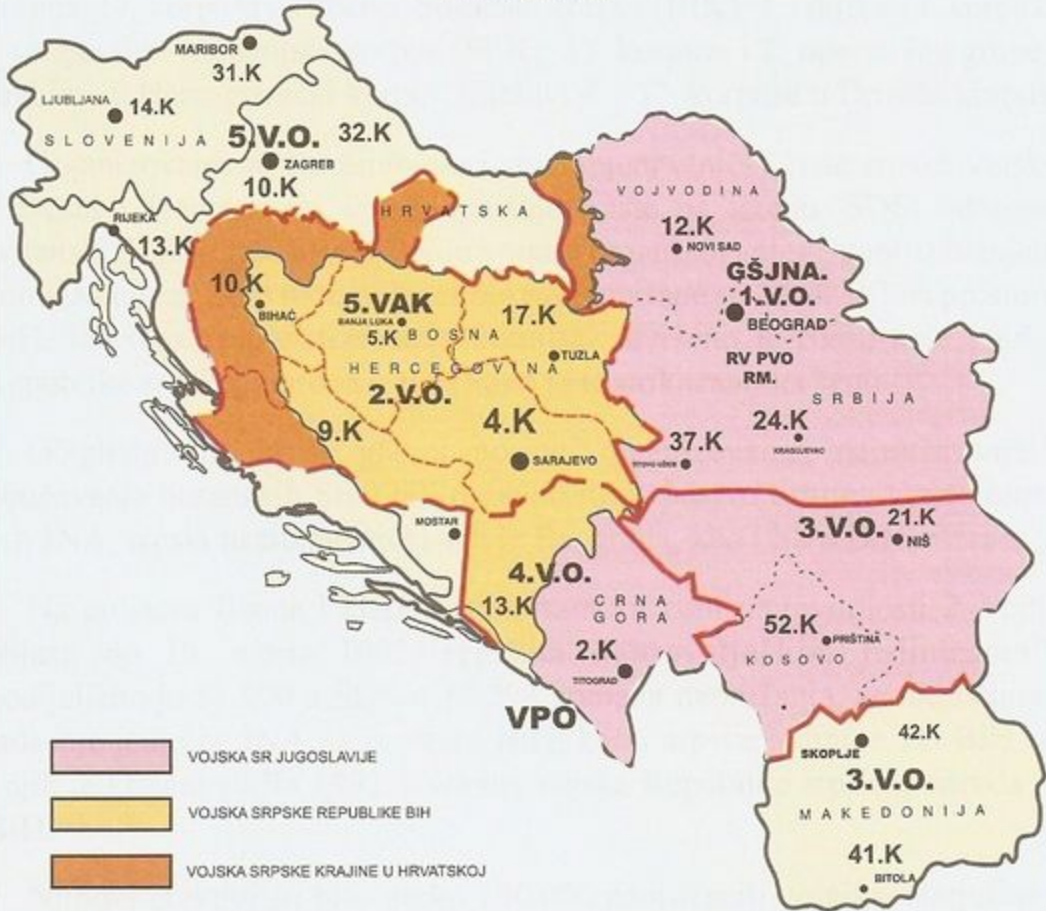
- generalmajor Đorđe Đukić – pomoćnik za rezervu,
- pukovnik Zdravko Tolimir – pomoćnik za sigurnost i
- pukovnik Mićo Grubar – pomoćnik za mobilizaciju.

169 Davor Domazet - Lošo, nav. djelo, str. 88 i 89.

170 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Hag, tužilac Richard J. Goldstone, optužnica protiv Ratka Mladića, slučaj br. IT-95-5-I (D 436-D420) od 25 jula 1995. dopunjena sa IT-95-18-I (D10/346 TER) od 15.11.1995. **Ratko Mladić**, rođen 12. marta 1943. u selu Božanovići, općina Kalinovik, Republika BiH. Profesionalni je vojnik u vojsci bosanskih Srba. Od 14. maja 1992. do kraja 1995. bio je zapovjednik vojske administracije bosanskih Srba. Prije toga od 1991. do maja 1992. bio je komandant 9. korpusa ex. JNA u Kninu – RH. Imenovani je optužen po istim elementima kao i Radovan Karadžić i još uvijek je na slobodi, nije priveden u Hag.

NOVONASTALE TRI VOJSKE OD JNA
SA OPERATIVNIM RASPOREDOM 2. VOJNE OBLASTI
30. APRIL 1992.

NAPOMENA:
OD 17. FEBRUARA 1992. GODINE I
17.K TUZLA ULAZI U ORGANSKI SASTAV 2.VO

Imenovanje je izvršeno od strane generalpukovnika Blagoja Adžića, saveznog sekretara za NO SFRJ. Na isti način su izvršili preimenovanje dijela 9. i 10. korpusa u 2. krajiški korpus, zatim 5. korpusa u 1. krajiški korpus, 17. korpusa u istočno-bosanski korpus (IBK), 4. i dijela 14. korpusa u sarajevsko-romanijski korpus (SRK), 13. korpusa i 2. operativne grupe-Trebinje u Hercegovački korpus, dijelovi 4. i 37. korpusa u Drinski korpus.

Organizovanjem, formiranjem i stvaranjem etnički čiste srpske vojske u Bosni i Hercegovini i zaživljavanjem iste na terenu, SDS, odnosno bosanski Srbi su završili sa svojim vojnim organizovanjem, naoružavanjem i obučavanjem. Tom reorganizacijom rasformirane su 2. i 4. VO na prostoru BiH, izvršena je transformacija korpusa, završeno je formiranje vojske Republike srpskog naroda u BiH kako je to prikazano na šemi.¹⁷¹

Očigledno je da su glavni nosioci organizovanja, naoružavanja i obučavanja bosanskih Srba bili državno rukovodstvo Srbije i Crne Gore i vrh JNA, srpski nacionalistički vrh iz Beograda, kao i SDS BiH.

Na prostoru Bosne i Hercegovine samo u zoni odgovornosti 2. vojne oblasti do 19. marta 1992. **srpskim dobrovoljačkim jedinicama**¹⁷² podijeljeno je 51.900 a SDS-u 17.298 komada naoružanja, ne uključujući tadašnje jedinice JNA na prostoru BiH, kao i srpske jedinice TO BiH od kojih je krajem aprila 1992. stvorena vojska Republike srpskog naroda u BiH.¹⁷³

Njihovi efektivni su bili: preko 100.000 naoružanih vojnika, starješina i pitomaca, 900 tenkova, 1.100 OT i drugih borbenih vozila, nekoliko hiljada različitih artiljerijskih sredstava za podršku, određeni broj borbenih aviona

171 Davor Domazet, *ULOGA JNA KAO SRPSKE IMPERIJALNE SILE U bh.ratu*, Hrvatski vojnik MO Hrvatske, Zagreb, 1998., str. 14.

172 Pod pojmom srpskih dobrovoljačkih jedinica podrazumijevaju se dobrovoljačke jedinice koje su formirane i kao takve nastale van legalnih državnih odbrambenih subjekata. Postojale su dvije vrste srpskih dobrovoljačkih jedinica i to: srpske dobrovoljačke jedinice SDS-a u BiH van struktura bivše JNA na prostoru BiH i izvan struktura jedinica TO BiH, zatim srpske dobrovoljačke jedinice sa prostora Srbije i Crne Gore, takođe, van struktura jedinica JNA i TO Srbije i Crne Gore. Primjeri naprijed navedenih jedinica su arkanovci, šešeljevci, mauzerovci, Beli orlovi, itd. Sve naprijed navedene jedinice su, u stvari, bile jedinice u to vrijeme uglednih političkih ličnosti, određenih grupa ili čak političkih partija.

173 Neposredno uoči agresije na BiH na njoj teritoriji u okviru dvije VO bili su stacionirani Tuzlanski, Sarajevski, Banjalučki, Bihački, Bilečki i Mariborski korpus JNA, te dijelovi Kninskog, Zagrebačkog, Riječkog, Podgoričkog i Užičkog korpusa, kao i određene snage vojno – pomorske oblasti. - Smail Ćekić, nav. djelo, str. 81.

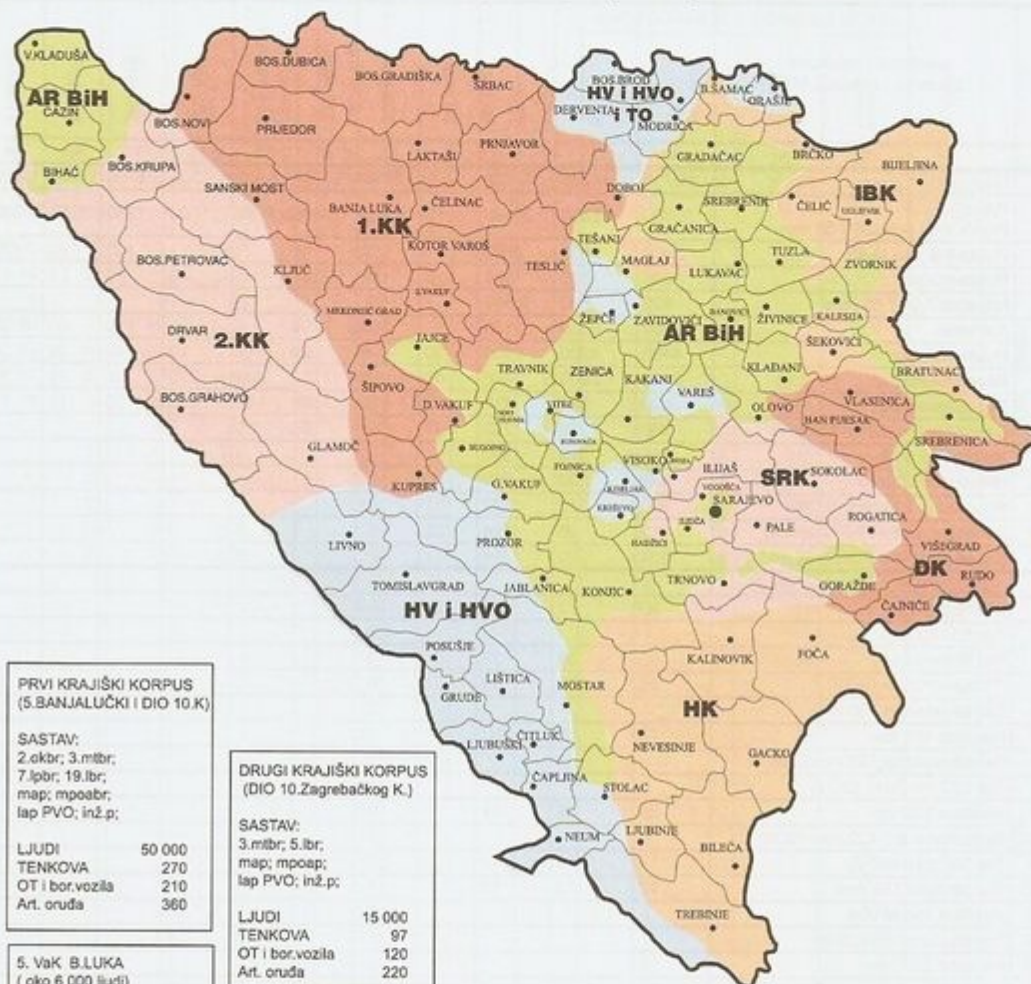
i helikoptera, te druge tehnike, kao i ogromne količine ratnih rezervi. Tako je od nekadašnjih ukupno sedamnaest (17) korpusa JNA, na teritoriji Bosne i Hercegovine djelimično ili u cjelini krajem 1991. i početkom 1992. bilo stacionirano 11.

Po brojnom stanju i ratnoj tehnici najjači su bihački, banjalučki, kninski i tuzlanski korpus, čiji su dijelovi, pored ostalih, učestvovali u agresiji na Republiku Hrvatsku.¹⁷⁴

Po njemu su ovo bile snage koje su učestvovala u agresiji na BiH i sredstva sa kojima su bili naoružani. Istraživanja pokazuju da je u početku agresije na Bosnu i Hercegovinu od 17 korpusa JNA na teritoriji BiH bilo stacionirano 6 korpusa i to: 4., 5., 17., dio 9., 10. i 13. korpus, kao i 2. OG (operativna grupa) a u toku agresije na BiH, učešće u agresiji uzeli su 2., 12. i 37. korpus vojske SRJ, što znači da je u agresiji na BiH učestvovalo 9 korpusa i jedna OG JNA, od čega je u maju 1992. nastalo 6 korpusa vojske Srpske republike BiH.

174 Isto, str. 148.

Operativni raspored snaga VRS poslije 30. aprila 1992.¹⁷⁵

PRVI KRAJIŠKI KORPUS
(5. BANJALUČKI I DIO 10. K.)

SASTAV:
2. okbr; 3. mbr;
7. lpbr; 19. lbr;
map; mpoabr;
lap PVO; inž.p;

LJUDI	50 000
TENKOVA	270
OT i bor. vozila	210
Art. oruđa	360

DRUGI KRAJIŠKI KORPUS
(DIO 10. Zagrebačkog K.)

SASTAV:
3. mbr; 5. lbr;
map; mpoap;
lap PVO; inž.p;

LJUDI	15 000
TENKOVA	97
OT i bor. vozila	120
Art. oruđa	220

5. VaK B.LUKA
(oko 6 000 ljudi)

SASTAV:
- 200. vaz. baza
- 117. Jovački puk
- štab. avio. odelj.:
(SA-341, Mi-8 i Hel. odelj. tipa SA-341 GAZELA
- bataljon VOJIN
- samos. 3. čete VOJIN
- razna skladišta
- Lpad PVO
(Ukupno 78 borb. avio. i 30 helikoptera)

ISTOČNO BOSANSKI KORPUS
(17. Tuzlanski K. i dijelovi 12. K.)

SASTAV:
4. mbr; 9. lbr;
map; mpoap;
lap PVO; inž.p;

LJUDI	24 200
TENKOVA	153
OT i bor. vozila	210
Art. oruđa	310

SARAJ, ROM. KORPUS
(4. Saraj. K. i dio 14. K.)

SASTAV:
3. mbr; 1. mbr; 3. lbr
map; mpoap;
lap PVO; inž.p;

LJUDI	18 200
TENKOVA	150
OT i bor. vozila	178
Art. oruđa	340

DRINSKI KORPUS
(Dio 37. K - Užice)

SASTAV:
1. mbr; 6. lbr
map; mpoap;
Lpad; inž.p;

LJUDI	9 600
TENKOVA	60
OT i bor. vozila	90
Art. oruđa	120

SPECIJALNE SNAGE
(oko 60 000)

SASTAV:
ARKANOVIĆI (bivši komunisti)
ŠEŠELJEVIĆI (radikal)
BELI ORLOVI (obnova - M. Jović)
SRPSKA GARDA (rojalisti)
VUKOVARCI (iz raznih jedinica)
MARTIĆEVIĆI (knindže)
MUP - milicija

HERCEGOVAČKI KORPUS
(13. Riječki. i dio 2. OG - Trebinje)

SASTAV:
3. mbr; 6. lbr; map; mpoap;
lap PVO;
inž.p;

LJUDI	14 000
TENKOVA	90
OT i bor. vozila	160
Art. oruđa	210

SVEGA:

LJUDI	150 000 - 200 000
TENKOVA	800 - 1 000
OT i bor. vozila	950 - 1 200
Art. oruđa	1 560 - 4 100

PREGLED
(jedinica i MTS-a KoV-a JNA raspoređenih na teritoriji SRBIH pred agresiju)

Rb	Jedinice i ustanove Ljudstvo i značajni MTS	4 K	5 K	17 K	240 ssrp	328 okbr	222 mabr	454 mpoarb	389 rabr	360 inžp	317 pv	17 spv
1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Ljudi	30758	24288	32514	700	2500	2300	2700	2300	1700	1600	1400
2	Pješadija Puška aut. i poluaut. 7,62 mm	21500	18300	20400	410	1260	1860	2150	1860	1230	1150	930
3	Puška 7.9 mm M-48	2500	2800	2600						400	160	130
4	Puška snajper	600	530	820	10	12	30	36	30	20	15	12
5	Mitraljez 7,9 i 7,62 mm	620	580	680								
6	Automat	2600	2200	2100		740				130	40	35
7	Puškmitraljez	4400	4200	4600	20	6	12	15	12	40	26	24
8	Bacač raketa	3100	2900	3430	10	8	270	306	270	60	18	36
9	Bacač raketa RB M57	620	560	670		12	192	180	192	26	18	18
10	Bestrajzni top 82mm M60i 79	250	240	280				12				
11	Minobacač 60 mm	260	320	380								
12	Minobacač 82 mm	338	200	260								
13	Minobacač 120 mm	260	246	272								
14	Bacač projektila FAGOT (AT4)	112	96	124				6				
15	Bacač projektila PORTABL (A3-3)	224	220	236				6				
ARTILJERIJA ZEMLJA-ZEMLJA												
1	PT top ŽIS i B1	90	72	90								
2	Top 85 i 85 mm											
3	Top 90 mm M-36	36	36	36								
4	PT top 100 mm (SOV)	36	36	36								
5	Samohodni top 100 mm											
6	Haubica 105 mm	72	72	90								
7	Samohodni top 105 mm (US)							18				
8	Top 122 mm M31 (SOV)											
9	Haubica 122 mm	36	36	54								
10	Samohodni top 122 mm (SOV)											
11	Top 130 mm (SOV)	18	18	18			36					
12	Top haubica 152 mm	12	12	12					36			
13	Haubica 155 M1/56									18		
14	Top haubica 155 (USA)						6	6	6			
15	Haubica 203 mm						6					
16	Lahki bacač raketa 128	18	18	36			18	12	18			
17	VBR 128 mm PLAMEN	6	6	6			12		12			
18	VBR 128 mm OGANJ	6	6	6				12				
19	VBR 262 mm ORKAN						6					
20	Bacač projektila LUNA								6			
OKLOPNO-MEHANIZ. SREDSTVA												
1	Tenk T-34 (SOV)	3	12	31								
2	Tenk M-47 ŠERMAN											
3	Tenk T-55 (SOV)	93	63	124		31						
4	Tenk T-72/84 (SOV)	31	67	67		63						
5	Tenk izv. AMFIBIJA PT76 (SOV)	7	7	7								
6	Tenk za izv. havarisanih sredstava	9	9	12		12						
7	Oklopno trans vozilo M-60	30	30	30		31						
8	Pješ. borb. vozilo M80 i BTR 50	67	67	97								
9	Vozilo bacač projektila 9P-122 i 133	18	18	18				12				
10	Borbeno vozilo VP BoV-1	15	15	15								
11	Vozilo POLK 9K11, BoV-4	4	4	4				4				
12	Oklopno vozilo BRDM-2	7	7	7								
13	Samohodni top 76 mm	18	18	18								
14	Samohodni top 67/2						12		6			
15	Samohodni top 30/2				6	12	8	8	8			
16	Samohodni top 20/3					6	4	4	4			
17	Top AA 40 mm	12	12	12	12	18						

Poglavlje III

**SJEVEROISTOČNA BOSNA
U POLITIČKIM I VOJNIM
PLANOVIMA AGRESORA I
REALIZACIJA TIH PLANOVA**

Osnovne karakteristike sjeveroistočne Bosne sa geopolitičkog, ekonomskog i vojnog aspekta

Sjeveroistočna Bosna obuhvata teritoriju tuzlanske regije koju je sačinjavalo 19 općina: Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Šekovići, Kalesija, Živinice, Tuzla, Kladanj, Banovići, Lukavac, Gračanica, Gradačac, Srebrenik, Brčko, Orašje, Bijeljina, Ugljevik i Lopare. Locirana je u uglu sjeveroistočnog dijela teritorije Bosne i Hercegovine, površine od 6.820 km². Svojim istočnim dijelom izlazi na rijeku Drinu od Srebrenice do Bijeljine, koja je u isto vrijeme istočna državna granica Bosne i Hercegovine sa SRJ (Srbijom), dok na sjevernom dijelu od Bijeljine do Orašja izlazi na rijeku Savu koja je u isto vrijeme državna granica između Republike Hrvatske i SRJ (Srbije) sa Bosnom i Hercegovinom. Sjeveroistočna Bosna graniči sa dvjema susjednim državama. Preko 80% dužine te granice je sa SRJ (Srbijom). Administrativni, politički, kulturni i ekonomski centar sjeveroistočne Bosne je Tuzla. Na tom prostoru po popisu stanovništva iz 1991. živjelo je 949.682 stanovnika¹⁷⁶ sa 139 stanovnika po 1 km², u odnosu na bh. prosjek koji je bio 85 stanovnika po 1 km². To je predstavljalo gotovo jednu četvrtinu ukupnog stanovništva SRBiH, a bošnjačko stanovništvo ovdje činilo je više od jedne četvrtine ukupnog bošnjačkog stanovništva u SRBiH. Srba je živjelo oko jedne petine, a Hrvata oko jedne desetine od ukupnog broja tih naroda u SRBiH, ne računajući kategoriju "ostalih", među kojima je svakako bilo ponajviše Bošnjaka - Muslimana. Od 19 općina, 14 ih je imalo većinsko bošnjačko stanovništvo, 4 srpsko i jedna

¹⁷⁶ *Zemljišna karta sa nacionalnom strukturom BiH*, Republička uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove, Sarajevo, 1992.

općina hrvatsko stanovništvo. U političko-državnom ustrojstvu SFRJ, sjeveroistočna Bosna (tuzlanska regija) bila je jedna od devet regija koliko ih je imala SRBiH. Graničila je sa 4 regije. Sjeveroistočna Bosna, a time i BiH, se u cjelini nalazi na granici između Istoka i Zapada, između dvije svjetske religije (pravoslavlja i katoličanstva) odnosno, donedavno između dvije velike vojne alijanse, što sve skupa ima određene, kako pozitivne, tako i negativne reperkusije koje proizilaze iz tih činjenica i kroz historiju se, što posredno, što neposredno, pozitivno ili negativno odražavalo na sjeveroistočnu Bosnu.

Sjeveroistočna Bosna je veoma bogata raznim prirodnim resursima (šume, razne rude, hidropotencijali i dr.). Ima razvijenu privredu, industriju, i kao takva bila je jedna od vodećih regija u SRBiH - SFRJ.¹⁷⁷ To su neki od razloga zašto je sjeveroistočna Bosna uvijek bila dominantna u političkim i vojnim planovima istočnog susjeda od VII stoljeća od kada je nastao.¹⁷⁸ Od nastanka istočnog susjeda, pa sve do današnjih dana, sjeveroistočna Bosna (BiH) nema mira, bila je gotovo u kontinuitetu u manjim ili većim razdobljima izložena stalnoj agresiji od Srbije (Srba) sa istoka. U knjizi Envera Imamovića stoji: "Svi napadi koji su dolazili sa srpske strane bili su praćeni neviđenim zločinima. Kad su 1411. Srbi upali u Srebrenicu, zapisi kažu da su je prvo temeljito opljačkali, a onda spalili. Ostala je u njihovim rukama do 1415. kada su je Bosanci povratili. U teškim bojevima koji su vođeni za njeno oslobađanje, neprijatelj je doživio strašan poraz, a u završnoj bici sasječene su skoro sve njihove vojvode. Srbi, međutim, nisu lahko ispuštali tako bogat plijen i nije prošlo dugo opet su povelili rat i zauzeli Srebrenicu. Kralj Tvrtko II ju je 1426. povratio, ali su je Srbi iduće godine ponovo osvojili, da bi je Bosanci povratili 1428., zatim su je Srbi ponovo osvojili 1439., itd, itd, itd. Samo u narednih 15 godina od 1444. do 1461. Srebrenica je prelazila iz ruku u ruke čak 9 puta."¹⁷⁹

177 Bajro Golić, *EKONOMIKA PROSTORA*, Sarajevo, 1994., str. 104.

178 Enver Imamović, *KORIJENI BOSNE I BOSANSTVA*, Sarajevo, 1995., str. 23.

179 Isto, str. 359.

Nacionalna struktura stanovništva sjeveroistočne Bosne po popisu iz 1991.¹⁸⁰

 BROJ OPĆINA U R. BIH	109	BROJ NASELJENIH MJESTA PREKO 10000 STANOVNIKA	38	 BROJ OPĆINA U SI/ BOSNI	19
	52		30		14
	20		-		1
	37		8		4

Općina	Ukupno stanovnika	Muslimani	Pravoslavci	Katolici	Ostali
BRATUNAC	33.575 / 100%	21.564 / 64.2%	11.479 / 34.2%	41 / 0.1%	491 / 1.5%
BRČKO	87.332 / 100%	38.77 / 44.4%	18.133 / 20.8%	22.163 / 25.4%	8.265 / 9.4%
BANOVIĆI	26.507 / 100%	19.188 / 72.4%	4.453 / 16.8%	559 / 2.1%	2.307 / 8.7%
BIJELJINA	96.796 / 100%	30.314 / 31.3%	57.541 / 59.4%	517 / 0.5%	8.424 / 8.8%
GRAČANICA	59.050 / 100%	42.628 / 72.2%	13.566 / 23%	135 / 0.2%	2.721 / 4.6%
GRADAČAC	56.378 / 100%	33.921 / 30.20%	11.184 / 19.80%	8.521 / 15.1%	2.752 / 4.9%
KALESIJA	41.795 / 100%	33.226 / 79.5%	7.669 / 18.3%	33 / 0.1%	867 / 2.1%
KLADANJ	16.028 / 100%	11.747 / 73.3%	3.833 / 23.9%	38 / 0.2%	410 / 2.6%
LOPARE	32.400 / 100%	11.939 / 36.8%	18.273 / 56.4%	1.259 / 3.9%	929 / 2.9%
LUKAVAC	56.830 / 100%	37.886 / 66.7%	12.281 / 21.6%	2.132 / 3.8%	4.531 / 7.9%
ORAŠJE	28.201 / 100%	1.900 / 6.7%	4.219 / 15%	21.234 / 75.3%	848 / 3.0%
SREBRENICA	37.211 / 100%	27.118 / 72.9%	9.381 / 25.2%	38 / 0.1%	674 / 1.8%
SREBRENİK	40.769 / 100%	30.595 / 75.0%	5.326 / 13.1%	2.761 / 6.8%	2.087 / 5.1%
ŠEKOVIĆI	9.639 / 100%	328 / 3.4%	9.086 / 94.3%	11 / 0.1%	214 / 2.2%
TUZLA	131.861 / 100%	62.807 / 47.6%	20.424 / 15.5%	20.581 / 15.6%	28.049 / 21.3%
UGLJEVIK	25.729 / 100%	10.310 / 40.1%	14.602 / 56.7%	71 / 0.3%	746 / 2.9%
VLAŠENICA	33.817 / 100%	18.699 / 55.3%	14.356 / 42.5%	40 / 0.1%	722 / 2.1%
ZVORNIK	81.111 / 100%	48.208 / 59.4%	30.839 / 38.0%	120 / 0.1%	1.944 / 2.5%
ŽIVINICE	54.653 / 100%	44.063 / 80.6%	3.499 / 6.4%	3.969 / 7.3%	3.122 / 5.7%
UKUPNO (za SI/ Bosnu)	949.682 / 100%	525.212 / 53.64%	270.144 / 32.03%	84.223 / 8.67%	70.103 / 5.66%
UKUPNO (za - BIH)	4364649 / 100%	1905274 / 43.7%	1369883 / 31.4%	755883 / 17.3%	333609 / 7.6%

180 Republički zavod za statistiku, popis stanovništva iz 1991.

Srebrenica je stoljećima odolijevala agresorskim nastojanjima, ali ovom posljednjem, na kraju XX stoljeća, 11. jula 1995., nije uspjela odoljeti.

Sjeveroistočna Bosna je u kontinuitetu bila izložena stalnim napadima sa istoka tokom srednjeg vijeka, zatim je to nastavljeno za vrijeme turske carevine¹⁸¹, austrijske carevine, kao i tokom I i II svjetskog rata¹⁸², i na kraju, kada su mnogi mislili da je to historijska prošlost, Bosna i Hercegovina (sjeveroistočna Bosna) je ponovo izložena agresiji od 1992. do 1995., na samom kraju 20. stoljeća, surovo kao nikada u dotadašnjoj historiji. Sjeveroistočna Bosna, a time i BiH u cjelini, u svojoj historiji oduvijek je, u svim političkim i vojnim planovima svih agresora, bila meta u svim ratovima koji su se vodili na prostoru Balkana. Posebno je velikosrpska nacionalistička politika iz Beograda imala strategijske interese prema BiH (sjeveroistočnoj Bosni). Oduvijek je željela eliminisati Drinu i Savu kao međudržavnu granicu, pomjeriti je daleko na zapad, time doći u posjed velikog dijela teritorije, značajnih prirodnih i drugih bogatstava, uništiti nesrpsko stanovništvo i uključiti je u "Veliku Srbiju". Pokušali su to čak i u aneksionalnoj krizi 1908. (plan Jovana Cvijića). To se pokušalo uraditi i u posljednjoj agresiji na BiH (sjeveroistočnu Bosnu).

Tuzlanski region je i najveća aglomeracija muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Ujedno, to je najveći rudarski revir u Bosni. Tu leže najveće rezerve soli i uglja, te drugih ruda (azbest i sl.). Veliki je centar hemijske industrije Bosne i Hercegovine. Regija Tuzla je u ukupnom nacionalnom dohotku Bosne i Hercegovine osamdesetih godina prošlog stoljeća učestvovala sa 18,1%, u društvenom proizvodu 18,2% i u osnovnim sredstvima sa 18%. Broj zaposlenih ove regije činio je 17,7% ukupnog broja zaposlenih u BiH. Geološke rezerve uglja sa stanovništva kalorične vrijednosti čine 70% rezervi BiH, a geološke rezerve soli su u mogućnosti podmiriti potrebe BiH u narednih 250 godina. Rezerve boksita čine oko 90% ukupnih geoloških eksploatacionih rezervi BiH.

Rezerve olovno-cinčane rude, bez obzira na nizak stepen geološke istraženosti, čine oko 50% ukupnih rezervi BiH. Rezerve azbesta se cijene

181 Enver Imamović, nav. djelo, str. 96, 109, 156.

182 .: *BIH OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA DRUGOG SVJETSKOG RATA*, GŠ ARBiH, Sarajevo, 1995., str. 265 i 287.

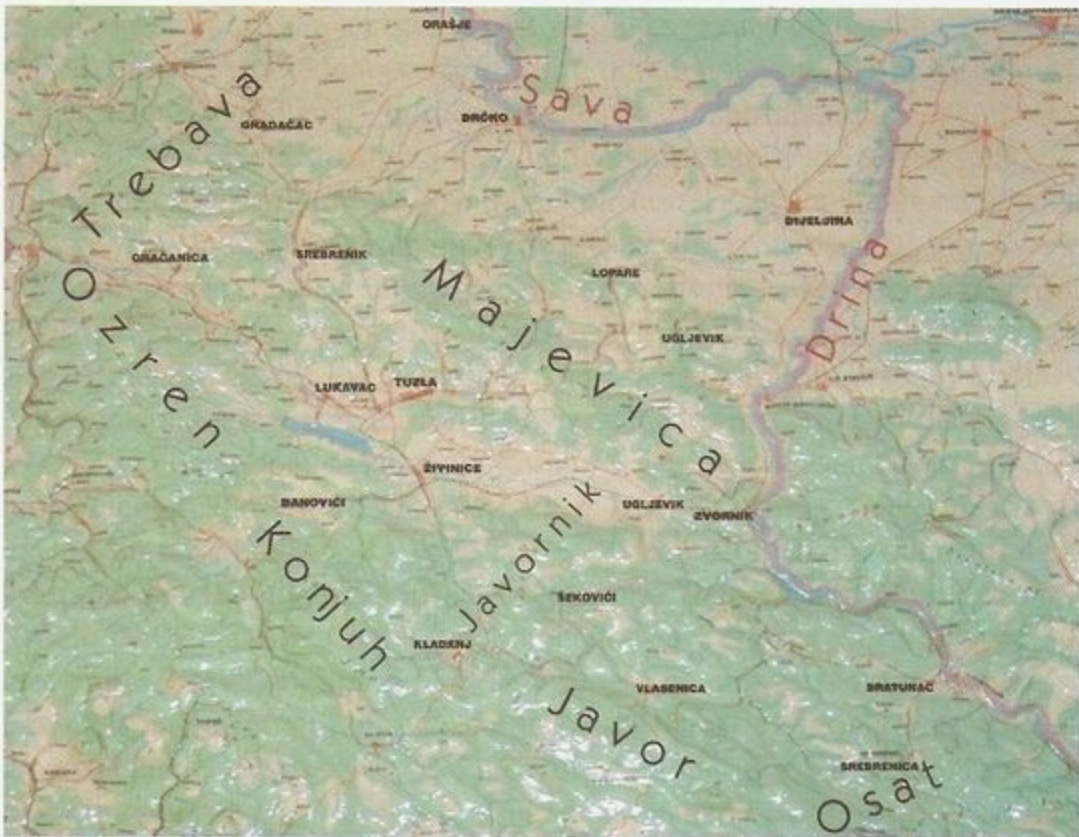
na oko 90% ukupnih rezervi BiH. U tuzlanskom bazenu postoje značajne mogućnosti eksploatacije kvarcnog pijeska, krede, kaolina, faldspata, laporca, gline i ukrasnog kamenja. Rezerve šumskog bogatstva, posebno drvene mase, čine oko 11,5% ukupne drvene mase BiH. Po poljoprivrednom potencijalnu oranične površine od 268.882 ha čine 25,2% od ukupnih oraničnih površina BiH.

Prema navedenim pokazateljima tuzlanska regija u evropskim razmjerama spada u kategoriju bogatog područja sa 0,35 ha oraničnih površina po stanovniku, dok npr. Holandija raspolaže sa svega 0,06 ha ili Belgija sa 0,09 ha, a kao što znamo, svjetski su proizvođači mesa i mlijeka i prerađevina od mesa ili mlijeka, ili, pak, Slovenija, koja raspolaže sa 0,13 ha oraničnih površina po stanovniku, a ostvaruje od poljoprivrede oko 3 puta veći nacionalni dohodak (per capita) od ove regije.

U odbrambenom smislu prostor sjeveroistočne Bosne pružao je vrlo dobru mogućnost odbrane. Ta povoljnost se ogleda i u posjedovanju velikih količina vodenih prirodnih dobara rijeka Drina i Sava, jezera, kao i velikih prirodnih topografskih objekata: Majeвица na sjeveroistočnom dijelu, Trebava na sjevernom dijelu, Ozren na zapadnom dijelu, Konjuh i Javor na jugozapadnom dijelu i Žep na južnom dijelu. Navedeni prirodni objekti se protežu u pravcu sjever-jug što omogućava, promatrajući to sa aspekta organizacije odbrane, idealnu povoljnost organizacije odbrane. Planina Majeвица, kao vojni objekat, isturena je kao prva linija, dok su u drugoj liniji planine Trebava, Ozren, Konjuh i Javor. Ima nekoliko pravaca koji vode u dubinu teritorije sjeveroistočne Bosne: Bijeljina-Brčko-Gradačac, Zvornik-Kalesija-Živinice i Bratunac-Vlasenica-Kladanj. Međutim, prevoji i sedla na tim pravcima, kao prirodne prepreke, daju dosta povoljnu mogućnost njihovog zatvaranja, odnosno odbrane istih.

Teritorija sjeveroistočne Bosne ima relativno razvijene komunikacije, kako saobraćajne, tako i željezničke, odnosno zračne, koje, i te kako, pogoduju dobroj organizaciji odbrane. U demografskom smislu, teritorija sjeveroistočne Bosne je jedan od gušće naseljenih prostora u BiH. Shodno iznijetim podacima o broju stanovnika na teritoriji sjeveroistočne Bosne nameće se zaključak da je ta teritorija imala dovoljan broj vojno sposobnog stanovništva za odbranu od agresije. Dobra razvijenost teritorije sjeveroistočne Bosne u ekonomsko-privrednom smislu, zatim naklonjenost

prirodnih resursa bio je veoma bitan faktor zato što je ta razvijenost sa tim prirodnim resursima omogućavala i zadovoljavala potrebe uspješne odbrane sjeveroistočne Bosne od predstojeće agresije. Razvijenost u ekonomsko-privrednom smislu u godinama neposredno pred agresiju ipak je doživjela zastoj zbog ekonomske destrukcije Bosne i Hercegovine u cjelini od strane srpske nacionalističke politike iz Beograda. Osnovni cilj je bio blokirati resurse neophodne za organizovanje odbrane i vođenje odbrambenog i oslobodilačkog rata. Ekonomska destrukcija sjeveroistočne Bosne (BiH) direktno je bila u funkciji priprema za agresiju na Bosnu i Hercegovinu od strane Srbije i Crne Gore.¹⁸³

Raspored zemljišnih objekata na prostoru sjeveroistočne Bosne u odbrambenom smislu

183 .: *STRATEGIJA ODBRANE I RAZVOJA TPK*, TPK – Vlada, Tuzla, 1998., str. 30; Smail Čekić, nav. djelo, str. 33.

Operativno-strategijski razvoj JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne

U vojnom pogledu, operativno-strategijski razvoj predstavlja raspored jedinica na određenoj teritoriji ili u određenoj zoni u cilju spremnosti za izvršenje određenog borbenog zadatka. Uspostavljanje operativno-strategijskog razvoja jedinica na određenom prostoru može biti relativno dug ili kratak proces, ovisno od cilja za koji se vrši uspostavljanje određenog operativno-strategijskog razvoja. Na teritoriji sjeveroistočne Bosne, JNA je još u mirnodopskom vremenu izvršila operativno-strategijski razvoj. Još u vrijeme izvršene reorganizacije JNA na strategijskom nivou, 25. maja 1987., kada su ugašene armijske oblasti i divizije a formirane vojne oblasti sa korpusima, tada je na teritoriji sjeveroistočne Bosne, u sastavu 1. vojne oblasti sa komandom u Beogradu, formiran 17. korpus sa sjedištem u Tuzli, koji je egzistirao sve do 15. maja 1992. kada su posljednje jedinice JNA iz tog korpusa, kao i Okružnog štaba TO napustili Tuzlu, odnosno kada je transformisan u istočnobosanski etnički srpski korpus sa komandom u Bijeljini. Druga vojna oblast sa komandom u Sarajevu, formirana je 30. decembra 1991., dijelom od komande 5. vojne oblasti iz Zagreba koja se povukla nakon povlačenja snaga JNA iz Slovenije i dijela Hrvatske od augusta do decembra 1991. Tada je najveći dio teritorije BiH bio u sastavu 2. vojne oblasti. Međutim, teritorija sjeveroistočne Bosne i sjeveroistočni dio Republike Hrvatske, koje su bile u zoni odgovornosti 17. korpusa, i dalje su ostale u sastavu 1. vojne oblasti pod komandom Beograda, sve do 17. februara 1992. kada je i 17. korpus vraćen u sastav 2. vojne oblasti. Vraćen je tek kada je iz njegove zone odgovornosti isključen dio teritorije sjeveroistočnog dijela Republike Hrvatske, nakon okončanja borbi u

Vukovaru i u tom dijelu teritorije, kada je taj dio teritorije prešao u zonu odgovornosti 12. novosadskog korpusa.

Formiranjem 17. korpusa JNA sa sjedištem u Tuzli sa njegovom zonom odgovornosti imalo se za cilj izvršiti operativno - strategijski razvoj jedinica 17. korpusa u toj zoni i jedinicama JNA izvan sastava 17. korpusa, uz svjesno planirano uključivanje teritorija dviju regija iz BiH i sjeveroistočnog dijela Hrvatske u zonu odgovornosti 17. korpusa. Razlog formiranja takvih zona odgovornosti bio je onemogućavanje uticaja legalnih organa vlasti republika i države na nižim nivoima da ostvare bilo kakav politički, odnosno vojni uticaj na komande operativno-strategijskog nivoa.

Prvo, nepodudaranjem zona odgovornosti korpusa ili vojnih oblasti sa teritorijama regija ili republika tadašnje SFRJ, već uključivanjem teritorija u jednu zonu odgovornosti korpusa ili vojne oblasti od više regija ili republika, automatski se onemogućavao bilo kakav politički ili vojni uticaj legalnih organa političke vlasti regija ili republika na komande korpusa, odnosno komande vojnih oblasti.

Drugo, željelo se po svaku cijenu ostvariti jedinstarješinstvo i subordinacija u OS SFRJ do najnižih nivoa, što znači primanje uputa i naređenja isključivo od vojnog vrha iz Beograda, a koji je već od 1990. bio pod apsolutnim uticajem srpskog nacionalističkog političko-državnog vrha iz Beograda. U zonu odgovornosti 17. korpusa ušla je teritorija sjeveroistočne Bosne-tuzlanska regija (svih 19 općina), zatim teritorija općina Modriče, Dervente, Bos. Brod, Odžak i Bos. Šamac iz dobojske regije, kao i dio teritorije sjeveroistočnog dijela Republike Hrvatske, kako je prikazano na šemi vojnih oblasti sa zonama korpusa.

Sve do oktobra 1991. 17. korpus sa ostalim dijelovima JNA bili su razvijeni po mirnodopskoj organizaciji. Međutim, nakon povlačenja snaga JNA iz Slovenije i dijela Hrvatske, operativno-strategijska struktura u zoni odgovornosti 17. korpusa Tuzla počinje da se mijenja i prilagođava ratnom operativno-strategijskom razvoju. Naime, veći broj jedinica sa naoružanjem JNA koje se izvlače iz Slovenije i dijela Hrvatske, upravo se stacioniraju u zoni odgovornosti 17. korpusa.

Već 20. avgusta 1991., 1. motorizovani bataljon, na čelu sa Vahidom Karavelićem,¹⁸⁴ 14. proleterske motorizovane brigade 14. korpusa iz Ljubljane predislociran je u Zenicu, a zatim 20. oktobra 1991. iz Zenice u kasarnu "Husinska buna", u Tuzlu, u sastav 92. motorizovane brigade 17. korpusa, kao i druge manje jedinice ili dijelovi jedinica.

Ubrzo, krajem 1991. i početkom 1992., pristižu mnoge druge jedinice u zonu odgovornosti 17. korpusa. U decembru 1991. stiže oklopna brigada iz Jastrebarskog (Republika Hrvatska) koja se raspoređuje na aerodrom i oko aerodroma Dubrave-Živinice. U sastavu te oklopne brigade stiglo je 100 oklopnih vozila, od toga 60 tenkova, zatim preko 100 motornih vozila sa velikim brojem vojnika, kao i naoružanja i vojne opreme. Komandant vojnog aerodroma Dubrave bio je potpukovnik Milovanović Bogdan (Čiča). Na taj vojni aerodrom Dubrave stiglo je ljudstvo, kao i veći dio PVO naoružanja i vojne opreme iz vazduhoplovnih baza sa teritorije Slovenije i Hrvatske. Paralelno sa tim predislokacijama izvršeno je predislociranje i 17. mješovite protivoklopne brigade 17. korpusa iz Đakova (RH) u rejon Pelagićevo (BiH), zatim 17. mješoviti artiljerijski puk 17. korpusa iz Vinkovaca (RH) u rejon Bijeljine (BiH)¹⁸⁵, itd.

184 .: **KO JE KO U BOŠNJAKA**, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2000., str. 229; Izjava Vahida Karavelića komandanta 1. motorizovanog bataljona, 14. proleterske motorizovane brigade, 14. korpusa iz Ljubljane.

Komandant 1. motorizovanog bataljona V.K. u kasarni Boris Kidrič u Šentvidu u Ljubljani, izvršio je predislociranje svog motorizovanog "A" bataljona i većeg broja manjih jedinica 14. proleterske motorizovane brigade, zajedno sa komandom te brigade iz Ljubljane u Zenicu. Predislokacija je izvršena 20. i 21. avgusta 1991. Komandant 14. proleterske motorizovane brigade bio je pukovnik Tomislav Šipčić, koji je početkom agresije na BiH bio komandant sarajevsko-romanjskog korpusa Vojske Republike Srpske. Tokom prvog dana predislokacije u kasarnu Zenica pristigla je kolona od 250 vojnih motornih vozila sa ljudstvom i velikom količinom MTS-a. Tokom drugog dana predislokacije u kasarnu Zenica pristigla je druga kolona upola manja od prethodne na čelu sa komandantom brigade pukovnikom Tomislavom Šipčićem. U narednih sedam dana na željezničku stanicu Zenica pristiglo je 13 kompozicija vozova sa oruđima, oružjem, municijom i drugim MTS-om. Svo naoružanje, municiju i MTS komandant 1. mtb sa svojim bataljonom prevezao je i izvršio uskladištenje u vojno skladište JNA na Kaoniku u blizini Busovače. Dva mjeseca kasnije 20. oktobra 1991. po naređenju komandanta 4. korpusa JNA iz Sarajeva izvršeno je gašenje 14. proleterske motorizovane brigade iz Ljubljane, a 1. motorizovani bataljon ponovo je predislociran iz Zenice u kasarnu Husinska buna u Tuzlu u sastav 92. motorizovane brigade 17. korpusa. Komandant 92. motorizovane brigade u Tuzli bio je potpukovnik Mile Dubajić. Razlog zbog čega je bataljon predislociran iz Zenice u Tuzlu bio je taj što je potpukovnik Dubajić jedan takav bataljon iz svoje brigade, upravo u to vrijeme, poslao u napad na Vukovar u R Hrvatskoj. Pošto se zanemarljiv broj pripadnika tog bataljona vratio sa Vukovara, bilo je potrebno novim bataljonom nadomjestiti upražnjeno mjesto tog bataljona u sastavu 92. motorizovane brigade, 17. korpusa. Prvobitna zamisao potpukovnika Dubajića bila je da se i ovaj bataljon iz Ljubljane popuni a zatim isti upuli u napad na Vukovar. Međutim, to se nije dogodilo. Navedeni bataljon ostao je u sastavu 92. motorizovane brigade 17. korpusa a tokom novembra i decembra 1991. uslijedilo je dezertiranje većeg broja vojnika i oficira iz tog bataljona nesrpske nacionalnosti da bi i sam komandant Vahid Karavelić dezertirao 20. decembra 1991. iz JNA iz kasarne "Husinska buna" Tuzla. Još u septembru 1991. uključio se u Patriotsku ligu BiH, a po dezertiranju iz JNA aktivno se uključio u aktivnosti PL BiH.

185 Zičro Suljević, nav. djelo, str. 90.

Komanda 17. korpusa bila je locirana u centru grada Tuzle, komandant je bio general Savo Janković, po nacionalnosti Srbin. U neposrednoj blizini komande 17. korpusa bila je smještena komanda Okružnog štaba TO Tuzla, na čelu sa potpukovnikom Milojković Nenadom. Pored tih glavnih komandi u Tuzli, u kasarni "Husinska buna" bile su locirane prištapske jedinice komande 17. korpusa, zatim komanda i jedinice 92. motorizovane brigade, na čelu sa potpukovnikom Miletom Dubajićem, po nacionalnosti Srbinom, sa dijelom njenih jedinica i druge manje jedinice 17. korpusa. Komandant kasarne bio je potpukovnik Mile Dubajić. To je bila najveća kasarna na prostoru sjeveroistočne Bosne.

Druga kasarna po veličini na prostoru sjeveroistočne Bosne bila je kasarna u Brčkom u kojoj je bila smještena komanda 395. motorizovane brigade sa dva oklopna bataljona i dva motorizovana bataljona. Komandant te kasarne bio je potpukovnik Pavle Milinković, po nacionalnosti Srbin, koji je nasilnim putem preuzeo dužnost od prethodnog komandanta Hrvata u martu 1992.¹⁸⁶

Od jedinica Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu (SSNO) i komande 1. vojne oblasti iz Beograda na teritoriji sjeveroistočne Bosne bile su locirane sljedeće jedinice: 399. vazduhoplovna baza, 2. četa vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja na Majevidi (Okresanica-tt. 815), pozadinske baze, ustanove i manje jedinice 904. tehnička baza, 93. sanitetsko odjeljenje sekretarijata za narodnu odbranu, 740. inženjerijski bataljon, 223. bataljon tehničke službe, kao i 734. nastavni centar. U Bijeljini je bio lociran 317. puk veze Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.¹⁸⁷

Početkom 1991. naredbom Generalštaba JNA iz Beograda izvršena je predislukacija određenog broja bataljona. Tako je jedan oklopni bataljon iz 395. motorizovane brigade iz kasarne Brčko predisluciran u Mostar, drugi iz Dervente predisluciran je u Banju Luku, a zatim treći iz Novog Sada u Lukavicu kod Sarajeva, itd. Rasformiranjem jedinica 14. i 31. korpusa iz Ljubljane i Maribora, veći dio tih jedinica ušao je u sastav 17. korpusa

¹⁸⁶ Jusuf Kadrić, *BRČKO GENOCID I SVJEDOČENJA*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998., str 12.

¹⁸⁷ Zičro Suljević, nav. djelo, Separat br. 2, str. 90-91.

Strategijsko-operativni razvoj 17. korpusa JNA na teritoriji sjeveroistočne Bosne¹⁸⁸

Tuzla¹⁸⁹, zato što je taj korpus doživio velike gubitke u borbama u zapadnoj Slavoniji (RH). Krajem 1991. prilikom povlačenja komande 5. vojne oblasti iz Zagreba formirana je nova komanda 2. vojne oblasti u Sarajevu čime je prepolovljena zona odgovornosti dotadašnje 1. vojne oblasti iz Beograda. Formiranjem nove 2. vojne oblasti logično je bilo da u njen sastav uđe i 17. korpus iz Tuzle. Međutim, on je ostao u sastavu 1. vojne oblasti Beograd. Osnovni razlog zašto 17. korpus Tuzla nije ušao u 2. vojnu oblast, kao i većina ostalih korpusa na teritoriji BiH, što je sjeveroistočni dio Republike Hrvatske (Vukovar) do tada bio u zoni odgovornosti 17. korpusa, tako da je 17. korpus Tuzla, zajedno sa 12. korpusom iz Novog Sada pod komandom 1. vojne oblasti iz Beograda, učestvovao u agresiji na Republiku Hrvatsku napadom na Plitvice 3. aprila 1991, na Borovo selo 1. maja 1991, a zatim 25. augusta 1991. napadom na Vukovar do njegovog pada 18. novembra 1991. Zbog ukupnog stanja u tom dijelu teritorije Republike Hrvatske 17. korpus je morao ostati pod komandom 1. vojne oblasti u Beogradu i nakon formiranja 2. vojne oblasti sa sjedištem u Sarajevu krajem 1991., sve dok 17. korpus nije predao taj dio teritorije zone odgovornosti Hrvatske u nadležnost 12. korpusa Novi Sad.

Na jednoj od zarobljenih topografskih karata komande 2. vojne oblasti,¹⁹⁰ stoji da je 17. korpus Tuzla ostao u sastavu 1. vojne oblasti Beograd sve do 17. februara 1992. kada je vraćen u sastav 2. vojne oblasti Sarajevo. Ovo potvrđuje i Zijad Rujanac, koji navodi da je 17. februara 1992. završeno formiranje 2. VO sa komandom u Sarajevu, što znači da je tada i 17. korpus Tuzla, vraćen u sastav 2. VO.¹⁹¹ (Šema Operativni raspored JNA na teritoriji SFRJ i Operativni raspored 2. VO JNA). Jedan drugi izvor govori da je 17. korpus Tuzla ostao u 1. vojnoj oblasti Beograd sve do kraja aprila 1992., do formiranja vojske Srpske RBiH.¹⁹²

Početakom 1992. na prostoru sjeveroistočne Bosne, odnosno šire u zoni odgovornosti 17. korpusa bile su locirane sljedeće komande i jedinice JNA:

189 Zičro Suljević, nav. djelo, str. 80.

190 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VII/4/106/1-1).

191 Zijad Rujanac, *OPSIJEDNUTI GRAD SARAJEVO*, Sarajevo, BKC, 2003., str. 187.

192 Davor Domazet - Lošo, *ULOGA JNA KAO SRPSKE IMPERIJALNE SILE U BiH RATU*, Hrvatski vojnik, februar 1998., str. 6-15.

u Tuzli komanda 17. korpusa sa prištapskim jedinicama, 479. inženjerski puk, 17. bataljon vojne policije, 92. motorizovana brigada, 17. divizija, 17. inženjerski bataljon, 17. lahki artiljerijski divizion protivvazdušne odbrane, 454. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk; u Doboju 17. mješoviti artiljerijski puk, komanda 11. partizanske divizije sa prištapskim jedinicama, 19. partizanska brigada 11. partizanske divizije i 17. mješoviti protivoklopni artiljerijski divizion; u Derventi 327. motorizovana brigada, 18. partizanska brigada 11. partizanske divizije; u Brčkom 395. mehanizovana brigada, 22. partizanska brigada 17. partizanske divizije; u Bijeljini komanda 17. partizanske divizije; u Travniku eksteritorijalno 14. partizanska brigada 11. partizanske divizije 17. korpusa.

Pošto se veći dio teritorije BiH smatrao vrlo pogodnim za odbranu u slučaju agresije na SFRJ sa bilo koje strane, razvijene su sve vrste veza SSNO na ovim prostorima, kako u miru, tako i u ratu. U tom cilju ranije su izgrađeni namjenski objekti Goljak kod Han Pijeska, zatim Žep kao komandno mjesto vrhovne komande OS SFRJ na prostoru sjeveroistočne Bosne kao i mnogi drugi na teritoriji BiH, naprimjer, Ark kod Konjica, Bosut u Sarajevu itd. Pored ovoga, na prostoru sjeveroistočne Bosne izrađena su i radio-relejna čvorišta za korištenje radio-relejnih veza u miru i ratu. Takva čvorišta na teritoriji sjeveroistočne Bosne bila su: na Majevidi iznad Tuzle (Stolice k. 916), na Velikom Žepu istočno od Han Pijeska (tt. 1537). Pored ova dva, još petnaest manjih čvorišta je bilo na ostalom dijelu teritorije BiH.¹⁹³ Radi ilustracije preko radio-relejnog čvorišta na Velikom Žepu i Borašnici uspostavljane su veze od interesa za SSNO i VK OS SFRJ, zatim na Okresanici (Majevidica) uspostavljane su veze za potrebe vojnog aerodroma Dubrave itd.

Najveća skladišta vojnog arsenala komandi i jedinica JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne, odnosno u zoni odgovornosti 17. korpusa bila su: Gornje i Donje Ševarlije, kao i Bare u blizini Doboja, Rabić kod Dervente, Krepšić kod Brčkog, Patkovača kod Bijeljine, Kozlovac u Tuzli, Ljubače kod Živinica i druga, manje značajna skladišta na prostoru sjeveroistočne Bosne, odnosno u zoni odgovornosti 17. korpusa. Raketne jedinice PVO nisu bile locirane na prostoru sjeveroistočne Bosne, dok su jedinice VOJIN

¹⁹³ Zičro Suljević, nav. djelo, Separat br. 2, str. 37 i 38.

bile snabdijevane radarima sa Majevice (TPS-70), kao i sa drugih mjesta izvan prostora sjeveroistočne Bosne, npr. Plješevice, Jahorine i Kozare.

S obzirom da se tokom agresije Srbije na sjeveroistočni dio Hrvatske u jesen 1991. pojavio veliki broj dezertiranja i neodazivanja Srba na mobilizaciju, to je bio i povod da se savezni sekretar za NO general Veljko Kadijević odluči na uključivanje dobrovoljaca i dobrovoljačkih jedinica u sastav OS SFRJ. Zbog osipanja pripadnika JNA, general Kadijević je morao propisati i donijeti "Uputstvo o prijemu dobrovoljaca u JNA".¹⁹⁴ Rezultat ovog Uputstva su svakako mnogobrojne dobrovoljačke jedinice iz Srbije i Crne Gore koje su upućivane i koje su harale po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, čime su profesionalne jedinice JNA u velikom dijelu kasnije stavljene u funkciju onih koji su ih snabdijevali i podržavali. Do 19. marta 1992. u 2. vojnoj oblasti Sarajevo, formirane su brojne "dobrovoljačke" jedinice, a u 17. korpusu Tuzla bilo je 8.240 dobrovoljaca, dok je u cijeloj 2. VO Sarajevo bilo 69.198, plus 6.500 dobrovoljaca sa teritorije BiH u sastavu 4. vojne oblasti. Sve ove dobrovoljačke jedinice bile su pod komandom korpusa JNA, odnosno u sastavu TO Srpske Republike BiH. Međutim, komanda svim tim oružanim formacijama u BiH bila je u Beogradu, Generalštab OS SFRJ (SRJ), komanda koja je imala ulogu glavne komande tokom cijelog perioda agresije na BiH.¹⁹⁵

Nakon borbenih dejstava na sjeveroistočnom dijelu Hrvatske, u kojima su učestvovala i jedinice 17. korpusa Tuzla¹⁹⁶, komanda tog korpusa vrši pregrupisavanje jednog dijela svojih snaga sa tog prostora. Dio snaga je zadržao na tom istom prostoru, na lijevoj obali rijeke Save, dok je dio jedinica sa tog prostora razmjestila u kasarnama Tuzle, Bijeljine, Brčkog i Dervente. Dio snaga osloncem na kasarnu držao je na položajima upotrebe na desnoj obali rijeke Save, od ušća rijeke Vrbasa do rijeke Drine, po dubini planina Borja, Ozren i Javornik. Činjenica je da je komandant 17. korpusa iz 92. motorizovane brigade iz Tuzle uputio jedan motorizovani bataljon u napad na Vukovar. Nakon privremenog zaustavljanja agresije na Hrvatsku, početkom 1992. raspored snaga na prostoru sjeveroistočne Bosne bio je:

194 Arhiv ARBiH - VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-3).

195 Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, Presuda protiv Duška Tadića, br. IT-94-1-A od 15. jula 1999, str. 60.

196 Mehmed Žilić, *TUZLA OD IZBORA DO AGRESIJE*, Promocult, Sarajevo, 2001., str. 63.

u Bijeljini i neposrednoj okolini, kao i u kasarni bilo je stacionirano oko 1.000 vojnika, na položajima od Bosanske Rače do sela Crnjelovo bile su snage jednog motorizovanog bataljona, južno od Bijeljine selo Hase-selo Glogovac bile su snage jednog oklopnog bataljona, a na širem prostoru Janje snage jednog mehanizovanog bataljona.

Od 12. mješovitog artiljerijskog puka iz Vinkovaca i 14. mješovitog artiljerijskog puka iz Ribnice formiran je 17. mješoviti artiljerijski puk 17. korpusa. Dio jedinica iz kasarne Brčko 395. motorizovane brigade koje su učestvovala u borbenim djelstvima u istočnoj Slavoniji, nakon povlačenja te jedinice su zaposjele položaje na liniji Bosanski Šamac-Orašje, po dubini selo Pelagićevo. Uglavnom, to su bili oklopno-mehanizovani sastavi 395. motorizovane brigade. Jedinice u kasarni "Husinska buna" u Tuzli, dio 92. motorizovane brigade i druge jedinice koje nisu učestvovala u borbenim djelstvima u istočnoj Slavoniji, angažovane su na obezbjeđenju aerodroma Dubrave, kao i na posjedanju položaja na Ilinčici, Konjuhu i Javorniku s ciljem držanja tih objekata i djelstva iz unutrašnjeg dijela teritorije, sadjelstvujući agresorskim snagama s fronta po otpočinjanju agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH). Na aerodromu Dubrave nalazila se jedinica borbenih aviona i helikoptera, a u njegovoj neposrednoj zaštiti oklopna brigada sa 60 tenkova koja je stigla početkom 1992. iz Jastrebarskog (nekadašnja 4. oklopna brigada)¹⁹⁷. Iz garnizona Derventa u garnizon Tuzla predislociran je 454. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk, a iz Vinkovaca 17. lahki artiljerijski puk PVO. Iz Doboja 6. motorizovana brigada i 9. partizanska brigada, dijelom svojih snaga su uzeli učešće u borbenim djelstvima u istočnoj Slavoniji, dok je regrutni sastav bio u kasarni, a dobrovoljačke jedinice i jedinice SDS-a na planinama Ozren, Mali Krnjini i Trebava. Iz Dervente 327. motorizovana brigada i 19. partizanska brigada su dijelom snaga učestvovala u borbenim djelstvima u istočnoj Slavoniji, a dio jedinica na položajima planine Vučijak i na položajima na desnoj obali rijeke Save. **U Derventu je iz Tuzle predislocirana novoformirana 129. lahka pješadijska brigada**, a 670. pontonski bataljon izvučen je iz Slavenskog Broda na desnu obalu rijeke Save, sjeverno od Dervente.¹⁹⁸

197 Isto, str. 56.

198 Zičro Suljević, nav. djelo, Separat br. 2, str. 89-90.

Kada je riječ o Okružnom štabu TO Tuzla, tadašnji komandant potpukovnik Milojković, napustio je komandno mjesto a i grad Tuzlu 6. aprila 1992. sa svim vojnicima i oficirima srpske nacionalnosti i otišao na novu lokaciju u Ugljevik. Od mirnodopskog sastava Okružnog štaba TO Tuzla ostalo je svega 10 pripadnika, od kojih niko nije bio uključen u novi Okružni štab TO Tuzla koji je formiran 10. aprila 1992. Prvoimenovani komandant Okružnog štaba TO Tuzla Vahid Karavelić zarobljen je sa nekoliko svojih saradnika u Živinicama 27. aprila 1992.¹⁹⁹

U knjizi Hasana Efendića stoji da je komandant 2. vojne oblasti predислоcirao 336. motorizovanu brigadu (bivša 4. oklopna brigada) iz Tuzle u garnizon Bijeljina.²⁰⁰ Ovdje su vjerovatno u pitanju preimenovanja jedinica koje su se izvukle sa teritorije Slovenije i Hrvatske, kao i činjenice da je iz te bivše 4. oklopne brigade iz Jastrebarskog sa aerodroma Dubrave predислоcirana jedna tenkovska četa u martu 1992. u Karakaj-rejon Zvornika.

Snage SDS-a u to vrijeme bile su grupisane u pješadijske čete, odrede-bataljone i brigade. Njihov raspored je bio: u Semberiji od sela Crnjelovo prema Brčkom i po dubini Ugljevik, raspoređene, najčešće, po etnički srpskim naseljima, ekvivalenta jedne pješadijske brigade; u blizini Lopara jedan pješadijski bataljon, na planini Ozren jedna pješadijska brigada, na planini Trebava jedan pješadijski bataljon, oko Dervente i u rejonu sela Klakar, sela Zborište, sela Brusnica, kao i sela Osinja, snage oko dva pješadijska bataljona, oko Zavidovića i Žepča u srpskim naseljima 5-6 pješadijskih četa.²⁰¹

Shodno naprijed iznesenom, takvih SDS-ovih jedinica bilo je, takođe, na prostoru općine Šekovići koja je bila 94,3% etnički srpska, na prostoru općine Vlasenica, Kalesija i na mnogim drugim prostorima sjeveroistočne Bosne u manjem broju. Paralelno sa pomjeranjima jedinica uslijedila su i veća pomjeranja materijalnih sredstava iz skladišta u cjelini, npr. materijalne rezerve, 9.930 cijevi i 200 t municije, od TO iz skladišta Rabići kod

199 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 206 i 207.

200 Isto, str. 54.

201 Zičro Suljević, nav. djelo, Separat br. 2, str. 92-93.

Dervente prebačeno je u Banju Luku, zatim 5.270 cijevi naoružanja i 140 tona municije iz skladišta u Ševarlijama izmješteno je u rejon sela Tumare-Tumarsko brdo (sjeveroistočno 10 km od Zavidovića) na padine Ozrena, dio rezervi iz skladišta Ševarlije izmješten je u Loznicu (Srbija), upravo za one snage koje će izvršiti napad na Zvornik-sjeveroistočnu Bosnu iz tog pravca, zatim 10.368 cijevi naoružanja i 137 tona municije iz skladišta Krepšić kod Brčkog izmješteno je u novo skladište na prostoru između Lopara i Ugljevika, iz skladišta Kozlovac-Tuzla prebačeno je 20.000 cijevi naoružanja i 268 tona municije od TO u novo skladište između Lopara i Ugljevika,²⁰² itd., itd.

Komandant Okružnog štaba TO Tuzla Vahid Karavelić 26. aprila 1992. analizira stanje na prostoru sjeveroistočne Bosne, detaljnije o stanju u Zvorniku i okupaciji Kule Grada od strane agresora: "Snage neprijatelja neprekidno se pomjeraju, pokreću i zauzimaju nove strateške pozicije, između ostalog, poznato je da prema novim saznanjima isti izvlače iz kasarni svu opremu i lociraju je u srpskim selima regije Tuzla. Tako je komanda 17. korpusa sa prištapskim jedinicama izašla u širi rejon Ugljevika, 92. motorizovana brigada je dislocirana na planinu Ozren (Bosansko Petrovo selo), 497. inženjerski bataljon na planinu Majevisa (Lopare), 904. protivoklopni bataljon, dio u selo Vrbak opština Lukavac, 17. lahki divizion PVO u selo Vukosavce u opštini Lopare, mehanizovana brigada (bivša 4. oklopna brigada iz Jastrebarskog) komandu i dio tenkovskih jedinica izvukla u Šekoviće, a 1. oklopni bataljon je otišao za Bosanski Brod, 329. motorizovana brigada iz Brčkog je dislocirana sa dijelom snaga u sela Obudovac i Pelagićevo, gdje drži u blokadi dio puta od Pelagićevo do Lončara i ne dozvoljava saobraćaj tom relacijom. Za komandanta 17. korpusa postavljen je general Nedeljković umjesto generala Save Jankovića. U kasarni "Husinska buna" u Tuzli nalazi se 358 ljudi (aktivni i rezervni sastav), u objektu Kozlovac smješten je bataljon koji je došao iz Pirota sa 573 vojna lica od čega su 41 starješine. U Bosanskom Petrovom Selu nalazi se tenkovačka četa (tenk T-34) sa 9 starješina i 599 vojnika, također, u objektu Lužanjak u istom selu nalazi se i haubički artiljerijski divizion iz 92. motorizovane brigade sa 10 rezervnih starješina i 105 rezervnih

202 Isto, str. 92 i 93

vojnika. U selu Sižje nalazi se jedan motorizovani bataljon iste brigade sa 16 rezervnih starješina i 406 rezervnih vojnika. U selu Vozuća nalazi se i jedan mehanizovani bataljon sa 16 rezervnih starješina i 578 rezervnih vojnika, komandant bataljona je poručnik Ranko Kaurin. Još dva bataljona su razmještena u selu Stog i Kauliši u opštini Zavidovići. 92. motorizovana brigada je naoružala dobrovoljački odred Kraljica koji broji oko 733 vojna lica i isti je na finansijskom obezbjeđenju kod navedene jedinice. Dještvo odreda je usmjereno ka Gračanici u slučaju zaoštavanja sukoba na tom dijelu teritorije. U odredu ima oko 70 rezervnih starješina. U Kovačevom Selu kod Tuzle nalazi se minobacačka jedinica iz brigade i broji oko 40 ljudi, dio ljudstva nalazi se oko kasarne sa postavljenim minobacačima na položajima i cijevima usmjerenim prema Tuzli. 497. inženjerski bataljon iz kasarne "Husinska buna" razmješten je u opštini Lopare gdje ima 425 ljudi od čega su 34 starješine. Sastav je uglavnom iz rezerve i sa te teritorije. Dio jedinice je lociran u Priboju i Požarnici gdje ima 384 vojna lica od čega su 24 starješine. Građanska lica (GL) koja su radila u komandi 17. korpusa dobila su ultimatum da se u ponedjeljak jave na posao u Ugljevik, inače će ostati bez posla. Tako je i major Ranko Belojica zaprijetio GL iz njegove jedinice da će ostati bez posla i napisao im rješenja za prestanak radnog odnosa jer nisu potpisali lojalnost JNA. **92. motorizovana brigada je naoružala u Lukavcu oko 150 ljudi, a u Tuzli oko 500 ljudi. Isti nose uniforme JNA, uz to i amblem (grb) grada Tuzle, odnosno Lukavca.**²⁰³

Sadržaj naprijed navedenog citata govori kolika je po otpočinjanju agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) bila koncentracija i pokretljivost jedinica JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne. U to vrijeme je bio veoma izražen i naglašen pokret jedinica JNA preko teritorije sjeveroistočne Bosne iz Srbije na određene lokacije u BiH, odnosno za Hrvatsku. Veliki broj raznih jedinica JNA prodefilovao je kroz sjeveroistočnu Bosnu, sa kraćim ili dužim zadržavanjem na tom prostoru. Dok je agresor izvodio agresiju i vršio okupaciju gradova u sjeveroistočnoj Bosni, paralelno s tim vršio je stalna pregrupisavanja i pomjeranja svojih snaga na prostoru sjeveroistočne Bosne, ka prostorima koje do tog trenutka nije okupirao. Razlog pregrupisavanja tih snaga jeste podešavanje operativno-strategijskog rasporeda svojih snaga na unutrašnjem dijelu sjeveroistočne Bosne kako bi na najpovoljniji

203 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 226 i 227.

način u datom trenutku sadjeystvovale iznutra na određenim pravcima ka agresorskim snagama koje napadaju s fronta.

Navedene činjenice prethodnog citata i komentar po istom šematski potvrđuje potpukovnik Mile Dubajić kao komandant 92.TG (taktičke grupe) na svojoj Odluci za borbena djeystva.²⁰⁴

Na kraju izvještaja komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, kojeg je napisao i poslao Glavnom štabu TO RBiH u Sarajevo samo dan prije njegovog zarobljavanja, eksplicitno stoji da je potpukovnik Mile Dubajić, komandant 92. mtbr u kasarni "Husinska buna" u Tuzli naoružao i opremio 150 vojnika u Lukavcu i 500 vojnika u Tuzli, uz saglasnost rukovodstva tih općina na čelu sa tadašnjim načelnicima. Dubajićev cilj je bio ostvariti saradnju sa njima sve dok snage agresora sa fronta ne stignu do Tuzle i Lukavca. Rukovodstva tih općina izgleda da nisu razumjela ili nisu htjela razumjeti tadašnju situaciju. Svakako, oni su to uradili bez znanja i odobrenja komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i viših državnih organa. Ovo je najflagrantniji primjer samovolje, izdaje, neposlušnosti, u krajnjem, kolaboracije sa agresorom.

Kroz Tuzlu su u periodu od 1. do 15. maja 1992. prošle **83 najavljene vojne kolone JNA**. U njima je bilo 1.507 vozila. Shodno uvidu koji se mogao ostvariti prevoženi su, uglavnom, ratni materijal i vojska u 40 raznih pravaca. Naročito intenzivan saobraćaj odvijao se prema Bijeljini i Ugljeviku. Od 1. do 15. maja za Bijeljину je otišlo 386, a u Ugljevik 221 vojno vozilo. Frekventan saobraćaj bio je i prema Lukavcu, Doboju, Ljubačama, Dubravama i drugim pravcima.²⁰⁵ Sav navedeni saobraćaj odvijao se nesmetano. Planeri agresije i agresor vršili su pregrupisavanje svojih snaga i sredstava uz dogovor i prećutnu saglasnost političkog rukovodstva Lukavca, Tuzle i drugih općina, kao i policije koji su evidentirali ove prolaske.

Veoma je bitno istaći vremenske periode kada su se odvijala pregrupisavanja agresorskih snaga i komparirati iste sa okupacijom gradova i dijela teritorije sjeveroistočne Bosne. Bijeljina je okupirana od 1. do 4.

204 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VII/4/106/1-2).

205 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 249.

aprila, Janja 5/6. aprila, Zvornik od 8. do 26. aprila, Bratunac 17. aprila, Srebrenica 18. aprila, Vlasenica 23. aprila, Brčko 1. i 2. maja i Kalesija 11. maja 1992. Naprijed iznijete činjenice su razlozi i uzroci zašto je Okružni štab TO Tuzla protjeran iz Tuzle, zašto je zarobljen komandant Okružnog štaba TO 27. aprila 1992. sa svojim saradnicima, zašto je potpukovnik Mile Dubajić naoružao i opremio 150 ljudi u Lukavcu i 500 u Tuzli, zašto je i kako doveden Željko Knez za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, itd. Dozvoliti snagama agresora tako nesmetano kretanje kroz Tuzlu u tom vremenu, nakon već toliko prolivene krvi, nakon toliko već okupiranih gradova, ravno je najvećoj mogućoj kolaboraciji i izdaji.

Komparaciju ovih datuma je veoma bitno izvršiti iz jednog osnovnog razloga da se sagleda šta je agresor radio u određenim vremenskim periodima, kako na frontu, tako i u unutrašnjem dijelu teritorije sjeveroistočne Bosne. Agresor je već okupirao znatan broj gradova, a u Tuzli i nekim drugim mjestima sjeveroistočne Bosne sprovodi ostale aktivnosti kao u najnormalnijim okolnostima, kao da komandant kasarne u Tuzli i komandant aerodroma Dubrave nisu ni znali šta se to dešava u Bijeljini, Janji, Zvorniku i drugim mjestima, odnosno pitali su se "ko to tamo napada" i vrši okupaciju gradova, ubija i protjeruje nedužno stanovništvo, a nažalost rukovodstva pojedinih općina su vjerovala u to. Upravo iz razloga vjerovanja JNA jednog broja političkog establišmenta na prostoru sjeveroistočne Bosne, njihova lojalnost prema aktivnostima JNA agresoru je omogućila da bez ikakvih problema vrši stalno pregrupisanje svojih snaga u centralnom dijelu sjeveroistočne Bosne.

Zašto je bila ovakva situacija možda najbolje govori iskaz Dževada Pašića: "Čini se da većina Bošnjaka (Muslimana) nije bila svjesna odakle im prijeti opasnost. A prijetila je sa obje strane i sa istoka i sa zapada. Sa istoka grubo i sirovo, a sa zapada pritajeno i uvijeno, iako su u prošlosti doživjeli mnoga neugodna iznenađenja i bili izloženi genocidu, Bošnjaci (Muslimani) su poslije višestranačkih izbora bili isključivo zaokupljeni političkim radom na globalnom planu, a mnogo manje onim što je realna situacija nalagala."²⁰⁶

206 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 229.

Bošnjačko-muslimanski narod je volio svoju bivšu državu, pa i njenu JNA i vjerovao je u nju, ali obmanjivala ga je politika državnog vrha SFRJ, kao i politika mnogih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini, pa čak i lokalna politika SDA SRBiH, izjavama tipa "Rata neće biti...", "Za rat je potrebno dvoje..." itd.

Izgleda da su tadašnji lideri BiH previdjeli, ili nisu htjeli vjerovati u mogućnost genocida i agresije na kraju XX stoljeća. Oni su zaboravili koliko je Bosna kroz svoju dugu historiju imala neprijatelja.

Toga su morali biti svjesni tadašnji, kao što moraju biti svjesni i današnji i budući bh. političari, da je genocid i agresija bila sasvim izvjesna i moguća 1992., kao što je moguća i u budućnosti, samo je pitanje hoće li se stvoriti mogućnost i ukazati prilika da nacionalisti, poput Slobodana Miloševića, Franje Tuđmana i mnogih drugih, to ponovo učine Bosni i Hercegovini i Bosancima. Niko u Bosni ne može da kaže da neće biti novih pokušaja ugrožavanja BiH. Niko više ne smije biti kategoričan u postavkama "da rata neće biti.." i "da je za rat potrebno dvoje...", itd.

To su osnovni razlozi koji su omogućili da agresor neometano i blagovremeno izvrši operativno-strategijski razvoj svojih snaga na prostoru sjeveroistočne Bosne, kao i dogradnju, odnosno korekciju tog razvoja pred agresiju na sjeveroistočnu Bosnu (BiH).

Realizacija političkih i vojnih planova agresije na prostoru sjeveroistočne Bosne (BiH)

Još u srednjem vijeku, u vrijeme Kulina bana²⁰⁷ i kralja Tvrtka,²⁰⁸ Bosna je bila, sve do njenog posljednjeg kralja Stjepana Tomaševića 1461./63.,²⁰⁹ suverena država.

Tu njenu suverenost i njenu državnost oduzima Turska 1463, pretvarajući je u jednu od svojih carskih pokrajina.²¹⁰

Nakon tako dugog historijskog perioda, Bosna i Hercegovina 1943. obnavlja svoju državnost odlukama Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu, a zatim voljom svojih građana 1992. ponovo postaje suverena država. Međutim, i ovoga puta, kao što se to dešavalo kroz historiju, istočni susjedi (Srbija i Crna Gora) pokušali su da joj oduzmu državnost i da je uključe kao "federalnu jedinicu" u sastav "Velike Srbije". Kada se govori o agresiji na BiH²¹¹ veoma je bitno istaći 29. februar i 1. mart 1992. kada je sproveden referendum građana Bosne i Hercegovine o njenoj nezavisnosti, zatim 6. april iste godine kada je Bosna i Hercegovina priznata

207 Enver Imamović, *KORIJENI BOSNE I BOSANSTVA*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo 1995., str. 91.

208 Isto, str. 101.

209 Isto, str. 325.

210 Enver Imamović, *HISTORIJA BOSANSKE VOJSKE*, ART-7, Sarajevo, 1999., str. 53.

211 Izet Beridan, Ivo Tomić, Muharem Kreso, nav. djelo, str.20-21.

kao suverena i međunarodno priznata država od Evropske zajednice, dan kasnije, 7. aprila i od Sjedinjenih američkih država.²¹²

Dva naprijed navedena datuma su veoma bitna u objašnjavanju i dokazivanju agresije²¹³ koja je izvršena na sjeveroistočnu Bosnu (BiH).

Radi se o klasičnom primjeru agresije, koju su izvršili Srbija i Crna Gora (SFRJ-SRJ), sa JNA i dobrovoljačkim oružanim sastavima raznih srpskih političkih stranaka i njihovih lidera pod komandom JNA i MUP-a, zajedno, u sadjeystvu i uz pomoć srpskih "kolaboracionističkih" snaga iz Bosne i Hercegovine organizovanih pod vodstvom SDS-a BiH. Većina srpskih kolaboracionista bila je okupljena oko SDS-a, vodeće političke stranke bosanskih Srba u BiH, organizovanih u njene oružane sastave, odnosno u sastave srpske TO BiH i jedinice JNA na prostoru Bosne i Hercegovine, a nakon 30. aprila 1992. sve skupa u jedinice novoformirane vojske Srpske republike BiH.

U optužnici protiv Slobodana Miloševića od strane Haškog suda za ratne zločine, stoji: "Dvadesetsedmog aprila 1992., SFRJ je bila rekonstruisana u SRJ, a JNA je pretvorena u Vojsku SRJ. U bosanskom ratu, JNA-kasnije VJ, borila se sa Vojskom Republike Srpske protiv vojnih snaga Vlade RBiH i HVO. Aktivni sukobi su okončani potpisivanjem Dejtonskog sporazuma u decembru 1995."²¹⁴

Aleksandar Aco Vasiljević, general JNA koji je bio prvi čovjek kontraobavještajne službe (KOS-a) JNA u periodu do početka agresije, u svjedočenju protiv optuženog bivšeg predsjednika SRJ Slobodana Miloševića pred sudskim vijećem Haškog tribunala, od 13. do 16. februara 2003., kaže da je Slobodan Milošević, upravo preko SDB-a i MUP-a bivših država SFRJ i SRJ, kao i preko vrha JNA i VJ, rukovodio pripremom i agresijom na Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Konstatovao je da je Željko Ražnatović zvani Arkan bio pod punom kontrolom i komandom

212 Kasim Begić, nav. djelo, str. 43.

213 Milan Šahović, *AGRESIJA u VOJNA ENCIKLOPEDIJA*, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, 1970., sveska 1, str. 62.

214 *Slobodna Bosna*, 29. maj, Sarajevo, 1999., str. 31. (Optužnica Haškog suda protiv Slobodana Miloševića, br. IT-99-37-1 od 24. maja 1999.).

MUP-a SRJ. Milošević je upravljao radom KOS-a, kako kaže general Vasiljević. Nadalje, on ističe da su nakon nastanka SRJ 27. aprila 1992. i formiranja Vojske SR Jugoslavije armije (VJ), oficiri VJ bili na razne načine prisiljavani da idu u rat u Bosnu i Hercegovinu. U protivnom, doživljavali su velike probleme i sankcije u službi od svojih pretpostavljenih. Ističe da je Šešelj u kontinuitetu naoružavao dobrovoljce u Srbiji i iste upućivao u rat u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Pored toga, kaže da su oficiri iz Beograda svakih šest mjeseci odlazili na front u BiH a porodice su im živjele u Beogradu i da je Vojska Republike Srpske i Srpske krajine finansirana i logisticirana iz Beograda.²¹⁵

Mirovni posrednik Evropske unije za SFRJ od 1992. do 1995., lord Dejvid Oven je na tvrdnju da se u Jugoslaviji radilo o građanskom ratu, odgovorio kako je to bio slučaj do međunarodnog priznavanja novih država, a da se nakon toga radilo o agresiji.²¹⁶

Većina bosanskih Srba sadjejestvovala je u agresiji Srbije i Crne Gore na sjeveroistočnu Bosnu (BiH). Prvi registrovani napad Srba iz Srbije na Bosnu potječe još iz 10. stoljeća, a najveći broj ratova koje je Bosna imala u svojoj hiljadugodišnjoj historiji, odnose se na ratove sa Srbijom i Crnom Gorom.²¹⁷

Prije početka agresije na BiH (sjeveroistočnu Bosnu), nacionalističke snage iz Srbije i Crne Gore u predratnom periodu organizovale su jaku subverzivnu djelatnost i specijalni rat na prostoru sjeveroistočne Bosne, što je imalo za cilj podrivanje ukupnog političko-odbrambenog sistema i pripremu za predstojeću agresiju. Prelaskom oružanih sastava iz Srbije i Crne Gore preko međunarodno priznate državne granice između Bosne i

215 *Dnevni avaz*, 20. februar, Sarajevo, 2003., str. 17.

Nakon svjedočenja generala Vasiljevića, 19. februara 2003., svjedočenje je otpočeo Dragan Vasiljević, poznatiji kao kapetan Dragan, komandant "Crvenih beretki", jedinice za specijalne operacije SDB-a Srbije. Naime, tada je tužilaštvo prikazalo četrdesetominutni videosnimak sa proslave 6. godišnjice formiranja te jedinice održane 4. maja 1997. u sjedištu te jedinice u Kuli u Vojvodini (Srbija). Smotru je izvršio, upravo, Slobodan Milošević, kada je imao priliku vidjeti i ratne trofeje te jedinice, zastave Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Upravo je ovaj čin najupečatljiviji argument koji govori ko je izvršio i ko je bio agresor na BiH, jer pored svih jedinica JNA (VJ), jedinica MUP-a i SDB-a Srbije, odnosno SRJ koje su učestvovala u agresiji na BiH i ova jedinica "Crvene beretke" je jedna od onih koja je bila pod komandom Slobodana Miloševića i njegovog SDB-a koja je harala i mnogo zla nanijela po Hrvatskoj i BiH.

216 *Dnevni avaz*, 5. novembar, Sarajevo, 2003., str. 17.

217 Enver Imamović, *KORIJENI BOSNE I BOSANSTVA*, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1995., str. 345.

Hercegovine i Srbije i Crne Gore na teritoriju sjeveroistočne Bosne (BiH) je upravo čin invazije²¹⁸ oružanim snagama na Bosnu i Hercegovinu.

Legalni organi BiH pokušavali su lišiti i onemogućiti pomoć spolja svim oružanim sastavima, kako jedinicama JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne (BiH), tako i oružanim sastavima srpskih bh. kolaboracionista. Međutim, agresijom na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) onemogućeno je legalnim organima Bosne i Hercegovine da spriječe pomoć koja je dolazila preko rijeke Drine većini bosanskih Srba koji su se stavili u funkciju agresora.

Druga bitna činjenica je da Povelja OUN-a, čl. 51. iz 1945. priznaje napadnutim članicama-državama pravo na individualnu i kolektivnu odbranu, samo ako je na njih izvršen oružani napad. Iako je Bosna i Hercegovina i po ovoj Povelji imala pravo na samoodbranu i pomoć, ipak joj je to pravo bilo uskraćeno od međunarodne zajednice za svo vrijeme odbrane od agresije.

Vijeće sigurnosti UN-a, u periodu od 1991. do 1995. donijelo je 73 rezolucije koje se odnose na prostor SFRJ, od toga:

- 31 su davale podršku teritorijalnom integritetu i političkoj nezavisnosti Bosne i Hercegovine;
- 16 rezolucija poziva SRJ da odmah obustavi vojnu podršku bosanskohercegovačkim srpskim jedinicama;
- 4 govore o prisustvu HV, JNA-VJ na prostoru Bosne i Hercegovine;
- 21 govori o etničkom čišćenju i silovanju žena Muslimanki u Bosni i Hercegovini; i
- 27 govore o međunarodnim granicama BiH i nepovredivosti istih.²¹⁹

Ne smije se zaboraviti činjenica da je Bosna i Hercegovina postala punopravna članica OUN-a 22. maja 1992. a četiri dana prije toga, 18. maja, Vijeće sigurnosti OUN-a, Rezolucijom 752, utvrdilo je čin agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Predsjedništvo Republike BiH je tek 20.

²¹⁸ Izet Beridan, Ivo Tomić, Muharem Kreso, nav. djelo, str. 149.

²¹⁹ ∴ *Rezolucija Vijeća sigurnosti UN o BiH*, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995., str. 131-146.

juna 1992. donijelo Odluku o proglašenju ratnog stanja u RBiH i Odluku o proglašenju opće javne mobilizacije u RBiH.²²⁰

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine pri donošenju Odluke o proglašenju ratnog stanja upravo je imalo prisutne sljedeće činjenice:

- da je agresija već utvrđena od strane Vijeća sigurnosti UN-a,
- da se agresija nastavljala punim intenzitetom i nakon donošenja naprijed navedene rezolucije Vijeća sigurnosti,
- da je agresija praćena brutalnim genocidom nad narodima Bosne i Hercegovine, a posljedice do tada su bile: preko 40.000 ubijenih ljudi, oko 1,400.000 stanovnika raseljeno i preko 60.000 ljudi odvedeno u koncentracione logore,
- da je agresor organizovano u kontinuitetu nastavio da razara civilne, privredne, vjerske i druge objekte; i
- da je agresor do tada već bio okupirao oko 70% teritorije države Bosne i Hercegovine i da je odbijao obustaviti agresiju.²²¹

Rezolucijom 713 od 25. septembra 1991.²²² Vijeće sigurnosti UN-a odlučilo je da se odmah uspostavi opća i potpuna obustava i zabrana (embargo) na svaku isporuku oružja i vojne opreme Jugoslaviji (misli se na svih šest republika SFRJ) sve dok Vijeće sigurnosti ne odluči drugačije. Vijeće sigurnosti je previdjelo činjenicu da je Srbija i Crna Gora preko Generalštaba OS SFRJ uzela i stavila pod svoju kontrolu svo naoružanje i vojnu opremu od cjelokupne JNA, Teritorijalne odbrane gotovo svih republika, pa i Bosne i Hercegovine i njene TO. Iz ovoga proizilazi da su Srbija i Crna Gora imale ne dovoljno, čak i previše naoružanja za predstojeću agresiju na BiH, dok je BiH ostala bez naoružanja, takoreći goloruka.

Tako je Rezolucija 713 o embargu na uvoz naoružanja i vojne opreme u Jugoslaviju, a koja je potvrđivana i u narednih 8 (724, 727, 757, 762, 787,

220 *Službeni list RBiH br. 7*, 20. juni 1992.

221 Omer Ibrahimagić, *POLITIČKI SISTEM BIH*, Sarajevo, Magistrat, str. 274-278.

222 *∴ REZOLUCIJA VIJEĆA SIGURNOSTI UN O BIH*, Press centar ARBiH, Sarajevo 1995., str.3-4, 19-21 i 136.

819 i 838) od ukupno 73 rezolucije, prema Srbiji i Crnoj Gori bila "majka" a prema Bosni i Hercegovini "maćeha".

Dijego Enrike Arija (Diego Enrique Arriana), ambasador Venecuele pri UN u Vijeću sigurnosti 10. februara 2004. ističe da je uveden embargo dao sasvim suprotan efekat, da su znali stvarne namjere Miloševića, ne bi to uradili, ne bi uveli embargo. Zatim je rekao da u BiH nije bio građanski rat, da je to bila agresija susjedne države na jednu malu državu koja se nije mogla braniti, a kojoj međunarodna zajednica to nije dozvolila. To nije bio građanski rat, to je bila agresija koja je imala za cilj teritorijalno osvajanje i genocid nad drugim narodima.²²³

U vezi s tim, Margaret Tačer (Margaret Thatcher) iznosi i konstatuje da je Zapad prema BiH napravio tri greške:

1. pokušao je silom održati Jugoslaviju (SFRJ);
2. uveo je embargo na uvoz naoružanja RBiH, dajući time Slobodanu Miloševiću (SRJ-Srbiji i Crnoj Gori) silnu prednost; i
3. Zapad se opredijelio za politiku jednake krivnje svih strana, umjesto da jasno i glasno kaže ko je agresor, a ko žrtva.²²⁴

Ona kritikuje i EU i način na koji je ona rješavala problem raspada SFRJ, kao i to da je ozloglašeni Memorandum SANU uzrok želje ostalih republika za osamostaljenjem, odnosno da je Slobodan Milošević uzrok ratova u SFRJ, te da bez njega vjerovatno ne bi ni došlo do ratova, a ako bi došlo, bili bi daleko manje krvavi i kraći.

Kamo sreće da je gospođa Margaret Tačer, tadašnja premijerka Velike Britanije, tako mislila i djelovala u vrijeme neposredno pred agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991. - 1992. i da je kojim slučajem uticala na političke subjekte međunarodne zajednice ili Velike Britanije, nažalost, ona tako misli i to izgovara tek sedam godina nakon rata.

223 Haški tribunal, 10. februar 2004., svjedočenje ambasadora Venecuele pri UN u Vijeću sigurnosti tokom agresije na BiH protiv Slobodana Miloševića.

224 *Oslobođenje*, 1. april, Sarajevo, 2002.

Brendan Sims (Brendon Simms), poznati britanski historičar, 19. februara 2003. u Sarajevu ističe da je Majkl Rouz (Michael Rose), komandant međunarodnih snaga u BiH, bio antimuslimanski nastrojen, ne misleći da je cijela britanska politika bila antimuslimanski nastrojena, ali da je u redovima njene armije toga bilo, što potvrđuje sa Majkl Rouzom. Smatra da je u Ministarstvu vanjskih poslova bilo ljudi koji su imali prevelike simpatije prema Srbima i koji su Srbiju smatrali stabilizatorom regiona, a Bosnu prekompleksnim multietničkim društvom koje je trebalo "razdrobiti". On posebno apostrofira ono što oni nisu razumjeli u Londonu u to vrijeme, a što je dovelo do neintervenisanja kako bi se spriječila agresija i etničko čišćenje. On, takođe, ističe da je Pedi Ešdaun bio veliki britanski političar i da je gotovo samo on imao simpatije prema BiH.²²⁵ Ako se ovome doda i razmišljanje Francuza Teri Meisana, publiciste koji ističe da su Amerikanci u Jugoslaviji produbili sukob između Muslimana, Srba i Hrvata u BiH, baš

225 *Dnevni avaz*, 20. februar, Sarajevo, 2003., str. 9.

kao što pokušavaju produbiti sukob šita i sunita, te Kurda i Arapa u Iraku, onda se realno može postaviti i pitanje koliko je ovaj rat "domaći", a koliko "uvozni".²²⁶

U navedenim, kao i mnogim drugim primjerima mogu se uočiti, kako i na koji način je međunarodna zajednica, odnosno OUN, štitila i pomagala Republiku BiH, koju je svrstala u međunarodno priznatu državu, što najautentičnije slikovito i prikazuje Hasan Fazlić u svojoj umjetničkoj zbirci *BOSNA SAMA NA SVIJETU*.²²⁷

Vijeće sigurnosti UN-a bilo je nemoćno iz razloga što nije vladalo realnim stanjem i pravim činjenicama u tadašnjoj SFRJ, odnosno Bosni i Hercegovini, neposredno pred agresiju i tokom agresije na BiH, i iz razloga što je u OUN vladalo pravilo i zakon jačeg i moćnijeg, odnosno neposlušnijeg, kao što je tada bila SRJ na čelu sa Slobodanom Miloševićem, tada, a i danas, Izrael, Irak i mnogi drugi koji se nisu mogli i ne mogu pokoriti i prisiliti da poštuju rezolucije UN-a. Dozvolili su Miloševiću i Tuđmanu da se igraju sa Bosnom i Hercegovinom, da je dijele zatim napadaju. Najpogubnija je svakako srebrenička greška 11. jula 1995. kada su dozvolili da snage agresora na najsvirepiji način likvidiraju oko 10.000 Bošnjaka i Bošnjakinja, djece i staraca iz Srebrenice kao zaštićene vojne zone pod zaštitom UN-a.²²⁸

Dijego Enrike Arija, ambasador Venecuele pri UN u Vijeću sigurnosti tokom agresije na BiH, među prvima je osudio UN za Srebrenicu u Haškom tribunalu 10. februara 2004. On je rekao da su međunarodna zajednica i UN sve znali, ali ništa nisu htjeli preduzeti, da je Srebrenica bila konclogor, a UNPROFOR srpska policija. Zatim da je Milošević uvijek govorio da je za pregovore i mir, a na terenu nastavljao sa ratom, što je uz neodlučnost međunarodne zajednice dovelo do smrti na stotine hiljada ljudi.²²⁹

226 *Dnevni avaz*, 21. februar, Sarajevo, 2003., str. 21.

227 Hasan Fazlić, *BOSNA SAMA NA SVIJETU*, Mariborski tisk, Slovenija, Bampi, 1993., str. 70.

228 Vijeće sigurnosti UN-a Rezolucijom br. 819 od 14. aprila 1993. proglasilo je Srebrenicu Zaštićenom zonom UN, par sedmica kasnije Rezolucijom br. 824 Vijeće sigurnosti UN proglašava svojom zaštićenom zonom i Sarajevo, Tuzlu, Bihać, Goražde i Žepu.

229 *Dnevni avaz*, 11. februar, Sarajevo, 2004., str. 17.

Da je kojim slučajem međunarodna zajednica željela i bila odlučna da zaustavi agresiju na BiH pa i svaku vrstu sukoba u njoj, trebala je odmah nakon sprovedenog referenduma ili u momentu međunarodnog priznanja BiH 6. aprila 1992., rasporediti i postaviti međunarodne snage na granicu između Hrvatske i Bosne i Hercegovine sa jedne strane, naspram Srbije i Crne Gore (SRJ) sa druge strane. Dovoljno je bilo samo kontrolisati prelasku, još ako bi se isti spriječili, do ozbiljnih međunacionalnih sukoba u Bosni i Hercegovini, pa i Hrvatskoj ne bi došlo, a ako bi došlo, ti sukobi bi trajali vrlo kratko, a rješenje bi se vrlo brzo pronašlo za stolom. Izgleda da to nekome nije bio interes. Srpski nacionalistički vrh iz Beograda vjerovatno ne bi mogao i nije mogao agresiju započeti samo jedinicama JNA (profesionalnim dijelom) jer veliki dio JNA profesionalnog dijela nije bio ono što su, naprimjer, bili "arkanovci". Zato se Milošević i odlučio na stvaranje dobrovoljačkih jedinica koje su nadojene najvećim stupnjem mržnje prema svemu što nije srpsko. Te jedinice je upravo slao u Hrvatsku i BiH da izazovu međunacionalne sukobe i da započnu rat, a jedinice JNA-VJ pretvorio u one koji su im sadještovali, koji su ih podržavali. Primjeri Bijeljine, Janje, Zvornika, Bratunca, gdje su upravo te dobrovoljačke jedinice prve napadom ulazile u te gradove tokom aprila 1992., a jedinice JNA-VJ bile su te koje su im davale vatrenu i drugu vrstu podrške, zatim primjeri Višegrada, Brčkog, Bosanskog Šamca itd. Te dobrovoljačke jedinice su bile gospodari života i smrti.

Upravo o tim greškama i propustima međunarodne zajednice, odnosno OUN-a, ali tek 10 godina poslije, pisali su Margaret Tačer, Brendan Sims, Teri Meisan i drugi. Pad rejtinga i ukupnog kredibiliteta UN doživljavaju nemogućnošću da danas mnoge u svijetu prisile da implementiraju silne rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a.

Snaga ne dâ mira, svaki moćnik kad-tad postaje opasan po sredinu. Srbiji i Crnoj Gori međunarodna zajednica je omogućila da postane moćna samim tim što je konfiskovala svo naoružanje i opremu od JNA i TO ostalih republika, a tim istim republikama nametnula embargo. U svijetu se ne smije dozvoliti da neko postane toliko moćan, jer i on, ma ko da je, vremenom postaje opasan po ostatak svijeta ili po svoju neposrednu okolinu. Naprimjer, Izrael i njegov premijer Arijel Šaron (Ariel Sharon) donosi odluku 14. septembra 2003. da hoće ubiti (protjerati) Jasera Arafata,

lidera Palestinaca, jer to on može, ima snagu, moć i sredstva, dok s druge strane Jaser Arafat to ne može uraditi prema Arijelu Šaronu, jer nema tu snagu i moć. Nije rješenje budućnosti naroda i svijeta u zakonu sile i jačeg.

Presudom od strane "Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na području bivše Jugoslavije od 1991.(u daljem tekstu Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu)²³⁰ jednom od srpskih ratnih zločinaca, Dušku Tadiću, zvanično je od tog najvećeg međunarodnog pravnog subjekta, oružani sukob u Prijedoru, a time i u Bosni i Hercegovini, okarakterisan kao međunarodni sukob, odnosno čin agresije²³¹ na Bosnu i Hercegovinu od strane Srbije i Crne Gore, sa JNA i u sadržajstvu sa oružanim sastavima SDS-a, srpskim kolaboracionistima iz Bosne i Hercegovine.

O učešću jedinica JNA (JA) u BiH govorio je i Nebojša Jovanović na naučnom skupu u Beogradu decembra 2001., gdje je rekao da je 169. motorizovana brigada Vojske SRJ, tada još nazvana i JNA, sa svojih 4-5 hiljada vojnika mobilisanih u Srbiji, djelovala na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine, zauzimajući tuđe prostore i izlazeći na tzv. zapadne granice "Velike Srbije". Njeno osipanje se dogodilo kada je preko televizije objavljeno da Srbija ni sa 2 mm² ne učestvuje ni u kakvom ratu.²³² Jednostavno, vojnici te brigade pitali su se ko to koga laže, zato su i počeli napuštati brigadu.

Po međunarodnom pravu sve činjenice govore da je na Bosnu i Hercegovinu izvršena agresija i sa istoka i sa zapada.

Poslije II svjetskog rata mnoge države svijeta javno su se odrekle rata kao metode rješavanja sporova u međunarodnim odnosima. Veoma bitno je da je to učinila i SFRJ. U Ustavu SFRJ iz 1974., stoji: "U međunarodnim

230 Mustafa Bisić, *RATNI ZLOČINI I GENOCID*, Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo, Sarajevo, 1999., str. 70-80.

231 Presuda protiv Duška Tadića, od strane Međunarodnog krivičnog suda u Hagu, br. IT-94-1-A od 15. jula 1999., str. 31 (FN-103) i 58 (FN-183); Mustafa Bisić, nav. djelo, str. 259.

232 Naučni skup "Ratovi u Jugoslaviji 1991.-1995." održan u decembru 2001., Beograd; *Oslobođenje*, 17. novembar 2001., Sarajevo, str. 4.

odnosima SFRJ se pridržava načela Povelje OUN-a, ispunjava svoje međunarodne obaveze i aktivno učestvuje u djelatnosti međunarodnih organizacija kojima pripada”.²³³

U istom tekstu se dalje ističe da se SFRJ zalaže za odbacivanje upotrebe sile ili prijetnje silom u međunarodnim odnosima i za ostvarivanje opšteg i potpunog razoružanja. Interesantno je da su Srbija i Crna Gora nastavili život u krnjoj Jugoslaviji na temeljima SFRJ, ali preuzimajući od SFRJ samo ono što njima odgovara.

Zakonom o narodnoj odbrani SFRJ iz 1974. uređeno je da: ”SFRJ dosljedno sprovodi politiku mira, protiv je rata, agresije i agresivnih pritisaka bilo koje vrste u međunarodnim odnosima.”²³⁴ U novije vrijeme Generalna skupština OUN-a je 14. decembra 1974. usvojila Rezoluciju, broj 3314, s ciljem da posluži Vijeću sigurnosti OUN-a radi preduzimanja mjera u slučaju povrede mira. Međutim, sve je ipak bilo uzalud, to nije pomoglo sjeveroistočnoj Bosni, odnosno Bosni i Hercegovini.

Do agresije na BiH Srbija i Crna Gora su pokušale uništiti državu BiH poričući njenu državnost i pravo bošnjačko-muslimanskog naroda na tu državu, tako da bi se BiH dovela u stanje koje joj onemogućava dalji pravni opstanak. Zatim su to činili i putem specijalnog rata u formi psihološko-propagandnih djestava, pljačke imovine, pljačke novca, finansijskih blokada, oduzimanja naoružanja i vojne opreme TO i dr. Sve je to bio dio instrumentarija za lakšu i bržu realizaciju postavljenih ciljeva oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu. Napadi JNA na hercegovačko selo Ravno 18. septembra 1991., zatim 2. marta 1992. događaji u Sarajevu, dan kasnije napad na Bosanski Brod, 4. aprila 1992. napad na Bijeljину, zatim Janju, napad i granatiranje Sarajeva i drugih mjesta diljem BiH svakako su bili u funkciji toga.²³⁵

Uvidjevši šta se dešava u tadašnjoj Jugoslaviji, sredinom 1991., Dobrica Ćosić, Borisav Jović, Veljko Kadijević i Slobodan Milošević pokušavaju

233 *Ustav SFRJ*, Prosvjeta, Beograd, 1974., Odjeljak 7.

234 *Zakon o NO SFRJ*, Prosvjeta, Beograd, 1974.

235 .: *STRUČNI LEKSIKON*, str. 71.

konceptijski i vojno osmisliti planove za agresiju. **Prvu mapu** crta Dobrica Ćosić 11. septembra 1990. u kojoj je Srbija sve do linije Šibenik, uključujući Liku, Bosansku Krajinu, pa onda Savom do Bijeljine. **Drugu mapu** crtaju Milošević i Jović 5. jula 1991. pokome Srbija ide do linije Karlovac, Plitvice, Baranja, Osijek, Vinkovci (istok), Neretva (jug), (mapa je crtana nakon agresije na Sloveniju). **Treća mapa** Veljka Kadijevića od 11. jula 1991. predstavlja dvije varijante buduće (nove) jugoslovenske državne zajednice. Prva je obuhvatala Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Makedoniju i Srbe van Srbije, a druga, Srbiju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Srbe van Srbije²³⁶

Savezni sekretar za NO već tada je bio u potpunosti u funkciji srpske nacionalističke politike, i znao je da JNA ima ratne planove o upotrebi "S-1" i "S-2". Međutim, ti planovi su bili isključivo namijenjeni za odbranu od spoljašnjeg istočnog ili zapadnog potencijalnog agresora.

Zato se i pristupilo izradi novih vojnih ratnih planova. Vojni plan RAM²³⁷ je vojni okvir velikosrpskih političkih težnji za realizaciju historijskog zadatka stvaranja "Velike Srbije" kao vjekovne težnje srpstva. Plan je imao nekoliko programiranih faza i etapa koje je trebalo realizovati. Te faze su predstavljene kroz njegove potplanove, kao što su "Tepih", "Drina"²³⁸, "Bedem"²³⁹. U jednom od izvještaja komandanta 2. vojne oblasti, od 19. marta 1992., iz Sarajeva stoji da su jedinice 2. vojne oblasti spremne da postupe po planu RAM.²⁴⁰

Plan RAM je vojna operacionalizacija velikosrpskih interesnih težnji iz "Memoranduma" SANU. Da bi se plan RAM realizovao potrebno je BiH politički i vojno poraziti u čemu je SDS BiH, odnosno "peta kolona" ili "kolaboracionisti" bosanskih Srba, imala jednu od ključnih uloga. Taj tajni vojni plan RAM otkriven je 25. maja 1991. o kome je Munir Alibabić

236 Zičro Suljević, nav. djelo, str. 18 i 19; Ilija T. Radaković, nav. djelo, str. 46.

237 Munir Alibabić Munja, nav. djelo, str. 38 i 39; Dževad Pašić, *ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA*, Bosnia ARS, Tuzla, 1996., str. 161; Smail Ćekić, nav. djelo, str. 29.

238 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 161.

239 Ilija T. Radaković, nav. djelo, str. 56.

240 Arhiv ARBiH – VF BiH broj: 31-2-03-302-7/27-2.

Munja brifirao tadašnjeg predsjednika Aliju Izetbegovića, zatim Rusmira Mahmutćehajića, kao i ministra Delimustafića. Međutim, u javnost je nešto kasnije informaciju plasirao Stjepan Kljuić, pod izgovorom da je čuo nešto od oficira JNA koji je napuštaju. Četiri mjeseca kasnije, tačnije 18. septembra 1991., Ante Marković u Beogradu javno progovara o planu RAM. To što je Munir Alibabić pisao u svojoj knjizi "Bosna u kandžama KOS-a" o Anti Markoviću, to je i on lično potvrdio u svom svjedočenju protiv Slobodana Miloševića u Den Hagu 23. oktobra 2003., kako je prvi progovorio u Beogradu o Miloševićevom planu RAM. Tada je saslušan i telefonski razgovor Miloševića i Karadžića u kome Milošević govori Karadžiću oko plana RAM i da će generalu Uzelcu u Banjaluku dostaviti helikopterima i ljude i sredstva iz Beograda. On predstavlja plan ukupnih oružanih djestava na prostoru bivše Jugoslavije i okupaciju BiH i većeg

Faksimil originala

dijela RH. Osnovna politička platforma tog plana bila je stvaranje države u kojoj će živjeti svi Srbi na prostoru bivše Jugoslavije.²⁴¹

241 Smail Čekić, *UZROCI, CILJEVI I RAZMJERE AGRESIJE NA BiH 91.-95.*, Vijeće kongresa bosansko-muslimanskih intelektualaca, Sarajevo, 1995., str. 14-17.

Država koja se trebala sastojati od sjeverne, južne, istočne i zapadne Srbije, trebala je nositi naziv "Velika Srbija" i protezati se do linije Karlobag, Karlovac, Virovitica, što je prikazano na sljedećoj šemi, a istu je objavio list srpskog četničkog pokreta u Beogradu 1. augusta 1990.

Planovi su imali nekoliko faza: **Prva faza** imala je za cilj izvršiti destrukciju i destabilizaciju legaliteta i legitimiteta novoformiranih organa vlasti u Bosni i Hercegovini i potpuno dezintegrirati društvenu, državnu strukturu BiH, itd. **Druga faza** imala je za cilj, ukoliko se ne ostvare želje i efekti iz prve faze programa, razoriti logiku i ideju multikulture i multinacionalne zajednice u Bosni i Hercegovini, plasirati stav i ubijediti srpski narod u nemogućnost zajedničkog života naroda u BiH. **Treća faza** imala je za cilj da se oružanim putem rascjepka bošnjački i hrvatski narod kako bi se moglo lakše njima manipulirati do konačnog uništenja i istrebljenja, sa paralelnim stvaranjem čiste srpske vlasti od najnižih do najviših organa vlasti u BiH. **Četvrta faza** imala je za cilj da se u slučaju slabijih rezultata prethodnih faza pređe u realizaciju završnog čina agresije na Bosnu i Hercegovinu, a to je primjena najbrutalnijih oblika agresije do konačne i pune okupacije BiH i proglašenja Bosne i Hercegovine jednom od jedinica buduće "Velike Srbije".

Tok agresije na Bosnu i Hercegovinu pokazuje da je agresor uspio, u velikom dijelu, realizovati prethodne tri faze. Međutim, zahvaljujući braniocima BiH (PL, TO, Armija RBiH i dr.)²⁴² agresor nije uspio realizovati završnu fazu. Neuspjehom realizacije plana RAM na prostoru Hrvatske, jedan od potplanova "Drina" se u najvećem dijelu odnosio na prostor Bosne i Hercegovine, dok se potplan "Tepih" isključivo odnosio na prostor sjeveroistočne Bosne.

General Nedjeljko Bošković, šef KOS-a JNA nakon penzionisanja generala Aleksandra (Ace) Vasiljevića, maja 1992. u feljtonu lista *Dnevni avaz* od 18. oktobra 1996. piše: "Plan RAM je donijet prije nego što sam reaktiviran. Ne znam detalje, pošto je bilo četiri-pet planova za Bosnu...", a zatim u *Dnevnom avazu* od 23. oktobra 1996. ističe da je jedan od njih bio i plan BEDEM. RAM, dakle, nije bio jedini plan okupacije i uništenja Bosne i Hercegovine. Zatim ističe da je znao da je plan RAM sadržavao

242 .: *STRUČNI LEKSIKON*, str. 73, 166 i 208.

elemente stvaranja srpske države u Bosni i Hercegovini i povezivanje sa Krajinom u Republici Hrvatskoj.

Potplan "Drina" podrazumijevao je rat na dva fronta i to sjeverno na bosanskom i južno na hercegovačkom frontu. Na sjevernom frontu po planu je trebalo zauzeti, prvenstveno, Bosanski Brod, Odžak, Bosanski Šamac, Gradačac, Brčko, Doboj, Srebrenik, kao i cijeli prostor Semberije, itd., i tako u početnom dijelu stvoriti sjeverni koridor prema srpskoj krajini (Banja Luka). Južni hercegovački front podrazumijevao je spajanje Gornjeg Podrinja od Rudog i Čajniča, preko Goražda i Foče do Mostara, u sadjejstvu sa snagama iz Kninske krajine s ciljem obezbjeđenja i izlaska na Jadransko more. U kontekstu naprijed iznesenog, a što prozilazi iz potplana "Tepih" na prostoru sjeveroistočne Bosne agresor je imao za cilj napadom 12. i 37. korpusa iz Novog Sada i Titovog Užica pravcem Bijeljina-Brčko-Modriča okupirati prostor i gradove na tom pravcu, zatim pomoćnim pravcima Zvornik-Kalesija-Živinice, kao i Bratunac-Vlasenica-Kladanj, u sadjejstvu sa snagama JNA u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne, kao i sa snagama bosanskih Srba "kolaboracionistima" iz rejona Doboja, planine Ozren, iz kasarni aerodrom Dubrave, Tuzla, Brčko i drugih mjesta ispresijecati teritoriju sjeveroistočne Bosne, fizički odsjeći sjeveroistočnu Bosnu od ostalog dijela teritorije BiH, svo nesrpsko stanovništvo opkoliti i skoncentrisati na prostor Živinica, Banovića, Lukavca, Gračanice i dijela općine Tuzla, kako je to i prikazano na šemi. U jednom od svojih izvještaja komandant 2. vojne oblasti iz Sarajeva izvještava Generalštab OS SFRJ u Beogradu da je spreman za realizaciju vojnog potplana "Tepih".²⁴³

Sjevernim glavnim pravcem napada agresor je imao za cilj okupirati gradove i prostor kako je naprijed rečeno, dok je pomoćnim pravcem Zvornik - Živinice imao za cilj okupirati Zvornik, Kalesiju i spojiti se sa snagama JNA na aerodromu Dubrave u Živinicama i u kasarni "Husinska buna" u Tuzli uz pomoć snaga SDS-a iz općine Šekovići. Napad na drugom pomoćnom pravcu imao je za cilj okupirati općine: Bratunac, Srebrenicu i Vlasenicu i što prije se spojiti sa snagama JNA iz rejona planine Ozren na prevoju iznad Kladnja.²⁴⁴ Dio snaga na Ozrenu imao je zadatak da djeluje

243 Arhiv ARBiH - VFBiH broj: 31-2-03-302-7/27-2.

244 Ilija T. Radaković, nav. djelo, str. 141- 143.

zajedno sa agresorskim snagama iz Doboja prema Gračanici, Gradačcu i Modriči i time sadjejtstvuje agresorskim snagama na glavnom pravcu napada. Nakon djelimično izvršenog zadatka i okupacije teritorije i gradova na pomenutim pravcima, agresor bi postavio određene snage na padinama Majevice, zatim na sjeveroistočnim padinama Ozrena, kao i na južnim padinama Trebave i time zaokružio opkoljavanje enklave sa nesrpskim stanovništvom. Te snage držale bi enklavu u totalnoj blokadi i izolaciji do njenog konačnog iseljenja, raseljenja, uništenja ili fizičkog nestanka.²⁴⁵ Kako se približavalo vrijeme početka agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH), agresorske snage su se sve intenzivnije pripremale, a posebno 12. i 37. korpus JNA (VJ) zajedno sa raznim dobrovoljačkim jedinicama na desnoj obali rijeke Drine, u kolaboraciji sa jedinicama bosanskih Srba na prostoru sjeveroistočne Bosne (BiH).

Prvi ozbiljni napad agresora uslijedio je 1. aprila 1992. na Bijeljini.²⁴⁶ Naime, snage 12. novosadskog i 17. tuzlanskog korpusa JNA su u drugoj polovini marta 1992. zauzele početne pozicije za napad sa obje strane rijeke Drine, na široj kružnoj osnovici oko Bijeljine i Janje. Dobrovoljačke jedinice iz Srbije i jedinice SDS-a sa lokalnog područja blagovremeno su se infiltrirale u gradove Bijeljini i Janju krajem marta 1992. Glavni dio posla u napadu na Bijeljini uradile su upravo dobrovoljačke jedinice iz Srbije i Crne Gore sa snagama bosanskih Srba, pod jedinstvenom komandom JNA, dok su jedinice 12. i 17. korpusa, u najvećem dijelu, imale zadatak držati grad u blokadi i davati vatrenu podršku.

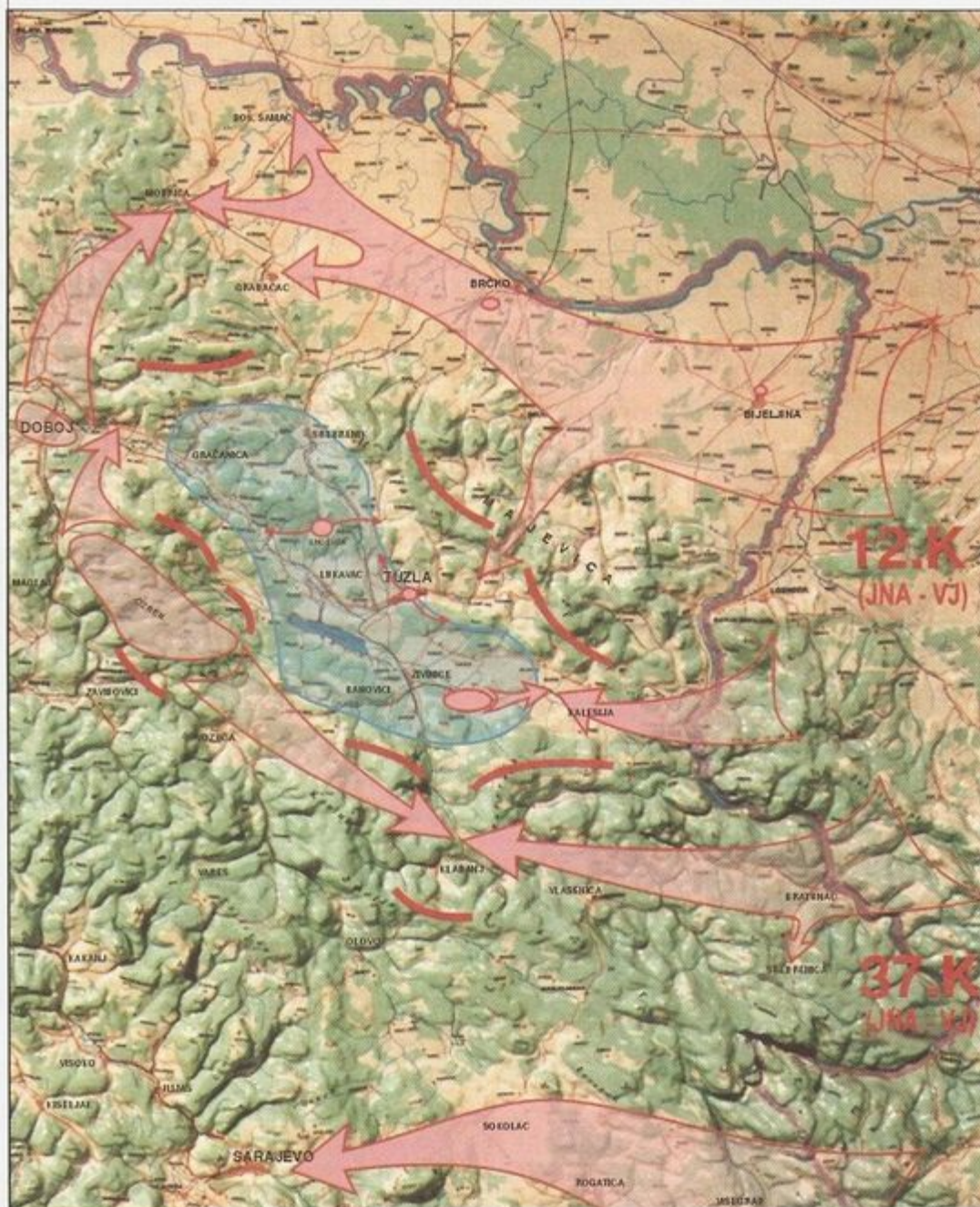
Dobrovoljačke jedinice, predvođene Željkom Ražnatovićem Arkanom, Ljubišom Savićem Mauzerom i drugim,²⁴⁷ imale su zadatak da uđu u grad i da grad pretvore u etnički čist srpski grad, po scenariju: protjerati, pobiti i uništiti sve što je nesrpsko. To je u najvećem procentu i urađeno. Napad na Bijeljini počeo je faktički 31. marta 1992. u 20:20 sati napadom na

245 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 161.

246 Ilija T. Radaković, nav. djelo, str. 141-143; Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima. Općinska komisija Živinice, *ZLOČINCI I ŽRTVE*, Grafocoop, Tuzla 1995., str. 103.

247 Smail Čekić, nav. djelo, str. 201, 221.

AGRESIJA NA BIH I NJENO IZVOĐENJE NA PROSTORU S/I BOSNE
PLAN "TEPIH" KAO DIO OPŠTEG PLANA "DRINA" I "RAM"

LEGENDA

SNAGE AGRESORA

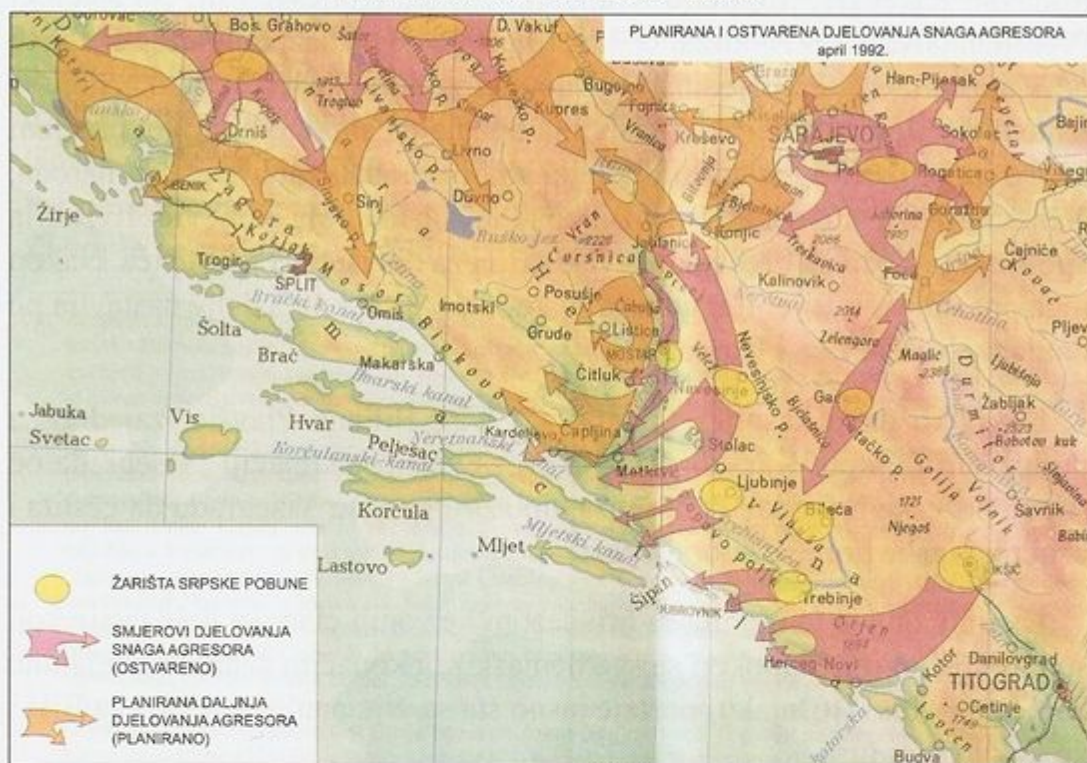

PREDVIDENI GETO ZA NESRPSKO STANOVNIŠTVO

Bošnjake prolaznike od strane samozvanih četnika vojvode M. Blagojevića i Z. Ljubinkovića kojima se pridružila i grupa Arkanovih zlikovaca.²⁴⁸

Naredni dan, 1. aprila 1992. jedinice JNA otpočinju napad na Bijeljinu, gdje su u toku dana arkanovci ("tigrovi") i mauzerovci, zajedno sa formacijama SDS-a, zauzeli dijelove predgrađa sa istovremenim manjim borbama u centralnom dijelu grada pri zauzimanju autobuske stanice. Dva dana kasnije, 3. aprila, u jednoj od bijeljinskih džamija Bošnjaci su u manjem broju obavljali džuma-namaz. Pri izlasku iz džamije grupa arkanovaca se uspjela približiti i pucati na Bošnjake. Ubijena su dva vjernika, a ostali su prisiljeni na povratak u džamiju, da bi poslije toga bile bačene bombe u džamiju i time nastale puno veće žrtve. Tokom 1., 2. i 3. aprila snage agresora su pokušavale okupirati što veći dio grada, slomiti otpor Patriotske lige Bijeljine - branilaca Bijeljine i time okupirati Bijeljinu.

HERCEGOVAČKI DIO PLANA "DRINA"

248 Muriz Ibrahimović, *IZVJEŠTAJ O PL BIJELJINA*, Sarajevo, 2000., str. 6; Arhiv ARBiH – VF BiH broj: 31-2-03-302-7/2018.

Nakon četverodnevne borbe, 4. aprila 1992. na prvi dan Bajrama, najvećeg vjerskog praznika Bošnjaka-Muslimana, pod pritiskom snaga agresora komandant Štaba PL-a Bijeljina, uz koordinaciju sa komandantom Regionalnog štaba PL-a iz Tuzle pristupio je izvlačenju i evakuaciji boraca i civilnog stanovništva. Poslije su snage agresora transparentno ušle u Bijeljina i pristupile izvođenju krvavog pira nad nesrpskim civilnim stanovništvom Bijeljine, stanovništvom koje nije moglo objektivno izbjeći iz grada. Nakon krvavog pira uslijedio je dolazak ekipe u ime Predsjedništva BiH (Biljana Plavšić, Fikret Abdić, Jerko Doko, Miodrag Simović i general Dobrašin Prašćević), kako bi se navodno uvjerali u ono što oni, a ni veliki dio građana Bosne i Hercegovine nije vjerovao i kako bi zaustavili rat, deklarativno. Nisu vjerovali da se dogodio takav zločin nad civilnim stanovništvom u Bijeljini. Vođa te delegacije Biljana Plavšić nakon svega ljubi se sa Željkom Ražnatovićem Arkanom, iz čega se, sa današnje vremenske distance, izvlači zaključak da je za sve znala koliko i Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, Nikola Koljević i dr. Na sjednici Predsjedništva SRBiH održanoj 4. aprila 1992., a na bazi odluka sa sjednice od 3. aprila 1992., Predsjedništvo je donijelo zaključke u šest tačaka, gdje se između ostalog nalaže rukovodstvima općina da shodno njihovoj procjeni izvrše mobilizaciju. Protiv tih odluka su bili predstavnici srpskog naroda, članovi Predsjedništva SRBiH, Biljana Plavšić i Nikola Koljević. To je bila i posljednja sjednica Predsjedništva SRBiH za Plavšićku i Koljevića. Nakon toga ona odlazi u Bijeljina gdje se susreće sa Arkanom, a dalje nastavlja po uputama Miloševića i Karadžića.

Nekoliko dana kasnije, 17. aprila 1992., Biljana Plavšić, zajedno sa princezom Lindom Karađorđević, a po završenoj okupaciji Višegrada od strane požeške brigade 37. korpusa, dolazi u posjetu Višegradu da čestita i osokoli srpske borbe oslobodioce.²⁴⁹

Uistinu, ona je to uradila sa princezom bez onih članova delegacije koji su bili u Bijeljini. Napokon se sve demaskira i konačno svakom građaninu BiH, a posebno Bošnjaku, postaje jasno šta su čije namjere u vezi sa BiH i ko kakvu igru igra.

249 Ilija T. Radaković, nav. djelo, str. 142.

Gledajući sa vremenske distance, nesporna je i činjenica da je Arkan bio desna prljava ruka Slobodana Miloševića. Arkan je bio državljanin Srbije, kao i svi pripadnici njegove jedinice "Tigrovi".²⁵⁰

Hrvoje Šarinić, govoreći o svom prvom sastanku sa Slobodanom Miloševićem u Beogradu 12. novembra 1993. navodi da mu je na pitanje o ulozi Željka Ražnatovića Arkana u ratu u Hrvatskoj, Milošević uz osmijeh odgovorio: "Pa i ja moram imati nekoga ko će za mene obaviti dio posla."²⁵¹ Arkan je istu takvu ulogu imao i u Bosni i Hercegovini (Bijeljina, Janja, Zvornik, Bosanski Novi, Brčko, itd).

Teško da bi neko mogao povjerovati da Milošević nije znao, a niti se petljao u zbivanja u Bosni i Hercegovini.

Kolom Dojl (Colom Doyle), pukovnik iz Irske koji je 1991./92. bio šef posmatračke misije EZ i posebni izaslanik EZ, posrednik lorda Karingtona za SFRJ, 26. augusta 2003. kaže da mu je Karadžić krajem februara 1992. na jednom od sastanaka rekao da ako Bosna i Hercegovina postane nezavisna da će biti rat, kao da je Karadžić smio i pomisliti, a kamoli ući u ovakav rat bez obilate pomoći Slobodana Miloševića (Srbije i Crne Gore). "Odmah po proglašavanju rezultata referenduma, Srbi su blokirali Sarajevo barikadama, što je očigledno bilo planirano"-rekao je Doyle. Zatim je rekao da mu je Biljana Plavšić početkom maja 1992. na Palama

250 *Slobodna Bosna*, br. 187, 15. juni, Sarajevo, 2000., str. 38.

Branko Mamula koji je 1987. bio savezni sekretar za narodnu odbranu SFRJ kaže: "Sjećam se kada je tamo izvršeno masakriranje, komanda 17. korpusa kome je pripadala Bijeljina, Savo Janković, general, bio je taj koji je morao dovesti u red i Arkanovu i Šešeljevu vojsku.... Vojska Ratka Mladića koristila je logistiku JNA tokom rata u BiH."

Dana 22. aprila 2003., Arkanova sekretarica, kao zaštićeni svjedok B-129, u svjedočenju pred Haškim tribunalom protiv Slobodana Miloševića bivšeg predsjednika Srbije i SRJ, ističe da je Arkanova jedinica Srpska dobrovoljačka garda "Tigrovi" bila sastavljena od rezervnog sastava Državne bezbjednosti MUP-a Srbije i da "nigdje nisu išli bez odobrenja Frenkija Simatovića", jednog od šefova srpske tajne policije. Svjedočila je, također, o tome kako je državna bezbjednost Srbije finansirala, a Vojska Jugoslavije naoružavala i opremala "Tigrove" za operacije u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Opisala je kako je, novembra 1994., Arkan poslao četrdesetak "Tigrova" u Veliku Kladašu, gdje su zajedno sa Simatovićevim "Crvenim beretkama" pomagali snagama Fikreta Abdića u njihovom sukobu sa Armijom BiH. Godinu dana kasnije "Tigrovi" su učestvovali u "banjalučkoj operaciji" i izgubili 16 ljudi, nakon čega se, prema svjedokinji, govorilo da "Arkan nema vojnih sposobnosti da vodi ljude u borbu". U unakrsnom ispitivanju, Slobodan Milošević je odgovornost za sve akcije "Tigrova" u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini prebacio na "lokalne srpske vlasti" koje su ih pozivale u pomoć, tvrdeći da Državna bezbjednost Srbije nije s tim imala nikakve veze. "Tigrovi" su u Bijeljini, tvrdio je Milošević, bili na poziv Biljane Plavšić; u Veliku Kladašu ih je pozvala vlada "Autonomne pokrajine Zapadna Bosna" Fikreta Abdića; a u "banjalučkoj operaciji" su učestvovali na poziv vlasti Republike Srpske, koje su septembra 1995. bile izložene žestokoj ofanzivi muslimansko - hrvatskih snaga. Mada je B-129 svjedočila da je Državna bezbjednost Srbije isplatila Arkanu između 3 i 4 miliona njemačkih maraka za plate "Tigrova" angažovanih u "banjalučkoj operaciji", Milošević se branio tvrdnjom da Beograd nije s tim imao nikakve veze.

251 *Dnevni avaz*, 22. januar, Sarajevo, 2004., str. 20.

rekla da Srbima treba pripasti 70-75% teritorije BiH i da za taj cilj vrijedi žrtvovati tri miliona ljudi. Napadom na Bijeljini Milošević i Karadžić su željeli poslati posljednje upozorenje bosanskohercegovačkim vlastima da odustanu od međunarodnog priznanja i nezavisnosti, jer bi u protivnom cijela Bosna i Hercegovina doživjela sudbinu Bijeljine, što se kasnije i obistinilo u Zvorniku, Bratuncu, Višegradu, Brčkom, itd.

Shodno definiciji agresije, prisustvo ove i drugih jedinica i njihove borbene aktivnosti, potvrđuju činjenicu da se radi o klasičnoj agresiji iz Srbije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH). Za razliku od Bijeljine kojoj je agresor postavio ultimatum za predaju naoružanja na šta, svakako, rukovodstvo Patriotske lige Bijeljine nije pristalo. Naredni dan poslije pada Bijeljine, 5. aprila 1992., rukovodstvo i branioци Janje, uvidjevši šta se desilo u Bijeljini, prihvatili su ultimatum Željka Ražnatovića Arkana,²⁵² iako je napad na Janju bio pripremljen kao i za Bijeljini. Taj isti dan bila je predata veća količina naoružanja i municije, a zatim sljedeći dan i drugi dio od strane branilaca Janje.

Činjenica je i to da je dio političkog rukovodstva SDA u Janji pao pod uticaj agresorske propagande. Janja je sa svojim bošnjačkim stanovništvom pretvorena u veliki logor. Manji dio branilaca Janje, pripadnika Patriotske lige, se uspio izvući iz grada.

Nakon okupacije Janje, stanovništvo koje je ostalo u Janji doživjelo je gotovo istu golgotu i sudbinu kao i bošnjačko stanovništvo u Bijeljini. Na dan okupacije Janje, 6. aprila 1992. Bosna i Hercegovina postaje suverena i međunarodno priznata država, što je, u stvari, bio znak agresoru da nastavi sa agresijom, jer nije imao više šta da čeka. Nastavkom agresije i poslije međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine kao suverene države, čin agresije je potvrđen i sa međunarodno-pravnog aspekta.

Na dan priznavanja BiH kao suverene i međunarodno priznate države, komandant dotadašnjeg Okružnog štaba TO Tuzla, pukovnik Milojković, sa gotovo cjelokupnim štabom, otišao je u pravcu Ugljevika, izuzev tri

252 *Svedok*, 28. mart, Banja Luka, 2000., str. 5.

Željko Ražnatović Arkan bio je komandant Srpske dobrovoljačke garde (SDG) "Tigrovi", formirane od rezervista DB MUP-a Srbije. Učestvovala je u napadu na Bijeljini, Janju, Zvornik, Brčko i mnoga druga mjesta u BiH i RH, tokom agresije. Likvidiran je 15. januara 2000. u Beogradu u hotelu "Interkontinental" u 17:05 sati.

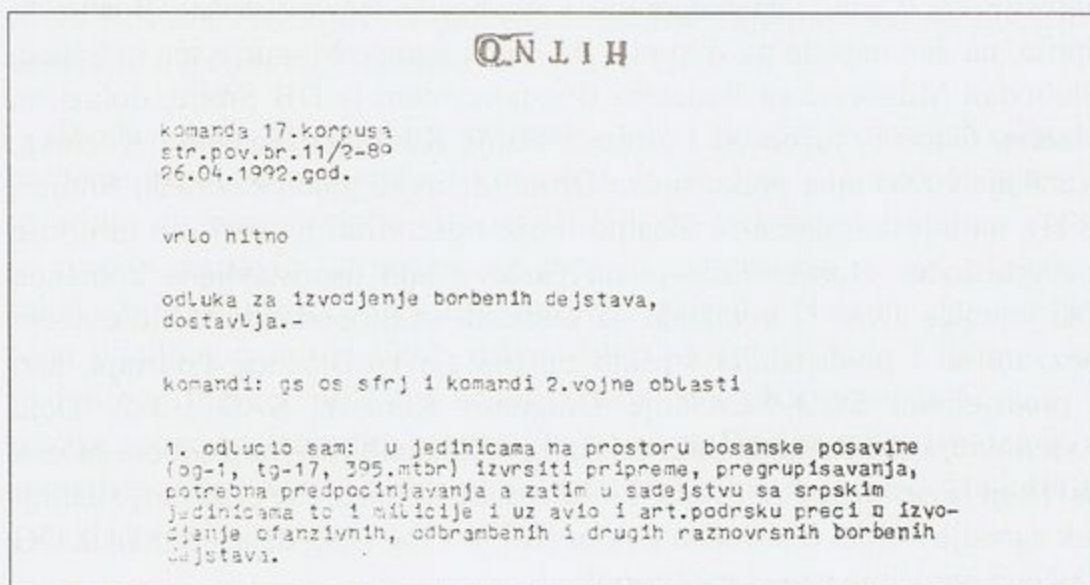
Bošnjaka koji su ostali u Tuzli u toj komandi (Kahrimanović, Kušljugić i Fišeković).

Nakon okupacije Bijeljine i Janje i priznavanja BiH, a u cilju nastavka agresije na Bosnu i Hercegovinu i okupacije sjeveroistočne Bosne, 8. aprila, na dan napada na Zvornik, po izjavi Šemse Muminovića iz Sapne, Slobodan Milošević sa Radetom Bogdanovićem iz DB Srbije, dolazi na planinu Gučevo, južno od Loznice i Banje Koviljače, nasuprot Kozluka, Karakaja i Zvornika preko rijeke Drine (državne granice između Srbije i BiH), na mjesto odakle se idealno može opservirati najveći dio teritorije sjeveroistočne Bosne. Tada je na Gučevu bila uspostavljena komanda OG jedinica JNA. U komandu na sastanak sa Slobodanom Miloševićem pozvani su i predsjednici srpskih općina sjeveroistočnog Podrinja, kao i predsjednici SAO Semberije Dragomir Kerović, SAO Birač, Đoja Arsenović, kao i Rajko Đukić, tadašnji predsjednik Izvršnog odbora SDS-a BiH koji je zastupao Radovana Karadžića. Sa ove pozicije planiran je daljnji tok agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH), a tog istog dana, komanda OG Gučevo otpočinje napad na Zvornik.

Agresor je odmah nakon okupacije Janje pristupio pregrupisanju snaga 12. korpusa JNA na liniju na desnoj obali rijeke Drine, nasuprot Zvornika, takođe i srpske dobrovoljačke jedinice koje su okupirale Bijeljину i Janju. To je, u isto vrijeme, bio signal bivšoj JNA i drugim oružanim formacijama iz Srbije za početak realizacije planova "Tepih" i "Drina".²⁵³ Tada otpočinje napad na sve prostore duž međudržavne granice u istočnoj Bosni. Time počinje i agresija na Bosnu i Hercegovinu. Aktiviraju se svi planovi agresije. Snage agresora koje dolaze iz Srbije, brojne dobrovoljačke jedinice, jedinice JNA (VJ) u sadjejtstvu sa snagama (jedinicama) srpskih bh. kolaboracionista na sjevernom pravcu napadaju Bijeljину, Janju, Brčko iz dubine Bosanski Šamac, Modriču, Derventu, s namjerom da okupiraju i Gradačac, Orašje i Odžak. Tako bi plan o okupaciji sjevernog dijela Bosne i Hercegovine bio ostvaren. Agresor napada svom žestinom diljem Bosne i Hercegovine, a istovremeno vodi pregovore pod pokroviteljstvom ambasadora Kutiljera (Jose Cutilleiro), "prihvatajući" potpuni prekid vatre koji je trebao stupiti na snagu 12. aprila 1992. u

²⁵³ Mehmed Žilić, *TUZLA OD IZBORA DO AGRESIJE*, Promocult, Sarajevo, 2001., str. 64, 65.

24:00 sata²⁵⁴. Ovo je bio prvi u nizu takvih sporazuma o prekidu vatre. Istinske rezultate dao je tek Dejtonski sporazum od 14. decembra 1995.

Faksimil dijela originala

Odluka komandanta 17. korpusa JNA za izvođenje borbenih dejstava
na sjevernom dijelu sjeveroistočne Bosne (BiH)²⁵⁵

Istovremeno sa djejtstvima na sjevernom pravcu, snage agresora napadaju i vrše okupaciju teritorije i gradova na lijevoj obali Drine: Zvornik, Bratunac, Srebrenicu, Višegrad, Foču, zatim gradove u dubini: Vlasenicu, Kalesiju itd, dok su Šekovići svakako bili jedan od gradova koji su kolaborirali sa agresorom. Ovim djejtstvima veći dio teritorije sjeveroistočne Bosne bi bio doveden u poluokruženje. Svakako da bi agresor nastavio sa okupacijom i djejtstvima sa fronta, prodiranjem u dubinu uz sadjejtstvo snaga iz dubine. Naime, za sadjejtstvo iz dubine tim snagama sa fronta bio je zadužen Mile Dubajić, potpukovnik, komandant 92.mtbr u Tuzli. Za raspored 92. TG (Taktičke grupe) izabran je objekat (planina) Ozren (šema-Odluka komandanta 92. TG za djejtstva).

254 Arhiv ARBiH – VF BiH (MO 30/I-1/1/1-10).

255 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/IX-3-24-1-19).

Faksimil originala

Odluka komandanta 92. TG za dještvo²⁵⁶
(imena gradova naknadno su istaknuta radi čitljivosti)

Taktička grupa TG-92 sa komandnim mjestom na Ozrenu, južno od Petrovog Sela, u sadjejstvu sa TG-4 koja je bila razmještena na aerodromu Dubrave istočno od Živinica, zajedničkim dještva trebale su izvršiti okupaciju preostalog dijela teritorije i gradova u dubini sjeveroistočne Bosne i tako sadjejstvovati snagama agresora koje su napadale sa fronta. TG-92 je trebala sadjejstvovati i TG-11, koja je dještvovala na lijevoj obali rijeke Bosne. TG-4 sa komandnim mjestom u Jeginovom lugu aerodrom Dubrave, čija je okosnica bila ranija 4. oklopna brigada iz Jastrebarskog, kako je već rečeno u ovoj knjizi, i druge jedinice, trebala je u sadjejstvu sa Odredom JNA Konjuh okupirati Živinice, a zatim produžiti dještva preko Husina i Šićkog Broda prema Lukavcu i Srebreniku sadjejstvujući 2. i 3. motorizovanim bataljonom 92. motorizovane brigade u okupaciji Lukavca, Puračića, Poljica itd, a sa Odredom JNA Ratiš u okupaciji Srebrenika.

256 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VII/4/106/1-2).

Prvi Odred JNA Krivaja sa jedinicama Željava i Lozna bio je zadužen za Banoviće, plato Orahovice, Trestenice itd. Odred JNA Kraljica sa 1. motorizovanim bataljonom, Odredom Spletena i četom Lohinja trebao je okupirati Gračanicu.²⁵⁷ Drugi odred JNA Krivaja i 5. motorizovani bataljon, dijelom u sadjeistvu sa Odredom JNA Bočinja, trebali su okupirati Zavidoviće, dok je Odred Bočinja trebao sadjeistvovati i 3. bataljonu 19. partizanske brigade u okupaciji Maglaja, a 3. bataljon 19. partizanske brigade. Odredu JNA Preslica u napadu na Doboj. Sva ova djeistva trebala je podržati artiljerija koja je bila razmještena u rejonima Donja Bukovica, Milino Selo, Sočkovac, Bosansko Petrovo Selo i drugim rejonima. TG-92 gotovo sva planirana djeistva je pokrenula, međutim u konačnom ni jedan grad nisu okupirali, osim šireg rejona Ozrena. TG-4 iz rejona Dubrave, koliko je poznato, nije ni pokušala ostvariti cilj jer je krajem marta 1992. većinu tenkova izvukla u pravcu Šekovića. Razlozi neostvarenja ovog plana TG-92 i TG-4 su svakako mnogobrojni, međutim, jedan od njih je svakako postojanje i djelovanje Patriotske lige sjeveroistočne Bosne, odnosno Patriotske lige u tim gradovima kojima je bila namijenjena sudbina Bijeljine, Zvornika itd.

Shodno iznijetom veoma je indikativno da Tuzla nije bila uključena niti u jedan plan, kako u planove agresora sa fronta, tako ni u planove snaga agresora TG-92 i TG-4 po dubini koje su trebale ostvariti i realizovati odluku plana "DRINA".²⁵⁸ Da li je to puka slučajnost ili je agresor Tuzlu ostavio kao posljednju sa kojom bi se obračunao odnosno koju bi okupirao, ili je sasvim nešto drugo, npr. dogovorno ratovanje i slično, ostaje budućem vremenu da to utvrdi.

Dobrovoljačka jedinica iz Srbije na čelu sa Arkanom prebačena je u Mali Zvornik (Srbija). Po istom scenariju kao i u slučaju Bijeljine, otpočinje napad na Zvornik u srijedu 8. aprila 1992. čime otpočinje i agresija na sjeveroistočnu Bosnu, odnosno BiH. Snage 17. i 12. korpusa su držale grad u blokadi i pod jakom minobacačkom, artiljerijskom, tenkovskom i avio-vatrom, dok su snage raznih srpskih dobrovoljačkih jedinica iz Srbije i lokalnih formacija SDS-a ulazile u grad Zvornik i izvodile krvavi pir nad civilnim stanovništvom, kao i u prethodna dva grada.

²⁵⁷ Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 68 i 69.

²⁵⁸ Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VII/4/106/1-2).

Svjedok B-1524 kaže da je pri napadu na Zvornik uhvaćen od srpskih snaga na ulici u Zvorniku i odveden preko Drine (međudržavne granice) u Mali Zvornik u Srbiju, i pri zadržavanju u Malom Zvorniku vidio je i čuo kako jedna minobacačka baterija sa Visa iznad Malog Zvornika gađa preko Drine po Zvorniku. Pored toga, ističe da je mnogo projektila letilo preko njih na Zvornik, a artiljerci su snabdjevani iz skladišta u Malom Zvorniku.

Grupisanje snaga i sredstava JNA na desnoj obali rijeke Drine duž Podrinja je bilo sasvim normalno, krajem 1991. i početkom 1992. JNA vrši lociranje teškog oruđa između ostalog i na lokalitetima opštine Ljubovija, sa okrenutim cijevima ka naseljima oko Bratunca i samom gradu Bratuncu. Tačnije, na lokalitetu gdje se nalazilo skladište preduzeća "Ingram" u reonu Krš, postavljene su dvije haubice, na ograncima planine Nemić na lokalitetu Markovići postavljeni su topovi sa okrenutim cijevima ka naseljima s druge strane Drine, itd.²⁵⁹

U toku napada na Kula Grad-Zvornik, a u cilju intenziviranja napada, agresor je 13. aprila 1992. predislocirao tenkovsku brigadu iz rejona Bijeljine u rejon Čelopeka i Karakaja u blizini Zvornika.²⁶⁰ Još sredinom marta 1992. komanda 17. korpusa iz Tuzle predislocirala je 10 do 15 tenkova u Zvornik iz oklopne brigade iz Jastrebarskog koja je početkom januara 1992. stigla na aerodrom Dubrave. Ti tenkovi su zaposjeli ključne pozicije na hidroelektrani, mostovima na rijeci Drini i drugim ključnim tačkama i tako su poslužili kao mostobran za prelazak agresorskih snaga iz Srbije preko Drine u napad na Zvornik, Bratunac, Srebrenicu, Vlasenicu, a kasnije i na Kalesiju.

Nekoliko dana prije toga uslijedilo je odvajanje srpske općine Zvornik, kao i srpske policije od policije općine Zvornik. Iako su prije toga okupirani Bijeljina i Janja, to kod većeg broja Zvorničana nije izazvalo potrebu za poduzimanje priprema za odbranu, a posebno od strane načelnika Općine i

259 Nijaz Mašić, *ISTINA O BRATUNCU*, opština Bratunac, Tuzla, 1996., str. 22; Štefan Miller (Stephan Muller), *IZVRŠENJE AGRESIJE I MASOVNOG PROGONA U ZVORNIKU u GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1992.-1995.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1997., str.132-141

260 Smail Čekić, nav. djelo, str. 236 i 237.

policije Zvornika. Iako su obaviješteni o skoroj mogućnosti napada agresora na Zvornik od rukovodstva Patriotske lige Regije Tuzla i upozoravani na potrebu preduzimanja određenih mjera iz domena odbrane, ipak se sve svelo na Patriotsku ligu grada Zvornika i dio PL-a iz centralnog dijela Regije Tuzla, odnosno sjeveroistočne Bosne. Većina građana Zvornika je bila uvjerena da je sljedeći grad Brčko, čak su se pitali "a, zašto bi to bio Zvornik...?"²⁶¹

Glavni indikator za napad agresora na Zvornik za mnoge njegove građane bila je činjenica da su već 6. aprila 1992. vratili đачki autobus sa barikade u Karakaju i Meterizama²⁶². Istovremeno su po cijelom Zvorniku raspoređivani snajperisti i grupe za dještvo iznutra. U nedjelju su građani vidjeli da se srpsko stanovništvo ne vraća u Zvornik iz Srbije gdje su masovno otišli preko vikenda. Agresija na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) normativno-pravno počinje napadom na Zvornik, zbog toga što je BiH upravo 6. i 7. aprila 1992. priznata kao suverena i međunarodno priznata država a samo dan kasnije, 8. aprila, počinje napad na Zvornik. Napad na Zvornik počeo je jakom artiljerijskom, tenkovskom vatrenom pripremom napada sa vatrenih položaja iz Malog Zvornika (iz Srbije) sa desne obale rijeke Drine (državne granice), po gradu, što potvrđuje čin agresije na BiH, shodno njenoj definiciji. Prva dva dana napada na Zvornik borbe su se vodile na prilazima gradu, a manje borbe u samom gradu, da bi se ubrzo borbe prenijele i u sam grad uz istovremenu i kontinuiranu jaku posrednu i neposrednu artiljerijsku i tenkovsku vatrenu podršku agresorskih snaga. Agresor sa pješadijskim snagama preduzima napad na tri pravca i to: Mali Zvornik-Karakaj-Bukovik duž komunikacije ka Kalesiji, zatim Mali Zvornik-Vidakova Njiva, i Mali Zvornik-grad Zvornik-Kula Grad.²⁶³

Već drugi dan agresije slomljen je otpor branilaca u gradu. Pripadnici Patriotske lige, branioci grada se izvlače na Kula Grad, a već 10. aprila 1992. agresor vrši pregrupisavanje snaga i pripremu za napad na Kula Grad. Ovdje su se već mnogo bolje organizovale i pripremile snage branilaca za odbranu.

261 Mirzet Hamzić, *ZVORNIK OD IZBORA DO DEJTONA*, Glas Drine, Tuzla, 1998., str. 202.

262 Isto, str. 203.

263 Izjava Samira Ništovića data autoru, Tuzla, oktobar 2003.; Arhiv ARBiH - VF BiH, broj: 31-203-302-7/20-16, str. 3.

Prvi ozbiljan napad agresora na Kula Grad bio je 11. aprila 1992. kada je agresor doživio potpuni neuspjeh sa žrtvama u vlastitim redovima. U narednih nekoliko dana, uz intenzivnu artiljerijsku i tenkovsku vatru po Kula Gradu, sa navedenih položaja iz Srbije, agresor je otpočeo sa korigovanjem svojih prvobitnih namjera. Naime, on je u tim danima pokušavao sa manjim grupama specijalaca da se ubaci u raspored branilaca Kule Grada. Međutim, svi ti pokušaji su završeni neuspjehom. Nešto kasnije, 15. aprila, pri pokušaju ubacivanja jedne takve diverzantske grupe u redove branilaca, grupa je u najvećem dijelu uništena, na čelu sa njenim komandantom Rambom.²⁶⁴

Poslije tog neuspjeha na Kula Gradu, kao i pogibije Ramba, Željko Ražnatović Arkan sa svojom jedinicom odlazi iz Zvornika, a na njegovo mjesto dolazi formacija šešeljevaca "Beli orlovi". Rastanak sa arkanovcima platilo je životima na stotine Bošnjaka u fabričkoj hali "ALHOS" i "Standard" koje su postale ljudske kasapnice.²⁶⁵

Otkrivena masovna grobnica Bošnjaka na Crnom Vrhju kod Zvornika samo je jedna u nizu dosada otkrivenih grobnica na području Zvornika, na kojoj je otkopavanje počelo 28. jula 2003. i do 3. oktobra 2003. ekshumirano 620 vreća sa posmrtnim ostacima, od čega je između 550 i 580 kompletnih tijela. Ekshumirano je i 12 tijela djece koja su mlađa od 12 godina, te najmanje 20 ženskih tijela.²⁶⁶

Vučković Vojin navodi da je bio na sastanku u Malom Zvorniku sa Markom Pavlovićem, Branom Grujićem i Željkom Ražnatovićem-Arkanom 7. aprila 1992. kada je dogovaran napad na Zvornik, kada ga postavljaju za komandanta svih dobrovoljaca. Napominje da je tada bilo dobrovoljačkih jedinica iz preko 15 političkih stranaka iz Srbije i Crne Gore na prostoru Semberije i sjeveroistočne Bosne, da bi kako on kaže,

²⁶⁴ Mirzet Hamzić, nav. djelo, str. 208.

Igor Okijenović, zvani Rambo, bio je pripadnik oružane formacije Željka Ražnatovića Arkana, Srpska dobrovoljačka garda (SDG) "Tigrovi". Imenovan je rođen u Srbiji (SRJ), njen je državljanin. U napadu Srpske dobrovoljačke garde na grad Zvornik 8. aprila 1992. bio je u komandi te jedinice kao zamjenik Arkana, komandanta te jedinice. U jednom od napada na stari dio grada Zvornika (Kula Grad) pri pokušaju da uvede diverzantsku grupu u raspored branilaca grada, 15. aprila 1992. poginuo je. Rambo je bio Arkanov zet. Nakon završetka agresije na BiH, 1996. srpska općinska vlast Zvornika podigla je kapelu na mjestu njegove pogibije (Kula Grad) kao spomen-obilježje.

²⁶⁵ Mirzet Hamzić, nav. djelo, str. 208, 209.

²⁶⁶ *Dnevni avaz*, 3. oktobar, Sarajevo, 2003., str. 16.

”očuvali srpski živalj i njegova ognjišta”. U toj izjavi dalje stoji da je ubrzo 27 dobrovoljaca morao vratiti-protjerati, da ne bi postali ”divlja horda”, kako on kaže. Zatim navodi da je 23. aprila 1992. iz Zvornika Arkan povukao svoju jedinicu i vratio je u svoju bazu u Bijeljini, a pri odlasku iz Zvornika za sobom su ostavili pustoš. Na dan odlaska arkanovaca u Zvornik dolazi komandant 72. padobranske brigade VJ (Mićo Stupar zvan Buraz), gdje su zajedničkim izviđanjem dogovorili da na Uskrs 26. aprila 1992. ”oslobode” zvornički ”Kula grad”, na kojoj je, kako on kaže, bilo preko 3.000 plaćenika i islamskih boraca. U izjavi dalje stoji da je do 26. aprila 1992. Zvornik promijenio 13 komandanata. Poslije ”oslobođenja” Kule Grada, kako stoji u izjavi, Vučković Vojin je otišao iz Zvornika neko vrijeme, a po povratku u Zvornik 2. juna 1992. stavlja ga pod komandu potpukovnika Blagojevića, a po dogovoru majora Andrića i potpukovnika Blagojevića jedinica Vojske Jugoslavije (VJ) ”Igor Marković” premješta se na Crni Vrh iznad Zvornika radi kontrole kote 602, gdje je on ostao dugo vremena.²⁶⁷

Po Arkanovom odlasku iz Zvornika, 23. aprila 1992., grad su preplavile razne druge formacije: ”Beli Orlovi”, ”Dušan Silni”, ”Ose” i ”Vukovarci”, i jedinice JNA. Kako prethodne, tako i ove oružane formacije su iz Srbije i Crne Gore, što potvrđuje čin agresije Srbije i Crne Gore sa JNA na sjeveroistočnu Bosnu (BiH). U prilog naprijed navedenom, u vrijeme kada Zvornik gori, civilno stanovništvo doživljava nezapamćen genocid, Radovan Karadžić izdaje naredjenja u ime SDS-a u kome u prvoj stavci stoji: ”Da naše oslobodioce-jedinice iz Srbije i Crne Gore pomognete uključivanjem naših dobrovoljaca, da ih materijalno i moralno podržite u misiji stvaranja Saveza srpskih država”.²⁶⁸

267 Izjava Vučković Vojina (LK br.5719/99 SUP Zvornik), za suđenje u Zvorniku 19. oktobra 2000.

268 Čamil Huseinbašić, *ODBRANA OD AGRESIJE*, Prva riječ, Tuzla, 1995., str. 36; *Dnevni avaz*, 18. septembar, Sarajevo, 2003., str. 8.

U Haškom sudu 29. maja 2003. svjedok B-1175 opisao je kako je kao pogrebnik prikupljao i pokapao tijela Bošnjaka ubijenih u Zvorniku i okolnim selima u proljeće i ljeto 1992. Tokom nekoliko dana po zauzimanju Zvornika 9. aprila 1992., svjedok je prikupio stotinjak leševa ubijenih Bošnjaka i prebacio ih u tvornicu Alhos, u predgrađu Karakaj, odakle su prevoženi u tzv. Berinu klaonicu i kasnije pokapani u masovne grobnice. Svi ubijeni bili su muškarci u dobi od 25 do 65 godina, rekao je B-1175. Svjedok je opisao kako je iz Tehničke škole u Karakaju u više navrata odveo između 100 i 150 leševa muškaraca; iz škole u selu Drinjača između 80 i 100 leševa, a iz Doma kulture u Čelopeku dvadesetak leševa. Svjedok je kazao i da je krajem 1992. sudjelovao u prebacivanju 200 do 250 leševa, radi prikrivanja zločina. Optužnica Miloševića tereti za ubistvo 15 Bošnjaka i Hrvata u Zvorniku, te 55 Bošnjaka u Drinjači, 110 u Karakaju, 190 u Berinoj klaonici i 30 u Čelopeku. Svjedok B-1455 je govorio o napadu rezervista JNA i lokalnih Srba na njegovo selo Drinjaču i zatočenju, te premlaćivanju i ubijanju mještana u seoskom Domu kulture i osnovnoj školi u maju 1992.

Novi napad te snage poduzimaju 20. aprila 1992. Međutim, i taj napad je osuđen na propast. Od 20. do 24. aprila 1992. u svakodnevnim borbama, čak uz upotrebu borbene avijacije JNA, kao i bojnih otrova, agresor uspijeva pomjeriti dio odbrambene linije na pojedinim mjestima na Kula Gradu. Međutim, 25. aprila 1992., agresor poduzima sveobuhvatni, u isto vrijeme i posljednji napad s ciljem konačnog slamanja otpora branilaca Zvornika, angažovanjem elitnih jedinica i upotrebom svih borbenih sredstava, u sadjeistvu sa formacijama SDS-a koje su djelovale iz pravca Šekovića u leđa braniocima Kule Grada. Na srpski vjerski praznik Uskrs, 26. aprila 1992. negdje oko podne, snage agresora su zauzele Kula Grad, a jedinice PL-a (branioci Kule Grada), pristupile su, po odobrenju komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, izvlačenju i probijanju kroz agresorski обруč sa Kule Grada u pravcu Kalesije.

Faksimil originala

Zvornik, 17. maj 1992.

Slijeva: Brano Grujić, Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik

Pad zvorničke Kule Grada upravo govori koji je cilj agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH). Zašto su napadali na Kula Grad? Tamo je samo bošnjačko veće naselje, tamo nije bilo Srba niti je mogao biti bilo ko ugrožen. Problem je bio u tome što se radilo o agresiji na Bosnu i

Hercegovinu i što je cilj bio okupirati što veći dio teritorije BiH i isti etnički očistiti.

Činjenice iz iskaza svjedoka C-047 govore da agresija na Bosnu i Hercegovinu nije bila samo u početku u aprilu 1992., već da je postojao kontinuitet agresije sve do kraja 1995. U iskazu stoji da je jedinica četničkih dobrovoljaca iz Srbije, kojom je on komandovao, početkom 1993. ratovala u istočnoj Bosni, zajedno sa "crvenim beretkama" i specijalcima Vojske Jugoslavije. Svjedok, u to vrijeme policajac u Subotici, rekao je da su dobrovoljci srpskog četničkog pokreta, na čijem je čelu bio, prethodno u bazi VJ u Bubanj Potoku dobili uniforme i opremu, dok su oružje zadužili u Bajinoj Bašti. Svjedok je rekao i da je vidio specijalne padobranske jedinice

Faksimil originala

Slijeva:

1. - , 2. Golovac Dragan, 3. Ivanović Jovo (potpredsjednik SO Zvornik), 4. - , 5. Grujić Brano (predsjednik SDS-a Zvornik), 6. - , 7. General Mile Mrkšić, 8. - , 9. - , 10. Radić Stevo (sekretar SDS-a Zvornik), 11. Erić Vaso (sudija Općinskog suda Zvornik).

Čuče:

1. - , 2. - , 3. pukovnik Stupar Mičo (komandant 72. padobranske brigade Niš), 4. Spasojević Dragan, 5. Blagojević Milan (član kriznog štaba SDS-a Zvornik).

Fotografija nastala na Kula Gradu-Zvornik, 9. aprila 1993., sa obilježavanja prve godišnjice "oslobođenja" Zvornika

VJ kako prelaze u BiH. On je precizirao da je u operaciji u okolini Skelana, kojom je komandovao pukovnik Vojske Republike Srpske Kuljanin, njegova jedinica imala zadatak da skrši otpor Bošnjaka u jednom selu i skrene pažnju protivnika, dok su, prema mapi koju je dobio od Kuljanina, "crvene beretke" i specijalci bivše Vojske Jugoslavije (VJ) napredovali ka Srebrenici. On je kazao da je izvršio zadatak uz sadjejtvo tenkova VJ, ali da nije spalio selo, kako mu je bilo naređeno, jer su u njemu ostali samo civili. Pored toga je rekao da je 1995. iz kuće Željka Ražnatovića Arkana u Beogradu, vozilom njegove Srpske dobrovoljačke garde, bio prebačen u logor u Erdutu, gdje je postao član garde.²⁶⁹

Da se radilo o klasičnoj školskoj agresiji na BiH potvrđuje i Momir Nikolić, koji kaže da je on lično vidio i na kraju rata, 11. jula 1995., pripadnike MUP-a SRJ odnosno Srbije u trenutku napada i poslije pada Srebrenice.²⁷⁰ Ovim činom kao i mnogim drugim u prethodnom dijelu, završava se svaka rasprava o karakteru rata u Bosni i Hercegovini, sa zaključkom da je to bila agresija na BiH.

Rupert Smit (Rupert Smith), jedan od ratnih komandanata snaga UN-a u BiH, kaže: "Slobodan Milošević je imao kontrolu nad srpskim liderima u BiH za vrijeme rata". Dalje, tužiteljstvo smatra da se on može smatrati odgovornim za etničko čišćenje koje su izvodili srpski lideri u BiH zato što je imao moć da ih zaustavi, a to nije učinio.²⁷¹

U toku agresije na sjeveroistočnu Bosnu, agresor je u toku okupacije i zauzimanja Zvornika, 17. aprila zauzeo Bratunac, 18. aprila Srebrenicu i 21. aprila Vlasenicu. Za svo to vrijeme, agresorske snage u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne u kasarnama u Tuzli, Brčkom i aerodromu Dubrave kod Živinica, kao i na mnogim zaposjednutim objektima, žive normalno i niko ih ne dira, niti na bilo koji način ugrožava. One čekaju da im se snage agresora približe sa fronta i da im sadjejtstvuju u datom trenutku iznutra.

Agresorske snage 17. korpusa JNA okupirale su Modriču i Bosanski Šamac, dok su borbe u Bosanskom Brodu trajale sve do 6. oktobra 1992.,

²⁶⁹ *Dnevni avaz*, 5. jun, Sarajevo, 2003., str. 18.

²⁷⁰ *Dnevni avaz*, 20. septembar, Sarajevo, 2003., str. 8.

²⁷¹ *Dnevni avaz*, 10. oktobar, Sarajevo, 2003., str. 19.

kada se Hrvatska vojska povukla na lijevu obalu rijeke Save. Na sličan način, odmah na početku, je okupiran i grad Doboj s ciljem zatvaranja doline rijeke Bosne i stavljanja pod kontrolu velikog saobraćajnog čvora, a time i u izolaciju sjeveroistočne Bosne.

U toku sprovođenja političko-vojnih priprema od strane agresora za predstojeću agresiju na sjeveroistočnu Bosnu (BiH), svakako da su agresorske političko-vojne snage upotrebljavale razne metode i sredstva prema političko-vojnim subjektima na prostoru sjeveroistočne Bosne, odnosno u BiH u cjelini. Ta djelovanja su bila, prvenstveno, usmjerena prema organima političke vlasti od lokalnog do državnog nivoa, odnosno, prema svim subjektima odbrane na prostoru sjeveroistočne Bosne (BiH) i drugim subjektima. Cilj tog djelovanja bio je pridobiti i obmanuti što veći broj, kako pojedinaca u vlasti, tako i organa vlasti u cjelini za ideju očuvanja krnje Jugoslavije u kojoj bi BiH, svakako, trebala ostati u cjelini. Isto se željelo postići i sa svim subjektima zaduženim za odbranu Bosne i Hercegovine, odnosno na taj način neutralizirati političku volju, te odbrambenu sposobnost subjekata odbrane na prostoru sjeveroistočne Bosne (BiH).

Analizirajući ovo kroz jedan od događaja koji se zbio u Tuzli 20. februara 1992., a riječ je o štrajku policije, Izet Hadžić kaže: "... što u osnovi nagovještava da je ovaj štrajk djelo KOS-a i JNA u funkciji izdvajanja općine Tuzla iz jedinstvenog prostora BiH, i nastojanja da se veže za Jugoslaviju, a Stanica javne bezbjednosti Tuzla za JNA. Kako je Patriotska liga odbranu ovih prostora planirala uvezujući sve jedinice Centra službi bezbjednosti na regiji u jedinstvenu komandu, ovo je bio direktni udar na ovaj način odbrane regije".²⁷²

Cilj je bio zadržavanje Tuzle, regije Tuzle (sjeveroistočne Bosne), ili BiH u cjelini u sastavu krnje Jugoslavije. To je u periodu pred agresiju na BiH i u početnom periodu agresije na BiH i potvrđeno. Naime, veliki procenat stanovništva bio je u početku nespreman za borbu i otpor agresoru. Ovo se potvrđuje tokom okupacije gradova Bijeljine, Janje, Zvornika, Bratunca, Srebrenice, Vlasenice, Brčkog itd. U nekim gradovima sjeveroistočne Bosne, agresor je u pripremi uspio ostvariti veliki uticaj na pojedince u

272 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, Sarajevo, FPN, mart 2001., str. 56.

organima vlasti ili čak na cjelokupne organe vlasti. O tome svjedoči, između ostalog, i činjenica da su agresorske snage, jedinice bivše JNA koje su se još uvijek nalazile u kasarnama u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne uspjevale nametnuti svoje interese jednom broju stanovništva kao tobože spasilačke interese za svo stanovništvo. Te snage su uspjevale pridobiti pojedince i grupe za ideju formiranja jedinica ranga čete preko SDP-a Tuzla i Lukavac (organizacija patriotskog fronta tih općina) u manjem broju općina sjeveroistočne Bosne po uzoru na jedinice bivše JNA.²⁷³

Te formirane čete su bile naoružane oružjem koje je dobiveno od komandanata jedinica bivše JNA. Nosile su oznake grbove Tuzle i Lukavca, kao i sva druga obilježja bivše JNA, i one su, ustvari, imale zadatak navodnog čuvanja javnog reda i mira u općinama do momenta pristizanja agresorskih osvajačkih snaga sa fronta, u kom momentu bi "one trebale sadjestvovati sa tim snagama i priključiti im se". Takve čete su bile formirane i naoružane u Tuzli i Lukavcu krajem marta 1992. Komplet naoružanje i opremu za te čete dao je potpukovnik Mile Dubajić iz magacina JNA. Iste su najvjerojatnije bile pod njegovom komandom uz vjerovatnu saglasnost političkih rukovodstava tih općina. Iz ovoga proizilazi da su ta politička rukovodstva općina vjerovatno okrenula leđa Patriotskoj ligi i njenoj ideji, za što je najvjerojatnije znalo i republičko rukovodstvo u Sarajevu, ali ništa nije preduzimalo kao i u bezbroj drugih sličnih slučajeva. Komandant Okružnog štaba TO Tuzla pokušavao je doći do tih komandira četa, međutim do tuzlanskog komandira koji je bio smješten u zgradi Instituta kod "Dite" nije uspio doći zbog prevelike bliskosti te čete sa tuzlanskom policijom i JNA (potpukovnikom Miletom Dubajićem), ali zato uspjeva početkom aprila 1992. zajedno sa dr. Abdulahom Fazlićem i drugima doći do lukavačkog komandira čete (M. E.). Sastanak je bio u jednoj kafani u Lukavcu, oko ponoći. Na pitanja zašto je formirao tu četvu, s kojim ciljem, ko stoji iza njega, ko ga je naoružao itd, odgovorio je samo to, da on želi Jugoslaviju i da on sluša samo Dubajića. Vidjevši koliko je taj komandir negativno indoktriniran, sastanak je završen. Svako se udaljio u svom pravcu. Pripadnici te iste čete pokušali su zarobiti Izeta Hadžića, tadašnjeg načelnika općine Kalesija kada je 6. maja 1992. došao u Lukavac

273 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 233 i 239; Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 84, 85.

da pozajmi dva PA topa za odbranu Kalesije, samo zbog toga što su on i njegova pratnja nosili oznake TO BiH. Na Izetovu sreću nisu zarobljeni, ali zato nisu dobili ni topove, a za koji dan će Kalesija biti napadnuta. U vezi sa Tuzlanskom četom-odredom Mehmed Žilić kaže: "Prvi Tuzlanski odred formiran je 21. aprila 1992. Sačinjavalo ga je 115 dobrovoljaca iz Tuzle i njene okoline. Odred je imao 117 automatskih pušaka, 3 puškomitraljeza i 20.000 metaka koje smo dobili iz magacina TO Tuzla isključivo zahvaljujući općinskom rukovodstvu Tuzle i predstavnicima SDP-a BiH Tuzla koji su isto dobili od potpukovnika Dubajića sa namjerom "da sačuvaju objekte od posebnog interesa u gradu Tuzla od paravojnih formacija".²⁷⁴ Tročlana ekipa u sastavu: dr. Sead Avdić - predsjednik IO, Meša Bajrić - načelnik SJB i Enver Delibegović - komandant Štaba TO općine Tuzla, otišla je kod potpukovnika Mileta Dubajića, komandanta kasarne "Husinska buna", da moli za oružje koje su dobili za naoružavanje navedene čete.²⁷⁵ Ta ista tuzlanska vlast protjerala je jednu takvu jedinicu PL-a iz Tuzle, a zatim uzima oružje od agresora, pravi takvu jedinicu s namjerom da se zaštiti od "paravojnih jedinica PL-a", kako kaže tuzlanska vlast. Postavlja se pitanje pravnog statusa tih četa u Tuzli i Lukavcu, jesu li one bile paravojne i ko je uopšte bio paravojni a ko ne, odnosno da li je uopšte bilo paravojnih. U interesu zaštite ličnog i uskog interesa, isplativo je bilo i koketiranje sa agresorom. Vjerovatno je to bio razlog da taj isti potpukovnik Mile Dubajić zaobiđe Tuzlu u svojim planovima za napad. Naime, Mile Dubajić, komandant kasarne "Husinska buna" u Tuzli, istovremeno komandant 92. motorizovane brigade u toj kasarni, neposredno pred agresiju na BiH planirao je kao komandant 92. TG sa komandnim mjestom na Ozrenu, kako da uđe u sadjejestvu sa TG-4 i TG-11 u Živinice, Banoviće, Kladanj, Lukavac, Srebrenik, Gračanicu, Maglaj, Zavidoviće i dr. Međutim, na prikazanom faksimilu Odluke komandanta Dubajića, uočava se kako je Tuzla zaobiđena i nema je nigdje u tim planovima, ni u planovima snaga agresora koji napada sa fronta od Drine, niti u planovima snaga agresora koje napadaju iz dubine teritorije sjeveroistočne Bosne kao što su bile snage 92. TG.

274 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 97.

275 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 233.

Paralelno sa ovakvim aktivnostima, pojedinci ili pojedini organi vlasti na lokalnim nivoima, koji su pali pod uticaj agresorske propagande, u kontinuitetu tokom marta, aprila pa sve do 15.maja 1992., svjesno su omogućavali agresorskim snagama (jedinicama bivše JNA) razmještenim u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne, da sprovode svoje redovne životne aktivnosti. Ovim su odavali utisak stanovništvu sjeveroistočne Bosne da to što rade neke snage i vrše okupaciju gradova u Podrinju, da su to snage sa kojima ove snage u dubini nemaju apsolutno nikakve veze, što je, svakako, apsurd.²⁷⁶

Tokom cijelog aprila i početkom maja 1992. snage agresora neumoljivo napreduju sa istoka i vrše okupaciju gradova sjeveroistočne Bosne: Bijeljine, Janje, Zvornika, Bratunca, Srebrenice, Vlasenice, Brčkog i na kraju 11. maja 1992. Kalesije, a pojedine općine uporno vrše "opstrukciju" u prihvatanju borbe za odbranu BiH. Općina Tuzla ne formira jedinice TO, ne prihvata obilježja pripadnika TO, hapsi pripadnike PL (TO), ne dozvoljava da komandant Okružnog štaba TO radi sa štabom u Tuzli, suprotstavila se realizaciji naredbe komandanta Okružnog štaba da se izvrši napad na kasarnu "Husinska buna" kada Fuad Hadžiavić direktno zove Muniba Bisića u MO RBiH da se naredi Karaveliću da odustane od ove akcije, itd., vodi sopstvenu politiku odbrane sa veoma čestim sastancima sa predstavnicima JNA ne vodeći računa o cjelovitosti BiH, itd. Općina Živinice donosi odluku o zabrani rada i protjerivanju komandanta Okružnog štaba TO iz općine Živinice, otkriva akciju napada na skladište u Ljubačama u kojem se nalazila velika količina oružja, koordinira sa JNA, učestvuje u hapšenju komandanta OkŠTO Tuzla itd., dok je općina Lukavac u mnogo čemu kopirala općinu Tuzla, a posebno na polju formiranja sopstvenih četa izvan TO BiH, opremljenih naoružanjem dobivenim od JNA, itd., itd.²⁷⁷

Agresorska okupacija navedenih gradova rezultirala je velikim žrtvama civilnog stanovništva i branilaca gradova, odnosno velikim izbjegličkim valom stanovništva koje se smjestilo u centralni dio sjeveroistočne Bosne. Sve ovo je dovelo do ubrzanog osvješćivanja većeg dijela stanovništva,

276 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 241 i 246.

277 Sead Omerbegović i Halid Tubić, *KALESIJA PRIPREMA I ODBRANA OD AGRESIJE 1992*, Papirografika Tojšići, Kalesija, 1997., str. 106 i 107; Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 84 i 85.

političara i organa vlasti na lokalnom nivou. Ovo je prisililo jedinice JNA u kasarnama u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne na izmještanje, odnosno na predislokaciju iz tih kasarni na lokacije u dubini teritorije agresora zbog svoje sigurnosti.

Ubrzano se vrši reorganizacija i ukрупnjavanje jedinica Armije. Na prostoru sjeveroistočne Bosne otpočinju opsežne pripreme, u redovima branilaca Kalesije, Živinica, dijelom i Tuzle, za protivnapad i vraćanje izgubljene Kalesije. Nakon dvanaestodnevnih žestokih borbi u širem rejonu Kalesije branioци uspijevaju 23. maja 1992. povratiti i osloboditi grad Kalesiju.²⁷⁸

Dva dana nakon događaja na Brčanskoj Malti, 17. maja 1992. sve snage JNA sa aerodroma Dubrave premješaju se u širi rejon Bijeljine. Sve to govori da srpski nacionalistički, političko-vojni vrh u Beogradu nije očekivao ovakav razvoj događaja, kao i otpor branilaca prostora sjeveroistočne Bosne, odnosno BiH. Agresor je planirao izvršiti okupaciju sjeveroistočne Bosne za svega jednu sedmicu, a za nekoliko sedmica i cijele Bosne i Hercegovine.

Realizacijom osvajačkih planova, agresor počinje iz temelja rušiti i uništavati sve ono što nije srpsko, rušeći islamske, jevrejske i katoličke kulturne i vjerske objekte, zatire u korijenu kulturu ovih naroda, čisti prostor "buduće" države od multietničnosti i multikulturalnosti. Uspostavlja etnički čistu vlast i realizuje začetak "Velike Srbije", koju podešava isključivo interesima srpskog naroda.²⁷⁹

Paralelno i u kontinuitetu, agresor odmah 1992. pristupa formiranju koncentracionih logora na prostoru BiH. Prema podacima Saveza logoraša BiH na prostoru BiH od strane Vojske RS-a, HVO, kao i Fikreta Abdića, formirana su 653 logora, odnosno mjesta zatočenja, od toga samo na prostoru sjeveroistočne Bosne 129. Tih 129 logora na prostoru sjeveroistočne Bosne, vremenom kako je agresor vršio ubijanja i likvidacije, se smanjivao. Najzloglasniji logori na prostoru sjeveroistočne Bosne koji su funkcionisali

278 Sead Omerbegović i Halid Tubić, nav. djelo, str. 118 i 119.

279 Sead Omerbegović i Halid Tubić, nav. djelo, str. 77.

do kraja rata bili su: "Batkovići" kod Bijeljine, "Karakaj" kod Zvornika, "Sušica" kod Vlasenice, "SŠC Vuk Karadžić" u Bratuncu i "Luka" u Brčkom.²⁸⁰ Uprkos činjenici o svim oblicima zločina koji su vršeni nad civilnim stanovništvom u tim koncentracionim logorima, agresor ih je ipak licemjerno nazivao "sabirnim centrima". O postojanju ovih logora na prostoru sjeveroistočne Bosne kao i na prostoru cijele BiH napisana su već do sada mnoga svjedočenja, a samo jedan pripadnik agresorske vojske, bosanski Srbin Dragan Nikolić zvani Jenki, koji je bio komandir logora "Sušica" kod Vlasenice od juna do septembra 1992. u Hagu je 4. septembra 2003. priznao da je kriv za ratne zločine nad Bošnjacima u okolini Vlasenice dok je bio komandir logora "Sušica". Priznao je krivicu za progon nesrba na političkoj, vjerskoj i rasnoj osnovi, ubistva, silovanja i mučenja bošnjačkih civila u logoru "Sušica". On je priznao da je on lično individualno odgovoran za ubistvo najmanje deset zatvorenika, da je podvrgavao mučenju najmanje petoricu bošnjačkih civila, kao i da je omogućavao i podsticao silovanja i seksualna zlostavljanja žena Bošnjakinja u logoru "Sušica". Zbog toga što je priznao, tužilaštvo je zatražilo kaznu od 15 godina zatvora. Petnaest godina zatvora za toliki broj ljudskih žrtava, za toliki broj maltretiranih, silovanih, masakriranih, jadno i bijedno, žalosno je pa taman to bilo i od Haškog suda, ali ako je to zbog priznanja za ratni zločin i genocid koji je počinjen u BiH nad Bošnjacima, nešto što je potrebno tom istom sudu kao razlog za poništenje svega onoga što je agresor stekao tim genocidom, a dato mu Dejtonskim sporazumom, onda je to donekle i razumljivo. Jenki je samo jedan u gotovo beskonačnom nizu onih koji su činili zločine, ali nisu i neće odgovarati kako su to zaslužili.²⁸¹ Jedan konkretniji primjer je svakako presuda Haškog tribunala za Dražena Erdemovića (IT-96-22) 29. novembra 1996. od deset godina zatvora, sa ponovnim suđenjem i presudom od 5. marta 1998. i smanjenjem na pet godina zatvora za preko 100 ubijenih Bošnjaka u Potočarima u Srebrenici jula 1995. koje je on lično ubio strijeljajući ih kao pripadnik vojske RS-a. Imenovani je pušten na slobodu iz Norveškog zatvora augusta 2000.

280 Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, općinska komisija Živinice, *ZLOČINCI I ŽRTVE O RATNIM ZLOČINIMA POČINJENIM U TUZLANSKO-PODRINJSKOM KRAJU OD 1992.-1994. GODINE*, DP Grafocop, Tuzla, 1995., str. 121.

281 *Dnevni avaz*, 5. septembar, Sarajevo, 2003., str. 9.

Koncentracioni logori su bili identični i gotovo ni po čemu se nisu razlikovali od nacističkih koncentracionih logora npr. u Aušvicu i Dahau.²⁸² Zaključak je da su isti redatelji i scenaristi bili i ovoga puta 1992. - 1995., kao i bezbroj puta u historiji do sada.

U toku 2003. u režiji Dine Mustafića snimljen je film "REMAKE" što u prevodu znači prepraviti-ponovo napraviti. Sve što je napravljeno i što se desilo BiH tokom 1941. - 1945., to je isto učinjeno Bosni i Hercegovini ponovo tokom 1992. - 1995. od istog agresora, istih zločinaca, istih neprijatelja Bosne i Hercegovine.

U klimi zasićenoj motivima i emotivnim zanosom od agresora je bilo moguće očekivati da se neracionalno prihvati racionalnim, da se hrđavo shvati kao dobro, nemoralno kao moralno i lažno kao istinito.²⁸³

U knjizi MOLILA SAM DA ME UBIJU, stoji: "Kada su nas odvodili na silovanje, vozili su nas vojnim vozilima. Nekad su nas odvozili grupno a nekada i pojedinačno. Neke žene su gore prošle od mene. Faketu su, naprimjer, strašno tukli i mučili. Cigarete su gasili po njenom tijelu, po stomaku, po dojka. Svašta su nam psovali, a najviše balijsku i tursku majku, govorili su nam kako ćemo rađati junake četnike, više nećemo rađati Bošnjake...., kako u Foči i u Bosni više neće biti Bošnjaka, jer će u Bosni biti sve srpsko. Pjevali su četničke pjesme u kojima su nas vrijeđali, a veličali svoje srpstvo, a posebno Slobodana Miloševića, Mladića i Karadžića."²⁸⁴

U istoj knjizi stoji: "Digao me je i nekoliko puta ošamario, a onda izvadio nož iza pojasa i naredio da se skinem gola i da klanjam, ili će

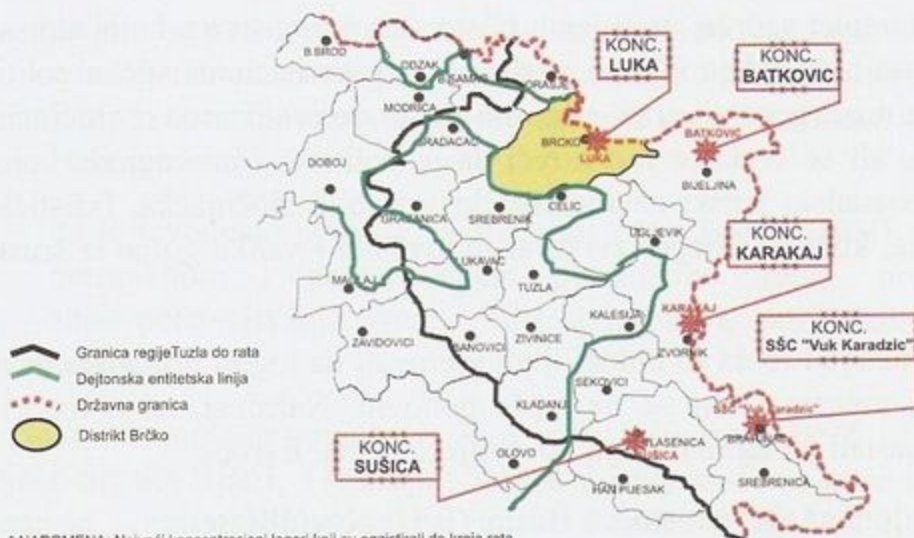
282 GŠ ARBiH, *BiH OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA II SVJETSKOG RATA*, Štab VK OS RBiH, Sarajevo, 1994., str. 289.

Pored toga, tokom II svjetskog rata, u knjizi BiH OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA II SVJETSKOG RATA stoji: "Prve masovne zločine četnici su izvršili u Ljubinju, Višegradu, Kulen Vakufu i Koraju, (...) niz pokolja nad muslimanskim narodom u jugoistočnoj Bosni koji su se dogodili u decembru 1941. i januaru 1942., osobito na području Foče, Goražda, Vlasenice i Srebrenice, gdje je ubijeno i u rijeku Drinu bačeno nekoliko tisuća civila... Masovna ubojstva četnici su izvršili i tijekom 1942. i 1943. u istočnoj, jugoistočnoj i zapadnoj Bosni, te istočnoj Hercegovini. U 97 općina u BiH evidentirano je 1013 masovnih stratišta iz II svjetskog rata, od kojih je većina smještena u graničnim područjima BiH sa Srbijom i Crnom Gorom. Masovne zločine vršile su, uglavnom, specijalne jedinice, tzv. crne trojke i leteće brigade koje su dolazile iz Srbije i Crne Gore, ali su u zločinima masovno sudjelovali i bosanski četnici."

283 Ismet Dizdarević, *NEZABORAV USJEKLINA GENOCIDA*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2003., str. 76.

284 *MOLILA SAM DA ME UBIJU, ZLOČIN NAD ŽENAMA BOSNE I HERCEGOVINE*, Savez logoraša BiH, CID, Sarajevo, 1999., str. 121.

AGRESORSKI KONCENTRACIONI LOGORI
NA PROSTORU SJEVERO-ISTOČNE BOSNE
1992. - 1995.*

* NAPOMENA: Najveći koncentracioni logori koji su egzistirali do kraja rata

Faksimil originala

me potpuno iskasapiti. Morala sam poslušati jer sam mislila na svog sina. Skinula sam se i počela klanjati. Nisam žurila na prvu sedždu, učeći u sebi više dova, u nadi da će se Srbijanac ohladiti, dozvati pameti i smilovati se meni, bijednoj zatvorenici. Ali nije. Dok sam se molila Bogu, on se skidao

i bio potpuno go. Kad sam se spustila na sedždu, prišao mi je grubo s leđa i s nožem u ruci nad mojim vratom grubo me silovao vrišteći: "Bog je rođen u Srbiji, Bog je Srbin."²⁸⁵

Analizirajući sadržaj navedenih citata, kao i mnoštvo takvih zapisanih i nezapisanih događaja koji su posljedica srpske nacionalističke politike, ipak se ne može generalizirati, odnosno poistovjećivati narod sa zločincima, fašistima, ali se svakako može reći da je politika u ime naroda koju je vodio beogradski srpski nacionalistički vrh, bila zločinačka, fašistička i genocidna, koju su slijepo izvršavali pripadnici i velike grupe iz srpskog naroda.

Činjenica je i to da su mnogi ljudi vjerovali da logori pripadaju davnoj prošlosti, vremenu koje se ne može ponoviti. Nažalost, takvi logori su ponovo nastali na samom kraju 20. stoljeća u srcu Evrope.

Agresijom na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) potvrdilo se:

- da su lokalni ratovi mogući i na tlu Evrope;
- da je agresor precijenio vlastitu strategiju, kao i vlastite mogućnosti za vođenje takvog rata;
- da je agresor potcijenio sjeveroistočnu Bosnu, odnosno BiH u cjelini;
- da je na kraju XX stoljeća bio sasvim moguć jedan ovakav fašističko genocidni rat u srcu Evrope;
- da je agresija na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) imala radikalni karakter;
- da je formalni povod za agresiju na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) bio nepristajanje rukovodstva BiH za ostanak u krnjoj Jugoslaviji, "Velikoj Srbiji", te uključivanje srpskog naroda iz BiH u Savez srpskih država;

285 Isto, str. 143

- da je napad na sjeveroistočnu Bosnu (Bijeljinu i Janju) imao za cilj psihološki pritisak na rukovodstvo BiH radi odustajanja od koncepta suverene i međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine;
- da je napad na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) bio međunarodni sukob, odnosno sukob na međudržavnom nivou, koji po prisustvu snaga iz Srbije i Crne Gore potvrđuje čin agresije koja je izvršena na Bosnu i Hercegovinu 1992; i
- da je izvođenje agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) rezultiralo neuspjehom i neostvarenjem planiranih ciljeva, prvenstveno zbog potcjenjivanja spremnosti i sposobnosti patriotskih snaga za odbranu.

Nakon formalnog povlačenja JNA iz BiH 19. maja 1992. i formiranja Vojske Srpske RBiH, 17. korpus JNA u Tuzli transformiše se u Istočno-bosanski korpus (IBK), Vojske Srpske Republike BiH sa sjedištem u Bijeljini. U toku četverogodišnje agresije, agresorske snage zauzimaju najveći dio podrinjske teritorije, a 11. jula 1995. i grad Srebrenicu u boju²⁸⁶ pod nazivom "Krivaja 95" u Podrinju. Tokom agresije agresor je neprekidno pridavao stratejski značaj koridoru preko Brčkog za Banju Luku.

Izvršena je još jedna agresija na RBiH, kao i više puta u njenoj historiji, od njenog postanka. Izgleda da taj agresor živi već dugo vremena u balkanskom mraku i sljepilu. Možda će on jednog dana i progledati i vidjeti šta je sve činio Bosni i Hercegovini, ali za sada mu je još uvijek, izgleda, udobnije kunjati u neprestanom bjekstvu od slobode i istine. Agresija je bila sumanuta i bezuzročna, što je Biljana Plavšić i potvrdila na sudu u Den Hagu 2002. da je učestvovala u rasističkom poduhvatu genocida u BiH, na vjerskoj i rasnoj osnovi. Nakon poslijeratnog sređivanja podataka, došlo se do zaključka da je na prostoru Bosne i Hercegovine u periodu od 1992. - 1995. porušeno i uništeno vjerskih objekata:

²⁸⁶ **Boj** – jedan od osnovnih oblika borbenih djestava koji izvode operativno-taktički sastavi i združene taktičke jedinice u okviru operacije ili samostalno. Sastoji se od niza borbi usklađenih po cilju, mjestu i vremenu. Karakterizira se velikom složenošću, dinamičnošću, te brzim i naglim promjenama situacije. Može biti napadni i odbrambeni, a izvodi se na kopnu, moru i u zračnom prostoru, u zahvatu fronta, na privremeno zauzetoj teritoriji i u vlastitoj pozadini u svim oblicima oružane borbe. Osnovni su mu elementi pokret, vatra i udar. Djestva jedinica u boju izvode se po jedinstvenoj zamisli a uz primjenu vlastitih metoda i načina borbe u skladu sa organizacijom naoružanja i ostalim borbenim mogućnostima. Za svaki boj određuje se cilj djestva, snage i sredstva za njegovo izvođenje i zona djestva. Izvodi se u svim zemljišnim i vremenskim uslovima, bez obzira na odnos snaga.

Bošnjačko-muslimanskih =	1.686;
Hrvatskih-katoličkih =	314;
Srpskih-pravoslavnih =	36;
Jevrejskih =	8.

Lord Dejvid Oven, mirovni posrednik EU za SFRJ od 1992. - 1995. kaže: "U razmjerama lošeg ponašanja prvi su bili bosanski Srbi, na drugom mjestu su bili bosanski Hrvati, a na trećem mjestu Muslimani."²⁸⁷

Još jedan pokazatelj koji takođe upečatljivo govori ko je bio loš tokom proteklog rata na prostorima SFRJ, svakako je i broj podignutih optužnica za ratne zločine u Haškom tribunalu. Naime, do aprila 2004. Haški tribunal podigao je 137. optužnica za počinjene ratne zločine, od toga:

- 99 optužnica protiv lica srpske nacionalnosti,
- 30 optužnica protiv lica hrvatske nacionalnosti i
- 8 optužnica protiv lica bošnjačke nacionalnosti

Kako po broju porušenih vjerskih objekata i sadržaju citata Lorda Dejvida Ovena tako i po broju podignutih optužnica od strane Haškog tribunaia jasno se vidi ko je bio žrtva a ko agresor.

Ovakvo priznanje, kao i ona koja su već učinjena i ona koja slijede, vjerovatno će uticati da se taj agresor probudi i progleda u pravcu istine, a ne da i dalje glumi i izigrava "nedužno jagnje", kako on nikada nije počinio zločin i genocid u BiH, pa ni u Srebrenici 1995., kao ni u Foči u još većim razmjerama nego 1943., kako nije bilo bezumnog i besciljnog ubijanja grada Vukovara i varvarskog rušenja grada Dubrovnika 1991., kao i Mostara i njegovog Starog mosta 1993., kako nije bilo višegodišnjeg i demonskog bombardovanja Sarajeva 1992. - 1995. i na kraju, kako nije bilo sramnog aparthejda u BiH i Hrvatskoj u periodu 1991. - 1995, kao ni na Kosovu 1999.

287 *Dnevni avaz*, 5. novembar, Sarajevo, 2003., str. 17.

Priloga 1 organu Poglavlje IV
Sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije

ODBRANA SJEVEROISTOČNE BOSNE-BIH OD AGRESIJE

Pripreme i organiziranje stanovništva sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije

Priprema i organiziranje stanovništva sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije otpočeli su još sredinom 1991., to jest nastankom Patriotske lige BiH.²⁸⁸ Patriotska liga BiH nastala je kao rezultat ukupnih političko-vojnih zbivanja u bivšoj Jugoslaviji u to vrijeme, kao rezultat odlučnosti patriota da brane BiH. Daljnjim uslozljavanjem ukupne situacije u SFRJ a posebno agresijom na SR Sloveniju 26. juna 1991. dio političkog rukovodstva na čelu sa predsjednikom SRBiH Alijom Izetbegovićem, uvidjevši šta se Bosni i Hercegovini sprema, a usljed nedovoljne spremnosti odbrambenih snaga BiH odlučuje se na stvaranje Patriotske lige naroda Bosne i Hercegovine (PLN BiH). Nakon toga PLN BiH sve ubrzanije radi na pripremi i organizovanju stanovništva za odbranu od predstojeće agresije koja je bila sve izvjesnija. Patriotska liga naroda sjeveroistočne Bosne bila je jedan od glavnih nosilaca tih priprema zajedno sa TO i SUP-om SRBiH, kao i drugim patriotskim snagama.

Patriotska liga nije dovršila potrebne pripreme naroda za odbranu Bosne i Hercegovine od agresije. Ona je zatečena u fazi priprema, tako da je u tehničkoj pripremi Patriotska liga bila tek u početnoj fazi. Zato će tokom odbrambeno-oslobodilačkog rata taj faktor biti stalna kočnica kvalitetnijoj odbrani od agresije.

288 .: *STRUČNI LEKSIKON*, str. 166;

.: *ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK ODBRANE BiH*, Kantonalni odbor SDA-TPK, Tuzla, 1996., str. 238-240.

Shodno čl. 51. Povelje UN-a kojim se daje za pravo žrtvi agresije da preduzme sve organizaciono-odbrambene mjere u cilju odbrane od agresora, Bosna i Hercegovina je političkim organizovanjem državnih organa, Sekretarijata unutrašnjih poslova SRBiH i njegovih formacija, Teritorijalne odbrane SRBiH, Patriotske lige BiH, kasnije Armije RBiH, upravo preduzela te mjere i kroz odbrambeno-oslobodilački otpor uspjela očuvati suverenitet i teritorijalni integritet države Bosne i Hercegovine.

Nakon sprovedenih priprema za odbranu od agresije, Patriotska liga je u početnom periodu aktivno učestvovala u odbrani BiH od agresora, da bi nakon toga sa ostatkom SUP-a i TO SRBiH postala embrion stvaranja Teritorijalne odbrane RBiH, odnosno Armije RBiH, koja je tokom svih godina, od 1992. do 1995., učesvovala u oružanoj odbrani sjeveroistočne Bosne (BiH) od agresije.

Patriotska liga nije uspjela zaštititi Bosnu i Hercegovinu od zla koje joj se desilo, ali je zato uspjela podstaknuti narod za odbranu BiH, a zatim učešćem u borbi tokom 1992.-1995., zajedno sa ostalim patriotskim snagama kroz Teritorijalnu odbranu-Armiju RBiH, sačuvati državu BiH. Patriotska liga BiH bila je političko-vojna organizacija koja je imala zadatak da izvrši političko i vojno mobiliziranje i organiziranje građana Bosne i Hercegovine, da izvrši političko osvješčivanje shodno trenutnoj političko-vojnoj situaciji i da ukaže na obaveze naroda u odbrani države od predstojeće agresije na BiH. Ona je imala za cilj da izvrši organizaciono formiranje i obučavanje jedinica, kao i evidentiranje lovačkog i drugog naoružanja u vlasništvu pripadnika Patriotske lige, kao preventive u slučaju potrebe odbrane od agresije. Patriotska liga je savez spontano-neformalnih, dobrovoljno organizovanih ljudi-građana Bosne i Hercegovine, koji su na poziv Predjedništva RBiH tokom aprila 1992. prešli u formalni institucionalni i državni oblik organizovanja odbrane u vidu Teritorijalne odbrane, a potom Armije RBiH. Osnovni poticajni faktori koji su uticali na formiranje odbrambenih vojnih sastava u BiH proizilazili su iz društvene stvarnosti tokom 1991./92. na prostoru SFRJ koja je bila prepoznatljiva svakom građaninu da se priprema agresija na Bosnu i Hercegovinu u kojoj će njen nesrpski, a posebno bošnjački narod biti najveća žrtva. Primarni i određujući uticajni faktor nastanka i razvoja Patriotske lige kao organizacije proizilazi iz najavljivanog nestanka nesrpskih naroda i države BiH.

Vjera u prirodno pravo na život i fizički opstanak bošnjačkog naroda, motivi slobode i nacionalnog dostojanstva, vjera u ljudsku pravednost, svijest o pravu na odbranu života dostojnog čovjeka bili su osnovni izvori moralne snage i heroizma Patriotske lige pri izvođenju fizičke odbrane i zaštite naroda i države BiH. Uvidjevši kojim tokom teku događaji 90-ih godina u jugoslovenskoj federaciji, bošnjački narod, koga je u najvećem procentu predstavljala Stranka demokratske akcije (SDA), odlučuje formirati Patriotsku ligu naroda (PLN) BiH,²⁸⁹ s ciljem pripreme i odbrane svih građana koji žive u Bosni i Hercegovini i BiH kao države. Naziv Patriotska liga naroda BiH prvi put se spominje 10. februara 1991. na jednom od mitinga građana u Bihaću. U ljeto 1991., tačnije 10. juna, u Domu milicije u Sarajevu rukovodstvo SDA se odlučilo da sazove jedan eminentan skup radi savjetovanja o trenutnom političko-sigurnosnom stanju u jugoslovenskoj federaciji. Na tom skupu bili su prisutni poslanici Skupštine BiH, predsjednici i članovi Izvršnog odbora (IO) SDA, kao i Glavnog odbora SDA i drugi eminentni predstavnici bošnjačkog naroda sa cjelokupnog prostora bivše Jugoslavije uz učešće predsjednika Predsjedništva SRBiH, ujedno i Predsjednika SDA Alije Izetbegovića. Skup je brojao 356 učesnika.²⁹⁰ Na njemu je donesena odluka o formiranju Vijeća nacionalne odbrane koje se sastojalo od 11 članova. Taj skup se održao samo 15 dana prije vojne intervencije JNA u Sloveniji, što u isto vrijeme govori koliko su se sporo osvješćivali građani BiH, odnosno koliko se sporo i kasno reagovalo na upozoravajuće događaje u jugoslovenskoj federaciji. To isto Vijeće nacionalne odbrane formiralo je PLN BiH. Nešto kasnije, sredinom augusta 1991., u Hrasnici kod Sarajeva, oficijelno je usvojen naziv Patriotska liga naroda BiH, kada se u isto vrijeme formira i Glavni štab (GŠ) PLN BiH sa dva krila, političkim i vojnim krilom. U septembru 1991. na Igmanu iznad Sarajeva održan je sastanak većeg broja zdravstvenih radnika kojom prilikom je osnovana i sanitetska služba Patriotske lige, a zatim po prvi put objavljena i politička platforma koja je upućena građanima BiH. U platformi se između ostalog navodi: "Bosna i Hercegovina je domovina Muslimana, Srba i Hrvata i svih građana koji u

289 Arhiv ARBIH – VF BiH (GŠA 19/VIII-2-52-1-2); *NIN*, 12. juni, Beograd, 1992., str. 32 (gen. Aco Vasiljević takođe govori o PLN BiH).

290 Ahmet Kasumović, Čamil Huseinbašić, nav. djelo, str. 238; Referat Alije Izetbegovića na Kongresu SDA BiH, Sarajevo 6/7. septembar 1997., str.2.

njoj žive i nije djeljiva jer je nacionalno izmiješana i stoljećima se zajednički živi, a svoje dijeljenje morala bi platiti hiljadama života. Stoga pozivamo sve Muslimane, sve Srbe i sve Hrvate i sve građane Bosne i Hercegovine da brane svoju domovinu Bosnu i Hercegovinu. Opređeljujemo se za Bosnu i Hercegovinu kao građansku republiku u kojoj će biti poštovane slobode i prava čovjeka i građanina i nacionalna prava naroda i manjina i u kojoj će vladati demokratija. To je opredjeljenje muslimanskog naroda.”²⁹¹

Nastanak i djelovanje nacionalnih stranaka u BiH, prvenstveno SDS-a i HDZ-a, su uzrok osipanja članova srpske i hrvatske nacionalnosti iz redova Patriotske lige naroda BiH. Postavlja se pitanje da li je rukovodstvo vladajuće političke stranke, SDA BiH, kojoj je u to vrijeme, a i kasnije, ponajviše stalo do Bosne i Hercegovine i zaštite njenih građana, moglo uraditi ili postupiti drugačije, recimo ne vršiti nikakve pripreme za zaštitu BiH i njenog stanovništva? Ako se vratimo u 1990. i ako pogledamo da je TO SRBiH u potpunosti razoružana, misleći na nesrpski dio, slično pripremano da se uradi, a kasnije urađeno, i u MUP-u SRBiH, zatim da je stvaran sve veći jaz između nacionalnih stranaka, da se nazirala sve veća podjela Bosne i Hercegovine po nacionalnom ključu sa izraženim grupisanjem naroda BiH oko nacionalnih stranaka, sa izravnim vojnim intervencijama u Sloveniji i Hrvatskoj 1991. a prije toga u posljednjih par godina mnogo puta i na Kosovu, itd., upitno je da li se rukovodstvo SDA SRBiH smjelo osloniti samo na onesposobljenu TO i RSUP, na pregovarački politički zeleni sto, kao i na pomoć subjekata međunarodne zajednice bez konkretne pripreme za odbranu Bosne i Hercegovine i njenih građana (prvenstveno bošnjačko-muslimanskog stanovništva)? Da se osloni na JNA kao zaštitnika nije mogla jer je, ista postala srpska, na Republički sekretarijat unutrašnjih poslova i Teritorijalnu odbranu takođe nije mogla, jer su izdijeljeni a bošnjačko-muslimanski dio pod strogom kontrolom, a da se osloni samo na političko djelovanje nije smjela. Upravo iz tih razloga političko rukovodstvo se odlučilo da uzme ljude personal i dijelom infrastrukturu iz svih naprijed navedenih subjekata (JNA, SUP-a, TO kao i političkog establišmenta) i da pod imenom Patriotska liga BiH, sublimacijom svih navedenih subjekata započne pripreme za odbranu cjelovite i multietničke Bosne i Hercegovine.

291 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 73; Proglas PL-a, Arhiv Kluba PL-a, Kalesija

Patriotska liga Bosne i Hercegovine upravo predstavlja personal iz JNA, Teritorijalne odbrane SRBiH i SUP-a SRBiH, te tadašnjeg političkog establišmenta, građana i drugih koji nisu mogli sistemski djelovati u periodu pred agresiju. Od tog personala upravo je i nastala Teritorijalna odbrana, a zatim Armija RBiH, kao i MUP RBiH kao legalni subjekti odbrane Republike Bosne i Hercegovine tokom odbrane od agresije od 1992.-1995. Komandant Općinskog štaba TO Gračanica u SRBiH Osman Puškar kaže: "Patriotska liga u općini Gračanica formirana je u okviru legalnih institucija i kao legalna oružana sila početnog perioda priprema za odbranu i u samom ratu. Odigrala je jednu od ključnih uloga u odbrani Bosne i Hercegovine..."²⁹²

Analizirajući to sa današnje distance, može se konstatovati da bi bilo vrlo opasno, pa i pogubno po BiH i njene građane, posebno bošnjački narod, da kojim slučajem tadašnje političko rukovodstvo nije formiralo PLN (PL) BiH, sprovelo pripreme za odbranu i uradilo kako je uradilo, danas BiH ne bi bilo niti bi bošnjačko-muslimanski narod opstao. Zatim, može se konstatovati da je Patriotska liga BiH bila legalan subjekat, jer je djelovala kroz tadašnju političku vlast, zatim kroz ostatak sistema SUP-a SRBiH i ostatak sistema TO SRBiH, upravo kroz onaj ostatak tih sistema koji se borio za BiH kao multietničku državu za razliku od onih koji su takođe uzeli svoje dijelove tih sistema ili najveći dio tih sistema i borili se isključivo za nacionalno, za "etnički čisto" i za podjelu.

Da je Patriotska liga u početnom periodu uistinu bila Patriotska liga naroda, potvrđuje i činjenica da je u četi vojne policije pri Regionalnom štabu Patriotske lige Tuzla bilo 12 Srba i Hrvata od 126 koliko ih je bilo u četi u februaru 1992. Na jednom od sastanaka krajem 1991. u Hrasnici odlučeno je da se ubuduće koristi naziv samo Patriotska liga Bosne i Hercegovine-PL BiH. Na tom istom sastanku Sefer Halilović je Aliji Izetbegoviću predočio i koncept organizovanja buduće armije BiH, kao i odbrane zemlje, što je Izetbegović i prihvatio.²⁹³

Po nekim izvorima još 31. marta 1991., na prijedlog Alije Izetbegovića formirane su neke grupe i jedinice i prije oficijelnog usvajanja imena PL

292 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH 19/VI-2-1-2-4), str. 5.

293 Izjava Derve Harbinje, pomoćnika komandanta GŠ PL BiH za logistiku data autoru, Sarajevo, oktobar 2003.; Šefko Hodžić, *BOSANSKI RATNICI*, Sarajevo, DES, 1998., str.13.

BiH što je i prihvaćeno na prostoru Sarajeva, a nakon 10. juna 1991. širilo se diljem BiH.

Nakon oficijelnog usvajanja imena, odmah se pristupilo formiranju regionalnih štabova Patriotske lige (RgŠ PL) na prostoru BiH, gdje je formirano ukupno 9 takvih štabova, od toga 7 regionalnih štabova i 2 subregionalna štaba. Regionalni štab Patriotske lige Banja Luka djelovao je u Prijedoru, a ostali regionalni štabovi, kao i subregionalni štabovi PL-a, djelovali su u centrima regija odnosno subregija.

Regionalni štab Patriotske lige Tuzla formiran je 19. novembra 1991. u Tuzli u prisustvu većeg broja eminentnih političko-vojnih ličnosti sa prostora te regije, uz prisustvo predstavnika Glavnog štaba Patriotske lige Bosne i Hercegovine.²⁹⁴

Paralelno sa formiranjem Regionalnog štaba PL-a Tuzla, formirali su se i Općinski štabovi (OpŠ) PL-a, do tada a i poslije. Svi Štabovi PL-a, od Glavnog štaba do općinskih štabova formirani su iz dva krila i to iz političkog i vojnog krila Patriotske lige.

Glavni štab Patriotske lige BiH²⁹⁵

a) Političko krilo Glavnog štaba (GŠ) Patriotske lige BiH činili su:

1. Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva SRBiH i SDA BiH;
2. Omer Behmen;
3. Rusmir Mahmutćehajić;
4. Hasan Čengić;
5. Nasih Rašidagić;

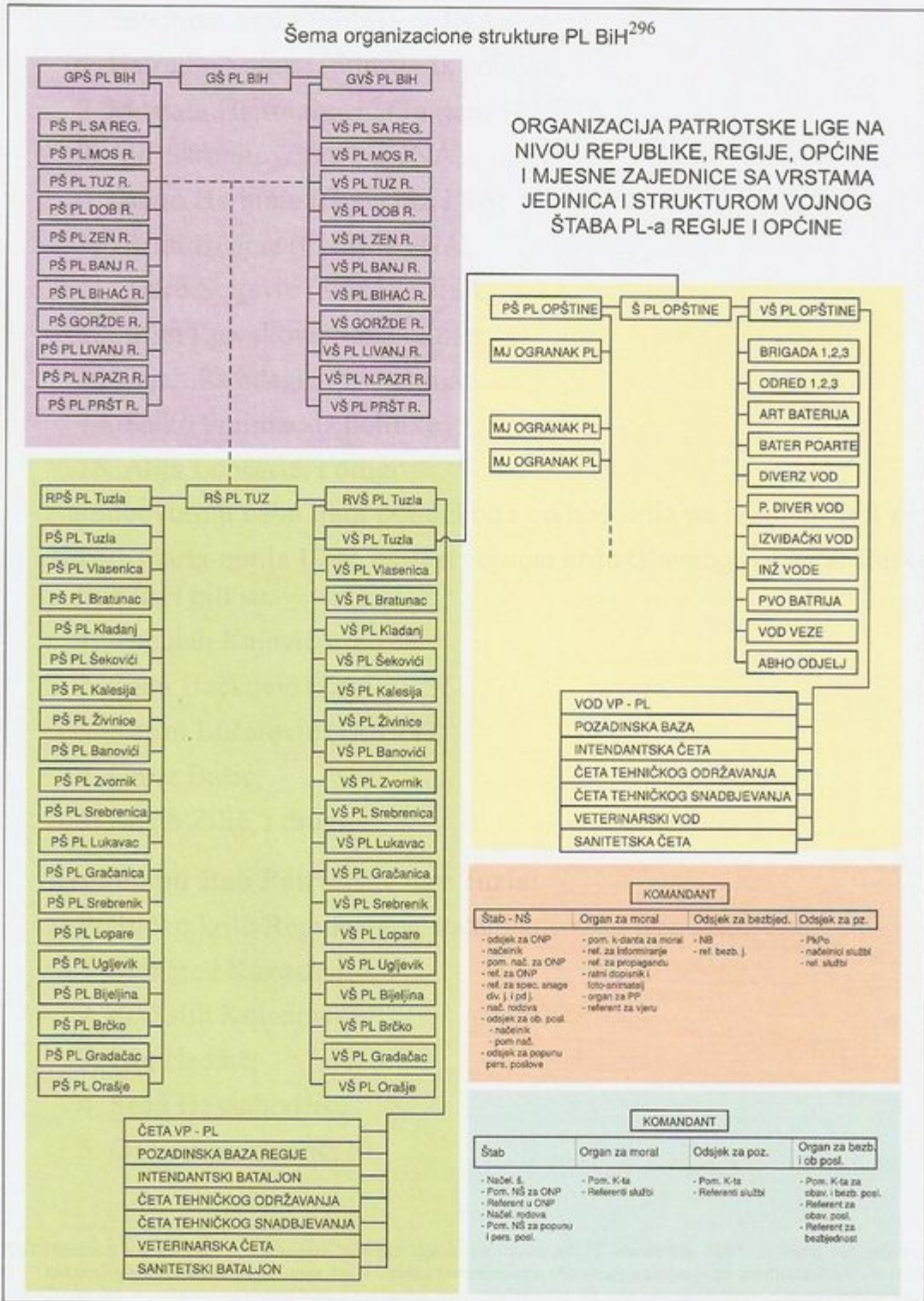
b) Vojno krilo Glavnog štaba (GŠ) Patriotske lige BiH činili su:

1. Meho Karišik (Kemo), komandant PL-a - iz JNA;
2. Sefer Halilović (Halil), zamjenik komandanta - iz JNA;
3. Avdo Hebib (Avdo) - iz SUP-a;
4. Munib Bisić (Brko) - iz politike;

²⁹⁴ Sead Omerbegović i Halid Tubić, nav. djelo, str. 52.

²⁹⁵ Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-5); Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 9-12.

Šema organizacione strukture PL BiH²⁹⁶

296 Arhiv ARBIH – VF BIH (GŠA 19/VIII/2/52-1-7); Nedžad Ajnadžić, OBRANA SARAJEVA, Sedam, Sarajevo, 2002., str. 111-113.

5. Sulejman Vranj (Sule) - iz JNA;
6. Hajrudin Šuman (Šumi) - iz politike;
7. Mustafa Hajrulahović (Talijan) - iz JNA;
8. Atif Šaronjić (Emir)-iz JNA;
9. Dervo Harbinja (Omer)-iz JNA;
10. Rifat Bilajac (Čiča)-iz JNA;
11. Zičro Suljević (Stari)-iz JNA;
12. Irfan Ljevaković - iz politike;
13. Zijah Rašidagić - iz politike;
14. Salko Polimac-iz politike;
15. Alija Lončarić, i drugi.

Najodgovorniji čelni ljudi političkog i vojnog krila po regijama bili su:
Tokom marta-aprila 1992. na vezi vojnom krilu Glavnog štaba Patriotske lige BiH bili su:

1. Abdulah Kajević;
2. Zaim Backović (Zagi);
3. Kerim Lučarević (Doktor);
4. Omer Bašić;
5. Ragib Zilić, i drugi.

Regionalni štab Patriotske lige Tuzla:

a) Političko krilo Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla činili su:

1. Mehmed Kavazbašić;²⁹⁷
2. dr. Salih Kulenović;
3. Izet Hadžić;
4. Sead Hasanhodžić;
5. Osmo Forčaković;

²⁹⁷ Mehmed Kavazbašić iz Vlasenice, prvi put došao na sastanak 21. decembra 1991. u Tuzlu, na prijedlog tadašnjeg koordinatora PL-a regije Tuzla Sakiba Mahmutovića (Adnana) izabran je za predsjednika PL-a regije Tuzla. Isti je zakazao novi sastanak za slijedeći dan, međutim isti se više nije pojavljivao. Odmah nakon toga, na jednom od slijedećih sastanaka za predsjednika je izabran dr. Salih Kulenović koji je dao ogroman doprinos. Kavazbašić se ponovo pojavio početkom aprila 1992., uključio se u rad PL-a – TO, sredinom aprila po zadatku k-danta OkŠTO Tuzla upućen u Zagreb.

6. Mustafa Ramić;
7. Hariz Redžić;
8. dr. Asim Juzbašić;
9. Hazim Vokalović;
10. Mirsad Kikanović;

b) Vojno krilo Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla činili su:

1. Sakib Mahmutović (Adnan),²⁹⁸
2. Vahid Karavelić (Vaha);

BIHAĆ	Irfan Ljubijankić	politički dio
	Osmanagić Hajrudin	vojni dio
BANJA LUKA	Mirza Mujadžić	politički dio
		vojni dio
SARAJEVO	Rasim Gačanović Safet Čibo Hajrudin Šuman	politički dio
	Hećo Faid Ganić Nehru	vojni dio
LIVNO	Jandrić Omer	politički dio
		vojni dio
GORAŽDE	Hadžo Efendić Rijad Raščić	politički dio
		vojni dio
DOBOJ	Irfan Ljevaković	politički dio
	Mašović Senad	vojni dio
MOSTAR	Muhamed Taslidža	politički dio
	Ismet Harbinja	vojni dio
ZENICA	Fuad Džidić Besim Spahić	politički dio
	Džemo Merdan	vojni dio
TUZLA	Mehmed Kavazbašić dr. Salih Kulenović	politički dio
	Sakib Mahmutović Vahid Karavelić	vojni dio

298 Sakib Mahmutović (Adnan) iz Breze, po zadatku Mehe Karišika (Keme) iz Sarajeva upućen u Tuzlu septembra 1991. za koordinatorka PL-a regije Tuzla. Zadatak obavljao do početka januara 1992. kada se najvjerovatnije upustio u aktivnosti koje su grubo narušavale kodeks i ugled pripadnika PL-a, udaljio se sa zadatka i iz regije Tuzla.

3. Senad Hodžić (Mehdin, Crni Labud);
4. Samir Ništović (Almir);
5. Alija Muminović;
6. Izet Gazdić;
7. Osman Čučak;
8. Nedžad Hasanović;
9. Dževad Salibašić;
10. Asif Omerbegović;
11. Abdulah Fazlić, dr;
12. Dževad Tosumbegović;
13. Salih Malkić (Sale);
14. Salem Hodžić;
15. Irfan Hasić (Kiba).

Komandanti općinskih štabova bili su članovi Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla.²⁹⁹

Početno komandno mjesto Regionalnog štaba PL-a Tuzla bilo je u centru Tuzle. Od 19 općina u regiji Tuzla formirani su općinski štabovi Patriotske lige u 18 općina, nije formiran, niti je ikada djelovao u općini Šekovići zbog činjenice da je 94,3% bila općina srpskog naroda. Patriotska liga Šekovići (Papraća) djelovala je u sastavu Patriotske lige Kalesija. U svim općinama općinski štabovi Patriotske lige djelovali su u samim centrima općine, dok su općinski štabovi PL-a iz Ugljevika i Lopara djelovali u Teočaku i Čeliću, iz naprijed navedenog razloga.

Datumi formiranja Patriotske lige u regiji, kao i po općinama, zatim brojnost u ljudstvu i naoružanju, kao i čelni ljudi političkog i vojnog krila Patriotske lige prikazani su u pregledu.

Regionalni štab Patriotske lige Tuzla radio je po uputstvu Priprema i organizovanja Patriotske lige za odbranu suverene BiH.³⁰⁰

299 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 224.

300 Rifat Bilajac, *VOJNA ISKUSTVA IZ RATA U BiH 1992.-95*, GŠ ARBiH, Separat br. III, Sarajevo 1996; Arhiv ARBiH-VFBiH (GŠA 19/VIII/2/52/1/7).

Navedeno uputstvo sadrži sve upute o načinu formiranja, kao i djelovanja regionalnih i općinskih štabova Patriotske lige i upute o načinu formiranja svih vrsta jedinica unutar štabova PL-a, kao i mnoge druge potrebne upute.

U startu je komandant Regionalnog štaba PL-a Tuzla dobio program aktivnosti od Glavnog štaba PL-a BiH iz Sarajeva sa rokovima organiziranja i ustrojavanja Regionalnog štaba PL-a Tuzla do kraja 1991. U izvještaju tadašnjeg koordinатора Regionalnog štaba PL-a Tuzla, od 27. decembra 1991., koga je uputio u Glavni štab PL-a BiH, između ostalog stoji da su formirani svi općinski štabovi Patriotske lige u regiji, a zatim u istom izvještaju zahtijeva sačinjavanje teksta svečane zakletve po kojoj bi pripadnici Patriotske lige dali zakletvu.

Jedan od prvih pisanih izvještaja koje je upućivao
koordinator PL za sjeveroistočnu Bosnu Sakib Mahmutović (Adnan)
prema GŠ PL RBiH u Sarajevu³⁰¹

PLN - Sarajevo
dneq 27. 12. 91. god
kô- SIB

IZVJEŠTAJ

- 1) Organizacija odnambenih porova u SIB realizovana je do regionalnog nivoa.
- 2) U svim općinama formirani su općinski štabovi
- 3) Posebno ističem da se Tuzla u ovom mislu sve bolje organizuje i da su rezultati vidljivi
- 4) Osnovni problemi koji se pojavljuju u gotovo svim općinama, a posebno su izraženi u općinama: Brčko, Zvornice, Gradacac jeste da se članovi stranke SDA ponašaju tako da opstruju rad vojnih štabova
- 5) U SIB trenutno je u toku izrada elaborata o plan odbrane SIB.

...

Adnan

301 Arhiv ARBiH-VFBiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-2).

Jedan od prvih zadataka koji je postavljen pred patriote regije Tuzla, čak i prije oficijelnog formiranja tog štaba, bio je da se izvrši vojna pobuna, bojkot slanja rezervista na hrvatsko ratište na aerodromu Dubrave kod Živinica 6. i 7. jula 1991.³⁰² Naime, tom prilikom JNA je pokušala mobilisati jednu brigadu na prostoru Živinice–Kalesija–Tuzla sačinjenu od bošnjačkog naroda radi pripreme za upućivanje u borbena djestva u Slavoniju (Republika Hrvatska). Organizatori ovog bojkota su bili: Salih Malkić, Hariz Redžić, dr. Naser Čustović, Izet Hadžić, Alija Muminović, Ahmo Hadžić, Ivo Andrić Lužanski, Mehmed Ferizović i dr. Uspjeli su konspirativnom akcijom djelovanja politički osvijestiti ljude i spriječiti odlazak dvije brigade rezervista na zadatak. Članovi te grupe kasnije su bili jedni od glavnih organizatora Patriotske lige u regiji. Sljedeća aktivnost koju su predvodili Salih Malkić, dr. Naser Čustović i Alija Muminović je odbijanje kompletnog bataljona pod komandom majora Veljka Brajića, satelita potpukovnika Mileta Dubajića, bataljona takođe sastavljenog većinom od Bošnjaka, da idu u rat protiv Hrvatske u Knin, 7. jula 1991. u Tuzli.³⁰³ Kompletan bataljon je iz Gornje Vukovije pješice došao u Tuzlu i pred zgradom Skupštine opštine Tuzla odložio oružje. Tada je u medijima u Srbiji ovo nazvano "Tuzlanski sindrom", a poslije toga su i rezervisti Valjeva, Kragujevca, Užica, Šapca i Pančeva takođe odlagali oružje.

Ako se analizira ovaj, kao i prethodni događaj na dubravskom aerodromu od 6. i 7. jula 1991., nije teško uočiti da su članovi Patriotske lige već tada u potpunosti razotkrivali i razobličavali pravu namjeru i krajnji cilj srpskog državno-političkog nacionalističkog vrha iz Beograda. Naime, radilo se o tome da su planeri agresije na BiH, upravo tokom 1991. željeli mobilisati što veći broj Bošnjaka u najvećem bošnjačkom bazenu u BiH u tuzlanskoj regiji i iste uputiti u borbe diljem Hrvatske, u borbu protiv hrvatskog naroda, a za interes srpskog nacionalističkog državno-političkog vrha u Beogradu, odnosno za "Veliku Srbiju". Da to kojim slučajem patrioti BiH nisu razotkrili i osujetili, planeri agresije bi ostvarili dva ključna cilja i to:

Prvo, odlaskom jedinica 1991. sastavljenih od Bošnjaka sa prostora regije Tuzla u rat protiv Hrvata, agresor bi na perfidan i podmukao način

302 .: *ŽERAVICA POD BURETOM BARUTA*, Narodna armija, 12. oktobar 1991., str. 20.

303 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 10; Jusuf Malkić, *BOSNOM SLAVA PRONIJETA*, BKC, Živinice, 2002., str 53, 54.

uvukao Bošnjake u rat protiv Hrvata, što bi, svakako, ponajviše išlo naruku agresoru. Naprotiv, saradnja između Patriotske lige dijela Hrvatskog vijeća odbrane (HVO) na prostoru sjeveroistočne Bosne tokom 1991/92. bila je vrlo dobra. Posebno se mogla istaći dobra saradnja u Živinicama sa Zdenkom Mišićem (Bucom) i Ivom Andrićem (Lužanskim), kao i u Brčkom, Orašju i drugim mjestima. Primjera radi, marta 1992., tadašnji komandanti (PL-a regije Tuzla i PL-a Živinice), izvodili su međusobne smotre jedinica i naoružanja između Patriotske lige i Hrvatskog vijeća odbrane u Živinicama. Na području sjeveroistočne Bosne nije bilo sukoba između Bošnjaka i Hrvata ni u toku rata, što je dijelom zasluga i Patriotske lige i dobrih odnosa u predratnom periodu. Ovdje treba takođe uzeti u obzir i činjenicu da su Bošnjaci na području sjeveroistočne Bosne neuporediva većina.

Drugo, odlaskom bošnjačkih jedinica u rat protiv Hrvata u Slavoniju i Knin sa prostora regije Tuzla, veliki broj Bošnjaka bi vjerovatno stradao, a onaj dio koji bi se vratio, izgubio bi moral za daljnjom borbom, što bi direktno oslabilo odbrambenu moć prostora sjeveroistočne Bosne u momentu kada agresor krene preko Drine u agresiju na BiH što je, svakako, i bio cilj planera agresije.

Razotkrivajući te namjere agresora ti ciljevi se nisu ostvarili, niti je, u konačnom, agresor uspio okupirati veći dio teritorije sjeveroistočne Bosne. U knjizi Jusufa Malkića stoji: "...morali izvršiti popunu kninskog korpusa..., ispalo je da smo u Dalmaciju imali poslati oko četiri hiljade vojnih obveznika! Naravno, mi smo to odbili, nakon čega nam je priječeno vojnim sudovima i likvidacijama."³⁰⁴

Koliko je Patriotska liga BiH bila organizirana, odnosno koliki je doprinos dala u pripremi i u odbrani od prvog udara agresije, Alija Izetbegović je u govoru na Izvršnom odboru SDA u Sarajevu, u junu 1994., rekao: "Mi smo u junu mjesecu to vidjeli, a to je predvečerje rata u bivšoj Jugoslaviji, jer će rat početi, mislim, 25. juna 1991., agresijom JNA na Sloveniju, a zatim Hrvatsku, i tako dalje... Odmah smo pristupili, stvorili smo to Vijeće nacionalne odbrane i formirali njegovo vojno krilo PL,... Patriotska liga nije u cijelosti izdržala taj udarac. Nije ga mogla izdržati.

304 Jusuf Malkić, *BOSNOM SLAVA PRONIJEĆA*, Živinice, BKC, 2002., str. 54.

Uvijek je to zavisilo od kvaliteta ljudi, od njihove hrabrosti, pa je negdje pružala otpor deset dana, kao što je u Foči bio slučaj, **negdje se borila daleko više, kao što je bilo u Zvorniku. Ja vas podsjećam na onaj herojski otpor zvorničkog naroda gore....** Dakle, u Sarajevu je pored otpora niza spontanih grupa koje su se stvorile, najveći otpor, ipak, je organizovala Patriotska liga. Ona je podnijela onaj udarac 2. maja 1992.....³⁰⁵

General JNA Aleksandar Aco Vasiljević, šef KOS-a, u jednom od svojih intervjuja beogradskom listu *NIN*, od 12. juna 1992., govori da je Patriotska liga BiH, već krajem 1991. brojala oko 50.000 boraca,³⁰⁶ gdje, takođe, iznosi mnoge detalje o Patriotskoj ligi BiH, kao i o svojoj posjeti Aliji Izetbegoviću februara 1992. U svom izvještaju od 19. marta 1992., komandant 2. vojne oblasti JNA, general Milutin Kukanjac, koga je uputio u Generalštab OS SFRJ u Beograd, ističe da ukoliko ne otpočnu sa operacijom plana RAM mogle bi "muslimanske snage" nadjačati, kao i to da se Patriotska liga i "Zelene beretke" pripremaju za napad na kasarne JNA i da su se infiltrirali u MUP BiH.³⁰⁷

Koordinator vojnog krila Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla Sakib Mahmutović, zajedno sa Džemom Gluhićem i dr. iz Gradačca, uključio se navodno u nabavku materijalno-tehničkih sredstava koja je preprodavao. Početkom januara 1992. navedena grupa je nestala sa prostora sjeveroistočne Bosne - regije Tuzla. Na jednom od sastanaka, početkom januara 1992. u Regionalnom štabu PL-a Tuzla, uz prisustvo Mehe Karišika, komandanta Glavnog štaba PL-a BiH i njegovog zamjenika, za koordinadora (komandanta) vojnog krila Regionalnog štaba PL-a Tuzla imenovan je Vahid Karavelić.³⁰⁸

Jedna od veoma važnih aktivnosti koju je organizirao Regionalni štab Patriotske lige Tuzla bila je organiziranje vojnog savjetovanja komandanata vojnih krila Patriotske lige sa prostora sjeveroistočne Bosne - regije Tuzla. Savjetovanje je organizirano i sprovedeno 11. januara 1992. u selu Tojšićima

305 Arhiv ARBiH - VF BiH (KVAH - 19/VII/4/1/1-9).

306 Intervju generala Aleksandra Ace Vasiljevića, *NIN*, 12. juni, Beograd, 1992. str. 32.

307 Arhiv ARBiH - VF BiH (KVAH - 19/VII/4/1/1-21).

308 Mirzet Hamzić, nav. djelo. str. 512; Dževad Pašić, nav. djelo, str. 224.

PREGLED OSNOVNIH PODATAKA PATRIOTSKE LIGE SJEVEROISTOČNE BOSNE regije Tuzla na dan 15.april 1992.

R/b	OPĆINA	Formiranje		Predsjednik polit.krila "PL"	Komanda i t vojnog krila PL	Operativni dio PL-a	Neoperativni dio PL-a	Naoružanje (pištolji, puške, lovačko)	Predsjednik	Komandant Štaba TO
		PL								
1.	Vlasenica	Juni 1991.		Imamović Mustafa	Hodžić Ferid	300	1700	650	Stanić Milenko	Hodžić Ferid
2.	Bratunac	Juli 1991.		Dubičić Nijaz	Mujkić Sabit	300	1800	600	Dubičić Nijaz	Hodžić Džemo
3.	Srebrenica	Juli 1991.		Salihović Mehmed	Hasanović Suljo	350	1300	970	Ibišević Besim	Hasanović Suljo
4.	Kladanj	25.11.1991.		Muhić Muhamed	Selimović Zahrid	1200	1500	650	Šarić Enver	Popić Mlominir
5.	Šekovići					15	60	40		
6.	Tuzla	25.11.1991.		Kulenović Salih	Hodžić Salem	526	3000	860	Bešlić Selim	Delibegović Enver
7.	Kalesija	26.11.1991.		Hadžić Izet	Tosunbegović Dževad	380	3500	1250	Hadžić Izet	Omerbegović Sead
8.	Zvornik	26.06.1991.		Juzbašić Asim, dr.	Halilović Sakib	700	3500	3500	Pašić Abdulah	Kapičić Alija
9.	Živinice	26.11.1991.		Forčaković Osmo	Malik Salih	440	4600	1450	Forčaković Osmo	Kasumović Bajro
10.	Banovići	15.10.1991.		Rahmanović Mešan	Selimović Kasim	1200	3800	47	Avdić Kasim	Delagić Nermin
11.	Gračanica	Sept.1991.		Rešidbegović Tarik	Serhatic Husein	320	2850	280	Vikalo Hazim	Puškar Osman
12.	Lukavac	Sept.1991.		Hasanhodžić Sead	Salihbašić Dževad	270	4000	672	Hasanhodžić S.	Salihbašić Dževad
13.	Brčko			Ramić Mustafa	Mujanović Farid	165	1700	350	Ramić Mustafa	Milutinović Milisav
14.	Lopare	28.11.1991.		Čehajić Bećir	Šadić Ekrem	500	1000	390	Jović Dušan	Stjepanović B.
15.	Ugljevik	27.11.1991.		Huskić Abdulah	Mešić Hajrudin	220	1200	450	Stjepanović M.	Žigić Halid
16.	Bijeljina	16.06.1991.		Bjelić Muhidin	Ibrahimović Muriz	60	650	80	Simić Cvjetin	Avdić Suad
17.	Gradačac	05.12.1991.		Hodžić Adem	Huseinagić Reuf	180	4500	4122	Begović Kemal	Osmić Suad
18.	Orašje	Dec. 1991.		Mahmutspahić Husein	Hećimović Senahid	50	450	150	Kovač Pavo	Salihović Jadranko
19.	Srebrenik	Dec. 1991.		Bajraktarević Mehmed	Bajraktarević Mehmed	100	1000	380	Bajraktarević M.	Vikalo Fadil
•	Okrug Tuzla – s/i Bosna	19.11.1991.		Kavazbašić Mehmed	Mahmutović Sakib	7276	42110	16891	Rudo M.	pukovnik Milojković Nenad
				Kulenović Salih, dr.	Karavelić Valhid					

NAPOMENA:

- U općini Šekovići nije bila organizirana PL zbog većinskog srpskog stanovništva od 94,3%, vrlo mali broj pripadnika PL-a iz nekoliko sela općine. Šekovići priključilo se Opš PL Kalesija,
- Podaci prikupljeni na osnovu raspoloživih arhiva i pisanih podataka, kao i na osnovu izvjava tadašnjih predsjednika političkih krila i komandanata vojnih krila PL po općinama na nivou regije Tuzla.

u blizini Kalesije. Ovo savjetovanje je održano po uputama i direktivi iz decembra 1991. od strane Glavnog štaba PL-a BiH. Do održavanja navedenog savjetovanja, Regionalni štab je proveo opsežne aktivnosti s ciljem ostvarenja uvida u stepen organiziranosti općinskih štabova Patriotske lige. Na savjetovanju, pored članova Regionalnog štaba PL-a Tuzla, prisustvovao je komandant Glavnog štaba PL-a BiH Meho Karišik (Kemo) i nekoliko njegovih saradnika (Munib Bisić, Sulejman Vranj i dr.), kao i svi predsjednici i komandanti općinskih štabova Patriotske lige i komandiri specijalnih jedinica po općinama iz regije Tuzla.

Na savjetovanju je usvojeno nekoliko zaključaka:

- jačanje općinskih štabova Patriotske lige;
- jačanje prostornih i manevarskih jedinica;
- ubrzavanje procesa obučavanja i opremanja jedinica Patriotske lige;
- pristupiti formiranju manevarskih jedinica (odreda i bataljona);
- pristupiti formiranju subregionalnih štabova u Brčkom, Tuzli i Novoj Kasabi (Zvorniku)³⁰⁹, itd;
- potom je konstatovano da je na tuzlanskoj regiji tog momenta bilo oko 50.000 građana koji stoje na raspolaganju Patriotskoj ligi, zatim da odbrana Bijeljine nije realno moguća i da treba izgrađivati dobre odnose sa Hrvatima u interesu odbrane zemlje.

Navedeno savjetovanje su napustili predstavnici Srebrenice (Ibran Mustafić i Hamed Efendić) zbog primjedbe da je to savjetovanje kabinetski način rada, s čime se oni ne slažu.

Osiguranje savjetovanja vršila je jedinica Općinskog štaba Patriotske lige Kalesija, koja je i promovisana u povodu navedenog savjetovanja. Savjetovanje je imalo pozitivan odjek i pozitivan efekat u daljnjoj organizaciji i radu Patriotske lige regije Tuzla. Paralelno sa navedenim aktivnostima, uslijedilo je naređenje o formiranju specijalnih vodova u svim općinskim štabovima PL-a regije, koji su u tom vremenu predstavljali

³⁰⁹ Sead Omerbegović i Halid Tubić, nav.djelo, str. 56; Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 77, 78.

najoperativnije i najmobilnije jedinice Patriotske lige u općini, odnosno u regiji. Ove jedinice su imale bitnu ulogu u daljnjim aktivnostima koje je sprovodila Patriotska liga regije. Naime, zadatak specijalnih vodova bio je da nadgledaju i osiguravaju javni red i mir u selima i gradovima, nadopunjavajući civilnu policiju koja je u tom trenutku bila izdijeljena, čija je organizaciona sposobnost za izvršavanje zadataka iz njene nadležnosti bila itekako umanjena. Komandiri tih vodova bili su na vezi civilnoj policiji po gradovima sjeveroistočne Bosne i istu nadopunjavali ondje gdje je to bilo potrebno u navedenoj misiji. Najodgovorniji čovjek za specijalna dejstva, kao i za specijalne vodove bio je Mehdi Hodžić (Senad), pomoćnik komandanta za specijalne jedinice vojnog krila Regionalnog štaba PL-a Tuzla. Prva obuka, počev od praktične obuke u upoznavanju i rukovanju oružjem, preko izvođenja manjih vježbi, odnosno do gađanja pojedinim vrstama raspoloživog naoružanja, prvenstveno pištoljima, sprovedena je upravo sa tim specijalnim vodovima po općinama, kao i sa četom vojne policije pri Regionalnom štabu Patriotske lige Tuzla.

Sredinom februara 1992. Atif Šaronjić, kao pomoćnik komandanta Glavnog štaba PL RBiH za specijalne jedinice, zajedno sa Mustafom Hajrulahovićem Talijanom,³¹⁰ organizirao je seminar u Lukavcu u trajanju od tri dana za sve komandire specijalnih vodova sa teritorije sjeveroistočne Bosne. Na tom seminaru data su nova znanja komandirima vodova i odjeljenja i nove smjernice za daljni rad.

Početakom 1992. ukupna političko-vojna situacija se sve više usložnjava, iako je političko rukovodstvo RBiH pokušavalo da je drži pod kontrolom. Međutim, proglašavanjem nezavisnosti Slovenije, Hrvatske, pa i Makedonije, jačanjem srpskog i hrvatskog nacionalizma u BiH, prodiranjem istine do građana BiH o namjerama Tuđmana i Miloševića da podijele Bosnu i Hercegovinu, koncentracijom jedinica-korpusa JNA iz Slovenije i dijela Hrvatske pa i Makedonije u BiH, izdvajanjem većeg dijela bosanskohercegovačkih Srba sa funkcijama u vlasti SRBiH i formiranjem njihove skupštine uz otvoreno zagovaranje "Velike Srbije", nagovještavalo je da na prostoru SFRJ slijedi sveopšti rat.

310 .: *KO JE KO U BOŠNJAKA*, VKBI, Sarajevo, 2000., str. 173.

Iako je Skupština SRBiH još 14. oktobra 1991. donijela "Memorandum", pismo o namjerama³¹¹ u kome eksplicitno stoji kakva se Bosna i Hercegovina želi, ravnopravna za sve njene građane, narode i narodnosti, ostanak u novoj Jugoslaviji pod uslovom ostanka i Srbije i Hrvatske u njoj, te, ako dođe do rata, Bosna i Hercegovina se ne želi miješati niti stavljati na stranu Srbije ili Hrvatske, itd. Međutim, sve je bilo uzalud. Oni koji su odlučili izvršiti agresiju i podijeliti BiH, bili su neumoljivi. Zbog toga je Predsjedništvo SRBiH 20. decembra 1991. donijelo Odluku o podnošenju zahtjeva za priznavanje SRBiH kao nezavisne države, a zatim 24. i 25. januara 1992. Skupština SRBiH donosi Odluku o povlačenju predstavnika SRBiH iz svih saveznih državnih organa i organizacija, te Odluku o raspisivanju republičkog referenduma za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine. To su bili i ključni razlozi što se bošnjačko političko rukovodstvo odlučilo da po prvi put okupi sve komandante regionalnih štabova Patriotske lige iz cijele Bosne i Hercegovine na savjetovanju u selu Mehurići kod Travnika, i time se ubrza proces organizovanja Patriotske lige i pripreme za ono što je neminovno čekalo Bošnjake i BiH u cjelini.

Početak februara Regionalni štab PL-a Tuzla daje težište na pripremu za učešće na Republičkom savjetovanju komandanata regionalnih štabova Patriotske lige iz cijele BiH. Savjetovanje je održano u selu Mehurići, iznad Travnika, 7. i 8. februara 1992. u kući mještana tog sela koji je u to vrijeme bio na privremenom radu u Njemačkoj, a na kojoj se danas nalazi spomen-ploča sa posvetom.

Navedenom savjetovanju ispred Regionalnog štaba PL-a Tuzla prisustvovali su Vahid Karavelić i Mehdić Hodžić. Za učešće na savjetovanju, a po nalogu Glavnog štaba PL-a BiH, morao se pripremiti izvještaj o sljedećim pitanjima: jačina i sastav jedinica JNA i SDS-a, njihove lokacije i aktivnosti, njihova skladišta oružja i municije, stanje teritorije u etničkom smislu, kao i jačina i sastav jedinica Patriotske lige itd. Svi navedeni elementi morali su biti uneseni na topografsku kartu regije Tuzla razmjera 1:50.000.³¹²

311 *Službeni list RBiH* br.32 od 16. oktobra 1991.

312 Arhiv ARBiH - VF BiH (KVAH - 19/VII/4/1/1-10).

Kuća u selu Mehurići kod Travnika u kojoj je održano savjetovanje koordinatora-komandanata regionalnih štabova PL-a SRBiH 7. i 8. februara 1992.

Faksimil originala

Ispred Glavnog štaba PL-a BiH savjetovanju su prisustvovali Hasan Čengić, Meho Karišik, Sefer Halilović, Rifat Bilajac, Zičro Suljević, Dervo Harbinja, Atif Šaronjić i dr., dok su ispred ostalih regionalnih štabova Patriotske lige BiH prisustvovali po dva do tri u grupama na čelu sa komandantima. Po planu savjetovanja, nakon kraćeg uvodnog izlaganja određenog broja članova Glavnog štaba PL-a BiH pristupilo se referisanju komandanata regionalnih štabova. Svi elementi iz referata komandanata regionalnih štabova ucrtavani su na topografsku kartu BiH 1:200.000.³¹³

Po izjavama Mehe Karišika, navedeno savjetovanje realizirano je pod konspirativnim imenom "Derviško sijelo".

Kompletnu organizaciju savjetovanja sproveli su Zihnija Aganović i Džemal Merdan.³¹⁴ Pored toga, u izjavi stoji da je Patriotska liga BiH u

³¹³ Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-1).

³¹⁴ .: *KO JE KO U BOŠNJAKA*, VKBI, Sarajevo, 2000., str. 278.

Dio izjave Mehe Karišika (Keme), komandanta GŠ PL-a BiH u vezi savjetovanja komandanata regionalnih štabova PL-a BiH u Mehurićima 7. i 8. februara 1992.

OSLOBODIENJE • SRLEDA, 13. I 1999.

PELJUN STRANA 21

MEHO KARIŠIK KEMO - TAJNE PATRIOTSKE LIGE (5)

'Derviško sijelo' u Mehoriću

Tek sastankom u Mehoriću dobila se jasna slika koliko PL ima ljudstva, s kakvim i koliko naoružanja raspolaže, a koliko neprijatelj • Oko 120 hiljada organizovanih članova PL, ukupno 150 hiljada, ali slabo naoružanih, ako se tome dodaju dobrovoljci i pripadnici MUP-a

Piše: Šefko HODŽIĆ

U selu Mehorići kod Travni-
ka od 7. do 9. februara '92. go-
dine u jednoj izdvojenoj kući,
održano je savjetovanje ko-
mandanata regija. Održano je

regija put bude, otprilike, po-
djednako težak. Imali smo
dvoje varijante gdje ćemo sa-
vjetovanje održati. Druga va-
rijanta je bila Tešanj. Za orga-
nizaciju savjetovanja u Meho-

regiji, uspeznaju se, identifikuju. Bilo je to 7.
februara uvoče

komandanti regija, uspeznaju se, identifikuju. Bilo je to 7.
februara uvoče

- Ko je još, osim koordi-
natora učestvovao na savje-
tovanju?

čim došao je i Senad Hodžić,
zvani Crni Labud.

U ime političkog djela PL
govorio je Hasan Čangić koji
je, u stvari, dao smjernice ka-
kva treba da bude buduća bo-
rovačka armija ako bude rata

I na osnovu toga mogli smo da
se pripremimo za direktnu
odbranu Bosne i Hercegovine

- S kakvim snagama je ta-
da raspolagala PL, a sa ka-
kvim JNA i paravojne forma-
cije SRJ?

Faksimil originala

aprilu 1992. brojala oko 120.000 članova, računajući pripadnike MUP-a i dobrovoljce, dok bi u slučaju skore agresije na BiH ta brojka mogla biti i veća čak i do 150.000 boraca.³¹⁵ Navodi se da je najozbiljniji problem bio slaba naoružanost, svega 20-30% boraca PL-a bilo je naoružano i to prvenstveno pištoljima i lovačkim oružjem. Na kraju savjetovanja doneseni su zaključci o tome kakva bi buduća vojska Bosne i Hercegovine po svom karakteru trebala biti:

- treba biti sačinjena od svih naroda i narodnosti BiH;
- ako dođe do agresije i ako bude morala ratovati, da ratuje viteški, uz poštivanje svih ženevskih konvencija;
- mora imati human odnos prema zarobljenicima, ne smije ubijati i maltretirati civilno stanovništvo, naprotiv, gdje god je to moguće, treba da ga štiti;
- ne smije rušiti nacionalne, kulturne i vjerske objekte; i
- u nju trebaju biti uključeni svi patrioti Bosne i Hercegovine, bez obzira na vjersku, etničku, političku i drugu različitost.

Takođe su zauzeti stavovi o fizionomiji budućeg rata: **on će biti isključivo odbrambeno-oslobodilački i imati za cilj odbranu suverene, nezavisne,**

315 *Oslobođenje*, 13. januar, Sarajevo, 1999. str. 21.

demokratske, ravnopravne, nedjeljive i međunarodno priznate države BiH, države ravnopravnih građana, odnosno naroda i narodnosti koji žive u njoj.

Navedeno vojno savjetovanje komandanata regionalnih štabova Patriotske lige BiH predstavlja historijsko savjetovanje. Ono je historijsko iz nekoliko razloga:

- **Prvo**, to je bio prvi neposredni kontakt i lično upoznavanje većine čelnih ljudi u Patriotskoj ligi BiH;
- **Drugo**, shodno izvještajima komandanata regionalnih štabova PL-a, ostvario se uvid u stepen organiziranja, naoružanosti i ukupne pripremljenosti Patriotske lige BiH po regijama za odbranu od agresije; i
- **Treće**, shodno donesenim zaključcima savjetovanje je dalo smjernice kako formirati buduću vojsku Bosne i Hercegovine, odnosno kako voditi odbranu ako dođe do agresije na BiH.

To je ulijevalo povjerenje kod naroda u ono što radi Patriotska liga BiH. Ako se promatraju ovi zaključci sa današnje vremenske distance, vidi se da je ideja i platforma na kojoj je organizovana Patriotska liga BiH i za koju se borila, bila ispravna, što svakako potvrđuje današnja Bosna i Hercegovina i njena do sada sprovedena reintegracija.

Nakon završetka vojnog savjetovanja komandanata regionalnih štabova PL-a BiH, Glavni štab PL-a BiH izdao je 25. februara 1992. direktivu pod naslovom **"Direktiva za odbranu suvereniteta BiH,"**³¹⁶ koja je bila putokaz za dalji rad Patriotske lige BiH. Bitno je istaći da u tački 2. stoji: **"Osnovni zadatak snaga Patriotske lige Bosne i Hercegovine je ZAŠTITA MUSLIMANSKOG NARODA, OČUVANJE INTEGRITETA I CJELOVITOSTI BiH, KAKO BI SE OBEZBIJEDIO I UBUDUĆE DALJI ZAJEDNIČKI ŽIVOT SVIH NARODA I NARODNOSTI NA DRŽAVNOJ TERITORIJI BiH"**. Ovako je razmišljala, djelovala i u praksi postupala Patriotska liga BiH, i na kraju rata kroz TO i Armiju RBiH

316 Bilajac Rifat, nav. djelo, Separat br.III; Arhiv ARBiH - VF BiH broj: 31-2-03-302-7/21-2.

Raspored snaga PL-a, snaga SDS-a, kao i snaga JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne, ucrtno na savjetovanju 7. i 8. februara 1992. u Mehurićima³¹⁷

REPUBLIČKO SAVJETOVANJE KOORDINATORA-KOMANDANATA REGIONALNIH ŠTABOVA PATRIOTSKE LIGE BIH,
7/8. februar 1992., s. Mehurići kod Travnika

Faksimil dijela originalne topografske karte BiH (1:200.000)

317 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-1).

za to se izborila. Ovo je u isto vrijeme i najveća vrijednost djela Patriotske lige BiH.

U tački 5.5. izdati su zadaci Regionalnom štabu PL-a Tuzla koji su sadržavali brojne obaveze u procesu organiziranja, odnosno, u toku izvođenja odbrane od eventualne agresije na BiH.

U skladu sa jednim od zaključaka sa navedenog savjetovanja, a po direktivi Glavnog štaba PL-a BiH, Regionalni štab PL-a Tuzla u februaru 1992. pristupa formiranju subregija Brčko, Tuzla i Nova Kasaba (Zvornik). Formiranjem navedenih subregija, imenovanjem njihovih komandanata, otišlo se korak dalje u pravcu bolje organizacije, kao i ukupnog rada i djelovanja Patriotske lige u zoni djelovanja Regionalnog štaba PL-a Tuzla. Znatno ranije, koordinator Regionalnog štaba PL-a Tuzla u jednoj tački svog izvještaja od 30. oktobra 1991. upućenog Glavnom štabu PL-a Sarajevo, ističe potrebu za formiranjem subregija unutar Regionalnog štaba PL-a Tuzla.

Subregije su formirane tek krajem februara 1992., i to:

- Subregija Brčko sa sjedištem u Brčkom za općine Brčko, Bijeljina, Janja, Ugljevik (Teočak), Lopare (Čelić), Gradačac i Orašje; Koordinator (komandant) - Mustafa Dautović;
- Subregija Tuzla sa sjedištem u Tuzli za općine Tuzla, Kalesija (Šekovići), Živinice, Banovići, Srebrenik, Lukavac i Gračanica; Koordinator (komandant) - Dževad Salihbašić;
- Subregija Nova Kasaba (Zvornik) sa sjedištem u Zvorniku, za općine Zvornik, Bratunac, Srebrenica, Vlasenica i Kladanj; Koordinator (komandant) - Salko Dedić.

Organiziranjem subregija, jednovremeno se išlo i sa reorganizacijom Patriotske lige na nivou općinskih štabova regije. Tako je u Živinicama, kao i u drugim općinama, formiran diverzantsko izviđački odred i mnoge druge jedinice vodnog, četnog i bataljonskog sastava. Tokom marta 1992., Regionalni štab PL-a Tuzla otpočeo je sa organizovanjem bataljona manevarskog tipa po subregijama. Regionalni štab PL-a Tuzla u navedenom vremenskom periodu ostvarivao je uvid u stanje Patriotske lige regije u

Prvi registrovani pisani izvještaj koordinatora PL-a za sjeveroistočnu Bosnu Mahmutović Sakiba (Adnana) upućen Glavnom Štabu PL-a BiH u Sarajevu³¹⁸

Patriotska liga uslova
Sarajevu dana 30.10.1991.god

Izvještaj

Koordinacija i instrukcija u
Tuzlanskoj regiji - izvještaj -

U vremenu od 22:30.10.1991 u sklopu koordinacije i instrukcije
centrale izvršio sam postavljene zadatke po sljedećem:

Prvo! U okviru poroka i zadataka koje sam izvršavao
Tuzlansku regiju uslova sam podijelio u tri
subregije tako da Brčko bude centar sljedećih
opština: Bijeljina, Janje, Ugljevnika, Topana, Ovasija
... ..

Adnan

preko 18 općinskih štabova, a općinski štabovi PL-a preko komandanata jedinica jačine od odjeljenja do bataljona.

Pred sprovođenje referendumu građana BiH, 29. februara i 1. marta 1992. Regionalni štab Patriotske lige Tuzla održao je sastanak u prostorijama Islamske zajednice (IZ) Gasulhana u Tuzli. Tom prilikom je koordinatorski Regionalnog štaba PL-a Tuzla iznio pregled političko-vojne situacije u regiji i šire, i konstatovao da ukoliko dođe do agresije na BiH sa istoka, pravci napada agresora bi najvjerojatnije bili:

- Bijeljina-Brčko-Pelagićevo-Gradačac-Modriča,
- Zvornik-Kalesija-aerodrom Dubrave (Tuzla) i

318 Arhiv ARBiH - VF BiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-3).

- Bratunac–Vlasenica–Kladanj sa napomenom da će snage agresora razmještene-locirane u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne (jedinice JNA i SDS-a), svakako sadejstvovati svojim snagama sa fronta.

Potom je naglašena i činjenica da je nemoguće Bijeljinu i Janju odsudno braniti, već da to treba biti elastična-zadržavajuća odbrana. Odsudna linija odbrane mora biti na liniji Brezovo Polje - istočne padine Majevice – Teočak – Kula Grad iznad Zvornika - istočno od Konjević Polja - objekti istočno od Srebrenice, itd. Takođe su izdati zadaci komandantima Općinskih štabova PL-a u pogledu daljnje organizacije sa težištem na inženjerskim radovima na liniji i u rejonima odbrane. Nakon izlaganja koordinatora Regionalnog štaba PL-a Tuzla reagovao je iz Općinskog štaba PL-a Zvornik dr. Asim Jusbašić riječima: **”Dok smo mi u Zvorniku preko nas agresor neće proći.”** Zatim je Mustafić iz Općinskog štaba PL-a Srebrenica rekao: **”mi u Srebrenici imamo sve i nama ne treba gotovo ništa, pa ni instrukcije”**. Komandant Općinskog štaba PL-a Vlasenica Ferid Hodžić govorio je o problemima u Vlasenici, o podijeljenosti unutar bošnjačko-muslimanskih kadrova i o nepovjerenju između njih, što svakako utiče na kvalitet priprema za odbranu, itd. Regionalni štab PL-a Tuzla, u kontinuitetu organiziranja i djelovanja neprekidno je posvećivao punu pažnju obuci i edukaciji kadra. Početkom februara 1992. Regionalni štab PL-a Tuzla upućuje grupu ljudi, na čelu sa Dedom Berberovićem iz Banovića, u Sarajevo na petnaestodnevni kurs - obuka u rukovanju sredstvima veze.

Dobijanjem prvih radiouređaja uspostavljena je veza između osnovnog komandnog mjesta sa isturenim komandnim mjestom (IKM) na Kula Gradu iznad Zvornika. Ta ista sredstva su poslužila za uspostavljanje veze sa komandantima subregija. Ovo se svakako pokazalo kao veoma korisno u vremenu koje je dolazilo.

Regionalni štab Patriotske lige Tuzla je u kontinuitetu imao veliki broj svojih članova angažovanih u obuci u jedinicama općinskih štabova PL-a u pogledu taktike, inženjerije, rukovanja oružjem i u drugim segmentima.

Činjenica je da po međunarodnom pravu ni jedna vojna formacija ne može biti priznata kao legalna vojska neke države ukoliko nema, između ostalog, regulisano odijevanje i označavanje. Ovdje se posebno ističe označavanje, što je tokom marta 1992. i bio jedan od dodatnih zadataka,

kako Glavnog štaba Patriotske lige BiH, tako i Regionalnog štaba Tuzla. Ubrzo se donosi odluka o označavanju pripadnika Patriotske lige BiH, a zatim Regionalni štab Patriotske lige Tuzla dobija oko 2.000 komada oznaka-ambrema za uniforme.

Mnoge jedinice Patriotske lige po općinama ubrzo su označene navedenim oznakama koje su u osnovi imale motiv ljiljana, oznake koje je kasnije prihvatila TO R BiH, odnosno Armija R BiH i nosila ih tokom cijelog perioda odbrane od agresije. Organiziranje Patriotske lige na prostoru sjeveroistočne Bosne, od samog početka je nailazilo na određene poteškoće i probleme koje su proizvodili pojedinci ili grupe u pojedinim općinama. Međutim, po dobijanju veće količine navedenih oznaka za pripadnike Patriotske lige i njihovog označavanja, uslijedili su puno veći problemi u organiziranju, djelovanju i radu štabova i jedinica PL-a na prostoru sjeveroistočne Bosne.

Pripadnici PL-a Tuzla (Štaba TO Tuzla)

Faksimil originala (slijeva: Salko Bukvarević, Enes Vrabac, Suljo Osmanović i Meldin Hajdarević)

Činjenica je, takođe, da su postojale različite grupe kao i različite političke procjene u odnosu na opasnost od agresije na prostoru sjeveroistočne Bosne, što je, između ostalog, dovelo do narušavanja normalnih odnosa između Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla i političkog rukovodstva pojedinih općina (**Tuzla, Lukavac, Zvornik, Živinice i Brčko**).

U knjizi ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA stoji: "Samo između 16. i 19. aprila 1992. uhapšeno je 11 pripadnika ove jedinice Patriotske lige, o čemu postoje službene zabilješke u SUP-u Tuzla."³¹⁹ Hapšeni su od policije u Tuzli po naređenju prvog čovjeka Tuzle Selima Bešlagića i prvog čovjeka policije Tuzle Meše Bajrića, samo zbog toga što su nosili oznake Patriotske lige, koje su značile državu Bosnu i Hercegovinu.

U knjizi BOSNOM SLAVA PRONIJETA Jusuf Malkić piše da je Ćazim Hadžić početkom maja 1992. sa načelnicima Općine Živinice Osmom Forčakovićem i Općine Kalesija Izetom Hadžićem i Hidajetom Tulumovićem krenuo kod Selima Bešlagića, načelnika Općine Tuzla, na razgovore oko aerodroma Dubrave. On kaže: "Izet Hadžić je na sebi imao maskirnu uniformu sa oznakama Patriotske lige i njemu tuzlanska policija nije dozvolila da takav uđe u grad... da se time ne zamjeri čelništvu JNA."³²⁰

Dana 27. aprila 1992., prilikom prenošenja ranjenika preko Majevice iz Sapne za Tuzlu, Muradif Bureković kaže: "Pri ulasku u Tuzlu na Brčanskoj malti zaustavila nas je tuzlanska policija, njih dvadesetak u policijskim i vojnim uniformama i pitali nas, ko ste vi, na moj odgovor da smo patriote ove zemlje, uperili su puške u nas i rekli da ne primaju ljude sa takvim oznakama, oznakama Patriotske lige."³²¹

Mehmed Žilić, član političkog rukovodstva Općine Tuzla kaže: "Pripadnici Stanice javne bezbjednosti zbog nedostatka vlastitih uniformi koristili su uniforme civilne zaštite i na istim su nosili grb grada Tuzle, iako to nije bio stav legalne civilne vlasti na nivou RBiH (...) zbog toga što nisu bili jedinstveni stavovi o prihvatanju odluka legalnih republičkih

319 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 225.

320 Jusuf Malkić, *BOSNOM SLAVA PRONIJETA*, BKC, Živinice, 2002., str. 140.

321 Izjava Muradifa Burekovića data autoru, Kalesija, decembar 2003.

organa civilne vlasti u pogledu nošenja grba sa ljiljanima... Izazivati bilo koje incidentne situacije moglo je biti povod komandi 17. korpusa da preko 92. motorizovane brigade izvrši vojni udar na grad Tuzlu i preuzme vlast... Bivša JNA i teroristička SDS su vršili veliki pritisak na općinsku vlast u vezi sa smještajem Patriotske lige na području općine Tuzla i stalno su preko kontraobavještajne službe, tj. kontraobavještajne grupe 17. korpusa plasirali poluinformacije i dezinformacije da se na području Tuzle i šire okoline nalaze veće formacijske jedinice HOS-a i Zelenih beretki.”³²²

To što je agresor u Bijeljini, Janji, Zvorniku, Bratuncu i mnogim drugim gradovima silom preuzeo vlast pojedincima je bilo manje bitno od vlastitog opstanka na vlasti u “svojoj” općini, mjesnoj zajednici, mahali... Ovo je svakako jedan od razloga zbog kojih je Tuzla odugovlačila i kasnila sa uključivanjem u pripreme za odbranu i u odbrani BiH.

Samovolja pojedinaca na lokalnom nivou vlasti najbolje je vidljiva iz slijedećih primjera: Načelnik Općine Tuzla Selim Bešlagić tek 31. maja 1992., donosi naredbu broj: 01/1-254/92³²³ u kojoj stoji: ”Naređuje se svim jedinicama TO BiH Tuzla, da od današnjeg dana na lijevom rukavu, odnosno nadlaktici, pa ubuduće nose znak TO RBiH, ova naredba stupa na snagu ODMAH.”

Svakako da se postavlja pitanje kako može načelnik općine uzeti sebi za pravo da određuje datum početka nošenja znaka Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine sa ljiljanima u općini, kada je to već određeno Uredbom Predsjedništva Republike BiH od 8. aprila 1992. broj: 01-011-303/92, tačkom 3 koja glasi: ”Zvanični privremeni znak svih pripadnika TO BiH biće stari bosanski grb štitastog oblika plave boje presječen bijelom dijagonalom sa po tri zlatnožuta ljiljana u svakom polju sa oznakom TO BiH iznad istog.” Potom Predsjedništvo RBiH donosi Uredbu sa zakonskom snagom o utvrđivanju privremenog grba i zastave RBiH broj: 02-011-343/92 od 4. maja 1992. I nakon ovoga, načelnik Općine Tuzla ne prihvata ljiljane. Slijedi formiranje zrakoplovnog odjeljenja u okviru

322 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 92, 93.

323 Isto, str. 128, 129.

Naredba predsjednika opštine Tuzla od 31. maja 1992. kojom naređuje
oružanim formacijama na teritoriji opštine Tuzla da se umjesto grba Tuzle
obilježe grbom Republike Bosne i Hercegovine sa lilijanima³²⁴

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
OPŠTINA TUZLA
KRIZNI ŠTAB OPŠTINE TUZLA
Broj: 01/1-254/92.
Datum, 31.5.1992.godine

Na osnovu člana 73. Zakona o opštenarodnoj
odbrani ("Sl. list SRBiH", broj 3/84, 17/87 i 35/90)
Krizni štab Opštine Tuzla, na sjednici održanoj 31.5.1992.
godine, d o n o s i s l j e d e ć u

N A R E D B U

Naređuje se svim jedinicama TO BiH Tuzla,
ja od današnjeg dana na lijevom rukavu, odnosno nadlaktici
pa ubuduće nose znak Teritorijalne odbrane Republike
Bosne i Hercegovine.

Ova Naredba stupa na snagu O D M A H.

PREDSJEDNIK
KRIZNOG ŠTABA OPŠTINE
TUZLA
Mr Selim Bešlić

21.05.1992. sac
Faksimil originala

Općinskog štaba TO Tuzla,³²⁵ što je takođe protivpravno, pa protjerivanje Okružnog štaba TO Tuzla iz svog sjedišta u Tuzli, prijetnje policijom i Jugoslovenskom narodnom armijom, itd. Najveći apsurd je to što tuzlansko rukovodstvo 16. i 22. maja 1992. formira 1. i 2. tuzlansku brigadu TO, a tek 31. maja naređuje da se nose obilježja TO BiH sa ljljanima.³²⁶ Očito da je tuzlansko rukovodstvo bilo nejedinstveno i neusklađeno sa državnim organima iznad nivoa općine. Tuzla je bila mala država u državi RBiH. U vezi sa tim, Mehmed Žilić kaže: "U Opštini Tuzla izvršna vlast je provodila odredbe nadležnih republičkih organa i pridržavala se zatečenih legalnih propisa, instrukcija i uputa Predsjedništva i Vlade BiH."³²⁷ Neko nije u pravu.

O odnosu Tuzle prema odbrani sjeveroistočne Bosne govori i doživljaj komandanta Patriotske lige i Općinskog štaba TO Vlasenica Ferida Hodžića Feđe, koji je ostao sa snagama PL-a i TO da brani Cersku sve do njenog pada 11. marta 1993. kada se on sa 150 boraca izvukao kroz obruč prema

Poruka primljena preko radioamatera Novog Sarajeva 5. marta 1993. i posredstvom SJB Novo Sarajevo putem telefaksa proslijeđena u Komandu 1. korpusa Armije RBiH.³²⁸

```
From: "SJB-NOVO-SARAJEVO"    PHONE No. 071-663-823    Mar. 05. 1993 12:59PM    P01
                                ZA VAHU !

UKOLIKO NEMAS STA POVOLJNO DA JAVIS , ONDA MI RECI
ISTINU. NEMOJ DA IZBJEGAVAS RAZGOVOR . JA ZNAM
SIGURNO DA TUZLA NECE DA NAM POMOgne. SREBRENICA
NE MOZE , A VI KOJI BI HTJELI NEMOCNI STE I PORED
NAMJERA DA TO UCINITE. IMAJTE NA UMU DA MI SIGURNO
NISMO U MOGUĆNOSTI . POZIVAM TE DA I OVOM PRILIKOM BUDES
SAMO ISKREN U STA NE SUMNJAM. OCEKUJEM TE ( NA RAZGOVOR )

                                FEDJA

ps. IMA TONSKI ZAPIS

                                658-716                fax 663-823
```

Faksimil originala

325 Isto, str. 128.

326 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 107.

327 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 133.

328 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-15).

Kladnju, a ostatak boraca prema Konjević Polju i dalje u Srebrenicu. Feđa je iz Cerske u toku borbi bezbroj puta tražio pomoć od Tuzle. U nizu poziva i vapaja za pomoć, Feđa je morao preko radioamatera tražiti i Vahida Karavelića (Vahu), tadašnjeg zamjenika komandanta 1. korpusa Armije RBiH u Sarajevu. U tom pozivu on kaže: "Ja znam sigurno da Tuzla neće da nam pomogne."³²⁹

Nakon pada Cerske u martu 1993. i Željko Knez odlazi sa dužnosti komandanta 2. korpusa Armije RBiH iz Tuzle.

U knjizi ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA stoji: "Predsjedništvo Općine Tuzla izvršit će svaku naredbu legalnih organa vlasti suverene RBiH, ... ali po postupku i na način primjeren bezbjednosnoj situaciji u ovom gradu koja nalaže zbog niza specifičnosti poseban oprez i postepenost."³³⁰ U agresorskom logoru u Karakaju kod Zvornika je od 5. maja do 24. novembra 1992. bio zatočen Fadil Kopic, koji između ostalog kaže: "Oko 20. maja 1992. pitao me srpski oficir odakle sam, na moj odgovor da sam iz Capardi, rekao je da su oslobodili Kalesiju i da će ići dalje do tunela ispred Tuzle, a onda će Tuzlu zaobići, neće je zauzimati."³³¹

Tuzla, odnosno njeno političko rukovodstvo bilo je omrznuo od velikog broja građana iz ostalih općina zbog toga što je ignorisalo Patriotsku ligu, ignorisalo sve što je dolazilo iz Sarajeva od državnih organa, javljale su se sumnje da je Tuzla kolaborirala sa JNA, itd.

Dok je agresor činio zločine u Bijeljini, Janji, Zvorniku, Bratuncu, Brčkom, itd., dok je Ranko Češić početkom maja 1992. u koncentracionom logoru Luka Brčko ubijao Bošnjake, što je sam priznao u Hagu 8. oktobra 2003.,³³² tuzlansko rukovodstvo se nije uključilo u odbranu BiH, već je još uvijek razmišljalo da li da prihvati grb sa ljiljanima ili ne.

Zato se u Tuzli i nije odmah organizovala nova TO RBiH nakon 6. aprila 1992., dok je TO SRBiH ostala neaktivirana. Zbog toga su aktivirane

329 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-15).

330 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 230.

331 Izjava Fadila Kopic iz Kalesije data autoru, Kalesija, oktobar 2003.

332 *Dnevni Avaz*, 9. oktobar, Sarajevo, 2003., str. 2.

samo stanice javne bezbjednosti (SJB) na području općine Tuzla, oko 37 SJB u jednoj općini za održavanje samo unutrašnjeg javnog reda i mira. Samo postojanje Patriotske lige Tuzla i "problemi" koje su stanice javne bezbjednosti Tuzle "imale sa Patriotskom ligom", možda je i to jedan od uzroka zašto se rukovodstvo općine Tuzla odlučilo na formiranje i jačanje SJB Tuzle, umjesto organiziranja i jačanja TO.

Kao posljedica naprijed navedenih poteškoća, a pod pritiskom rukovodstva i policije Općine Tuzla, uslijedilo je predислоciranje čete Patriotske lige iz Tuzle na površinski kop rudnika Kalajevo u rejonu Šićki Brod,³³³ a zatim u barake "Bosnaputeva" u Lug, u neposrednoj blizini Živinica.

Jednovremeno sa jedinicom PL-a Tuzla uslijedilo je i izmještanje komandnog mjesta i cijelog Regionalnog štaba Patriotske lige iz Tuzle na površinski kop Kalajevo - Šićki Brod a zatim u Živinice.³³⁴

Sredinom aprila 1992., a nakon protjerivanja Štaba Patriotske lige iz Tuzle, komandant Regionalnog štaba PL-a Tuzla kaže: "Došao mi je Selim Bešlagić, načelnik Općine Tuzla, na rudnički površinski kop Kalajevo - Šićki Brod i rekao: 'Moraš bježati i sa ovog mjesta, bježi sa moje teritorije, neću da vas vidim, u protivnom poslat ću vam potpukovnika Mileta Dubajića sa vojskom'."³³⁵ Nakon ovoga, komandant Regionalnog štaba PL-a nije imao novu priliku za susret sa načelnikom Općine Tuzla. U knjizi "Zemlja između istoka i zapada" vezano za ovaj događaj stoji: O boravku ove jedinice Patriotske lige u Tuzli raspravljano je više puta na sjednicama Predsjedništva Skupštine opštine Tuzla. To se čini u vrijeme kada se iz Republike traži ubrzano formiranje nove Teritorijalne odbrane. Jedinica je bila prvo smještena u Domu izviđača u Ulici Šeste istočnobosanske brigade, a zatim u Osnovnoj školi "Jusuf Jakupović" u Tušnju. Iz ove škole, nakon nekoliko dana, prebačena je u Šićki Brod, na površinski kop Kalajevo, gdje je ostala do 23. aprila 1992. O boravku ove jedinice na području opštine

333 Muhamed Borogovac, *RAT U BOSNI 1992-1995.*, Bosanski kongres, USA, 1995., str. 38-40.

334 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 219; Muhamed Borogovac, nav. djelo, str. 41.

335 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 90.

Tuzla Salem Hodžić kaže slijedeće: "Premještanje naše jedinice sa lokacije na lokaciju vršeno je pod pritiskom Predsjedništva SO Tuzla, sve dotle dok ona nije protjerana sa teritorije opštine Tuzla zahvaljujući načelniku Sekretarijata za narodnu odbranu (SNO) opštine Tuzla, Mehmedu Žiliću i tada već komandantu Općinskog štaba TO Seadu Deliću..."

Ovoj jedinici su pružili gostoprimstvo pripadnici Patriotske lige opštine Živinice na čijem čelu je bio Salih Malkić (Sale). U to vrijeme nisu nas željeli ni Tuzla, ni Lukavac, a ni opština Srebrenik. Tako smo se dana 23. aprila 1992. preselili u selo Gračanicu (Živinice), a kasnije u Mjesnu zajednicu sela Lug, u barake "Bosnaputeva."³³⁶

Nažalost, u aprilu i rukovodstvo općine Živinice uskraćuje gostoprimstvo jedinici Patriotske lige Tuzla i Regionalnom štabu TO Tuzla na čelu sa komandantom Vahidom Karavelićem, upravo koristeći odsustvo komandanta PL-a Živinice Saliha Malkića koji je tog trenutka bio sa jedinicom u odbrani izvorničke Kule Grada.

Bez obzira na poteškoće i probleme sa kojima se susretala Patriotska liga sjeveroistočne Bosne, tokom marta 1992. Regionalni štab PL-a organizira davanje svečane zakletve od strane svih pripadnika, odnosno jedinica Patriotske lige regije Tuzla. Svečana zakletva je davana u duhu teksta koji je sačinjen još 3. januara 1992.³³⁷ O sličnom tekstu zakletve koji se upotrebljavao na prostoru regije Sarajeva piše i Dževad Pašić u knjizi ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA.³³⁸

Paralelno sa osmišljavanjem teksta svečane zakletve, Regionalni štab PL-a Tuzla radio je i na osmišljavanju i izradi prigodnih parola sa određenim porukama. Jedna od parola je izrađena u 3.000 primjeraka a štampana u Zvorniku februara 1992. Tekst je sačinio Mehdin Hodžić (Senad), a izradu izvršili Mujo Alić i Huso Džafić.

Pored ozbiljnih organizacionih problema Patriotske lige u Tuzli, a zatim manjim dijelom u Lukavcu, Brčkom i Živinicama, Regionalni štab

336 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 225.

337 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-2)

338 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 224.

Bosna i Hercegovina
Stranka demokratske akcije

ZAKLETVA

Zaklinjem se svojom čašću i čašću moga naroda, da ću se boriti za nezavisnost, teritorijalnu cjelovitost i nepovredivost granica moje domovine Bosne i Hercegovine.

Poštovaću ravnopravnost svih naroda i narodnosti koje u njoj žive. Zalagaću se za ekonomske, kulturne i duhovne slobode svakog njenog građanina.

Vjerno ću služiti u oružanim snagama moje domovine koje budu štatile interese moga naroda ne žaleći pri tome da dam i svoj život.

Tuzla: 3.1.1992.godine

Potpis:

Faksimil originala

PL-a Tuzla naišao je na ogromna razmimoilaženja i sa rukovodstvom općine Zvornik. Naime, sredinom marta 1992. komandant Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla sa svojim zamjenikom, kao i sa komandantom Općinskog štaba PL-a Zvornik i njegovim zamjenikom, boraveći kod predsjednika skupštine Općine Abdulaha Pašića, pokušavajući da se, u organizacijskom smislu, unaprijedi rad i djelovanje Patriotske lige u Zvorniku, predsjednik Općine je reagovao riječima: "Ne treba nam nikakva pamet iz Sarajeva, tenkovi koji silaze sa aerodroma Dubrave u Zvornik, oni silaze da bi branili Zvornik i ja neću raditi po vašim instrukcijama. Vi iz Sarajeva dođete i samo pametujete." Naime, taj sastanak imao je cilj da se predsjednik Skupštine općine Zvornik uvjeri u činjenicu da četa tenkova M-84, na čelu sa poručnikom Kneževićem iz oklopne brigade Jastrebarsko locirane na aerodromu Dubrave, silazi u Zvornik sa ciljem stvaranja mostobrana na rijeci Drini za agresorske snage pri otpočinjanju agresije na BiH. Sa navedenom konstatacijom predsjednik Skupštine općine se

339 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-2).

Proglas "bolje grob nego rob"³⁴⁰

BOLJE GROB NEGO ROB!

- **BiH je Bosanaca i Hercegovaca,**
- **Vojsko, mi Vas više ne volimo,**
- **Da bi podjelili BiH,**
krvnici morate poubijati
sve u njoj,
- **Srbijo i Hrvatska, ostavite nas**
možemo i sami,
- **Braćo i sestre, Bosanci i Hercegovci,**
spremite se da
odbranimo našu domovinu BiH.

Faksimil originala

apsolutno nije složio. Ubrzo se, 8. i 9. aprila 1992. ta činjenica u praksi potvrdila. Taj isti predsjednik Općine, načelnik SJB Zvornik, predsjednik SDA Zvornik, kao i komandant subregije Patriotske lige Zvornik Salko Dedić (Nezir) i dr., po izvršenom napadu na Zvornik (BiH) nestali su.³⁴¹

Zbog takvih pojedinaca na političkim i drugim pozicijama, kako u Zvorniku, tako i u drugim gradovima na prostoru sjeveroistočne Bosne, Patriotska liga u organizacionom smislu nije mogla u potpunosti ostvariti ono što joj je nalagala Direktiva sa Vojnog savjetovanja iz Mehurića kod Travnika. Posljedice toga su ogromne, a najteže su one koje su plaćene životima nevinih ljudi zbog loših lidera tih ljudi. Taj isti predsjednik Skupštine općine 9. aprila 1992., drugi dan napada na Zvornik, je

340 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-11).

341 Mirzet Hamzić, nav. djelo, str. 408.

radiovezom tražio od Alije Izetbegovića da bezuslovno potpiše kapitulaciju i da se zaustavi ubijanje civila u Zvorniku.³⁴²

Shodno stepenu organiziranosti Patriotske lige, Glavni štab PL-a BiH donosi odluku da se regionalni i općinski štabovi Patriotske lige maksimalno uključe u smislu osiguranja, odnosno osujećivanja bilo kakvih nepoželjnih ekscesnih situacija tokom sprovođenja referenduma građana BiH 29. februara i 1. marta 1992. Zapovijest je glasila: "Referendum mora proteći u najboljem mogućem redu."

Dokumentima: (1) "Redoslijed aktivnosti koje treba izvesti na pripremi, organizovanju i formiranju jedinica Patriotske lige"³⁴³, (2) "Plan i program vojne obuke jedinica Patriotske lige"³⁴⁴, koji reguliše različite vrste obuke, (3) "Podsjetnik za rad instruktora Patriotske lige"³⁴⁵, (4) "Uputstvo za organizovanje poslova odbrane i zaštite u općinama i neposredno predstojećem periodu"³⁴⁶, (5) "Zapovijest za odbranu"³⁴⁷, Patriotska liga sjeveroistočne Bosne je u organizacijskom smislu izrasla u respektabilnu snagu koja bi, pod uslovom eliminisanja navedenih poteškoća u organizaciji, a prvenstveno problema slabe naoružanosti, mogla početkom aprila 1992. izvršavati gotovo sve vrste zadataka koji su proizilazili iz odbrane teritorije sjeveroistočne Bosne, odnosno Bosne i Hercegovine.

U organizacijskom smislu, u smislu priprema za odbranu, Patriotska liga sjeveroistočne Bosne je dostigla taj stepen organizacije da je 1. aprila 1992. bila spremna za izvršenje zadatka, naprimjer, rušenje svih mostova u Zvorniku na rijeci Drini. Međutim, zadatak nije odobren od Glavnog štaba Patriotske lige BiH, dok je nešto ranije, 14. marta, odobren manje važan, ali sličan zadatak, a to je onesposobljavanje dijela pruge Tuzla-Zvornik u rejonu Brezove Čuprije u blizini Kalesije.

342 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-24).

343 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-1).

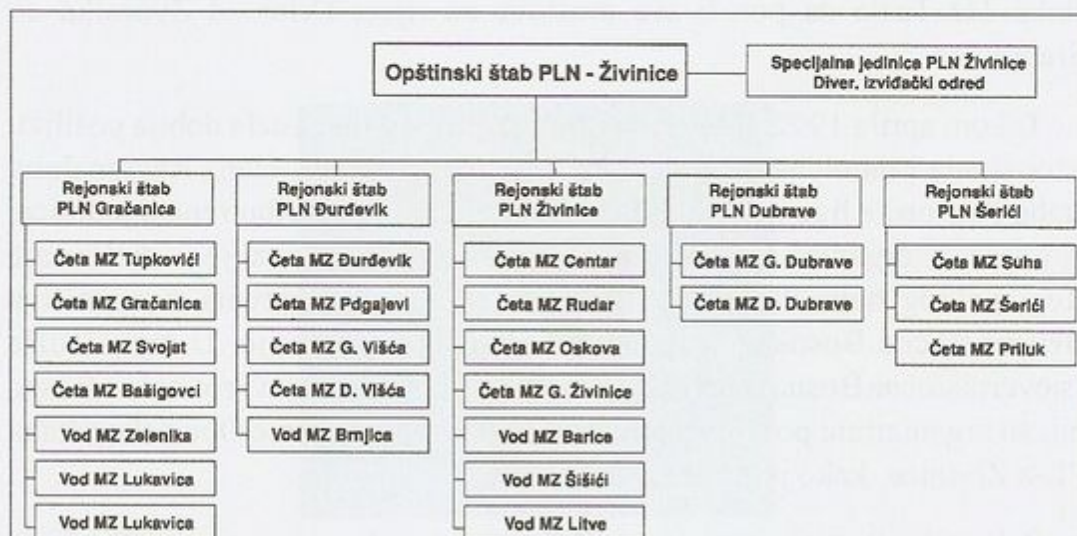
344 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-20); Dževad Pašić, nav. djelo, str. 224.

345 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-6).

346 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-9).

347 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VIII/2/52-1-10).

Š E M A
ORGANIZACIJE ŠTABOVA I JEDINICA PL ŽIVINICE do 15. aprila 1992.
 sa transformacijom u TO i Armiju RBiH³⁴⁸

TRANSFORMACIJA
ŠTABOVA KOMANDI I JEDINICA NA PROSTORU OPĆINE ŽIVINICE
OD PL DO ARBIH

348 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-12).

Rušenje mostova na rijeci Drini nije odobreno početkom aprila 1992. kada je predlagano i kada se moglo izvesti. Međutim, gotovo dva mjeseca kasnije, 19. maja 1992. kad je već isuviše kasno, naredjenjem br.02-254/1 komandant Štaba TO Republike BiH naređuje komandantu Okružnog štaba TO Tuzla da poruši sve mostove na rijeci Drini od Zvornika do Srebrenice.³⁴⁹

Tokom aprila 1992. Regionalni štab Patriotske lige Tuzla dobija pošiljku naoružanja i municije posredstvom Alije Muminovića, člana Regionalnog štaba Patriotske lige iz Visokog. Ta ista količina je distribuirana u jedinice, čime se u organizacijskom smislu završava organiziranje i djelovanje Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzle u periodu priprema stanovništva sjeveroistočne Bosne za odbranu od predstojeće agresije. U regiji Tuzla (sjeveroistočna Bosna) općinski štabovi Patriotske lige sjeveroistočne Bosne bili su organizirani po sličnoj strukturi organizacione šeme Općinskog štaba PL-a Živinice, kako je prikazano na šemi.

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne pruža otpor agresoru u Bijeljini, Janji i Zvorniku u prvim danima aprila 1992., a zatim 9. aprila iste godine Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine donosi Uredbu kojom se Patriotska liga Bosne i Hercegovine stavlja pod komandu Republičkog štaba, okružnih i općinskih štabova Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine.³⁵⁰ Time Patriotska liga, ulazeći u organski sastav Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, kasnije Armije Republike Bosne i Hercegovine, prestaje da postoji u takvom obliku 15. aprila 1992.

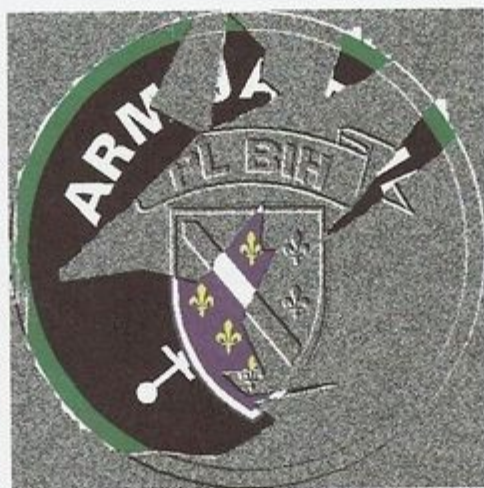
349 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/IX-2/16/1-47).

350 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 12-14.

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA

ZNAK KOJI SU NOSILI PRIPADNICI PATRIOTSKE LIGE BIH

PATRIOTSKA LIGA R BIH - TO R BIH - ARMIJA R BIH

Otpor stanovništva sjeveroistočne Bosne oružanoj agresiji

Nakon nepotpuno sprovedenih priprema stanovništva sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije, svakako nametnutom agresijom, uslijedilo je neravnopravno pružanje otpora stanovništva sjeveroistočne Bosne oružanoj agresiji. Građani Bosne i Hercegovine, svojim glasom na Referendumu 29. februara i 1. marta 1992., izjasnili su se kakvu Bosnu i Hercegovinu žele. Svaki atak na Bosnu i Hercegovinu koji je sadržan u definiciji "agresija", nakon referenduma i međunarodnog priznanja 6. aprila 1992., smatra se činom agresije. Svakako da je priznavanje Bosne i Hercegovine od strane Evropske zajednice, a zatim SAD i drugih zemalja, dodatni čin koji je po međunarodnom pravu pojačao njen međunarodni subjektivitet i njenu poziciju u odbrani, a prijem u Organizaciju ujedinjenih nacija stavio je Bosnu i Hercegovinu pod zaštitu Povelje OUN-a.

Posmatrajući sa međunarodno-pravnog aspekta odbrana sjeveroistočne Bosne (BiH) od agresije počinje odbranom grada Zvornika, odnosno Kule Grada, nakon međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine kao suverene i međunarodno priznate države. Sam čin međunarodnog priznavanja BiH 6. aprila 1992., a shodno definiciji agresije, pravno omogućuje Bosni i Hercegovini da samostalno izvodi odbranu od agresije Srbije i Crne Gore. Prije međunarodnog priznavanja BiH, još 1. aprila 1992. izvršen je napad na gradove Bijeljina i Janju. I ovaj napad je jedna vrsta agresije koja se svakako stavlja u drugačiji kontekst u odnosu na agresiju nakon međunarodnog priznavanja Bosne i Hercegovine.

I pored toga što Bosna i Hercegovina do 6. aprila 1992. nije imala potpuni vanjski suverenitet po međunarodnom pravu, upućivanje oružanih formacija iz Srbije i Crne Gore i prije tog datuma može se smatrati ugrožavanjem suvereniteta SRBiH obzirom na Ustav SFRJ. To je bio ustavni unutrašnji suverenitet republika članica SFRJ. Osim toga, JNA je kao subjekt jugoslovenske federacije bila dužna da zaštiti narod u Bosni i Hercegovini. Činjenica je da to ona nije učinila u Bijeljini i drugim gradovima, naprotiv. Očito je JNA propustila izvršiti svoju dužnost i obavezu propisanu Ustavom i zakonima.

Stanovništvo sjeveroistočne Bosne kroz Patriotsku ligu, policiju i TO SRBiH, te druge odbrambene oblike organiziranja pružilo je otpor agresoru u Bijeljini u toku četverodnevne odbrane Bijeljine. Tadašnji Regionalni štab PL-a Tuzla, kao i Općinski štab PL Bijeljina bili su svjesni trenutne ukupne političko-vojne situacije u Bijeljini i šire u regiji. Najveći otpor u odbrani Bijeljine dala je Patriotska liga Bijeljine.³⁵¹

Brzom okupaciji Bijeljine pomogla je psihološko-propagandna aktivnost agresora i antagonizmi između političkog i vojnog krila Patriotske lige Bijeljina. Iako je političko rukovodstvo izričito osporavalo vojnom krilu pružanje otpora agresoru, Patriotska liga Bijeljine je pružila četverodnevni otpor na čelu sa Muhidinom Bilalićem i Hasetom Tirićem, sa napomenom da je Patriotska liga Bijeljine imala mali broj ljudstva, kao i skromno lovačko naoružanje u jedinicama. U toku odbrane Bijeljine Regionalni štab PL Tuzla poduzeo je hitnu aktivnost na organiziranju, naoružavanju i ukupnoj pripremi jedinica u centralnom dijelu sjeveroistočne Bosne radi upućivanja istih u pomoć braniocima Bijeljine. Hitno je odlučeno da se formiraju tri bataljona i to:

- jedan bataljon u Gradačcu, odgovoran Reuf Huseinagić³⁵² komandant Štaba Patriotske lige Gradačac, da se uputi u pomoć braniocima Bijeljine pravcem Gradačac - Brčko - Brezovo Polje - Bijeljina;

351 Alija Izetbegović, Kongres SDA BiH u Sarajevu, Sarajevo, 6. i 7. septembar 1997., (govor A. I., materijal str. 2.).

352 Reuf Huseinagić, *KAZAMATI JEDNOUMLJA KAMENA SUZA*, IVZ, Gradačac, 1995., str. 152.
Reuf Huseinagić – rođen je 24. juna 1924. u Gradačcu. Potiče iz ugledne gradačačke porodice. U Gradačcu je završio vjersku školu (mekteb) i osnovnu, kao i građansku školu. Kasnije završava višu ekonomsku školu. Družio se sa naprednom gradačačkom muslimanskom omladinom, čiji je bio i član. Bio je jedan od osnivača

- Drugi bataljon u rejonu Zvornik, odgovoran Sakib Halilović komandant Štaba Patriotske lige Zvornik, da se uputi u pomoć braniocima Bijeljine pravcem Zvornik - Janja - Bijeljina; i
- Treći bataljon u rejonu Živinica, odgovoran Samir Ništović³⁵³ tadašnji zamjenik komandanta Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla, da se uputi u pomoć braniocima Bijeljine pravcem Živinice - Ugljevik-Bijeljina.³⁵⁴

Tokom pripreme navedenih jedinica 2. aprila 1992. komandant iz Gradačca dostavlja izvještaj o spremnosti za pokret. Međutim, te iste noći pokret jedinica je obustavljen iz dva razloga. **Prvi**, zbog osporavanja prolaska jedinice iz Gradačca kroz Brčko od strane rukovodstva Općine Brčko. Tom prilikom načelnik Općine Brčko je komandantu Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla rekao: "Ne dozvoljavam da jedinica prođe kroz Brčko zbog toga što će poslije JNA bombardovati i srušiti Brčko, neka se Bijeljina snalazi sama. Razgovarao sam sa Predsjednikom Alijom Izetbegovićem i on se sa mojim stavom slaže."³⁵⁵

Drugi razlog je bio kašnjenje naoružanja iz Sarajeva. Naime, Glavni štab Patriotske lige BiH dugo vremena je obećavao da će stići oružje i municija, još u februaru, pa u martu, i kada je Regionalni štab PL Tuzla formirao jedinice za pomoć Bijeljini, rečeno je da će oružje stići 2. aprila 1992. u Živinice. Međutim kako do tada, tako i ovom prilikom oružje nije stiglo. Tek par dana kasnije Regionalni štab Patriotske lige Tuzla upućuje Aliju

"Mladih Muslimana" u tom kraju. Uhapšen 31. augusta 1948., osuđen u tuzlanskom okružnom sudu 17. marta 1949. na zatvor u trajanju od 12 godina. Pomilovan sa 4 godine, izdržao kaznu od 4 godine zatvora i 4 godine kućnog pritvora. Kaznu izdržavao u Tuzli, Zenici, Stocu, Kotoru, Svetom Stefanu i Bogdanovom kraju u Cetinju. Bio je komandant vojnog krila PL-a Gradačac 1991/92. Tokom odbrane od agresije dao veliki doprinos u općini Gradačac i šire u regiji. Bio je predstavnik PL-a ispred Gradačca u Regionalnom štabu PL-a Tuzla. Otac je troje djece. Umro je 1996.

353 Samir (Husein) Ništović, konspirativno kapetan Almir. Rođen je 12. maja 1963. u Nevesinju gdje je završio osnovnu i srednju školu, a zatim Vojnu akademiju u Beogradu. Kao oficir JNA službovao u Makedoniji do agresije na BiH. Uključio se u PL BiH. U početku bio komandant odbrane Zvornika – Kule Grada. Kako u početku, tako i tokom perioda odbrane od agresije u Komandi 2. korpusa ARBiH dao veliki doprinos. Dobitnik je ratnog priznanja "Zlatni ljiljan" iz 1992.

354 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-24), tač. 4.

355 Izjava Alije Muminovića iz Kalesije data autoru, Kalesija, oktobar 2003. Šefko Hodžić, nav. djelo, Sarajevo, DES, 1998., str. 90; Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 82, 83.

Muminovića sa nekoliko saradnika u Sarajevo po nekih 80-100 pušaka i nešto municije, a po nalogu Glavnog štaba PL iz Sarajeva. Napokon dobijena je ta količina koja je istovremeno bila i prva i posljednja količina oružja i municije koju je dobila Patriotska liga sjeveroistočne Bosne od Glavnog štaba PL BiH iz Sarajeva, i uopšte.

Svakako, bilo je i drugih razloga zbog kojih jedinice nisu upućene u pomoć braniocima Bijeljine. Naprimjer, u knjizi Jusufa Malkića stoji: "... Kada je početkom aprila te godine puklo u Bijeljini, mi smo u rejonu Svojata bili okupili oko 300 ljudi pod oružjem da ih pošaljemo u pravcu Semberije, ali spriječila nas je "multietnička vlast i građanska opcija" Tuzle, koja je tada uveliko šurovala s čelništvom JNA o mogućem stvaranju takozvane tuzlanske autonomne oblasti u sastavu krnje Jugoslavije, odnosno "Velike Srbije". Ali, ako su nas tada omeli i sputali, nisu mogli sljedeći put kada smo poslali ljude na Kula Grad."³⁵⁶

U vezi sa sadržajem prethodnog citata, Ilija T. Radaković u knjizi BESMISLENA YU RATOVANJA kaže: "Očekivalo se da bi se pregovorima moglo uticati na to da se tuzlanski region uključi u SRJ ili u RS, što bi, da je ostvareno, imalo dalekosežne posljedice po položaj BiH u ratu."³⁵⁷

Pored naprijed navedenih razloga, nedostatak naoružanja i municije za ostale jedinice je, takođe, uvjetovao da se obustavi priprema i pokret jedinica u pomoć braniocima Bijeljine.³⁵⁸

Svakako, u to vrijeme bilo je očigledno da veliki broj pojedinaca i grupa, kao i lokalnih političkih rukovodilaca u pojedinim općinama na prostoru sjeveroistočne Bosne nisu shvatali činjenicu da se svi gradovi u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne brane na lijevoj obali rijeke Drine i da problemi Bijeljine, Janje, Zvornika, Bratunca i Srebrenice nisu samo njihovi problemi u smislu odbrane od agresije, već problem i zadatak svih građana sjeveroistočne Bosne (BiH), odnosno svih njenih općina. U vezi sa tim, na jednom od sastanaka komandanta Okružnog štaba TO Tuzla sa predsjednikom Skupštine općine Tuzla Selimom Bešlagićem sredinom

356 Jusuf Malkić, *nav. djelo*, Živinice, BKC, 2002., str. 139.

357 Ilija T. Radaković, *nav. djelo*, str. 149.

358 Arhiv ARBiH – VF BiH (31-2-03-202-7/20-17), str. 17.

marta 1992., Bešliagić kaže: "Mene ne interesuje Bijeljina, Zvornik, ... i drugi gradovi, niti rijeka Drina. Mene interesuje samo Tuzla. Tuzlaci će Tuzlu braniti na tunelu između Tuzle i Kalesije." Činjenica je i to da su mnogi političari na svim nivoima sebe smatrali većim vojnicima i vojnim stratezima od vojnika profesionalaca, a i mnogi vojnici profesionalci su bili "veći političari od političara". Poslije hapšenja-zarobljavanja Karavelića, kao prvog komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i protivnika političke koncepcije pojedinih lokalnih lidera koja je išla u pravcu formiranja samostalne autonomne oblasti Tuzla, za novog komandanta Okružnog štaba TO Tuzla dolazi Željko Knez. Kako su on i njegov štab, kao i rukovodstvo Tuzle, zamislili braniti Tuzlu i Podrinje, najbolje govori činjenica da su rovovi i tranšeje tuzlanskih branilaca bili postavljeni na potezu od Sepetara, preko Simina Hana, Čaklovića (tunela) do Vršana, zatim na Ilinčici, itd. Ove činjenice potvrđuju mnogi izvori, kao i izjava Hariza Redžića u knjizi Jusufa Malkića. O ovome, kao i koncepciji-pokušaju stvaranja neke samostalne autonomne oblasti Tuzla, vjerovatno po uzoru na Fikreta Abdića i njegovo djelovanje u Krajini, govori i Jusuf Malkić u knjizi BOSNOM SLAVA PRONIJETA.

Početakom 1994. potpukovnik Milutinović se pozabavio "autonomijom Tuzle", slično kao što je "mutio" oko Zapadne krajine Fikreta Abdića. Navodno su se u Krtoli na Ozrenu sreli pukovnik VRS Milutin Košarić i predstavnici Bošnjaka iz Tuzle.³⁵⁹

U materijalu Alije Muminovića o Patriotskoj ligi stoji: "...u to vrijeme je bio skoro gotov koncept formiranja i realizacije "građanske autonomne oblasti Tuzla" - GAO koja je bila u sklopu scenarija priključenja GAO Tuzla Srbiji, SRJ. Zapravo, to bi bila zadnja tačka u drami koja se zove rušenje države i državnosti BiH."³⁶⁰

U prilog ovoj tezi govore i istupi Fikreta Abdića, koji je upravo govorio i o Tuzli i Selimu Bešliagiću kako je samo pitanje dana kada će i Tuzla krenuti putem kojim je krenula i AP Zapadna Bosna. Komandant 5. korpusa Armije RBiH u Bihaću, general Ramiz Drešković bio je upravo taj koji je

359 *Jutarnje novine*, 15. februar 2001., Sarajevo, str. 4.

360 Arhiv ARBiH - VF BiH (31-2-03-302-7/20-17).

sa 5. korpusom bio bitku 1992./93. protiv Fikreta Abdića, njegove ideje i njegovih sljedbenika.

O tim kontaktima sa Fikretom Abdićem Dreković kaže: "Fikret Abdić³⁶¹ je često pri promoviranju ideje AP Zapadna Bosna govorio kako nije usamljen u toj ideji, ni teritorijalno, niti personalno. Kada je 27. septembra 1993. proglasio AP Zapadna Bosna u Velikoj Kladaši i kada su počeli sukobi sa 5. korpusom Armije RBiH, govorio je da je pitanje dana kada će takvim putem krenuti Tuzla, pa i Travnik. U mnogim obraćanjima se posebno pohvalno izražavao o Selimu Bešlagiću."³⁶²

Opštepoznata je činjenica da su tokom referenduma za nezavisnu Bosnu i Hercegovinu u Tuzli političke snage iz SDP-a i SRSJ nametale referendumsko pitanje: "Da li ste za nezavisnu BiH u Jugoslaviji", tj. da građani Tuzle glasaju o drugačijem referendumskom pitanju u odnosu na ono koje je utvrdila Skupština SRBiH. Zatim velikosrpski plan "Kameleon" podrazumijevao je da pojedine dijelove Bosne sa velikim brojem Bošnjaka pridobije za svoje planove instaliranjem lokalnih vlastodržaca lojalnih Jugoslaviji (Srbiji). U ovim planovima posebno mjesto je zauzimala tuzlanska regija, a inicijative za proglašenjem autonomije na tuzlanskoj regiji posebno su podsticali pripadnici JNA.

U jednom izvještaju Odjeljenja SVB Komande 28. divizije ARBiH - VF BiH, navodi se mnoštvo podataka i saznanja o navodnoj komunikaciji tuzlanskog rukovodstva i nekih drugih općinskih rukovodstava sa predstavnicima agresora i sa Fikretom Abdićem, gdje se između ostalog spominje i navodni odlazak načelnika općine Tuzla, komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i jednog komandanta iz Živinica na razgovore sa Fikretom Abdićem 29. septembra 1993. posredstvom i u organizaciji snaga

361 Fikret Abdić, rođen u Donjoj Vidovskoj, Općina Velika Kladaša, 1939. Osnovnu školu završio je u Velikoj Kladaši, srednju u Derventi. Zaposlio se 1960. u Maloj Kladaši, kasnije stvorio gigant "Agrokomerc" sa 13.500 radnika. Već 1987. biva uhapšen i zatvoren 26 mjeseci. Nastankom SDA BiH postaje njen član, na izborima 1990. otvoreno se usprotivio izbornom mandatu Alije Izetbegovića. U jesen 1993. samovoljno se proglašava predsjednikom BiH, a zatim proglašava "AP Zapadna Bosna", odnosno "Republika Zapadna Bosna", zbog koje tokom 1993/94. gubi živote nekoliko hiljada Bošnjaka u borbama 5. korpusa Armije RBiH sa sljedbenicima Fikreta Abdića. Nakon rata biva optužen za ratne zločine, zbog čega ga karlovački sud u Hrvatskoj osuđuje 2002. na 20 godina zatvora. Želio je stvoriti "AP Zapadna Bosna" ili "R Zapadna Bosna" u sastavu unije republika, u sastavu "Velike Srbije". -Senudin Jašarević, *PETI KORPUS PROTIV AUTONOMIJE, TREĆI RAT*, USN, Bihac, 1997., str. 7-11.

362 Izjava tadašnjeg komandanta 5. korpusa Armije RBiH u Bihacu, generala Ramiza Drekovića data autoru, Sarajevo, juli 2003.

agresora.³⁶³ U kontekstu naprijed navedenog i u vezi ukupnih političko-vojnih organizacijsko-funkcionalnih problema na prostoru sjeveroistočne Bosne, komandant Štaba TO Gračanica Osman Puškar kaže: "Ključni problem Tuzlanskog okruga bilo je neprihvatanje općinskog tuzlanskog rukovodstva, činjenice da se na BiH sprema agresija u početnom periodu pa su svi komandanti općinskih štabova i načelnici općina oko Tuzle bili sumnjivi, pa i komandant Okružnog štaba TO Vahid Karavelić koji je očito izdaju unutra platio hapšenjem od strane KOS-a. U tome su imali ulogu i političke opcije na vlasti i kalkulacije da Bosna i Hercegovina neće opstati kao država."³⁶⁴

Nakon telefonskog izvještaja komandanta Patriotske lige Bijeljine 4. aprila 1992. o situaciji u Bijeljini, jedinice Patriotske lige i dio stanovništva Bijeljine koje se željelo izvući, uz odobrenje komandanta Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla pristupili su izvlačenju u pravcu Brčkog i Tuzle, nakon čega je Bijeljina okupirana.³⁶⁵

Nakon okupacije Bijeljine jedan dio jedinica Patriotske lige na čelu sa Hasetom Tirićem izvlači se preko Teočaka i Tuzle u pravcu Živinica, gdje se tada nalazio protjerani Regionalni štab Patriotske lige, kasnije Okružni štab TO iz Tuzle, dok se drugi dio na čelu sa Murisom Ibrahimovićem probio u rejon Brčkog.

Pošto su snage agresora doživjele otpor Patriotske lige, odnosno branilaca Bijeljine, i zbog činjenice da se agresor nije tek tako samo ušetao u Bijeljinu, te činjenice da je imao u planu odmah napasti Janju,³⁶⁶ Zvornik, Bratunac, Srebrenicu, Višegrad i produžiti napade u dubinu teritorije, agresor je odlučio da preko svojih vojnih baza u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne, kao što su kasarne JNA u Brčkom, Tuzli, aerodrom Dubrave itd, izvrši pritisak na političku vlast u Tuzli i nekim drugim mjestima. Pritisak je bio usmjeren u pravcu eliminisanja "nekakvih paravojnih" komandi i jedinica Patriotske lige u Tuzli, a sa krajnjim ciljem da se onemogući

363 Izvještaj Odsjeka Službe vojne bezbjednosti Komande 28. divizije KoV broj SP: 06-1/06.4-96 od 15. 5. 1997., pohranjen u Arhiv Sektora sigurnosti i obavještajnih poslova MO Federacije BiH.

364 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH 19/VI-2/1/2-4).

365 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-14).

366 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 60.

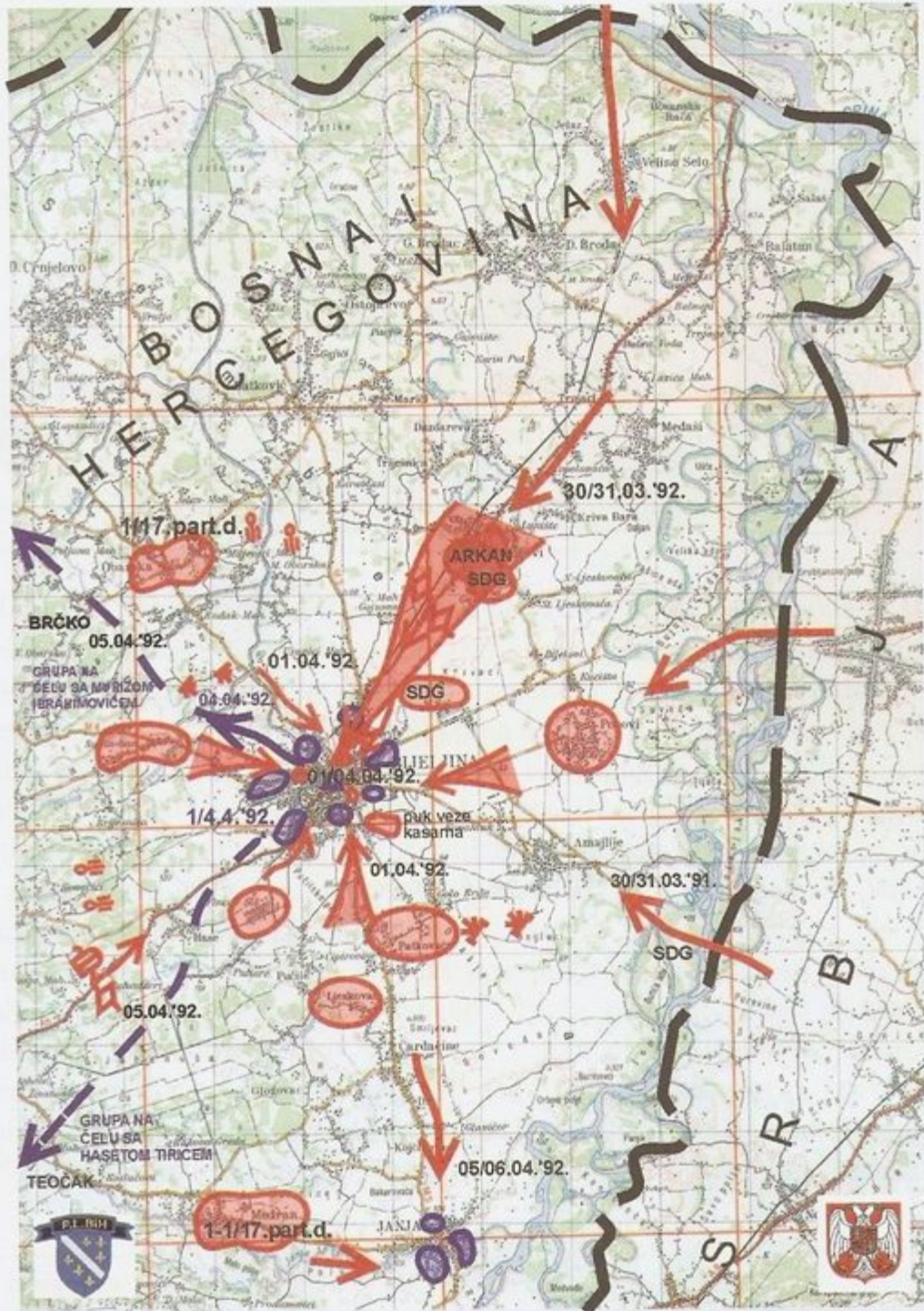
otpor u preostalim slobodnim gradovima sjeveroistočne Bosne. Tuzlansko političko rukovodstvo pod tim pritiskom odlučilo se na oružanu akciju na sjedište Regionalnog štaba PL-a i jedinice Patriotske lige Tuzla. Naime, 4. aprila 1992. u popodnevnim satima, tadašnji načelnik Općine Tuzla Selim Bešlagić, izdaje nalog načelniku Stanice javne bezbjednosti Tuzla Meši Bajriću, a on komandiru jedinice za posebne namjene SJB Tuzla Rasimu Hadžiću da odmah pokrene jedinicu maksimalno opremljenu i naoružanu, da opkoli sjedište Regionalnog štaba Patriotske lige i jednu jedinicu PL-a Tuzle u centralnom dijelu grada, da sve razoruža, pohapsi i da pokupi svu dokumentaciju. Pošto je dr. Salih Kulenović, predsjednik političkog krila Patriotske lige regije Tuzla u tom momentu bio na sjednici Skupštine općine Tuzla, osjetivši da se nešto događa, samo par minuta prije dolaska specijalne jedinice PU Tuzla utrčao je u štab i bez ikakvih pitanja izveo i sklonio Vahu, komandanta Regionalnog štaba PL-a, u svoju radnu kancelariju u neposrednoj blizini. Oko 16:00 sati, jedinica je iznenada opkolila štab sa dva obruča uperenih pušaka u zgradu. Istovremeno je iz zgrade oko 60 ljudi iz štaba i jedinice Patriotske lige Tuzla odgovorilo na sličan način pod komandom Salke Bukvarevića, Senada Hodžića Mehdina i Salema Hodžića. Sa izmještene lokacije komandant Regionalnog štaba PL-a je telefonom tražio od Mehe Karišika (Keme), komandanta Glavnog štaba PL-a BiH, dozvolu za otvaranje vatre ako dođe do napada. Međutim, Kemo je tražio da se to riješi mirnim putem, a vatra otvori samo u slučaju krajnje nužde. Ubrzo u pomoć stiže jedinica Patriotske lige Živinice, na čelu sa Salihom Malkićem, zatim stižu dr. Salih Kulenović, mr. Selim Bešlagić, Sead Hasanhodžić, Izet Hadžić i Hazim Rančić. Dr. Salih Kulenović i Izet Hadžić su bili najveći stabilizirajući faktor u toj dramatičnoj situaciji, dok je Hazim Rančić smirujuće djelovao unutar same zgrade prema Senadu, Salki i Salemu.³⁶⁷

Koliko je situacija bila dramatična, govori i činjenica da je pod tim pritiskom određeni broj naoružanih u zgradi položio oružje i izašao iz zgrade, rekavši da ne žele na ovakav način ginuti, kaže sudionik Emir Rozić. Nakon okupljanja većeg broja građana ispred zgrade i pristizanja upomoć jedinica Patriotske lige iz Živinica,³⁶⁸ Rasim Hadžić povlači svoju

³⁶⁷ Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 71, 72, 94; Arhiv ARBiH - VF BiH (31-2-03-302-7/20-17); Dževad Pašić, nav. djelo, str. 219.

³⁶⁸ Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 44, 45.

Obrana Bijeljine od 1 - 4. aprila 1992.

Šematski prikaz događaja izvršen na osnovu iskaza većeg broja očevidaca i učesnika događaja, kao i na osnovu raspoloživih dokumenata

Slika stanja ispred zgrade komandnog mjesta Regionalnog štaba PL-a Tuzla 4. aprila 1992. gdje se pokušava smiriti nastala situacija³⁶⁹

Faksimil originala. Slijeva (označeni): mr. Selim Bešliagić, dr. Salih Kulenović, Sead Hasanhodžić

policiju po nalogu Selima Bešliagića, a pod uslovom da se Regionalni štab i jedinice Patriotske lige u toku noći izmjestite sa područja Općine Tuzla, jer Selim Bešliagić ne želi "paravojne" formacije u Tuzli.³⁷⁰ Štab i jedinica se izmještaju na rudnički-površinski kop na Šićkom Brodu, a zatim opet pod pritiskom političkog rukovodstva Tuzle i prijetnjom sa potpukovnikom Miletom Dubajićem, komandantom kasarne JNA u Tuzli, Štab i jedinice Patriotske lige se izmještaju u Živinice. Po priznavanju Republike BiH 6. aprila 1992. kao međunarodno priznate države i imenovanju Vahida Karavelića za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, 12. aprila 1992,³⁷¹ sasvim je bilo normalno da se novi komandant vrati i smjesti sa svojim štabom u prostorije Okružnog štaba TO Tuzla, gdje su već bili službenici Fehim Kahrmanović, Akif Kušljugić i Benjamin Fišeković, ostali iz prethodnog sastava Okružnog štaba TO Tuzla na čelu sa pukovnikom Milojković Nenadom, a koji se izmjestio iz Tuzle u Ugljevik 8. aprila 1992. Međutim, tuzlanska vlast je to spriječila. Načelnik Okružnog

369 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 219.

370 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 45; Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 90.

371 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 84.

sekretarijata za odbranu regije Tuzla Fuad Hadžavdić bio je jedna od ključnih kohezivnih figura u pripremi i organizaciji odbrane, međutim, nakon početka agresije na BiH izgleda da mu je nedostajalo odlučnosti, kao da je bio nesiguran u pobjedničku stranu... U knjizi ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA stoji: "...sutradan, 4. aprila 1992., Skupština općine Tuzla ponovo je sazvana na vanredno zasjedanje. Predsjednik Skupštine općine obavijestio je odbornike da je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine dalo saglasnost da se izvrši opremanje i mobilizacija TO, ali da to nije slučaj i sa drugim faktorima od kojih to zavisi. U razgovoru koji je obavio sa generalom Milutinom Kukanjcem, predsjednik je istakao da mu je ovaj rekao da tu odluku o mobilizaciji donosi Predsjedništvo Jugoslavije, a ne Druga vojna oblast na čijem čelu se on nalazi. Nakon što je obavio ovaj razgovor, predsjednik Bešlagić je, takođe, razgovarao i sa generalom Dragom Vukosavljevićem, komandantom TO SRBiH. Upoznao ga je da su stav Skupštine općine Tuzla oko naoružanja TO podržali predstavnici Tuzlanskog korpusa JNA i da između ove dvije strane u tom pogledu ne postoje razilaženja."³⁷²

Koliko je Tuzla bila politički nestabilna govori i činjenica da je još 4. aprila 1992. poslije vanredne skupštine općine Tuzla, na prijedlog Mehmeda Žilića ratno predsjedništvo općine Tuzla glasalo o pitanju koje za nezavisnu BiH, odnosno ko je za ostanak Tuzle u Srbiji-SR Jugoslaviji. Po navedenom prijedlogu Mehmeda Žilića, koji je prihvatio načelnik općine Tuzla Selim Bešlagić, navodno se od tadašnjih 9 članova ratnog predsjedništva 5 članova izjasnilo za BiH i to: Selim Bešlagić, Žilić Mehmed, dr. Izo Kešetović, Sead Avdić i Grado Kratmajer, a 4 člana za ostanak Tuzle u Srbiji - krnjoj Jugoslaviji i to: Meša Bajrić, Enver Delibegović, Šerif Salihović i Vaso Šolaja. Ovo je pokazatelj, ujedno i razlog zbog kojeg je Patriotska liga bila proganjana, odnosno zbog kojeg njena ideja, kao i njena organizacija nije bila prihvaćena na prostoru općine Tuzla, za razliku od ostalih općina u regiji. Izgleda da je u općini Tuzla postojao velik procenat ljudi u organima vlasti, kao i u samom stanovništvu, koji su slijedili ideju ove četvorice.

Komandant Štaba TO RBiH Hasan Efendić 12. aprila 1992. izdaje "**Direktivu za odbranu suvereniteta i nezavisnosti RBiH**"³⁷³ str. pov.

372 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 215.

373 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-2-10-1-1).

broj 02/2-1, (izrađena od strane pukovnika Jovana Divjaka i potpukovnika Kadira Jusića). Direktiva stiže kod Fehima Kahrimanovića u stari okružni štab. Na njegov poziv Karavelić je sutradan otišao zajedno sa Mehmedom Kavazbašićem i drugim da Direktivu operacionalizira u svoju borbenu zapovijest i istu dostavi komandantima općinskim štabovima TO okruga. Dok je komandant Okružnog štaba TO Tuzla 13. aprila 1992. pisao borbenu zapovijest, pri završetku tog zadatka Karavelić je razotkrio klopku i pokušaj hapšenja od strane tuzlanske policije i vojne policije JNA. Međutim, ubrzo su stigli Salem Hodžić i Alija Muminović koji ga izvlače preko Ilinčice u Vukovije, a zatim u Kalesiju.³⁷⁴

Sličan događaj desio se takođe samo sedam dana ranije, 7. ili 8. aprila 1992. kada je Vahid Karavelić, zajedno sa dr. Salihom Kulenovićem, dr. Abdulahom Fazlićem i Mustafom Krasnićem, otišao na sastanak sa predsjednikom općine Srebrenik Mehmedom Bajraktarevićem. I u tom slučaju kasno uveče, sastanak samo što je počeo u kancelariji predsjednika općine Srebrenik, jedan od saradnika predsjednika Općine utrčao je u kancelariju i panično rekao da je pripremljena zasjeda za Karavelića i njegovu grupu u kamenom usjeku na sredini puta između Srebrenika i Šićkog Broda (Tuzla). Sastanak je istog trenutka prekinut, a uz savjet predsjednika općine Srebrenik Karavelić sa svojim saradnicima se izvukao iz Srebrenika prijekim putem u pravcu Gračanice, a zatim dalje u Lukavac.

Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine bio je događaj koji je izuzetno pozitivno odjeknuo kod velikog dijela stanovništva, što je u narednom periodu imalo značajan efekat u smislu dalje odbrane sjeveroistočne Bosne od agresije.

U cilju uspješnijeg nastavka izvođenja odbrane, Regionalni štab Patriotske lige Tuzla u večernjim satima istog dana donosi odluku da izvrši oružani napad na skladište JNA u Ljubačama kod Živinica³⁷⁵ s ciljem uzimanja naoružanja i municije i naoružavanja nenaoružanih jedinica Patriotske lige u sjeveroistočnoj Bosni. U tom skladištu bilo je smješteno naoružanje i municija od TO osam općina. Međutim, po dolasku jedinica

374 Alija Muminović, *Izveštaj – Patriotska liga naroda*, str. 24.

375 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 98.

Patriotske lige iz Živinica, Tuzle, Kalesije, Kladnja i Banovića na prijem i izvršenje tog borbenog zadatka, u ponoć 6./7. april 1992., u momentu kretanja na izvršenje zadatka, pojavili su se načelnik općine Živinice Osmo Forčaković i načelnik SJB Živinice Ševal Bašić, koji su zaprijetili riječima: "To je ludo što vi radite, mi se ne slažemo s tim, ako to uradite, JNA će nam sravniti Živinice, naša općinska policija će spriječiti, osujetiti svaki vaš pokret prema skladištu, a ako zatreba i javiti gdje treba". Nakon toga su ušli i Hasan Muratović (načelnik štaba TO Živinice) i Asif Omerbegović (pomoćnik komandanta Štaba TO Živinice za pozadinu) i saopštili da je navodno telefonom zvao komandant kasarne Dubrave potpukovnik Bogdan Čiča i da je zaprijetio da će bombardovati Živinice ako se napadne skladište Ljubače. Iz tih razloga, Regionalni štab Patriotske lige je obustavio akciju, a jedinice PL-a su ostale uskraćene za deset do petnaest hiljada cijevi oružja i velike količine municije što bi, svakako, bilo od velike koristi za dalji tok odbrane od agresije. Jedinice PL-a koje su bile raspoređene na vozilima po ulicama Živinica morale su se vratiti u svoje baze, sa napomenom da jedinica PL-a iz Banovića nije ni ušla u Živinice, jer je ulazak spriječila policija Živinica na ulazu u grad.

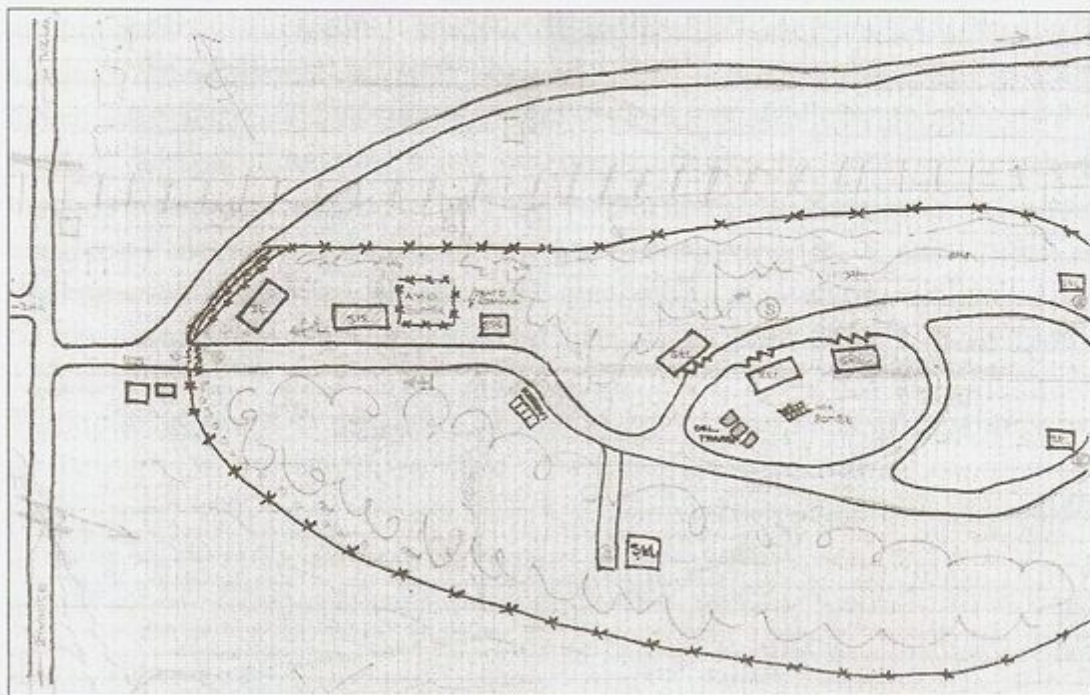
Sead Omerbegović i Halid Tubić o tome pišu: "Po naredbi Regionalnog štaba Patriotske lige, Općinski štab Patriotske lige Kalesija 6. aprila 1992. formira jedinicu jačine čete da u sadejstvu sa tuzlanskom, banovićkom i živiničkim jedinicama izvrši napad i zauzme vojne objekte u Ljubačama gdje je bilo uskladišteno naoružanje općinskih štabova TO. Jedinica je prebačena do Živinica, a akcija nije izvedena zbog opstrukcije vlasti."³⁷⁶

U vezi sa tim, načelnik Općine Živinice Osmo Forčaković kaže: "Zamjeralo nam se što nismo u to vrijeme napali skladište oružja i municije u Ljubačama, kao s time bismo lakše dočekali agresiju.... Znali su sve o nama, gdje smo, što radimo, što smjeramo. Pretpostavljam da su i neki naši ljudi radili za njih."³⁷⁷

376 Sead Omerbegović i Halid Tubić, nav. djelo, str. 76; Izvještaj Vahida Karavelića dat 24. maja 1992., pov.br. 02/333-174, ARBiH, Sarajevo, str. 3; Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 98.

377 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 136.

Skica skladišta 17. korpusa JNA Ljubače kod Živinica nacrtana 6. aprila 1992.
neposredno pred izvršenje zadatka³⁷⁸

Faksimil originala

Izgleda da je tada veliki problem predstavljala samovolja lokalnih političkih vlastodržaca, koji apsolutno ništa nisu dozvoljavali da se radi na polju odbrane na teritoriji “njihove” općine bez njihovog odobrenja, makar to dolazilo i iz Sarajeva, a kamoli od Okružnog štaba TO Tuzla. Sebe su smatrali najpametnijima i najkompetentnijima za sva pitanja u “svojoj” općini, ignorišući sistem i hijerarhiju uspostavljenu važećim Ustavom Republike BiH i odgovarajućim zakonima.

Da je Patriotska liga došla u posjed tog naoružanja i municije, vjerovatno bi se izmijenio kompletan tok budućih političko-vojnih aktivnosti na teritoriji sjeveroistočne Bosne, pa i konačan ishod u toj regiji na kraju rata.

Sljedećeg dana, 7. aprila, Regionalni štab poduzima sljedeću akciju u Donjim Vukovijama na kolonu od 5 motornih vozila JNA sa oružjem i municijom koja je krenula sa aerodroma Dubrave prema Kalesiji. U toj

³⁷⁸ Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH 19/VI-2/1/2-5).

akciji zarobljava se ljudstvo, svo naoružanje i municija. Međutim, pokazalo se da "politika drugačije misli". Nakon pregovora političkog rukovodstva Živinica i Kalesije sa komandom aerodroma Dubrave i predstavnicima SDS-a Kalesije, kao i 4. oklopne brigade JNA iz Jastrebarskog 9. aprila 1992., dogovoreno je da se u cjelosti ispoštuje vraćanje ljudstva, naoružanja i vojne opreme kako ne bi došlo do većih oružanih sukoba. Nakon sastanka, Regionalni štab Patriotske lige Tuzla, u tom trenutku sa sjedištem u Živinicama, izvršio je povrat svog ljudstva, motornih vozila i polovine naoružanja i municije na aerodrom Dubrave. Tokom razgovora general Janković pozvao je predsjednika općine Kalesija Izeta Hadžića tražeći od njega da pusti kolonu, u protivnom će, kako je rekao, upotrijebiti avijaciju, sruviti selo sa zemljom, žrtvujući pri tome i svojih devetnaest vojnika.³⁷⁹ Takvi postupci predstavnika političkih struktura Živinica prouzrokovali su negativne posljedice po organizaciju Patriotske lige, a kasnije Teritorijalne odbrane na prostoru sjeveroistočne Bosne i po ukupnu odbranu. Nedostatak naoružanja i municije bio je jedan od ključnih uzroka sporog i neadekvatnog otpora agresoru, od početka do kraja rata 1995.

Tog istog dana, 7. aprila 1992., shodno obavještajnim podacima da će agresor sutradan napasti Zvornik, Regionalni štab odlučuje da uputi jedinicu Patriotske lige jačine čete iz Živinica (Prilog br.2) u pomoć braniocima Zvornika (Kula Grada).³⁸⁰ Postrojenoj jedinici u Dubravama, na čelu sa komandantom Općinskog štaba Patriotske lige Živinice, obratio se tadašnji komandant Regionalnog štaba PL-a Tuzla riječima: **"Vi ste prva jedinica koja se upućuje na borbeni zadatak, i ovo je prva jedinica ovako postrojena pred borbeni zadatak, u isto vrijeme, prva jedinica buduće Armije Republike Bosne i Hercegovine."**³⁸¹

Jedinica se uputila u pravcu Zvornika sutradan, 8. aprila 1992. a samo par sati kasnije Općinski štab Patriotske lige Zvornik (kapetan Almir) javlja o borbama u predgrađu Zvornika.³⁸² Zvornik su 8. aprila 1992.

379 Sead Omerbegović i Halid Tubić, nav. djelo, str. 76 -85; Dževad Pašić, nav. djelo, str. 241. .

380 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 41-44.

381 Asim Bojić – Učo, *ŽIVINICE NA BRANIKU SJEVEROISTOČNE BOSNE*, Klub PL Živinice, 1996., str. 42.

382 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 60, 61.

napale snage agresora sastavljene od pristalica SDS-a iz zvrničke općine, zatim arkanovaca, šešeljevaca, raznih drugih srpskih dobrovoljaca. Tim jedinicama je bivša JNA obezbjeđivala prilaze gradu i tako im stvarala mogućnost da ostvare ono što su planirali. Na grad je najprije otvorena vatra iz minobacača, topova i tenkova. Gađalo se sa raznih pozicija, takođe i iz Srbije, iz Malog Zvornika, od hidrocentrale, Karakaja, itd. Prva dva dana napada na Zvornik odbranu centralnog dijela grada izvodile su Općinske jedinice Patriotske lige. Nakon gubitka centralnog dijela grada 12. aprila, jedinice Patriotske lige se povlače i posijedaju dominantan objekat Kula

Grad iznad Zvornika³⁸³ (Prilog br.1). Upućena četa PL-a iz Živinica (Prilog br.2) pristiže u pomoć braniocima Kule Grada, a zatim se vodi odsudna borba sve do 26. aprila 1992. za odbranu Kule Grada. Nakon povlačenja na Kula Grad, u narednim danima pristizale su i druge jedinice Patriotske lige u pomoć braniocima Zvornika (Kula Grada) koje je upućivao Regionalni štab PL-a Tuzla iz centralnog dijela sjeveroistočne Bosne, npr. jedinice iz Kladnja (Prilog br.3), Gračanice (Prilog br.4) i Kalesije (Prilog br.5). Svakodnevnom upornom odbranom Kule Grada i uzastopnim odbijanjem agresorskih napada, jedinice Patriotske lige su branile Kula Grad pune tri sedmice. Tada je komandant Regionalnog štaba Tuzla tražio od Sarajeva da se naredi civilnoj policiji da ustupi dio oružja - pušaka jedinicama PL-a. To naređenje je stiglo općinskim policijama. Međutim, Meša Bajrić iz Tuzle nije dao 200 pušaka niti ljude³⁸⁴, dok su iz Živinica bili uključeni policajci sa svojim puškama u odlazak na Kula Grad.

U međuvremenu, 8. aprila 1992., Predsjedništvo RBiH, donosi Uredbu broj: 01-011-303/92 kojom se gasi stari Republički štab (RŠ) TO BiH, a formira novi Štab TO RBiH (čl. 1) na čelu sa komandantom Hasanom Efendićem i načelnikom štaba Stjepanom Šiberom (čl. 4). Sljedeći dan, 9. aprila 1992., Predsjedništvo RBiH donosi Odluku broj: 01-011-306/02 o objedinjavanju i stavljanju svih naoružanih formacija, uključujući i Patriotsku ligu BiH, pod komandu novog Štaba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine, odnosno pod komande okružnih i općinskih štabova TO, čime faktički zaključno sa 15. aprilom 1992. prestaje organizaciono postojanje Patriotske lige sjeveroistočne Bosne.³⁸⁵

Predsjedništvo RBiH, takođe, donosi Uredbu o proglašenju neposredne ratne opasnosti broj: 01-011-301/92 od 8. aprila 1992., a 21. maja, naređenjem broj: 02/273-1 ministar odbrane Jerko Doko i komandant Štaba TO RBiH Hasan Efendić naređuju da se izvrši potpuna mobilizacija jedinica TO RBiH, kao i jedinica MUP-a RBiH, dok Predsjedništvo RBiH tek Odlukom broj 1200/92 od 20. juna 1992. proglašava opću javnu mobilizaciju na teritoriji

383 *Ostobođenje*, 16.-23. mart, Sarajevo, 1995., str. 10 i 11; *Zmaj*, 6. april, Tuzla, 1995., str. 5.

384 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 91.

385 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 12-14.

RBiH. Istog dana Predsjedništvo RBiH donosi Odluku broj 1201/92 o proglašenju ratnog stanja, u momentu kada je agresor već okupirao više od 50% teritorije RBiH. Nameće se zaključak da su Predsjedništvo RBiH i MO RBiH bili u koliziji. Da su kojim slučajem agresija i rat zaustavljeni prije 20. juna 1992, sa normativno-pravnog aspekta bilo bi da su svi oni koji su pružili otpor i izgubili živote radili na svoju ruku i nepotrebno ginuli. S druge strane, nakon proglašenja opšte javne mobilizacije i ratnog stanja na području RBiH, rapidno se povećao broj vojnih obveznika (v/o), pripadnika u redovima ARBiH, tako da su 30. augusta 1992. funkcionisala 53 štaba sa 1.645 v/o, formirano je 136 samostalnih vodova, 157 četa, 213 bataljona-odreda i 31 brigada sa ukupnim brojem od 163.549 v/o.

Tokom odbrane Kula Grada, 23. aprila 1992, došlo je do ozbiljnih nesporazuma u redovima branilaca Kule Grada, zbog čega je morala biti polagana nova svečana zakletva, pod komandom kapetana Almira, a 25. aprila 1992, agresor je poduzeo posljednju ofanzivu i u toku te noći i sutradan odbrana branilaca Kule Grada nije izdržala, nakon čega su pristupili organiziranom probijanju kroz obruč i izvlačenju u dva pravca ka Kalesiji.³⁸⁶

U jednom od izvještaja komandanta Kule Grada, Samira Ništovića - kapetana Almira, stoji: "Saradnja i pomoć civilnih organa vlasti prije agresije na Zvornik nije postojala jer to oni nisu željeli, zato što su više vjerovali JNA nego nama."³⁸⁷ Potom ističe kako je pri izvlačenju sa Kule Grada prolazio kroz muslimanska sela i da su mu seljani sprečavali prolazak kroz sela govoreći: "Zapalili su nam Kulu, hoćete da zapale i naša sela". Po

386 Nakon prikupljenih obavještajnih podataka o namjeri agresora da će izvršiti spajanje svojih oklopno mehanizovanih snaga iz pravca Šekovića i iz pravca Capardi i tako staviti branioc Kula Grada u obruč, dana 24. aprila 1992. komandant je uputio poruku (naređenje) Samiru Ništoviću, komandantu odbrane Kula Grada, da ukoliko dođe do opkoljavanja pristupi izvlačenju iz obruča u pravcu Kalesije, što je i učinio 25/26. aprila 1992. U momentu napada na Zvornik, grad Zvornik od 8. do 11. aprila 1992. branile su čete i bataljoni PL-a Zvornik. Međutim, nakon prva tri dana odbrane i gubitka samog jezgra grada Zvornika uslijedilo je osipanje velikog broja branilaca, da bi se oko 300 njih povuklo na Kula Grad iznad Zvornika. Tih 300 branilaca se svrstalo u nekoliko vodova i četa PL i uz pomoć čete PL-a Živinice kao i vodova PL-a iz Kalesije, Gračanice, Banovića i Kladnja, uz stalno osipanje, branili su Kula Grad sve do 25. aprila 1992. U noći 25./26. april, po padu u potpuni obruč od strane agresora, preostalih 25 boraca PL-a, na čelu sa Samirom Ništovićem Almirom, uspjelo se probiti kroz obruč u pravcu Kalesije. - Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/VIII/2/52/1-5); *Oslobođenje*, 16.-23. mart, Sarajevo, 1995., str. 10 i 11.

387 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 91; Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/4/1/1-24), tač. 13.4.

povratku morali su se skrivati od civilnih i vojnih vlasti općine Tuzla, koji nisu dozvoljavali ulazak u grad niti liječenje naših ranjenika.

U knjizi Dževada Pašića, u jednom od izvještaja Vahida Karavelića, tada već komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, stoji:

”...2.Naše snage:

Jedinice TO se organizuju uz ogromne poteškoće, zahvaljujući opstrukciji, pa čak i otvorenom djelovanju pete kolone. Ponajbolje stanje po tom pitanju je u općinama Kalesija, Živinice, Gračanica, Srebrenik, Gradačac, Orašje, Banovići i Kladanj, dok je u općini Brčko moguće očekivati situaciju i rješenje kao u općinama Vlasenica i Bratunac. U općinama Bijeljina, Janja, Zvornik, Bratunac, Srebrenica i Vlasenica uspostavljena je okupaciona vlast. Općinski štabovi TO su razbijeni, takoreći ne postoje. Za općinu Zvornik oformio sam štab TO za Zvornik koji djeluje izvan Zvornika. Akcije od tog Općinskog štaba TO su u toku.

Svo rukovodstvo općine Zvornik, Bratunac, Vlasenica, izbjeglo je i smješteno u Tuzli i nikakvu pomoć ne daje u smislu organizovanja i pripreme sposobnih ljudi za povratak nazad u borbu za oslobađanje zauzetih gradova. Predsjednik općine Zvornik, komandant Općinskog štaba TO (stari štab), potpuno je nezainteresovan za naprijed navedene aktivnosti.

Općina Tuzla i Lukavac zvanično opstruiraju odluku Vlade BiH u vezi formiranja štabova i jedinica TO na svojoj teritoriji, isti se naoružavaju naoružanjem koje dobivaju od potpukovnika Mileta Dubajića, a te jedinice ne žele staviti obilježje (grb) BiH kao jedinstven amblem za TO BiH. Isti žele da brane samo svoj grad, čiji grb nose dok ih Zvornik i ostali gradovi uopšte ne interesuju.

Pored svega toga, MUP Tuzla neprekidno hapsi pripadnike TO i istim oduzima lično i službeno naoružanje, za što imam dokaze.

O svemu ovome više puta sam razgovarao i imao sastanke sa čelnim ljudima u navedenim općinama, a da isti nisu ništa preduzimali. Naprimjer, predsjednik SO Tuzla Selim Bešlagić, sekretar Sekretarijata za NO Mehmed Žilić i načelnik SJB Meša Bajrić su se lično potrudili da se TO u Tuzli

ne formira i da mi se moja četa vojne policije protjera sa teritorije SO Tuzla.”³⁸⁸

Iz navedenog citata jasno se vidi da je komandant Okružnog štaba TO Tuzla dao jasnu procjenu 26. aprila 1992. šta će se desiti gradu Brčko. Nažalost njega sutradan zarobljavaju, na taj izvještaj niko ne obraća pažnju, a Brčko doživljava sudbinu Bijeljine, Zvornika, Bratunca i drugih gradova.

Opisani postupci rukovodstava u mnogim općinama krajnje negativno su uticali na stanovništvo, što je imalo za posljedicu da je stanovništvo bezglavo napuštalo svoje domove i bježalo u centralni dio sjeveroistočne Bosne, ne čekajući snage agresora. Postupci određenih pojedinaca i rukovodstava u to vrijeme izazvali su ogromne posljedice koje se ogledaju kroz broj izginulih i povrijeđenih, odnosno kroz broj kvadratnih kilometara izgubljene teritorije. U protivnom, da su svi stali u redove Patriotske lige, odnosno kasnije u TO i Armije RBiH, u konačnom ishodu bilo bi puno manje poginulih, puno manje izgubljene teritorije, itd.

Pri probijanju i povlačenju preostalih branilaca sa Kule Grada, na čelu sa kapetanom Almirom (Samir Ništović) u noći 26./27. april 1992., dolaskom u selo Križeviče, ljudi su ih dočekali riječima: ”Što ćete ovdje, bježite odavde. Eto, bili ste na Kula Gradu, pa tamo sve gori....” Branioci su produžili ka selu Hajvazi, odnosno prema Kalesiji.³⁸⁹

Veoma je bitno istaći da je i veliki broj stanovništva u Bijeljini, u Janji, a posebno u Zvorniku u centralnom dijelu grada pasivno prihvatio okupaciju agresora. Nije se htjelo povući na Kula Grad i stati u redove branilaca Kule Grada, već je trosedmičnu odbranu Kule Grada većina Bošnjaka-Muslimana Zvornika nijemo posmatrala kroz balkonske prozore iz zgrada. Nakon pada Kule Grada, snage agresora su se vratile u grad i pristupile krvavom piru nad tim bošnjačko-muslimanskim civilnim stanovništvom. O broju žrtava tog vremena u toku jednog dana u Zvorniku govori i dženaza koja je obavljena za 262 žrtve 17. novembra 1999. u Memićima u blizini

388 Arhiv Armije RBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-3/24/1-23), str. 2; Dževad Pašić, nav.djelo, str. 227.

389 Arhiv Armije RBiH - VF BiH (31-203-302-7/20-16); Arhiv Armije RBiH – VF BiH (GŠA 19/IX-3/24/1-23).

Kalesije, žrtava iz tog vremena čija su tijela ekshumirana iz zajedničke grobnice "Glumina" u Karakaju u blizini Zvornika.

Ni danas niko ne zna konačan broj ubijenih. Pretpostavke se kreću između 4 i 5 hiljada stradalih civila, a više od 35.000 prognanih Zvorničana Bošnjaka iz svojih domova.³⁹⁰

Sakib Halilović kaže da, nakon pada Kule Grada, stanovništvo koje je svjesno ostalo u Zvorniku, nije stalo na stranu Patriotske lige. Bilo je toliko poslušno da je predalo agresoru i ono oružja što je imalo, što je, cijeneći to sa današnje vremenske distance, teško objašnjivo.

O napadu na Zvornik 8. aprila 1992., a u vezi Patriotske lige Zvornika piše: "Pokušaj organizovanja Patriotske lige po mjesnim zajednicama biva shvaćen neozbiljno tako da čete i vodovi PL-a bivaju tek formalno konstituisani."³⁹¹

Daljnijem ustrojavanju TO na prostoru sjeveroistočne Bosne, svakako, doprinijelo je imenovanje dotadašnjeg komandanta Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla Karavelića za komandanta Okružnog štaba Teritorijalne odbrane Tuzla, 10. aprila 1992. Shodno naprijed iznijetim opstrukcijama i u ovom slučaju Hasan Efendić navodi: "Naredba o postavljenju Karavelića nije blagovremeno došla do odgovarajućih ljudi."³⁹²

Kako je vrijeme odmicalo mnogi rukovodeći ljudi iz okolnih općina oko Tuzle, kao i određen broj ljudi iz Regionalnih organa, odnosno detaširanih Republičkih organa u Tuzli, padali su pod uticaj tuzlanskog rukovodstva, vjerovatno misleći da će ta politika i opcija koju zastupa dio tog rukovodstva pobijediti. Iako je 12. aprila 1992. stigla naprijed navedena "Direktiva za odbranu suvereniteta i nezavisnosti RBiH" od komandanta RŠ TO RBiH u kojoj je precizno i detaljno naloženo šta trebaju činiti i raditi svi subjekti odbrane, mnogi su se ponijeli nonšalantno tumačeći mnoge sadržajne elemente direktive po svom nahođenju i na svoj način. U toj direktivi između ostalog stoji: "Odlučio sam: Odmah izvršiti mobilizaciju cjelokupnog

³⁹⁰ *Zmaj*, 6. april, Tuzla, 1995., str. 5.

³⁹¹ Isto, str. 5, 6.

³⁹² Hasan Efendić, nav. djelo, str. 207.

sastava TO R BiH, ubrzano nastaviti sa formiranjem borbenih jedinica u svim općinama koje staviti pod zajedničku komandu općinskih, okružnih i štaba TO R BiH, a zatim brzim i energičnim dejstvima slomiti napadnu moć neprijatelja primjenjujući elastične oblike manevra (zasjede, obilaski, obuhvate) uz blagovremeno zaprečavanje. Odmah izvršiti zauzimanje skladišta naoružanja i municije i blokiranje kasarni, njihovo zauzimanje i zarobljavanje pripadnika JA na teritoriji R BiH. Odbrambenu operaciju izvesti u dvije etape Gotovost za dejstva-odmah". Zatim u tački 5. (zadaci okružnim štabovima TO), ove iste direktive, stoji: "Formirati jedinice TO sastava: dobrovoljačke jedinice, patriotske lige R BiH, jedinica TO i ostale patriotske snage na teritoriji općine, sve pod zajedničkom komandom i oznakama koje je Uredbom propisalo Predsjedništvo R BiH."³⁹³ Ta Direktiva je u toku narednog dana pretvorena u zapovijest komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i u pisanoj formi istog dana dostavljena svim komandantima općinskih štabova TO na prostoru sjeveroistočne Bosne. Dio sadržaja navedene zapovijesti komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, prikazan je u knjizi Dževada Pašića ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA, gdje pored toga stoji: "U naređenju koje je izdao 14. 4. 1992., a koje je dostavljeno u 20 općina, Karavelić u 12 tačaka obrazlaže stanje u BiH i sjeveroistočnoj Bosni, ali i naređuje šta da se radi da bi se pružio otpor agresoru."³⁹⁴

Borbena zapovijest komandanta Republičkog štaba TO BiH pukovnika Hasana Efendića stornirana je tri dana kasnije, 16. aprila 1992. od strane ministra odbrane R BiH Jerka Doke. Međutim, komandant Okružnog štaba TO Tuzla nije nikada primio tu naredbu o storniranju. Komandant Okružnog štaba TO Tuzla upućivao je dokumente prema Republičkom štabu TO R BiH, međutim, povratni dokumenti (odgovori) od Republičkog štaba su najčešće negdje zadržavani, jer iste komandant Okružnog štaba TO Tuzla nije dobivao na ruke.

Primjer: komandant Okružnog štaba TO Tuzla upućuje akt Republičkom štabu TO R BiH 16. aprila 1992., u kome predlaže da se na nivou svake

393 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-2-10-1-1).

394 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 226. (Naređenje Vahida Karavelića Vahe, komandant Regionalnog štaba TO za sjeveroistočnu regiju – BiH od 14. 4. 1992., str. 1 i 2).

općine odobri formiranje odjeljenja vojne policije i nastavnih centara za obuku u nadležnosti i pod komandom Okružnog štaba TO Okruga Tuzla.

Odgovor od komandanta Republičkog štaba TO RBiH, akt broj: 02/45-1 od 18. aprila 1992. nije nikada došao na ruke komandantu Okružnog štaba TO Tuzla.

Svi akti iz Sarajeva za Okružni štab TO Tuzla upućivani su preko Fuada Hadžiavdića, pomoćnika ministra za odbranu u regiji Tuzla, iz razloga što je komandant sa Okružnim štabom TO Tuzla bio protjeran sa teritorije općine Tuzla.

Kasnije, od 27. aprila do 9. maja 1992., pri procesuiranju komandanta Okružnog štaba TO Tuzla Karavelića u zatvoru Sremska Mitrovica u Srbiji, isljednici su mu pokazali tri primjerka naprijed spomenute borbene zapovijesti, koje su mogli dobiti samo posredstvom nekih načelnika općina ili općinskih komandanata kojima je zapovijest bila upućena. Ovo dovoljno govori o organizaciji KOS-a u to vrijeme, kao i o postojanju saradnika KOS-a unutar pojedinih općinskih rukovodstava u sjeveroistočnoj Bosni.

Nakon imenovanja za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i prijema navedene Direktive od komandanta Štaba TO RBiH Hasana Efendića, Karavelić 15. aprila 1992. saziva sastanak kako bi se razmotrila novonastala situacija, poduzele mjere i uključila Tuzla u borbu za odbranu gradova duž rijeke Drine, u borbu za odbranu sjeveroistočne Bosne, odnosno BiH u cjelini. Jednom od takvih sastanaka 15. aprila 1992. prisustvovali su Vahid Karavelić, komandant Okružnog štaba TO Tuzla, Branko Perić, potpredsjednik, Selim Bešlić, predsjednik Skupštine općine Tuzla, Fehim Kahrimanović, Mehmed Žilić, Fuad Hadžiavdić, Sead Delić, Meša Bajrić i drugi. U diskusijama učesnika sastanka stoji: "Mi smo svoju političku opciju odabrali i u tom slučaju smo učinili više od ostalih. Mi se ne slažemo sa nacionalnim strankama... Ako treba mi ćemo proglasiti građansku autonomnu oblast... Ako dođe do podjele u MUP-u mi smo toliko oslabili da smo gotovi... Tvrđim, Tuzla može biti novi recept za stvaranje novih odnosa sa JA... Selim Bešlić: "Ne smijemo dozvoliti razbijanje MUP-a."... Meša Bajrić: "Ovo što imamo u Tuzli to plaši narod, to plaši čestit narod. Ovo što vi poduzimate to je samovolja, anarhija i drugo. Blokadu

Upućeni akt Republičkom Štabu TO R BiH 16. aprila 1992.
od strane komandanta Okružnog štaba TO Tuzla³⁹⁵

41731 RCOBIH YU
44312 DPOTZ YU

ŠTO
19.04.1992.
Sk

OKRUŽNI ŠTAB TO
T U Z L A
16.04.1992. GODINE.

Puk Nožić
Siber je odgovorio
na ovaj zahtjev.
Rešeno 17.04.

GLAVNOM ŠTABU TO
S A R J E V O

PRIJELOG: ZA OFORMLJENJE NASTAVNIH CENTARA ZA OBUKU I ODJELJENJA
VOJNE POLICIJE.

-DOSTAVLJA-

PREDLAŽEM DA SE ODOBRI FORMIRANJE NA NIVOU SVAKE OPSTINE
ODJELJENJA VOJNE POLICIJE I NASTAVNOG CENTRA ZA OBUKU U
NADLEŽNOSTI OPSTINSKOG ŠTABA T O GDJE BIH STALNO U MOBILNOM
STANJU BILA JEDNA JEDINICA NIVOA OSNOVNE JEDINICE.
SMATRAM DA JE OVO POTREBNO ZBOG SAME OBUKE I POTREBE DA SE
IMA STALNO JEDNA JEDINICA U MOBILNOM STANJU.

K-DANT OKSTO-E
KAPETAN I KLASA
KARAVELIC VAHID

PREDI PREDAO MEHIĆ U ...17.37 18.4.1992.
44312 DPOTZ YU*
41731 RCOBIH YU

Faksimil originala

Odgovor komandanta RŠ TO R BiH na prethodni dokument komandanta OkŠ TO Tuzla,
kojeg komandant OkŠ TO Tuzla nikada nije dobio na ruke³⁹⁶

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO ZA NARODNU OBRANU
ŠTAB TERITORIJALNE OBRANE
S A R A J E V O

T E L E G R A M
P O V E R L J I V O

Br. 02/45-1

Sarajevo, 18.04. 1992.godine

OKRUŽNOM ŠTABU TO T U Z L A

U vezi vaše depeše "bb" od 16.04. 1992.godine, dajemo sljedeća objašnjenja:

1. U sklopu Zaštitno-štabne čete, formirajte - preimenujte jedno odjeljenje vojne policije.
2. Obuku je potrebno obavezno izvoditi. Organizujte je prema ličnom nahodjenju, a za izvodjače odredite iskusne starješine.

SŠ/SH

K O M A N D
pukovnik
Hasan Efendić

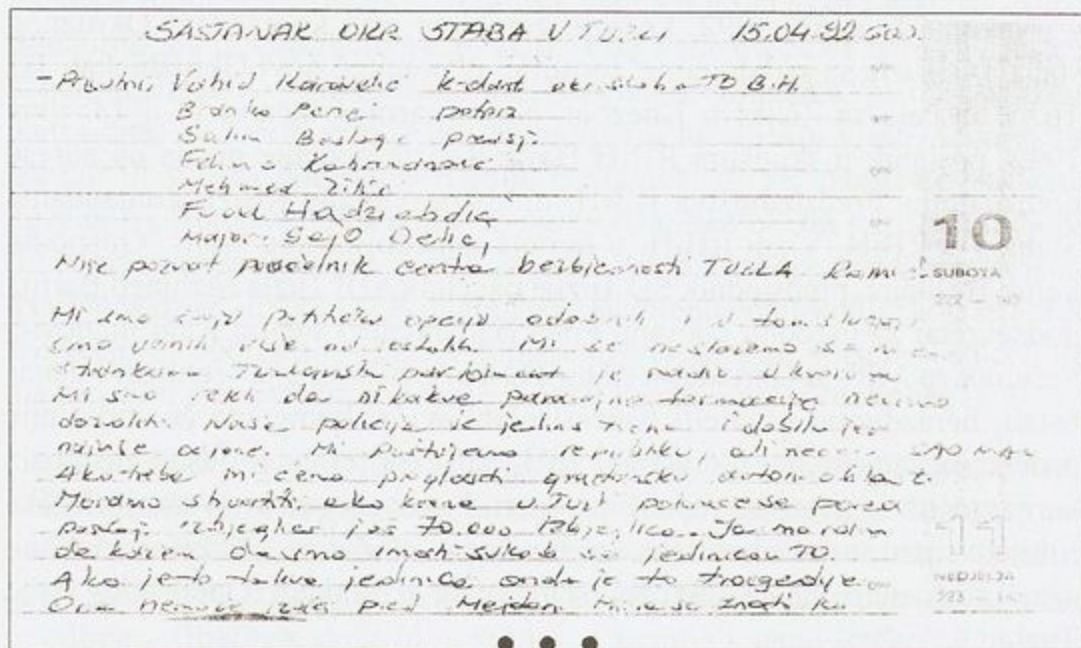

НАПОМЕНА: МОЛИМО ВАС ОВАЈ АКТ ДОСТАВИТЕ
ОКРУЖНОМ ШТАБУ ТО ТУЗЛА.

Faksimil originala

396 Arhiv ARBiH - VF BiH (GŠA-19/IX-4-29-1-19).

Zabilješka sa sastanka komandanta OkŠ TO Tuzla sa nosiocima političke vlasti
u Tuzli 15. aprila 1992.³⁹⁷

Faksimil originala

zgrade smo mi izvršili, zašto smo prozvani izdajicom... Privodili smo pripadnike koji su imali oružje, ali nisu imali dokumentaciju. Zna se kako ide vojnik u grad bez oružja sa dozvolom... Tuzlu morate shvatiti. U Tuzli imate zajednički MUP jedini u BiH. Ne dozvolimo da se pocijepa.”...

397 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-23)

Prijepis faksimila:

SASTANAK OKR. ŠTABA U TUZLI

15.04.'92.GOD.

Prisutni: Vahid Karavelić, k-dant Okr. štaba TO BiH
Branko Perić, potpr.
Selim Bešlić, predsjed.
Fehmo Kahrmanović
Mehmed Žilić
Fuad Hadžiavić
major Sejo Delić

Nije pozvan načelnik Centra bezbjednosti Tuzla Ramić.

Mi smo svoju političku opciju odabrali i u tom slučaju smo učinili više od ostalih. Mi se ne slažemo sa nac. strankama. Tuzlanski Parlament je radio u kvorumu. Mi smo rekli da nikakve paravojne formacije nećemo dozvoliti. Naša policija je jedinstvena i dobila je najviše ocjene. Mi poštujemo Republiku, ali nećemo SAO, MAO. Ako treba mi ćemo proglasiti građansku autonomnu oblast. Moramo shvatiti ako krene u Tuzli pokreće se pored postoj. izbjeglica još 70.000 izbjeglica. Ja moram da kažem da smo imali sukob sa jedinicama TO. Ako je to takva jedinica onda je to tragedija. Ona ne može izaći pred Mejdan. Mora se znati ko...

Fuad Hadžavić: "Tuzlanski parlament je 99% jedinstven. Odluka je da se sve stavi pod komandu MUP-a..."³⁹⁸

Nakon 27. aprila 1992. kada je zarobljen prvi komandant Okružnog štaba TO Tuzla sa saradnicima, formiran je potpuno novi Okružni štab TO Tuzla na čelu sa Željkom Knezom. Nešto kasnije, tačnije 11. i 13. juna 1992. poslanik u skupštini RBiH Hariz Redžić upućuje pisma na adrese predsjednika Predsjedništva RBiH, ministra odbrane RBiH, komandanta Štaba TO RBiH, Vladi RBiH, u kojima između ostalog stoji: "Gospodin Selim Bešlić, predsjednik SO Tuzla, načelnik SJB Tuzla Mehmed Bajrić, podsekretar za narodnu odbranu Fuad Hadžavić i Fehim Kahrmanović, načelnik za MPV u Okružnom štabu TO Tuzla bili su, a ja vjerujem i danas ostali, nerazdvojni prijatelji generala Jankovića. Pomenuta četvorka nije prihvatila samostalnu i suverenu BiH, pa je na taj način jasno zastupala varijantu tzv. tuzlanske republike, ustvari omogućavala stvaranje Velike Srbije u čijem sastavu bi bila pokrajina Tuzla."³⁹⁹ Zatim: "Nažalost, dobijao sam informacije da je Okružni štab Tuzla u funkciji Općinskog štaba Tuzla..."⁴⁰⁰

U pismima upućenim od strane Selima Bešlića i Fuada Hadžavića kao reakcija na iste adrese 14. juna i 21. juna 1992. između ostalog stoji: "Ranije formiran krizni štab Skupštine općine od 15. maja nadležnosti za vođenje ratnih operacija prenio je na Okružni štab TO Tuzla".⁴⁰¹ Postavlja se pitanje pod čijom nadležnošću je bio do tada Općinski štab TO Tuzla, kada je on morao biti pod komandom Okružnog štaba TO Tuzla odmah nakon izdate Uredbe Predsjedništva RBiH od 8. aprila 1992., a ne od 15. maja kako kaže Selim Bešlić.

Zatim Fuad Hadžavić ističe da je do 13. aprila 1992. rad komandanta Okružnog štaba TO bio više ilegalan i to najviše na području Živinica uz asistenciju Mehmeda Kavazbašića i Hariza Redžića, zatim piše o otkazivanju gostoprimstva Okružnom štabu TO od strane živiničkog

398 Isto

399 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-17).

400 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-18).

401 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-6).

rukovodstva, zatim o sastanku u Tuzli kada je Vahid Karavelić predstavljen kao komandant Okružnog štaba TO Tuzla, itd.⁴⁰² Vjerovatno se ovdje radilo o animozitetu tuzlanske politike prema politici SDA i njenom kadru. Međutim, da bi čudo bilo veće, veliki broj kadrova SDA BiH na vlasti u Bijeljini, Janji, Zvorniku, Bratuncu, Brčkom, Živinicama, pa i u Lukavcu, kao i onaj mali broj koji je bio zastupljen u tuzlanskoj vlasti, vjerovatno su bili ili su pali pod uticaj Selima Bešliagića, što se manifestovalo kroz bježanje i izbjegavanje sukoba sa agresorom bez obzira na posljedice po BiH, prvenstveno posljedice po bošnjački narod. Opštepoznata je historijska činjenica da je Tuzla i 1878. imala vlast sačinjenu od turkofila, koji su i tada bojkotovali odbranu i pružanje otpora austrougarskoj vojsci. Nismo li mi na prostoru sjeveroistočne Bosne i 1992. takođe imali "turkofila"?⁴⁰³

Za razliku od svih ostalih općina, Tuzla je bila specifična. Njeno rukovodstvo je zastupalo teoriju odbrane samo Tuzle. Da se Tuzla odmah uključila u odbranu Zvornika, sigurno bi ga duže branili a možda i odbranili, a 11. maja 1992. zasigurno ne bi pala Kalesija. Da se Brčko odmah uključilo u odbranu Bijeljine, duže bi je branili, a kasnije i samo Brčko ne bi palo, ili bi se puno duže branilo iz razloga što bi branioci već osjetili rat i lakše bi prihvatili borbu i odbranu samog Brčkog. Tuzlansko rukovodstvo tog trenutka vjerovatno nije bilo svjesno da je srpskoj nacionalističkoj politici i bio cilj zadržati što duže zajednički MUP u Tuzli, da bi dobili što više vremena za osvajanje teritorije i gradova sjeveroistočne Bosne s fronta.

U toku odbrane Zvornika, a zbog nedostatka naoružanja i municije, prilikom pokušaja izvlačenja više agresorskih oklopnih vozila sa aerodroma Dubrave u rejon Šekovića, Okružni štab TO odlučio je izvršiti akciju na ista, pri čemu je jedinica TO (PL) Općinskog štaba Živinice iz Gračanice,

402 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-19).

403 Da li su ovdje bili u pitanju paralelni lanci uputa i naređenja od vrha prema dole ili nešto drugo, vjerovatno će neko dati odgovor u budućem vremenu. Kada je 1878. stigla vijest da austrijska vojska čeka znak da krene na BiH, Narodni odbor je izdao proglas o općoj mobilizaciji. U knjizi Envera Imamovića stoji: "Okupljanje bosanske vojske otpočelo je 21. jula. Iz okruga su stizali zahtjevi da im se pošalje oružje i municija. Tuzla i Banja Luka su javili da se neće suprotstaviti austrijskoj vojsci. U oba grada vlast su čvrsto držali turkofili i slijepi sultanovi poslušnici pa su slijedili stavove turske vlade. Sarajevski Narodni odbor je u Tuzlu uputio nekoliko svojih ljudi koji su uz pomoć domaćih privrženika, na čelu s Mehmed-begom Čemerlićem, rastjerali turkofile i organizirali narod za odbranu." - Enver Imamović, *HISTORIJA BOSANSKE VOJSKE*, Art-7, Sarajevo, 1999., str. 230 (E. Kreševljaković, o.c.p. 21, 23, 37).

Svojata i Bašigovaca zarobila dvije protivavionske samohotke 57 mm sa 172 granate. Tog istog dana, 11. aprila, kao i u velikom broju slučajeva do tada, uslijedile su intervencije sa aerodroma preko načelnika općine Živinice koji je kategorički insistirao da se samohotke vrate, navodno: "Živinice će biti sravnjene sa zemljom."⁴⁰⁴ Na žalost, nakon trodnevne drame, tadašnji načelnik Štaba TO R BiH Stjepan Šiber prenosi naređenje komandantu Okružnog štaba TO Tuzla da iste vrate, jer je to, navodno, stav i predsjednika države. Vjerovatno ništa čudno, jer mnogi načelnici općina su direktno kontaktirali predsjednika Izetbegovića. I ko zna što su mu govorili? Vjerovatno je tako i načelnik Općine Živinice Osmo Forčaković izdijeljivao naređenje od Alije Izetbegovića da se samohotke vrate ponovo u ruke agresora.

Komandant Okružnog štaba TO Tuzla na zahtjev Željka Kneza i Seada Delića 20. aprila 1992. prima ih na službeni razgovor u "Pašaginoj vili" iznad Tuzle. U toku razgovora Željko Knez predlaže da major Sead Delić bude komandant Općinskog štaba TO Tuzla umjesto dotadašnjeg Envera Delibegovića koji se već izjasnio da je za Jugoslaviju, a sebe kao pukovnika predlaže njemu za zamjenika. Na pitanje komandanta Okružnog štaba Karavelića kako to da stariji po činu bude zamjenik mlađem, odgovorio je da je to zbog toga što u Tuzli ima puno više Muslimana i bit će bolje prihvaćen i poštovan. Komandant Okružnog štaba do tada nije poznao Željka Kneza, dok je Seada Delića često viđao u prisustvu Selima Bešlića tokom sastanaka sa njim u periodu februar-april 1992. Imenovani su tada bili zajedno sa potpukovnikom Hazimom Šadićem i pukovnikom Milanom Bucalom saradnici za stručna-operativna i vojna pitanja u kriznom štabu Tuzle, formiranom 27. marta 1992.⁴⁰⁵

Predsjedništvo SO Tuzla (Selim Bešlić), 22. aprila 92. prijedlogom pov. broj 01/1-34/92 upućenom Štabu TO R BiH i MO R BiH, bez znanja i saglasnosti komandanta Okružnog štaba, predlaže za komandanta Općinskog štaba TO Tuzla Seada Delića, što je naredbom Hasana Efendića i Jerke Doke i potvrđeno 24. aprila 1992. aktom pov. broj 02/98-1. Kako u

404 Stjepan Šiber, *PREVARE, ZABLUDE, ISTINA*, Rabic, Sarajevo 2000., str. 51; Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 91.

405 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 110.

ovom slučaju, tako i u mnogim drugim slučajevima, općinska rukovodstva se nisu pridržavala Privremenog uputstva o organizovanju i upotrebi štabova TO R BiH str. pov. br. 02/17-1 od 10. aprila 1992., glave II, tačke 4, izdato od ministra Jerka Doke i komandanta Hasana Efendića. Sličan primjer je dokument br. 02/54-1 od 19. aprila 1992. od strane ministra Jerka Doke i komandanta Hasana Efendića, upućen u Općinu Orašje u kome se zahtijeva da se pošalje preformulisani prijedlog za imenovanje komandanta Štaba TO Orašje. I u ovom slučaju se ostvaruje direktna komunikacija jednog općinskog štaba sa Ministarstvom odbrane, zaobilazeći i preskačući u potpunosti Okružni štab TO Tuzla.

Zbog opće pojave narušavanja rukovođenja i komandovanja jedinicama TO R BiH od strane raznih subjekata, a prvenstveno od političke vlasti na nivou okruga i općina, ministar odbrane R BiH Jerko Doko i komandant Štaba TO R BiH Hasan Efendić bili su prisiljeni da 26. aprila 1992. izdaju naredbu kojom strogo zahtijevaju poštivanje principa jedinstvenog rukovođenja i komandovanja, i da se po svaku cijenu spriječi uplitanje u sistem rukovođenja i komandovanja bilo koga, pa i organa vlasti iz društveno-političkih zajednica.

Nakon hapšenja komandanta Okružnog štaba TO Tuzla Vahida Karavelića i njegovih saradnika, istog dana 27. aprila, Željko Knez se imenuje za novog komandanta Okružnog štaba TO Tuzla. Knez odmah po vlastitom nahođenju postavlja svoje pomoćnike: za bezbjednost Antu Pranjića, za moral Dragana Kovačevića, za personal Peju Kovačevića, a za načelnika veze Anđelka Makara. Interesantno je primijetiti da su sva četvorica hrvatske nacionalnosti, a samo sedam dana ranije Knez je sebe predlagao za zamjenika Seadu Deliću, uz obrazloženje da će većinsko bošnjačko stanovništvo u Tuzli bolje prihvatiti Seada Delića za komandanta Općinskog štaba TO Tuzla. Odjednom je prestalo razmišljanje o nacionalnoj zastupljenosti koja bi trebala biti usklađena sa strukturom stanovništva.

Dok su jedni razmišljali o navodnoj autonomiji dijela teritorije sjeveroistočne Bosne i njenoj konekciji sa Beogradom, drugi su razmišljali o konekciji sa Zagrebom. U vezi sa tim, Izet Hadžić kaže: "Općina Brčko i Gradačac su ušle u organizaciju HVO-a i formirale 107. HVO brigadu Gradačac i 108. HVO brigadu Brčko. Na ovaj način su ove općine ušle u

Naredba MO RBiH i komandanta ŠTO RBiH za sprečavanje svakog pokušaja uplitanja u sistem rukovođenja i komandovanja⁴⁰⁶

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO ZA NARODNU ODBRANU
ŠTAB TERITORIJALNE ODBRANE
S A R A J E V O

Br. 02/407-1

Sarajevo, 26.04. 1992. godine

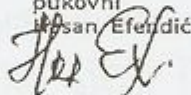
Na osnovu čl. 139. do 155. Zakona o preuzimanju Zakona o službi u Oružanim snagama, a povodom ukazane potrebe za regulisanjem reda, discipline i postizanja principa jedinstvenog rukovođenja i komandovanja u Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine,

N A R E D J U J E M

1. Na svim nivoima rukovođenja i komandovanja, obezbijediti visok stupanj odgovornosti za izvršavanje naredjenja pretpostavljenih starješina i štabova Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine.
2. Posebnu odgovornost u sprovođenju principa jedinstvenog rukovođenja i komandovanja imaju komandiri i komandanti jedinica iz štabova koji moraju energično sprječavati svaki pokušaj uplitanja u sistem rukovođenja i komandovanja, bilo koga, pa i organa vlasti u društveno-političkim zajednicama, od kojih treba zahtijevati da pomažu u stvaranju uslova za disciplinovanje i dogovorno izvršavanje komandi i naredjenja pretpostavljenih starješina i štabova.
3. Za svaki slučaj neodgovornog ponašanja i pokušaj razbijanja jedinstvenog rukovođenja i komandovanja preduzimati energične mjere u skladu sa Zakonom i hitno izvjestiti redovnim putem Štab TO Republike Bosne i Hercegovine.

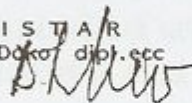
KOMANDANT

pukovnik
Hasan Efendić

MINISTAR

Derko Đoko dipl. ecc

Faksimil originala

organizaciju Hrvatske zajednice (HZ) 'Bosanska posavina', što se može u potpunosti osuditi."⁴⁰⁷

Veliki problem tog vremena, što se pokazalo i tokom rata, bio je paralelizam na svim poljima i na svim nivoima. Svi su odlučivali o svemu, svako se pitao za sve, svi su sumnjali u sve, mnogi načelnici općina, a posebno Zvornika, Brčkog, Tuzle, Živinica i dr. kontaktirali su na polju odbrane direktno sa predsjednikom države Bosne i Hercegovine Alijom Izetbegovićem i njegovim saradnicima, sa ministrom odbrane Jerkom Dokom i njegovim pomoćnicima, sa komandantom Štaba TO RBiH Hasanom Efendićem i njegovim pomoćnicima, kao i sa generalima i oficirima JNA sve do njihovog odlaska, itd. Zbog ovih i mnogih drugih naših slabosti agresor je ostvario početni uspjeh na prostoru sjeveroistočne Bosne superiornošću u naoružanju, municiji i drugim sredstvima do kojih smo mi mogli doći da nije bilo naših naprijed navedenih slabosti. Time bi ojačali odbranu od agresije, znatno više zaštitili stanovništvo i dobra od stradanja i razaranja.

U to vrijeme, kada je trebalo sprovesti odbranu, sa najvećim uzlaznim entuzijazmom činjene su razne stvari koje su katastrofalno negativno djelovale na jedinice TO na prostoru sjeveroistočne Bosne. Tako ratno predsjedništvo općine Živinice donosi odluku o nepoželjnosti i uskraćivanju "gostoprimstva"⁴⁰⁸ Okružnom štabu TO Tuzla na čelu sa Vahidom Karavelićem, na prostoru općine Živinice. Uradili su isto ono što je već uradilo tuzlansko rukovodstvo samo petnaestak dana ranije. Nakon protjerivanja Regionalnog štaba i jedinica Patriotske lige iz Tuzle 4. aprila 1992., odlaska i smještaja Štaba u Živinicama, Vahid Karavelić se ubrzo imenuje za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla (12. aprila 1992.). Međutim, tuzlansko rukovodstvo i dalje osporava tu komandu (štab) i povratak iste u svoje sjedište u Tuzli. U međuvremenu, vjerovatno pod uticajem tuzlanskog rukovodstva, rukovodstvo Općine Živinice donosi odluku da Okružni štab TO Tuzla na čelu s Vahidom Karavelićem 19. aprila 1992. napusti teritoriju općine Živinice. Cilj je bio izbjeći sukob sa

407 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 86

408 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 71-86.

agresorom, ne pružati otpor. Mogući dalji razvoj situacije bio je formiranje autonomne regije, uz mogućnost ostvarenja neke vrste saveza i priključenja krnjoj Jugoslaviji. **“Zašto ginuti i gubiti fotelje, kada je bolje ovako?”**

Tadašnji komandant Republičkog štaba TO Hasan Efendić kaže: “...a pored toga naredba o njegovom postavljenju nije blagovremeno došla do odgovarajućih ljudi. Mnogi su mislili da se radi o samozvanom komandantu Vahidu Karaveliću, što je donekle bila greška i nas u Sarajevu. U svakom slučaju, dio političkog rukovodstva u Tuzli i Živinicama nije se fer odnosio prema novopostavljenom komandantu TO Tuzlanskog okruga.”⁴⁰⁹

Čudno je da su npr. načelnici općina Živinice, Brčko, Lukavac, kao i Općine Zvornik bili kadrovi SDA BiH, a upravo sa načelnicima i rukovodstvima tih općina Regionalni štab Patriotske lige, odnosno Okružni štab TO Tuzla imao je upravo najveće nesporazume i probleme. Mora se istaći da je Tuzla prednjačila u suprotstavljanju ideji Patriotske lige i organizaciji odbrane, međutim, to je utoliko manje čudno jer je načelnik općine bio kadar, a i predsjednik Unije bosansko-hercegovačkih socijaldemokrata (nekadašnji Reformisti Ante Markovića, druga opoziciona stranka u tadašnjoj vlasti BiH, odmah iza SDP-a BiH). Međutim, objasniti ovo drugo, gdje su načelnici općina bili kadrovi SDA BiH, npr. općine Živinice, Zvornik, Brčko, Lukavac i drugi, a takođe djelovali suprotno onome što je radila Patriotska liga, a kasnije i Okružni štab TO Tuzla, svakako je teže.

U vezi sa tim, u knjizi Jusufa Malkića stoji: “...Tri dana ranije predsjedništvo naše općine donijelo je ponižavajuću i sramnu odluku kojom se nalaže Okružnom štabu TO i komandantu Karaveliću da napuste teritoriju Živinica. Kada mi je Karavelić dao tu naredbu da pročitam, od muke sam obnevidio, valjda mi je naglo skočio pritisak. Predsjedniče, kako si ovo mogao potpisati, znaš li ti da ovim negiraš naredbe predsjednika Izetbegovića, jer je on imenovao Vahida Karavelića za komandanta Okružnog štaba TO? ...Poče se on pravdati da time nije izdao ideju odbrane, ali morao je pod pritiskom potpisati, jer je jasno da se mi ne možemo suprotstaviti silama kakve su jugoarmija i Miloševićeva krnja Jugoslavija.

409 Hasan Efendić, nav. djelo, str.207.

.... Dobro, složi se on, ja ću odluku povući i na tome se dijalog završio.”⁴¹⁰
Tako je razgovarao Hariz Redžić tadašnji poslanik u Skupštini RBiH sa načelnikom Općine Živinice, Osmom Forčakovićem.

Zbog nepoželjnosti Okružnog štaba TO u Tuzli, štab se na čelu sa komandantom izmjestio na privremeno sjedište u Živinice u zgradu Općinskog štaba TO Živinice. U narednom periodu sa te lokacije Štab je rukovodio odbranom sjeveroistočne Bosne, a posebno odbranom Zvornika od 8. do 26. aprila 1992. Zvornik je okupiran 26. aprila 1992., a sutradan, 27. aprila u prijepodnevnim satima komandant Okružnog štaba TO radeći na uspostavljanju narušenog sistema rukovođenja i komandovanja u jedinicama koje su se izvukle sa Kula Grada (Zvornik) pozvan je telefonom od strane načelnika Općine Živinice Osme Forčakovića da dođe kod njega u kancelariju radi nekih razgovora sa predstavnicima JNA sa aerodroma Dubrave, kada je i zarobljen sa saradnicima, a zatim deportovan u zatvor Sremska Mitrovica u Srbiji.⁴¹¹

Svakako je simptomatično to što je samo 15 minuta prije zarobljavanja komandanta Okružnog štaba TO Tuzla ispred zgrade SO Živinice komandant susreo M. R., koji ga je upitao da li išta zna o svojoj smjeni, na što je komandant odgovorio da ne zna i da prvi put čuje za tako nešto, sa povratnim upitom kako bi to znao kada je tek petnaestak dana na ovoj dužnosti. Nakon toga M. R. je izvadio iz džepa i pokazao komandantu papir na kome su bila ispisana tri imena i prezimena: Željko Knez, Hazim Šadić i Sead Delić i upitao komandanta da li mu šta znače ova imena, na što je komandant odgovorio da prvog i trećeg jedva poznaje zbog toga što ih je primio nekoliko dana prije u ”Pašaginoj vili” u Tuzli na razgovor, da su sami sebe predlagali za komandanta i zamjenika komandanta Općinskog štaba TO Tuzla, a drugog sa tog papira da uopšte ne poznaje. Na to je M. R. odgovorio komandantu Okružnog štaba TO Tuzla da su najvjerovatnije upravo to ti ljudi koji rade na njegovoj smjeni, na šta je komandant

410 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 89-90.

411 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-3/24/1-23); Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-13); Hasan Efendić, nav. djelo, str. 202 i 203; Dževad Pašić, nav. djelo, str. 237. i 238; *Potvrda* broj: 06/5-03-R/2000, Državne komisije za traženje nestalih osoba, Sarajevo, 11. februara 2000., o provedenom vremenu u zatvoru Sremska Mitrovica; *NIN*, 12. juni, Beograd, 1992., str. 33; *Oslobođenje*, 29. april, Sarajevo, 1992., str. 7; Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 102-104.

Potvrda o otpustu Vahida Karavelića iz zatvora
Sremska Mitrovica (Srbija), 9. maj 1992.⁴¹²

S. MITROVICA
SABIRNI CENTAR ~~888888~~
Pov. broj - /91.
Datum 9 7 04 1992. godine

DANA 03.05.1992. IZ KOVERTA SA
LN. STVARI MA KARAVELIĆA, MUZETO
10.000 (DESET HILjada) I DATO MU (kao 20)
NA UPOTREBU
Karavelic

POTVRDA
O PRIVREMENO ODUZETIM PREDMETIMA

Potvrđuje se da je potpisano ovlašteno službeno lice vojne policije postupajući na osnovu
8MF-151

privremeno oduzelo predmete od KARAVELIĆ VAHIDA
Dne, organizacije =

I TO: DOLE NAVEDENE STVARI I PREDMETI:
(navedene opširniji predmeti, odnosno naziv, broj i datum oduzeća)

1. - KNJIGA	1
2. - USTROJ	1
3. - HADŽARE ZA SUNDU	1
4. - KAZI	1
5. - VOZAK	1
6. - KOORDINATA KARTE	1
7. - OČUŠNI LIST ZA TIKTUS	1
8. - 16 DO DVA IZMADU IZABRANJA NEPAKETA (HARAKA) + 190 (stotomadeset) DEN 9. - SAODNOVESI (KEDAR HIGRA SINDAK) 8 = 1990	1
10. - TEST KARTICA	1
11. - DVA HIGRA SINDAK	1
12. - VALIG ZA IZPITU U CLY. MEDICINICE	1
13. - ZLATNA SUNDU	1
14. - ZLATNA SUNDU	1
15. - ZEKONNA KARTICA	1
16. - PARTIJA SA 2 IMENA	1
17. - ODUZ ZA AP. IZKUPION	1
18. - FOTAK 2.55	20.
19. - KALUČA	1
20. - KALUČA	1
21. - POKR C TO TUSA	1
22. - OČUŠNA KARTICA	1
23. - STABNI IZVJEŠE	1
24. - IZVJEŠE	1
25. - TORPICA SA HARAKA (STABLA - ODREDA)	1

IZJAVLJENO ZA P. BROJEM 25 (DVADESET I PED)

KARAVELIĆ VAHID
VSS - MM *Karavelic*

an. sa svake vrste
Dijelom izostavljeni
Karavelic

Dana 03.05.1992. godine uroceno su mi sve
oduzete stvari sa naredavre potvrde opih.
1770 HARAKA.

Karavelic Vahid
Karavelic

Prilozak:
Kartaruk
Hafar Draz
Draz

Faksimil originala

konstatovao da iza toga stoji načelnik Općine Tuzla. Petnaest minuta kasnije komandant Okružnog štaba TO Tuzla sa još trojicom saradnika su zarobljeni u kancelariji načelnika Općine Živinice. Komandant Okružnog štaba TO u pratnji Irfana Hasića Kibe ušao je u zgradu općine, zatim u kancelariju Hajre Imširović, sekretarice načelnika Općine, gdje je Kiba ostao, a uz dobrodošlicu sekretarice komandant je ušao u kancelariju načelnika. Po ulasku u kancelariju dva vojna policajca sa obje strane vrata razoružali su Vahida Karavelića, a zatim ga vezali. Prije razoružanja Karavelić je pokušao izvući lični pištolj Magnum 357 kratke cijevi i pružiti otpor, ali Salih Malkić je panično uzviknuo: "Ne, Vaha, ubit će te!". Za nekoliko minuta u kancelariju su ušli Hasan Muratović i Asif Omerbegović, koji su saopštili da je komandant aerodroma Dubrave potpukovnik Čiča zvao u Štab TO Živinice i zaprijetio da će avionima bombardovati Živinice zato što pripadnici Patriotske lige osporavaju kretanje pripadnika JNA na Sprečanskom mostu.

Tomislav Pračar, major JNA, koji je stajao iza leđa Osme Forčakovića sa pištoljem u ruci, rukovodio je akcijom. Pozvao je telefonom komandanta aerodroma pukovnika Bogdana Milovanovića Čiču i rekao: "Imamo glavnu pticu". U prostoriji su bili prisutni još Bajro Kasumović, dr. Fazlić Abdulah, Omer Sinanović i Salih Malkić. Major Pračar je rekao: "Hapsimo i vodimo Karavelića". Tada je Bajro Kasumović, komandant Općinskog štaba TO Živinice rekao: "Ako hapsite mog komandanta, hapsite i mene". Ovo je bitno istaći zbog čina hrabrosti, kao i to da su Salih Malkić i Hariz Redžić kasnije pokušali izvršiti oslobađanje Karavelića i Kasumovića, pa su i sami zarobljeni na aerodromu Dubrave i tako se izložili smrtnoj opasnosti. Potom je major Pračar sproveo Vahida Karavelića i Bajru Kasumovića sa vojnom policijom do aerodroma Dubrave. Irfan Hasić Kiba kaže: "Ševal Bašić, načelnik SJB Živinice naredio je tog momenta komandiru milicije Zijadu Bešiću da skloni policijske punktove u Ciljugama dok prođe major Pračar sa Vahom i Bajrom."⁴¹³ Tako je Pračar prošao kroz cijele Živinice da ga niko nije zaustavio, iako je prethodni dan policiji i jedinicama PL-a (TO) u Živinicama dat najviši stepen pripravnosti. Na aerodromu je uslijedilo četvorosatno batinanje i maltretiranje, a zatim u predvečerje

413 Izjava Irfana Hasića Kibe data autoru, Živinice, januar 2004.

vojnim helikopterom "Gazela" vezanih ruku i uz oružanu pratnju Vaha je transportovan sa aerodroma Dubrave na Banjicu u Beograd, a zatim sa Banjice iz Beograda vozilom u zatvor u Sremsku Mitrovicu. Nakon kraćeg vremena u zatvor su dovezeni i Bajro Kasumović, Salih Malkić i Hamdija Redžić. O zarobljavanju komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i njegovih saradnika, tog istog dana u popodnevnim satima Husein Serhatlić iz Gračanice javlja u Štab TO R BiH u Sarajevu.⁴¹⁴ Nakon četrnaestodnevnog ispitivanja i svojevrsnog suđenja od strane tročlanog suda (tri pukovnika JNA), saopštavaju smrtnu kaznu, kao moguću i vjerovatnu presudu. Na kraju su upitali Karavelića kako bi želio da se izvrši egzekucija, na šta je imenovani odgovorio da to bude metkom. Bitno je istaći da je pored svega što je Karavelić doživio u zatvoru, doživio i to da su mu isljednici stalno tvrdili kako je on u korijenu Srbin, samo što je neki od njegovih djedova pod prisilom od Turaka morao postati musliman. Dana 9. maja 1992. Karavelić je iznenada prevezen iz Sremske Mitrovice nazad na Banjicu, a zatim, kada je dovezen i Bajro Kasumović, zajedno su letili helikopterom MI-8 sa Banjice iz Beograda (SRJ) na Pale kod Sarajeva u BiH. Par dana prije premještanja iz Sremske Mitrovice Karavelić je pod prisilom morao u zatvoru dati izjavu ekipi novosadske televizije u smislu da je zabluda to što je radio, da je Alijina politika pogubna za BiH, da bosanskohercegovački Muslimani slijede pogrešnu politiku Hrvata, da se svakako kaje za sve što je učinio, itd. Novosadska televizija je taj snimak odmah objavila, a isti su preuzele i objavile i neke televizije u BiH. Tokom leta Karavelić i Kasumović su bili uvjereni da ih premještaju u Niš radi izvršenja egzekucije nad njima. Na Palama je Karavelić ostao u fiskulturnoj sali zajedno sa još oko 80 zarobljenika pretežno iz istočne Bosne i dijelom iz okoline Sarajeva do 12. maja 1992. kada je prevezen sa Pala u Lukavicu pored Sarajeva, a sutradan, 13. maja 1992. Karavelić je zajedno sa Nedžadom Ajnadžićem, Bajrom Kasumovićem, Husom Paravlićem i Feridom Žugom, razmijenjen na Stupskoj petlji kod benzinske pumpe za grupu visokih oficira JNA na čelu sa pukovnikom Slavoljubom Beloševićem koji je bio zamjenik generala Ace Vasiljevića, glavnog kosovca JNA. To je ujedno bila i prva organizovana razmjena zarobljenika na državnom nivou tokom agresije na Republiku BiH. Naime, 2. maja 1992. pri razmjeni Alije Izetbegovića

414 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA 19/VII-4-111-1-74).

koji je bio u Lukavici i generala Milutina Kukanjca sa komandom 2. vojne oblasti na Bistriku, ispred Skenderije branioci Sarajeva Patriotska liga i Zelene beretke su zarobili veću grupu oficira JNA, što je u konačnom rezultiralo razmjenom Karavelića i ostalih.

U intervjuu Aleksandra Vasiljevića, generala JNA u listu *NIN* od 12. juna 1992. stoji da je on izričito tražio grupu svojih visokih oficira koji su zarobljeni 2. maja u Sarajevu i da su zamijenjeni za Vahida Karavelića, glavnokomandujućeg u istočnoj Bosni, gdje potvrđuje da je bio vojni dezertjer, gdje su ga u jednoj akciji uhvatili.

Pomoćnici i saradnici komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, Salih Malkić i Hamdija Redžić, razmijenjeni su u večernjim satima 14. maja 1992. za potpukovnika Radovanovića, zarobljenog od strane Patriotske lige u sukobu na Sprečanskom mostu u Živinicama istog dana (27. aprila 1992.) kada su i zarobljeni. Sukob na Sprečanskom mostu nastao je kad je četa TO (PL-a) Okružnog štaba TO Tuzla osporila pokret manje jedinice JNA prema skladištu Ljubače. U vatrenom okršaju na strani JNA smrtno je stradao komandir jedinice kapetan Rifat Miftari, a nekoliko vojnika je ranjeno.⁴¹⁵ Navodno, po izjavama supruge kapetana Miftarija, njen muž je bio prije tog događaja uključen u Patriotsku ligu BiH preko nekih funkcionera u Općini Živinice (Hasana Muratovića). O tome Regionalni štab PL-a odnosno Okružni štab TO Tuzla nije znao ništa.

Mehmed Žilić kaže: "U svemu ovome značajnu ulogu je imala Kontraobavještajna služba JNA... Primjer uspješnog rada ove obavještajne službe jeste otkrivanje i hapšenje komandnog kadra Regionalnog štaba Patriotske lige Tuzla."⁴¹⁶

U knjizi Jusufa Malkića stoji: "Simptomatično je da su oni uhapšeni tog dana oko podne, a tuzlanska politička vrhuška je istog dana u 17:00 sati imenovala kompletan novi sastav Okružnog štaba TO sa Željkom Knezom na čelu. Pažljivijem posmatraču nije mogla promaći činjenica da s hapšenjem Karavelića nije zarobljen cijeli štab, ali moćni lobi tuzlanske vlasti istog dana imenuje potpuno druge ljude. Nakon toga postaju sumnjive i okolnosti

415 *Oslobođenje*, 29. april, Sarajevo, 1992., str. 7.

416 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 66.

Novinsko saopštenje o sukobu TO Živinice i zarobljavanju komandanta OkŠ TO Tuzla 27. aprila 1992.

7. STRANA - SRJIEDA
22. APRIL 1992. - BROJ 0288

AKTUELNOSTI

NAPETOST RASTE I U TUZLANSKOM KRAJU UBIJEN KAPETAN

● Razoružanje pripadnika JNA, pa sukob između vojске i živičkih teritorijalaca, ugrozili mir i zaprijetili širenjem ratnog požara

Tenzije u tuzlanskom kraju iznova su porasle od ponedjeljka, kada je teritorijalna odbrana Živinice razoružala nekoliko pripadnika Armije. Riječ je o kapetanima Armije Raifu Miftariju i Sađi Bošnjakoviću, te nekoliko vojnika.

Od njih su kako saznajemo, odneti dva pištolja, automatska puška i dvije pancir-kolote. Sve se dogodilo u blizini tajnog aerodroma "Dubravec" kod Živinice, a poslije toga došlo je i do stvarnog sukoba Armije i živičkih teritorijalaca.

Naime, kako smo obavijestili, poslije odnetavanja oružja od pripadnika Armije, komandant Aerodroma "Dubravec", Bogdan Čičić, dao je ultimatum da se oružje vrati "u roku od 30 minuta" pod prijetnjom da će se u protivnom doći do razmjene vatrenog oružja. Na odgovor razgovor krenuo je upravo kapetan Miftari, jer je u međuvremenu razgovarao sa komandantom, zajedno sa petnaestak vojnika, ali su nastavljeni od strane živičkih teritorijalaca na Srednjoj mostu, kod mjesta Marica, u blizini Živinice. Kapetan

me i trećeg ranjenog nije nam poznato. Povrijeđeni su: Željko Tomić i Haub Muhović, a u sukobu su pogođeni i dva pripadnika teritorijalne odbrane Živinice, od kojih je jedan Mijo Latić, kao i dva civilna lica — jedan je Abdurahman Tahović, dok nam je ime drugog civila nepoznato.

Đalje saznajemo da, dok je tražio sukob kod Srednjeg mosta, jedan delegat iz općine Živinice općine je, uroljiviti valjka obilazni situacije, krenula sa prehodno odmetnuti oružjem do Aerodroma s namjerom da ga vrati. Odluči su, međutim, potvoren i riječ je o Hamdić Mehmedu, Salihu Madžiću, Bajri Kasumoviću i Vahida Karaveliću, komandanta Okružnog Rukba TO. Inače bivšem komandantu JNA. Na tom su strazi, u Živinici se uklopljen i potporučnik Miroslav Radovanović, navodno u živičkom Stanjet javno bezbjednosti, a i on je, mimo javnog optužen kapetana Raifa Miftarija,

ARMIJSKO SAOPŠTENJE

Komanda aerodroma Dubrave obavještava javnost da je dana 27. 04. 1992. godine došlo do oružanog sukoba između paravojnih formacija pod nazivom "ZELI KA" i pod rukovodstvom oficira JNA — kapetana Vahida KARAVELIĆA. U oružanom sukobu imali smo jednog poginulog, 1 ranjena i jednog povrijeđenog. Do oružanog sukoba je došlo nakon više provokacija od strane paravojne formacije, malitranja ljudstva koje je prevozilo hranu na naš izdvojeni objekt i razoružavanja dela grupe za intervenciju. Pri pokušaju da se sa njima stupi u kontakt na mostu preko reke Rječice, na komunikaciji Živinice — Tuzla kod mesta MALINJE pripadnici paravojnih formacija su sa harikada otvorili vatru, na šta im je odgovoreno.

rušnog Rukba TO Vahida Karavelića, i obavijestilo da je u toku u vojnom desetercu, te da on pod ličnu vojnu odgovornost, Armija se spremna da četvrticu primoranih Živiničana odmah pušta ali traži i da se u prvom redu potporučnik Miroslav Radovanović. Druge, civilne vlasti Živinice ne žele da iz prvom ruku potporučnika Radovanovića, ukoliko vojaka ne želi da pusti i Karavelića. Zbog toga su pregovori sa pal u pot-pociju, i potpora je nezavršena tako da se obično njihov nastavak odnosi na ovaj tok poslije podne opet u Tuzli.

Stože u Živinici, te, traže napetu i mašta. Sve se dalje nadaju da će biti postignut sporazum, koji bi osigurao mir u ovom kraju. Nođ je bila bitna, ali je je dan broj građana poobila u situacijama i podršcima, bojeći se daljeg zaplivanja. Situacije i eventualnog novog sukoba Armije i teritorijalaca. Kođe juber nosu radile, otvoreno je tek nekoliko br govora, a ulice su u Živinici bile čer bile praste...

GORAŽDE ORUŽJE MIRUJE

● Održana vanredna sjednica Skupštine opštine na kojoj je razmatrano političko-bezbjednosno stanje

Dok traje miruje, u Goražde se odvijaju brojne aktivnosti, prije svega političke, kao bi se postojeci mir održao. U toku je održana vanredna sjednica Skupštine opštine na kojoj je razmatrano političko-bezbjednosno stanje na području opštine, te zahtjevi SDS-a sadržani u prijedlogu sporazuma o teritorijalnom razgraničenju opštine Goražde. Sjednici nisu prisustvovali i odbornici SDS-a, koji su svoje odnose ohrabroili i Sjedenicom da je formirana srpska opština Goražde i njena skupština, te nema potrebe za njihovim učešćem u radu Skupštine opštine Goražde. Klub odbornika SDS-a je za nastavak razgovora sa savez SDS i SDS-a.

Inače, na vanrednoj sjednici Skupštine opštine Goražde usvojen je zaključak po kojima se prijedlog SDS-a o teritorijalnom razgraničenju razmatra po zakonu koji procedure, a dat je i prijedlog za formiranje stručnih grupa koje će raditi na ovom polju. Takođe je zaključeno da je u ovoj preovlađujućoj teško političko-bezbjednosno situacije neophodno deblokirati opštine. U tom cilju nalaze se predložila i ustanovama da odmah počnu sa radom. U vrijeme održavanja ovog skupštinskog zasjedanja izveli su predstavnici naroda predlaže je opšta mobilizacija svih stanovnika od 18 do 62 godina.

U Goražde se juče provodio lista rješiva izbjeglica, ovog puta iz BiH opštine i okolnih sela, gdje su prethodna dva dana vođene teške borbe. U goraždanski Dom izlazišva dovezeno je šest ranjenih iz ovog mjesta, među kojima je jedno lice prethodno štrabirano. Nakon ukazane po-

LOZINICA: MINIRANA BRANA DEPONJE LUZINE U KARAKAJU VODOVOD BEZBJEDAN

Centar za obavještavanje Loznice saopštio je da su muslimanski ekstremisti juče rano jutro minirali branu deponije Lužine u fabrici "Birač" u Karakaju, kod Zvonika, iz koje se svakog sata liježe oko 600 kubnih metara lužine i crvenog mulja. Mulj i lužina tekuju se u rijeku Sapsu, lijevu pritoku Drine. Ta rijeka je sada potpuno mirna, a stanovništvo se upozorava da ne koristi vodu iz bunara, kao ni vodu iz korita rijeke Drine. Za sada, ne prijeti opasnost da bude zagađen vodovod u Loznici, jer se on nalazi udaljeno od cija Sapsu u Drinu. (Tanjug)

Miftari je tražio iz jednog od dva vojna transportera, ali su onaj se riješili zapakati i osvetili nepovrednog Miftarija. Dokle je poznato od otvorenog i izabodost sukoba koji je trajao 43 minuta. Obavijestili smo da je u armijskoj strani bilo tri ranjena vojnika. Imena dvojice vojnika smo saznali, ali krenuo na odgovornost sudanac sa četvrticu SO Živinice. U ponedjeljak uveče, nakon toga, došlo je do razgovora pripadnika Armije i četnika Živinice u općini u hotelu "Tuzla" u Tuzi. Međutim, nikakav sporazum još nije postignut, jer vojnika ne puštaju da preda komandanta Ok-

Faksimil originala

HERCEGOVINU

pod kojima je Karavelić uhapšen. Nije li to bila smišljena klopka i nije li to vojni puč kojeg je izvela tuzlanska vlast?⁴¹⁷ Izgleda da je rukovodstvo Okružnog štaba TO Tuzla onemogućavalo vođenje dogovorenog rata sa agresorom.

Po riječima Mehmeda Kavazbašića to je upravo to. Naime, on je sa prostora regije Tuzla sredinom aprila 1992. otišao do Zagreba i samo dan nakon hapšenja i zarobljavanja komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i njegovih saradnika, tačnije 28. aprila 1992. iz Mešihata Islamske zajednice iz Zagreba poslao Informaciju o stanju u Okružnom štabu TO Tuzla. On

Novinsko saopštenje u dnevnom listu *Oslobođenje* od 29. aprila 1992,
a u povodu događaja u Živinicama 27. aprila 1992.

POSLIJE SUKOBA TO I VOJSKE U ŽIVINICAMA

Za sada bez razmjene

ŽIVINICE, 29. APRILA – Tenzije oko sukoba vojnika s Aerodroma »Dubrave«, i pripadnika TO okruga Tuzla, u koje je poginuo jedan oficir, a ranjeno još šest pripadnika JNA, TO i civila, još nisu potpuno splasnule. Predstavnici opštine Živinice i vojske pregovarali su dva dana, ali zarobljenici nisu pušteni i razmijenjeni. Slučaj oko hapšenje komandanta Okružnog štaba TO Tuzla **Vahida Karavelića**, rekao nam je danas **Osmo Forčaković**, predsjednik SO Živinice, i potpukovnika **Miodraga Radovanovića**, prenesen je u nadležnost viših instanci. Štab TOBiH formirao je posebnu komisiju koja će razriješiti ovaj problem, vojska uhapsila Vahida Karavelića na nesvakidašnji način, dok je obavljao službene poslove, kao prebjega iz JNA u TO, i proglašava se nenadležnom da ga pusti ili razmjeni, jer je za njim JNA raspisala potjernicu i protiv njega podnijela krivičnu prijavu. Oni koji su uhapsili potpukovnika Miodraga Radovanovića, dok je pružao pomoć ranjenim vojnicima, sada traže da on bude razmijenjen za Vahida Karavelića, i još trojicu uhapšenih Živinčana.

M. BIKIĆ

Faksimil originala

417 Jusuf Malkić, nav. djelo, str. 102.

direktno proziva Selima Bešlića, Mešu Bajrića, Fuada Hadžića i Fehima Kahrmanovića, sa napomenom da su im se pridružili još neki iz susjednih komuna. Ova napomena se vjerovatno odnosi na općinu Živinice.

Informacija o stanju u OkŠ TO BiH Tuzla⁴¹⁸
koju je Mehmed Kavazbašić uputio Republičkom štabu TO BiH 28. aprila 1992.

14:41 MESINJE IZASLANJE ZAED. HRASLO. ZG 041 537 449 TO: 30 71 212 975 P01
28.04.92

Regionalni odbor SBA za Sjeveroistočnu Bosnu
Tuzla
Mehmed Kavazbašić

Povjerljivo!

Republički štab Teritorijalne odbrane BiH
Sa komandanta štaba pukovnika Hasana Efendića
Sarajevo:

Predmet: Informacije o stanju u Okružnom štabu TO BiH
Tuzla

Kako Vas je lično poznato jučer je došlo do hapšenja komandanta Okružnog štaba TO BiH Tuzla sa tri suradnika...

...Pravi razlog ovog hapšenja je zahtjevanje što tešeg udarca TO BiH kroz eliminiranje čovjeka koji je na izgradnji TO BiH za ovo područje bio i ostao čovjek broj jedan.

Ovom prilikom Selim Vas obavijestiti da je ovo hapšenje i likvidacija bilo planirano onog dana kada je gospodin Vahid Karavelić imenovan za komandanta Okružnog štaba TO BiH za Tuzlu...

...Da su gore izneseni navodi tačni i da se sve ovo odvija po unaprijed utvrđenom scenariju, koji je autorizovan u Komandi Tuzlanskog korpusa, a provodi se preko svojih slijepo poslušnih ljudi: gosp. Bešlića Selima, predsjednika SO Tuzla, Meše Bajrića, načelnika SJB Tuzla, Fuada Hadžića, pomoćnika ministra za MO za okrug Tuzla, Fehime Kahrmanovića, pomoćnika komandanta Okružnog štaba TO BiH Tuzla za MPV, potvrđuje i hapšenje komandanta Okružnog štaba TO BiH Tuzla, njegovo izručenje i prebacivanje u Beograd, te hitna akcija gore pomenute četveročlane crvene bande, sa jednim jedinim ciljem da na dva najvažnija mjesta u Okružnom štabu TO BiH Tuzla postave svoje kandidate. U ovome im se pridružuje i dio crvenog orkestra iz nekih susjednih komuna ove regije...

Predsjednik Predsjedništva Republike BiH
gospodinu Aliji Izetbegoviću
Centrala SBA - gospodinu Hasanu Bengiću
Ministarstvu narodne odbrane Republike BiH
gospodinu Jerku Boku

U Zagrebu, 28. travnja 1992. Mehmed Kavazbašić

418 Arhiv ARBiH, Fond GŠ-MO-ZK VF BiH, Vojno izaslanstvo Zagreb, Fascikla-1, R. br. 1

U izvještaju Alije Muminovića o PLN-a regije Tuzla stoji: "Dana 24. maja 1992. javio sam se Željku Knezu, tadašnjem komandantu Okružnog štaba TO Tuzla sa urednom dokumentacijom koju mi je potpisao Karavelić da sam član Okružnog štaba TO Tuzla on mi je rekao da ne prizna taj papir, niti da prizna Vahida Karavelića za komandanta, niti ga je ikada priznavao za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i nikad nije priznavao Patriotsku ligu."⁴¹⁹

Ovdje se nameću pitanja ko je odlučio da se Željko Knez postavi za novog komandanta? Odakle Željku Knezu toliki negativan naboj prema Patriotskoj ligi i članovima prethodnog sastava Okružnog štaba TO Tuzla? Kako da odmah isti dan Željko Knez bude inauguriran za komandanta Okružnog štaba i to u Tuzli, dok je svo ljudstvo prethodnog štaba bilo protjerano iz Tuzle? Kome je i zašto trebao Željko Knez? Zašto su prvi komandant Okružnog štaba TO Tuzla Vahid Karavelić i komandant Općinskog štaba TO Živinice Bajro Kasumović upućeni iz Sremske Mitrovice na razmjenu u Sarajevo 13. maja 1992. i to helikopterom direktno Beograd-Pale, a Salih Malkić i Hamdija Redžić, 14. maja 1992. u Tuzlu (Dubrave) na razmjenu? Ko je o ovome odlučivao i zašto? Vjerovatno je bio zaključak da su uspjeli "razbiti" taj prvi Okružni štab TO Tuzla koji nije bio po njihovoj "mjeri" i onda kada su uspjeli napraviti novi štab "po svojoj mjeri", Vahid Karavelić i Bajro Kasumović kao prvi komandanti Okružnog štaba TO Tuzla i Općinskog štaba TO Živinice, nisu se smjeli vratiti nazad na isti teren zbog mogućih novih problema. Bog i dobri ljudi su učinili da ova četvorica ljudi budu spašeni od smrti koja im je bila namijenjena, a posebno Vahidu Karaveliću kome je bila i saopštena smrtna kazna kao najvjerovatnija konačna presuda.

Sudbina je htjela pa je Alija Izetbegović bio zarobljen u Lukavici 2/3. maj 1992., a zatim pri njegovoj razmjeni sa generalom Milutinom Kukanjcem i vatrenom okršaju tog istog dana ispred Skenderije u Sarajevu došlo je i do zarobljavanja većeg broja oficira JNA, a posebno Šuputa i Beloševića,⁴²⁰ najbližih saradnika generala Ace Vasiljevića, te što je potpukovnik Radovanović bio zarobljen u Živinicama. Zahvaljujući tome,

419 Arhiv ARBiH – VF BiH (31-2-03-302-7/20-17), str. 27.

420 Munir Alibabić – Munja, nav. djelo, str. 43.

pomenuta četvorica zarobljenih pripadnika Patriotske lige su ponovo doživjeli slobodu, razmjenom Karavelića i Kasumovića 13. maja 1992. u Sarajevu, na Stupu, a Malkića i Redžića 14. maja 1992. u Dubravama. Povratkom Karavelića i Kasumovića nazad u Tuzlu i Živinice, javili bi se dupli komandanti, a vjerovatno su i uklonjeni zato što je trebalo dovesti istomišljenike tuzlanskom rukovodstvu i formirati novi štab, što svakako nisu mogli činiti sa štabom na čelu sa Karavelićem.

Na pitanje kako je došao Željko Knez za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, odgovor su znali prvenstveno Selim Bešlagić, kao tadašnji načelnik Općine Tuzla, Hasan Efendić komandant Štaba TO BiH, Jerko Doko, ministar odbrane R BiH, kao i Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva R BiH, jer u konačnom se nije mogao postaviti bez njihovog znanja. Tadašnji komandant Patriotske lige Meho Karišik (Kemo), zatim Sefer Halilović, a u par navrata u kraćem obliku i Alija Izetbegović, bili su upoznati o propustima koje su činili Selim Bešlagić i njegov načelnik SJB Meša Bajrić tokom pripreme za odbranu od predstojeće agresije i na samom početku agresije na BiH.

Žalosna je činjenica da 10. maja 1992. smrtno strada Mehdi Hodžić Senad (Crni labud) kao komandant Operativne grupe u jednom protivnapadu u selu Zaseok na braniku Tuzle, a Selim Bešlagić, Željko Knez i Meša Bajrić i dalje sve čine da silne kolone agresora nesmetano prođu kroz Tuzlu i "da im dlaka s glave ne fali".

U Informaciji Štaba TOR BiH od 10. maja 1992. Sarajevo, koju je uputilo Ministarstvu NO R BiH i Predsjedništvu R BiH stoji: "Kroz Tuzlu je prošla oko 11:00 sati velika kolona u pravcu Brčkog i Bijeljine (najvjerovatnije iz Doboja), vuku PA topove i oklopna vozila. Situacija u Brčkom je kritična i dalje. Vršiti se masakr nad civilnim stanovništvom."⁴²¹ Tako je agresor jednima govorio: "mi smo vaši zaštitnici", dok je samo malo dalje druge ubijao. Južno od Tuzle mnogi heroji su već izginuli, sjeverno u Brčkom upravo ginu braneći sjeveroistočnu Bosnu (BiH), a Tuzla još uvijek spava.

U knjizi BOSANSKI RATNICI stoji: "Kad je komandant 2. korpusa bio Željko Knez, od korpusa nisu imali nikakvu, ili su imali sasvim malu

421 Arhiv AR BiH – VF BiH (GŠA 19/IX-3-24-1-17).

Potvrda za Mehđina Hodžića, za upotrebu skele na rijeci Savi
prilikom dovoženja naoružanja i vojne opreme⁴²²

Republike Bosne i Hercegovine

Opština Orašje

Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu

Broj: oš/fo-92/92 - 245

Orašje, 22.04.1992. godine

P O T V R D A

kojom se potvrđuje da Hodžić Selme MEHDIN

rođen 1957 godine iz Tuzla ul. Šicki brod

br. V.Milovanovića 200 broj potreba TO Orašje. (PRIORITETAN

UKRAJ U SKELU).

Ova potvrda se izdaje u svrhu prelozke preko rijeke Save.

PROKURATOR
Jedrenko, Mehović prof.

Faksimil originala

korist. Hajrudin Hodžić se sjeća da je kapetan Hajro, revoltiran zbog toga, kad su krenuli na refej na Majevicu rekao: Kad oslobodimo Majevicu, napast ćemo Tuzlu."⁴²³

Kakvim su se tada obmanama, iskrivljavanjem istine i lažima koristili organizatori i izvršioци agresije na BiH, može se samo zamisliti, kada se i danas čine slične stvari. Naime, 17., 18. i 19. jula 2002. Vahid Karavelić je kao svjedok pred sudskim vijećem Haškog suda u sastavu Osiepredsjedavajući i članovi Nieto Navic i Al Mahdi, u slučaju generala Galić Stanislava, komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa VRS tokom agresije na BiH doživio je najveću moguću uvredu od države SRJ. Naime, Galićeva odbrana Mara Pilipović i Stefan Pilettazanan, prvi dan su postavili pitanje: "Da li ste vi Karaveliću bili zarobljeni i odvedeni u zatvor Sremska Mitrovica u SRJ tokom 1992?" Nakon pozitivnog odgovora, Mara Pilipović je sudskom vijeću predočila dokument iz juna 2002. od vrhovnog vojnog suda iz Beograda - SRJ da to nije tačno. Prema tom dokumentu vojnog suda iz Beograda, Karavelić nije bio zarobljavan niti vođen u Sremsku Mitrovicu. Dokument je uvršten u spis sudskih dokumenata. Međutim, sljedeći dan svjedok je predočio sudskom vijeću naprijed skenirani prijemno-otpusni list iz zatvora Sremska Mitrovica, koji je takođe uvršten u spis sudskih dokumenata, i time demantovao pomenuti dokument SRJ i dokazao da i država SRJ u ovom i sličnim slučajevima laže i obmanjuje taj najviši međunarodni sud.

Zarobljavanje komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i njegovih saradnika u međunarodno priznatoj državi Bosni i Hercegovini, zatim odvođenje istih u SRJ koja je tog istog dana usvojila svoj Ustav, najflagrantnije govori koliko je SRJ (Srbija i Crna Gora) bila uključena u agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

Zbog slabe naoružanosti jedinica TO sjeveroistočne Bosne, 22. aprila 1992. Okružni štab TO Tuzla organizuje prvu nabavku manje količine naoružanja i municije koja je dopremljena skelom preko Save kod Orašja da bi na krajnjem odredištu u Kalesiji to naoružanje bilo distribuirano u tri dijela, za Štab TO Kalesije, za Sapnu i za braniocce Kule Grada u Zvorniku.

423 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 103.

Naoružanje su dovezli Mehdiin Hodžić, Irfan Hasić i Hase Tirić. Po dolasku na Husino, imali su velike probleme sa tuzlanskom policijom. Kako oni kažu, nakon potezanja oružja jednih na druge, nastavili su put kroz Živinice prema Kalesiji. Zbog srpskih barikada u Dubnici ispred Kalesije, oružje je moralo proći seoskim putem ispod Visa. Kada su kamioni zapali u blato, u pomoć sa traktorima stiže Prnjavorska četa Patriotske lige, vrše pretovar i distribuciju kako je naprijed rečeno, a za svo to vrijeme taj prostor je nadlijetao i opservirao helikopter JNA.

Zbog ukupne situacije koja je bila veoma složena, hitno se nametnula potreba za imenovanjem novog komandanta Općinskog štaba TO Zvornik.

Naređenje koje je komandant OkŠ TO Tuzla pisao na terenu u blizini Kalesije, isto uručio imenovanom na licu mjesta⁴²⁴

Naredba NOV br. 3/92
KOMANDANTA Okružnog štaba TO
T u z l a
18.04.1992.god.
- d o s t a v l j a - _____

Na osnovu usmenog odobrenja od strane Komandanta Glavnog štaba TO za BiH, i trenutne neophodnosti zbog sadašnjeg stanja na području opštine Zvornik :

I M E N U J E M :

Špahić Safeta Demir, kapetana I klase za komandanta štaba TO za opstinu Zvornik.
Dosadašnjeg komandanta štaba TO Zvornik razrešujem od dužnosti.
Ova naredba stupa na snagu odmah.

Komandant Okružnog štaba TO
T u z l a
Kapetan I klase
Mirzađević Vahid

Faksimil originala

424 Mirzet Hamzić, ZVORNIK OD IZBORA DO DEJTONA, Glas Drine, Sapna, 1998., str. 123.

Imenovani Džemail Spahić nakon prijema dužnosti učinio je sve da organizuje izbjegli narod za povratak, međutim nije naišao na razumijevanje kod novog komandanta Okružnog štaba TO Tuzla.

Imenovanje novog komandanta Općinskog štaba TO Zvornik imalo je za cilj da se okupi ljudstvo koje se izvlači iz Zvornika u nove jedinice, da se iste naoružaju a zatim protivnapadom da se povrate izgubljeni dijelovi teritorije. Dva dana kasnije, 20. aprila 1992., Okružni štab TO Tuzla formira lahku brigadu TO "Crni labudovi" koja se, takođe, naoružava tim naoružanjem i priprema za protivnapad u sadejstvu sa naprijed navedenim snagama u cilju oslobađanja privremeno zaposjednutih dijelova teritorije. Za komandanta brigade TO "Crni labudovi" imenovan je Mehudin Hodžić Senad, a za njegovog zamjenika Hase Tirić. U knjizi Hasana Efendića stoji da je prva tuzlanska brigada bila prva formirana brigada TO RBiH, 16. maja 1992.⁴²⁵

Brigada TO "Crni labudovi", kao prva jedinica te veličine krenula je u protivnapad iz rejonu Zaseok, između Sapne i Kalesije prema Capardama i Kula Gradu, 26. aprila 1992. Brigada TO "Crni labudovi" i ostale jedinice po gubitku Kule Grada, a nakon konsolidacije vodile su žestoke borbe u protivnapadu za povrat izgubljenih dijelova teritorije. Po upućivanju brigade "Crni labudovi" na navedeni zadatak, izvršeno je spajanje komandanta brigade sa kapetanom Hajrom Mešićem iz Teočaka, komandanti jedinica na prostoru Kalesija - Teočak imenovali su Mehudina Hodžića Senada (Crnog labuda)⁴²⁶ za komandanta Operativne grupe (OG) na tom prostoru, a komandant brigade "Crni labudovi", 8. maja 1992. postaje dotadašnji zamjenik Hase Tirić.⁴²⁷

Koliko je bilo nerazumijevanja, uticaja negativne politike ili čak straha od agresora kod jednog broja stanovnika i nakon pada Kule Grada, govori i činjenica, kako kaže Hase Tirić, da su tih dana Senad i kapetan Hajro⁴²⁸ pokušali jedne noći smjestiti našu vojsku u selo Kobilići, mještani su ih

425 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 204 i 208.

426 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 56 i 57.

427 Mirzet Hamzić, nav. djelo, str. 230; Izjava Hase Tirića, komandanta lahke brigade TO "Crni labudovi" data autoru, Sarajevo, juli 2002.

428 Šefko Hodžić, nav. djelo, str. 101-103.

odbili-vratili, a samo dan kasnije to isto selo je potpuno spaljeno od strane agresora iz pravca susjednog sela Boškovića.

U knjizi BOSANSKI RATNICI takođe stoji: "U selu Đulići kapetan Hajro se susreo sa Mehdinom Hodžićem Senadom i Hasetom Tirićem. Krizni štab ovog bošnjačkog sela pregovarao je sa agresorom o 'lojalnosti', tako su ljudi ovog štaba zahtijevali od Senada i kapetana Hajre da s jedinicom napuste ovo selo koje je odlučilo da 's komšijama Srbima živi u miru'. Predali su 400 cijevi, a istog dana četnici su pobili 700 muškaraca iz ovog sela..."⁴²⁹

Da zlo bude još veće, Samir Ništović-kapetan Almir u toku obrane Zvornika (Kule Grada) kaže: "Kada su branioi Kule Grada razmijenili Dejana Markovića za pet zvorničkih Bošnjaka, svi oni su odbili oružje, nisu željeli da se bore i otišli su u Tuzlu."⁴³⁰

Kapetan Almir je došao iz rodnog Nevesinja da brani Zvornik, kapetan Senad (Crni Labud) iz svoje rodne Tuzle, a oni i nakon razmjene neće braniti svoj Zvornik niti BiH. Uistinu, mora se priznati da veliki broj Bošnjaka tog trenutka nije vidio daleko, bio je slijep pored sopstvenih očiju, u takvim uslovima ne postoji vojni strateg koji bi znao i mogao učiniti više od onoga što je učinjeno na odbrani Zvornika i drugih gradova.

U jednom od protivnapada, 10. maja, u širem rejonu Zaseoka, smrtno strada Mehdi Hodžić,⁴³¹ novoimenovani komandant Operativne grupe (OG).

U daljem toku izvođenja odbrane sjeveroistočne Bosne i pored vrlo ozbiljnih problema sve jedinice TO nastavljaju odbrambeno-napadna borbena dejstva. Nakon formalnog imenovanja nove komande Okružnog štaba TO Tuzla 29. aprila 1992. na čelu sa Željkom Knezom i zamjenikom Hazimom Šadićem, niko od dotadašnjih pripadnika Okružnog štaba TO nije imao mjesta u Okružnom štabu pod komandom Željka Kneza. Zato su nakon toga i nastupila otkazivanja poslušnosti novom komandantu i štabu

429 Isto, str. 102.

430 *Oslobođenje*, 16.-23. mart, Sarajevo, 1995., str. 11.

431 .: *MONOGRAFIJA ZLATNI LJILJANI I ODLIKOVANI PRIPADNICI ARMIIJE RBiH 1992-1995.*, ZK VF BiH, Sarajevo 2000., str. 136.

od pojedinih jedinica Patriotske lige koje su kao takve pod novim imenom ušle u jedinice TO pa čak i od pojedinih općinskih štabova TO.⁴³² Tako je komandant brigade TO "Crni labudovi" Hase Tirić, nakon zarobljavanja komande Okružnog štaba TO Tuzla i pogibije Mehdina Hodžića Senada, a nakon ozbiljnih problema sa novim Okružnim štabom i Željkom Knezom, kao i sa Selimom Bešlagićem, a iz razloga svoje sigurnosti, morao sa cijelom jedinicom napustiti prostor sjeveroistočne Bosne, zatim u julu 1992., po izvršenoj razmjeni komandanta Vahida Karavelića i njegovih saradnika stići sa jedinicom "Crni labudovi" u neposrednu blizinu Sarajeva gdje je tokom cijelog perioda agresije na BiH sa brigadom "Crni labudovi" dao ogroman doprinos u odbrani RBiH.⁴³³

Tokom kraćeg boravka u Zagrebu Hase Tirić početkom jula 1992. putem faksa dostavlja izvještaj u Generalštab Armije RBiH u Sarajevo, za Vahu, u kome stoji: "Kada je kapetan Džemail Spahić (Zvornik) otišao kod Kneza u Tuzlu, on je kazao da uopšte ne zna ko smo mi (Senad i dr.) i da ne zna da uopšte postojimo. Tu se zadesio i Fehim Kahrmanović koji je isto to ponovio i dodao da tvoj Regionalni štab nije legalan, nego da je to štab SDA. Tu se hvalio kako su te on i Fudo Hadživdić i ostali sklonili sa tog mjesta."⁴³⁴ Nadalje Hase u tom izvještaju ističe kako je sutradan sjedio zajedno sa Knezom, Fehimom, Fudom, Bešlagićem i dr. i kako su se hvalili da su oni doveli Kneza za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla. On dalje ističe da je Knez dupli igrač, svjestan je da su ga doveli oni koji su Vahu izdali, dok je Bešlagić svo vrijeme šutio i klimao glavom. Ističe da je u to vrijeme u Tuzli već bila oformljena Vlada općine Zvornik u izbjeglištvu, podijelili su sve funkcije, čak i plate primaju a uopšte ne znaju ko im općinu oslobađa, konstatuje da su ti Zvorničani isti kao i ovi sa kojima je sjedio. Napominje da je izuzetak Sakib Halilović koji je bio komandant Patriotske lige Zvornik, koji je zajedno sa Harizom Redžićem iz Živinica radio na okupljanju ljudi za borbu i oslobađanje zvorničke teritorije. U izvještaju dalje stoji da je Fehim Kahrmanović počeo pričati o Vahi, prvom

432 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 114.

433 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 204.

434 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH-19/VII/4/1/1-16).

komandantu Okružnog štaba TO Tuzla, kojom prilikom je rekao da je on pošten i inteligentan, ali da to radno mjesto nije za njega, jer on ne može izaći sa lopovima na kraj, i da to Vaha kao kapetan I klase ne može raditi jer ima dosta slobodnih potpukovnika i pukovnika. Zatim se hvalio kako su on i Fudo Hadžić svo vrijeme nastojali skloniti Vahu sa dužnosti komandanta Okružnog štaba TO Tuzla, slali su dopise Jerki Doki u MO RBiH i on im je navodno odgovorio da oni izaberu drugog čovjeka. Oni su svo vrijeme slali dopise i telegrame, pričali sa MO i govorili kako Vaha nije poželjan na tuzlanskoj regiji i kako nije prihvaćen, itd. Komandant Štaba TO Gračanica Osman Puškar, u postratnom periodu, u jednom dokumentu kaže: "...prvom sastanku sa Karavelićem prisustvovao je Dževad Muderizović, operativno-nastavni organ Općinskog štaba TO. Karakteristična je njegova izjava po povratku sa ovog sastanka: 'Sada znam na kojoj smo strani, Karavelić nas je uvjerio da moramo braniti Bosnu i Hercegovinu. Dobar

Raspored dijela odbrambenih snaga TO i PL-a, april 1992., koje su se stavile pod komandu novog komandanta OkŠ TO Tuzla Željka Kneza⁴³⁵

1.	PL	Patriotska liga	Brčko
2.	PL	Patriotska liga	Bijeljina
3.	PL	Patriotska liga	Gradačac
4.	PL	Patriotska liga	Doboj
5.	TO i PL	Teritorijalna odbrana i Patriotska liga	Gračanica
6.	PL	Patriotska liga	Lukavac
7.	TO	Teritorijalna odbrana	Lukavac-Šerići
8.	TO i PL	Teritorijalna odbrana i Patriotska liga	Živinice-Vukovije
9.	TO i PL	Teritorijalna odbrana i Patriotska liga	Tuzla
10.	TO	Teritorijalna odbrana i Patriotska liga	Kalesija
11.	TO	Teritorijalna odbrana	s. Tupkovići s. Gračanica
12.	PL	Patriotska liga	s. Kosovača Zvornik
13.	TO	Teritorijalna odbrana	s. Durakovići Vlasenica
14.	PL	Patriotska liga	Bratunac
15.	PL	Patriotska liga	Srebrenica

435 Mehmed Žilić, nav. djelo, str. 130.

je čovjek i izgleda, dobar oficir.'... Njegovi zahtjevi predsjedniku Općine Hazimu Vikalu su prihvaćeni, a on kao komandant je bio jedini prihvaćen sve do njegovog hapšenja."⁴³⁶

Okružni štab TO Tuzla bio je maksimalno aktivan i uspijevaao je ostvariti uvid u gotovo sva političko-vojna zbivanja tog vremena na prostoru sjeveroistočne Bosne, vrlo uspješno je rukovodio svim odbrambenim dejstvima i osnovni zadatak mu je bio što bolje se organizirati, formirati jedinice, iste naoružati u cilju što bolje i kvalitetnije odbrane sjeveroistočne Bosne.

Da nije došlo do izdaje i zarobljavanja komandanta Okružnog štaba TO Tuzla i njegovih saradnika, vjerovatno bi se događaji u budućnosti odbrane sjeveroistočne Bosne odvijali sasvim drugačije. U svakom slučaju uspješnije bi se branilo Podrinje i sjeveroistočna Bosna u cjelini. O tome je raspravljao i Federalni parlament na 9. sjednici Predstavničkog doma, 27. oktobra 1999. u Sarajevu, gdje u stenogramu stoji:

(Alojz Knezović):

"... uolikoj mjeri to će procijeniti neko validan da to učini, ali vam odgovorno mogu reći da u Tuzlanskom kantonu to nije bio slučaj, dakle, Vaša tvrdnja nije istinita i to nije istina, čak SDA nije organizovala ni prvi Okružni štab, nego komandant Knez za koga nećete reći da je bio u SDA, sigurno i Selim Bešliagić. Hvala vam."

(Enver Kreso):

"Gospodine Arapčiću izvolite, gospodin Jamakosmanović je sljedeći."

(Tarik Arapčić):

"Gospodine predsjedavajući, uvaženi poslanici,

Ja sam izašao na malu repliku, ovo kada je u pitanju Tuzlanski kanton, ovdje još ima poslanika sa područja Tuzlanskog kantona i iz SDA, Stranke za BiH, odnosno iz Koalicije, ali i iz opozicionih stranaka. Na području Tuzlanskog kantona u svim općinama izuzev Tuzle, ovom dijelu koji

436 Arhiv ARBiH – VF BiH (KVAH 19/VI-2/1/2-4).

sada pripada kantonu, bila je na vlasti SDA, u svim tim općinama otpor je organizovala SDA, u svakoj od tih općina formirala štab, prve ljude poslala na Kulu, prvi šehidi koji su bili, bili su iz Patriotske lige. Znači, ova konstatacija koju je iznio Alojz Knezović, mislim da je potpuno netačna.”

(Enver Kreso):

“Gospodine Jamakosmanović.”

(S. Jamakosmanović):

“Gospodine predsjedavajući, poštovani poslanici,

Naravno, ovo nije dio dnevnog reda, ali se slijedom došlo do toga da ponovo moramo objašnjavati neke stvari koje su bile 92. u Tuzlanskom kantonu. Gospodin Knezović tvrdi svoju tvrdnju a ja mu kažem da ne može upotrijebiti čitav kanton kao prostor u kome nije bilo organizovane odbrane. Možda grad Tuzlu u kojem je on dijelom učestvovao u kojoj odbrani je on učestvovao i kasnije bio zajedno u formaciji 2. korpusa, odnosno Regionalnog štaba sa komandantom Knezom koji nije bio u SDA, naravno, ne znam u kojoj je partiji bio ali nije bio dobar, a on je postavljen na sljedeći način. Vi ste gospodo iz tog štaba telefonom tražili od općinskih rukovodstava Tuzlanskog kantona ili regije sjeveroistočne Bosne da daju saglasnost da se komandant Knez postavi kao komandant Regionalnog štaba, a smijenili ste Vahida Karavelića i niste mu dali da uđe u taj štab, a on je bio postavljen od ove države, i to morate znati, i to je vrijeme da se konačno zna da u Tuzli nisu Vahidu Karaveliću, sadašnjem generalu, dali da bude komandant Regionalnog štaba. Postavljen je Knez, kako se je ponašao prema Srebrenici, to najbolje zna i istorija će objasniti.

Drugo, Patriotska liga od Gradačca pa prema jugu je vodila borbu kad vi u Tuzli niste. Senad Hodžić je poginuo a u Tuzli su kafići radili i nije bilo pojma o organizovanju odbrane. Iz Jakeša su bolesnici dolazili protjerani od strane četnika u Šamcu, u Brčkom i iz Jakeša, a u Tuzli im se tražila uputnica ovjerena da mogu doći na liječenje. 15.maj je preokret i to je ono što je dobro u Tuzli. Ali, nemojte govoriti da nije bilo ništa iza ovog svega osim u Tuzli je stajala SDA, jer u Tuzli nije bila na vlasti. Hvala.”

(Enver Kreso):

“Gospodine Hadžiću, hoćete Vi?”

(Izet Hadžić):

“Ja bih rekao da je dosta rečeno što se tiče Patriotske lige u Tuzli, ali da još kažem par stvari. Da je i u Tuzli, iako SDA nije bila na vlasti, bila organizovana Patriotska liga, da je 4. aprila, to bi Knezović trebao znati, imala čitavu jedinicu spremnu da ide u pomoć Janji, koju je tadašnji Tuzlanski MUP blokirao i protjerao iz Tuzle, kao bitan argument to je bilo pod komandom priznatog komandanta Okružnog štaba Karavelića kojem se kasnije namješta hapšenje, ali to je sad nebitno za ovu temu.

(upadice)

Kad se počinje govoriti o istini onda normalno oni koji je iskrivljuju, pokušavaju, oni to ne mogu da čuju...”

(Enver Kreso):

“Gospodine Živalj vi ste signalizirali da ćete mi pomoći da se vratimo u temu.

Gospodine Bešlikiću ja se nadam da ćemo uspjeti da ćete vi diskutovati u ovoj tački dnevnog reda.”

(Predsjedavajući):

“Backoviću, vi ste napisali informaciju FMUP-a. Dajte nešto o tome.”

(Zaim Backović):

“.... Krivnja za pasoše, lopovluk, sve je krivnja na bošnjački narod. Ima li išta da je ispravno kod tog naroda?”

Treba otvoriti oči i istinu govoriti. Ružna je insinucija, jer istina je da su oni jadni Kalesijci otišli da pomognu Kula Gradu i Almiru, a bogami, onaj centar nije. Istina je da je Vaha Vahid Karavelić uhapšen i predat od strane, mi znamo koga, istorija će govoriti svoje. Molim? Živinice. Treba li sve da vam kažem, ja to znam.”

(Predsjedavajući):

“Ti otkrivaš vojne tajne.”

(Zaim Backović):

“Istina je da Željko Knez, ja kažem, čovjek koji je dobro vodio vojsku i znao voditi vojsku, ali je imao malo sluha za naše interese. Ne govorim ja o vojničkom. On je smatrao da treba ići prema koridoru i radio je prema koridoru, da je to način da se razbije neprijatelj. Mi smo smatrali da se treba spojiti prema Drini.”

(Predsjedavajući):

“Molim vas temi se vratite.”

(Zaim Backović):

“Vratio sam se temi, jer je to spominjano. Drugima niste zabranili da o tome govore. Zabranite i drugima da o tome govore.”

(Predsjedavajući):

“Ja vas molim, ja vam ne branim.”

(Alojz Knezović):

“....kad je gospodin Brka rekao da je SDA organizovala odbranu. On sigurno nije bio u odbrani i ne zna da su dobrovoljci krenuli kad SDA nije imala vojsku pod svojom rukom i nije tačno, Bosnu i Hercegovinu su odbranili njeni patrioti dobrovoljci, dok se SDA organizovala i izgubila Vlasenicu i da ne pričam sve dalje, gdje je 2.100 pušaka predato po spisku. Molim vas, takve tvrdnje ne stoje. Ni jedna stranka nije stala na čelo dobrovoljaca, nego su se kasnije snalazile, pa ko se snašao-snašao. Dobrovoljci su išli zato što su bili patriote. Nemojte te floskule da širite (govori s mjesta). To je gospodine vaše shvatanje demokratije. Ovom narodu mora biti jasno mnogo štošta što mu nije bilo jasno jer do njega ne dopijeva. Jasnije mu je danas kad je vidio iz ovoliko replika da ćemo mi možda ostati sutra zbog nečijih ličnih interesa.”

(Predsjedavajući):

“Gospodin Hasan Čengić, vjerovatno da replicira.

.....

Gospodine Čengiću izvolite.”

(Hasan Čengić):

“Gospodine predsjedavajući, kolegice i kolege,

Ja, naravno, znam da bi gospodin Knezović volio da je tačno ono što on kaže da ni jedna stranka nije stala na čelo priprema i vođenja odbrane Bosne i Hercegovine. Naprosto, to je čista laž, jer Stranka demokratske akcije je vodila organizovanu pripremu za odbranu i bila na čelu svih snaga koje su se priključile takvoj ideji za odbranu Bosne i Hercegovine. To ne znači da nije bilo i drugih koji su se tome priključili. Hvala lijepo.”⁴³⁷

Koliko se KOS, bivša UDBA, infiltrirala u redove organizatora otpora najbolje potvrđuje sadržaj intervjua Aleksandra-Ace Vasiljevića, glavnog kosovca JNA, od 12. juna 1992. gdje on kaže da je apsolutno vladao cijelom organizacijom otpora u BiH, išao je dotle da je čak u samom vrhu SDA BiH imao svoju dvojicu ljudi, a zatim, na upit gdje su oni sada, tamo gdje su i bili, a šta rade, ono što su i radili, itd.⁴³⁸

O stepenu infiltracije UDBE (KOS-a) u periodu 1970.- 1990. piše i Ivan Bešlić iz Posušja u svojoj knjizi ČUVARI JUGOSLAVIJE-SURADNICI UDBE IZ REDA SVA TRI NARODA U BiH, gdje on navodi da je samo iz reda muslimana bilo 329 uglednijih ljudi na vezi UDBE. Ovo govori da nije čudno uopšte što je Aco Vasiljević imao i dvojicu takvih čak u Centrali SDA tokom 1991/92.

Koliko je bila rasprostranjena i kako je bila organizovana agresorska služba KOS-a u to vrijeme i koliko se ta služba uspijevala infiltrirati u redove Patriotske lige i uopšte u političku strukturu vlasti, odnosno koliko su pojedinci i grupe bili podložni tom uticaju, najbolje govori činjenica da

437 *Stenogram 9. Sjednice Predstavničkog doma parlamenta FBiH*, 27. oktobar, Sarajevo, 1999., str. 19/1 i 22/3

438 *NIN*, 12. juni, Beograd, 1992., str. 31.

je pri procesuiranju zarobljenog komandanta Okružnog štaba TO Tuzla u zatvoru Sremska Mitrovica pokazana fotografija sa jednog od sastanaka komandanta Okružnog štaba TO Tuzla sa užitim dijelom komande Patriotske lige i Općinskog štaba TO Banovići sredinom marta 1992. u prostoriji banovičkog doma. Šta je KOS, koliko se bio infiltrirao u redove Patriotske lige, SDA i druge strukture državnih subjekata, opisuje i Munir Alibabić Munja u knjizi BOSNA U KANDŽAMA KOS-a.

Dok su se vodile borbe za Kulu Grad, agresor je okupirao Bratunac 17. aprila 1992.⁴³⁹, Srebrenicu 18. aprila, koja je u protivnapadu vrlo brzo ponovo oslobođena, Vlasenicu, 23. aprila, a zatim, nakon pada Zvornika (Kule Grada), agresor zauzima Brčko 1. maja i Kalesiju 11. maja, koja je već 23. maja 1992. oslobođena. Kako su tada uspostavljene linije odbrane, u centralnim i sjevernim dijelovima sjeveroistočne Bosne ostale su takve do kraja rata, sa ogromnim gubitkom teritorije Podrinja tokom narednih godina odbrane od agresije, a posebno u posljednjoj godini kada se gubi i posljednje uporište u donjem Podrinju, Srebrenica i njena okolina.

U vremenu dok jedinice Patriotske lige vode žestoku borbu za odbranu Zvornika (Kule Grada) komandant odbrane Kule Grada je upućivao vapaje za pomoć iz općina srednjeg Podrinja. Dvije čete Patriotske lige iz Konjević Polja nisu stigle u pomoć braniocima Kule Grada zbog opstrukcije političkih rukovodstava u Bratuncu-načelnika općine Bratunac, predsjednika stranke SDA i načelnika MUP-a. Patriotska liga Bratunac se odlučuje za organizovanje i poduzimanje koraka na formiranju kriznog štaba MZ Konjević Polje. Dana 8. aprila 1992. u Konjević Polju se okuplja oko 300 za borbu sposobnih koji žele pružiti otpor agresoru i postati aktivni članovi Patriotske lige. Na sastanku je odlučeno da se pruži otpor agresoru, a za komandanta kriznog Štaba je izabran Velid Šabić.

Agresorske snage ulaze u Bratunac tačno u podne 17. aprila 1992. Po ulasku u Bratunac za samo nekoliko sati te snage su zauzele, okupirale i stavile pod punu kontrolu sve važnije političke institucije, vojne i privredne objekte.⁴⁴⁰ Od 17. aprila do 10. maja 1992. agresorske snage planski vrše

439 Nijaz Mašić, *ISTINA O BRATUNCU*, DJL Denfas, Tuzla 1996., str. 59-64.

440 Muhamed Borogovac, nav. djelo.

etničko čišćenje urbanog dijela Bratunca pojedinačnim likvidacijama, hapšenjima, privođenjima, otpuštanjem sa posla da bi kobnog dana po Bratunac 10. maja 1992. pristupili totalnom čišćenju Bratunca i okoline od nesrpskog življa. Za svo to vrijeme veliki broj političkih i vojnih rukovodilaca, veliki broj bratunačke inteligencije su napustili grad, a mnogi od njih i BiH, u koju se ni do dana današnjeg nisu vratili. Primjera radi, prvi čovjek općine, predsjednik stranke SDA Dževad Gušić, kao i načelnik SJB Senad Hodžić sprovedeni su do Kladnja u pravcu Tuzle. U daljem razvoju situacije, formirani krizni štab u Konjević Polju preuzima sve ingerencije. U kasnijem toku borbenih dejstava Općinski štab Bratunac prerasta u 114. istočnobosansku brigadu.⁴⁴¹

Miroslav Deronjić, predsjednik SDS-a Bratunac tokom aprila i maja 1992. priznao je krivicu za progon Bošnjaka iz okoline Bratunca, zatim krivicu za zločine protiv čovječnosti u selu Glogova 9. maja 1992. kada je sa svojim snagama ubio 65 bošnjačkih civila. On je priznao da je on donio odluku da se stanovništvo Glogove prisilno iseli sa područja Bratunca. Deronjić je to činio zbog toga što mu je Goran Zekić tada rekao da je planiran za funkciju u samom srpskom političkom vrhu. U svemu tome su učestvovali i dobrovoljci iz Srbije koje je jednom prilikom on lično vidio kako prelaze preko Drine.⁴⁴²

Paralelno sa događajima u Bratuncu, na vrlo sličan način ukupna događanja se odvijaju i u Srebrenici.⁴⁴³ 17. aprila 1992. kada su agresorske snage ušle bez ikakvog otpora u Bratunac, pozvali su predstavnike Srebrenice da dođu na pregovore u Bratunac.⁴⁴⁴ Na te pregovore dolazi skupštinska komisija u sastavu: dr. Sabit Begić, Alija Hasić i Besim Ibišević. Toj komisiji su predstavnici agresora uputili ultimatum da Srebrenica do 08:00 ujutro 18. aprila 1992. preda naoružanje. Isti dan u 16:00 sati u Srebrenici je zakazan savjet narodne odbrane na kome je informisano o ultimatumu od strane SDS-a. Na tom savjetu su bili prisutni

441 Izjava Velida Šabića iz Bratunca data autoru, Sarajevo, oktobar 2003.

442 *Dnevni avaz*, 17. februar, Sarajevo, 2003., str. 11

443 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 61-63.

444 Nijaz Mašić, nav. djelo, str. 83.

predstavnicu policije koji su kategorički odbijali da predaju naoružanje, a isto su već izmjestili u tajne baze van grada. Tog dana 18. aprila 1992. najveći dio općinskog rukovodstva napustio je Srebrenicu: Besim Ibišević, predsjednik, Ibran Mustafić, Ćazim Salihović i drugi. Na sličan način su postupili i rukovodioci Bratunca, Zvornika, Janje, Bijeljine, a slično će se ponoviti i u Brčkom. Tog dana uveče iz Srebrenice su otišli svi direktori, profesori i ljekari. Samo tri dana ranije, 15. aprila 1992. komandant Štaba TO Srebrenica Suljo Hasanović upućuje obavijest na ruke ministra za narodnu odbranu BiH i na ruke komandanta Štaba TO BiH, u kojoj obavještava da je u potpunosti realizovao sve zadatke iz njihove depeše broj 02/26-1 od 13. aprila 1992., zatim u tačkama 1-9 govori o vrstama i broju jedinica TO koje su formirane na prostoru općine Srebrenica, zatim da je formirao tri rejonska štaba TO - Potočari, Sućeska i Osatica itd. U tački II i III, što se vidi iz faksimila dijela tog izvještaja, navodi da se pod komandu Štaba TO Srebrenica stavilo 1.606 vojnih obveznika, da imaju oko 500 cijevi raznog oružja i da nemaju gotovo nikakvih problema, osim nedostatka oružja i oznaka za jedinice TO.

Ovaj izvještaj od strane komandanta Štaba TO Srebrenica govori i o paralelizmu, odnosno dijagonalnom izvještavanju. Naime, izvještaj je dostavljen isključivo na dvije adrese republičkih organa, dok je Okružni štab TO Tuzla izostavljen ili zaobiđen iz ko zna kojih razloga, što je Okružnom štabu TO Tuzla svakako usložnjavalo rukovođenje i komandovanje. Međutim, ovo se ne odnosi samo na nepravilnosti korespondencije Štaba TO Srebrenice. Naprotiv, i štabovi TO drugih općina su na isti način vršili korespondenciju sa državnim organima odbrane, preskačući Okružni štab TO Tuzla. U ovome su svakako prednjačili štabovi TO Tuzla, zatim Bijeljina, Gradačac⁴⁴⁵, Orašje⁴⁴⁶, Banovići⁴⁴⁷, Živinice, Zvornik, Lukavac⁴⁴⁸ i Srebrenica koja je već spomenuta.

445 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/VII-4/111/1-31).

446 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-4/29/1-24).

447 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-4/29/1-88).

448 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/IX-4/29/1-12).

Dokument kojim komandant Štaba TO Srebrenica Suljo Hasanović
15. aprila 1992. direktno korespondira sa najvišim državnim organima odbrane,
preskačući Okružni štab TO Tuzla.⁴⁴⁹

REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
OPSTINA SREBRENICA
OPSTINSKI STAB TERITORIJALNE ODbrane
BROJ: 01/2
SREBRENICA, 15. 04. 1992. GODINE

MINISTARSTVO ZA NARODNU ODBRANU BiH

STABU TERITORIJALNE ODbrane BiH

PREDMET: OBAVIJEST

U VEZI VASE DEPESE BROJ: [REDACTED] GODINE,
A KOJA SE ODNOSI NA FORMIRANJE STABOVA I JEDINICA TO OPSTINE
SREBRENICA IZVJESTAVAMO VAS O SLEDECEM:

• • •

II. POD KOMANDU STABA TO SREBRENICA STAVLJAO SE 1000 VAO.
STRUKTURA V/O ODGOVARA NACIONALNOJ STRUKTURI OPSTINE SREBRENICA,
OD NAORUZANJA KOJE POSJEDUJU V/O IMAMO PISTOLJA 7,65 MM 7,62 MM,
LOVACKIH PUSAKA, LOVACKIH KARABINA, PAP, AP, I PM SVE UKUPNO
OKO 500 CIJEVI.

III. OSNOVNI PROBLEMI NA KOJE SMO NAIVAZIJI PRILIKOM FORMIRANJA
STABOVA I JEDINICA ODNOSI SE NA NEDOSTATAK FORMACIJSKOG NAORU-
ZANJA, INTEDANTSKE OPREME KAO I NOVIH OZNAKA ZA JEDINICE TO.
U MJESNIM ZAJEDNICAMA SVE JEDINICE SU MOBILISANE I IZVRSAVAJU SVOJE
NAMJENSKE ZADATKE KOJI SE ODNOSI NA KONTROLU TERITORIJE, OBEZBJE-
DJE VITALNIH OBJEKATA, PATROLIRANJE I OSMATRANJE CJelokupNE
TERITORIJE.

SVE NAVEDENE ZADATKE SU OBAVILI SVA
SEKRETARIJATA ZA N
NIKAKVIH PROBLEMA I TESKOCA. SVE NAVEDENE AKTIVNOSTI JE VERIFI-
KOVAO SAVJET ZA NO OPSTINE SREBRENICA.

KOMANDANT STABA TO
SULJO HASANOVIĆ

SEKRETAR
KORINA BOROBIĆ

00000
+++++

15. 4 92 1495
K

Faksimil dijela originala

449 Arhiv ARBiH – VF BiH (GŠA-19/VII-4/111/1-41).

Od tadašnjih 7.000 stanovnika u Srebrenici 18. aprila 1992. u gradu je ostalo jedva 2.000 ljudi. Ostali su pripadnici TO (PL), pripadnici policije i mnogi drugi veliki patrioti.⁴⁵⁰

Komandant Patriotske lige općine Srebrenica, ujedno i štaba TO, u početnom periodu bio je Suljo Hasanović koji je sve do pada Srebrenice jula 1995. ostao u Srebrenici, okupljao patriote i borio se za Srebrenicu i srednje Podrinje. SJB Potočari općine Srebrenica, na čijem čelu je bio pripadnik Patriotske lige Srebrenica Naser Orić, u momentu totalnog haosa i rasula u sistemu odbrane Srebrenice, u potpunosti preuzima dalje organizovanje, rukovođenje i komandovanje odbranom Srebrenice. Ubrzo iza toga, formira se Štab TO Srebrenica na čelu sa Naserom Orićem.

18. aprila 1992. agresorske snage ulaze u Srebrenicu i tako Srebrenica postaje okupirana bez ispaljenog metka. Dva dana kasnije dolazi do prve borbe pripadnika TO (PL) u selu Potočari, što na neki način simbolično označava početak borbe za Srebrenicu. Devetog maja 1992. ubijen je Goran Zekić, jedan od ideologa agresorskog genocida. Toga dana je Srebrenica i oslobođena. Od tada branioци Srebrenice izdržavaju nadljudske napore boreći se za svoju Srebrenicu sve do 11/12.jula 1995. kada više nisu mogli izdržati trogodišnji pritisak. Srebrenica je doživjela takva ubijanja i masakr što u novijoj historiji nije zabilježeno. Srebrenica je pala na opću sramotu...⁴⁵¹

Vlasenica pada u ruke agresora bez ispaljenog metka 21. aprila 1992.⁴⁵² Pred najездом agresorskih snaga iz Han Pijeska i Šekovića, bošnjačko stanovništvo se povuklo iz Vlasenice u širi rejon Konjević Polja i Cerske. Nakon povlačenja bošnjačkog rukovodstva, dotadašnji komandant Općinskog štaba TO (PL) Vlasenica Ferid Hodžić bio je u isto vrijeme i komandant predratnog Štaba TO Vlasenica. Po povlačenju u rejon Cerske formirao je novi Štab TO općine Vlasenica, na prostoru Cerska 22. aprila 1992. Ubrzo se formiraju općinske jedinice TO po općinama srednjeg Podrinja koje u daljem toku borbenih dejstava uspješno pružaju

450 Mehmed Pargan, *Krv i pepeo Srebrenice*, feljton I dio, *Slobodna Bosna*, 4. maj 1997.

451 Nijaz Mašić, *SREBRENICA (AGRESIJA, OTPOR, IZDAJA, GENOCID)*, DES, Sarajevo, juli 1999.

452 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 63.

otpor agresoru, a zatim se formira jedinstvena subregionalna komanda u Srebrenici koja obuhvata sav prostor srednjeg Podrinja.⁴⁵³

U daljem toku borbenih dejstava, a pod pritiskom snaga agresora u februaru 1993. pada prostor Kamenice, a 11. marta 1993. padaju prostori Cerske i Konjević Polja nakon čega se borci i narod povlače u Srebrenicu, a Srebrenica se proglašava demilitariziranom, a potom sigurnosnom zonom, koja tiho umire do 11. jula 1995.

Jednovremeno, dok snage agresora vrše okupaciju Bratunca i Srebrenice, agresor otpočinje sa raspoređivanjem svojih snaga i pripremom za napad na Brčko.⁴⁵⁴ Po scenariju okupacije prethodnih gradova, agresor je do 1. maja 1992. sproveo identične radnje za okupaciju Brčkog 1. i 2. maja 1992. Agresorski uspjeh se, ustvari, zasnivao na neuspjehu i slabostima na prvom mjestu političkog rukovodstva općine Brčko.

Agresorske snage 30. aprila 1992. organizovano vrše rušenje mostova na rijeci Savi. Rušenje mostova je izvršeno upravo kada je na glavnom mostu bilo puno prolaznika, ljudi koji su ulazili u grad. Nakon eksplozije i rušenja glavnog mosta, kako navodi Jusuf Kadrić, "...komadi ljudskog tijela ležali su po ulicama: ruke, noge, glava žene sa dugačkom crnom kosom nasred ulice iza općine."

Samo nekoliko dana prije ovog čina u Brčkom se igrao turnir prijateljstva u fudbalu. Takvom raspoloženju dobrim dijelom je doprinijela i pobjednička stranka SK BiH-SDP. Istog dana nakon rušenja mostova i preko 60 poginulih ljudi na mostu, komandir policije u Brčkom (Bošnjak) kada je izašao na lice mjesta i vidio šta se desilo zaprepašteno se vratio u zgradu općine Brčko i tražio istražne sudije da izađu na lice mjesta i da naprave sudski izvještaj u prisustvu policije. Postupak ovog komandira govori koliko su rukovodioci u općini Brčko bezazleno posmatrali događaje. Sutradan, 1. maja 1992. Brčko će biti napadnuto i u potpunosti okupirano, na stotine i hiljade će biti mrtvih, masakriranih, ubijenih i silovanih, a prethodni dan komandir policije kao i načelnik općine traže sudske uviđaje zašto se ruše mostovi. I u Brčkom, kao i u svim do tog trenutka okupiranim

453 .: *ZLOČINCI I ŽRTVE*, Općinska komisija Živinice, Živinice, 1995., str. 27, 49, 65, 91.

454 Jusuf Kadrić, *BRČKO I SVJEDOČENJA*, Sarajevo, 1998.

gradovima sjeveroistočne Bosne, bila je prisutna zabluda u rukovodstvima općina u redovima bošnjačkog naroda. Zablude u kojima su oni živjeli vrlo negativno su se odrazile na odbranu sjeveroistočne Bosne i na Patriotsku ligu, odnosno Teritorijalnu odbranu BiH. Bez odobrenja i saglasnosti političkog rukovodstva općine Brčko jedinice TO (PL) su uspjele tek da konsoliduju svoje redove, da zadrže i odbrane manji jugozapadni dio grada Brčkog.

Pored svega, načelnik općine Brčko 1. maja 1992. odlazi u Radio Brčko na razgovor sa predstavnicima agresorske strane, gdje spoznaje činjenicu da će biti likvidiran, poslije čega uspijeva da se izvuče i napusti grad. Veoma je bitno istaći da su prije napada na grad Brčko već bili okupirani Višegrad i Foča, kao i mnoga druga naselja i teritorije južnog Podrinja.

Nakon svega što je do tog trenutka agresor učinio na prostoru sjeveroistočne Bosne i BiH u cjelini, počinje napad na Kalesiju. U informaciji upućenoj od Glavnog štaba TO BiH prema Ministarstvu odbrane RBiH broj 02/108-26, Sarajevo, 10. maja 1992., stoji: "Kroz Tuzlu je prošla oko 11:00 sati velika kolona u pravcu Brčkog i Bijeljine (najvjerovatnije iz Doboja), vuku PA topove i oklopna vozila. Situacija u Brčkom je kritična i dalje. Vršiti se masakr nad civilnim stanovništvom." O ovakvim nesmetanim prolascima jedinica JNA kroz Tuzlu tokom cijelog maja mjeseca 1992, dosta je pisao Dževad Pašić u knjizi ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA.

Sutradan, 11. maja 1992. agresor vrši okupaciju Kalesije, no na svu sreću 23. maja 1992. Kalesija ponovo postaje slobodan grad.

U vezi sa tim, Izet Hadžić kaže: "Zahvaljujući čvrstoj odbrani boraca Kalesije koji su 10 dana branili centar Kalesije, a poslije pada 11. maja organizovali odbranu 2 km udaljenu od Kalesije... a pogotovo što su 17. i 18. maja spriječili prodor agresora da se spoji sa snagama JNA na aerodromu "Dubrave", **dvojako ponašanje općinskih rukovodstava, prije svega, Tuzle, Lukavca i Živinica, kao i dijela komande Okružnog štaba Tuzla, je prestalo i konačno su se opredijelili za borbu protiv agresora...** Odlučujuću prekretnicu je svakako učinio i nesretni događaj 15. maja 1992. na Brčanskoj Malti, koji je učvrstio ovo opredjeljenje, iako je i poslije ovog događaja JNA mirno prolazila kroz Tuzlu i Živinicu, dok se

nije definitivno povukla i formirala liniju fronta u prvom srpskom naselju do Tuzle, tj. kod česme u Slavinovićima.”⁴⁵⁵

Analizirajući hronologiju događaja tokom aprila i maja 1992. neminovno se nameće zaključak da su gotovo svi gradovi izuzev Zvornika bili prepušteni sami sebi, bez ikakve pomoći u ljudstvu i sredstvima za odbranu od strane susjednih općina, a posebno iz općina centralnog dijela sjeveroistočne Bosne. Samo za odbranu Zvornika i Kule Grada upućivane su jedinice i sredstva u pomoć braniocima Kule Grada, dok je to u ostalim slučajevima zatajilo.

Za svo vrijeme okupacije Zvornika, Bratunca, Srebrenice, Vlasenice i šireg dijela te teritorije, agresorske snage na teritoriji Bosne i Hercegovine podržavane su artiljerijom i drugim dalekometnim oruđima snaga agresora sa desne obale rijeke Drine, iz rejona općine Ljubovija i Malog Zvornika (Srbija). Najveći dio snaga koje su ulazile u grad Bratunac upravo su dolazile iz pravca Ljubovije (Srbija), sa desne obale rijeke Drine i vršile okupaciju teritorije, sela i gradova, zločine i genocid nad nesrpskim življem na tom prostoru. U napadu na Bratunac i širi prostor učestvovala su i regularne snage JNA iz Novosadskog korpusa.

Nameće se pitanje uzroka brzog pada velikog dijela teritorije i gradova sjeveroistočne Bosne. Kao jedan od uzroka, u novembru 1993. Meho Karišik Kemo, komandant GŠ PL-a BiH, navodi: ”Uzrok brzog pada podrinskih gradova treba tražiti u razilaženju dvije-tri struje u SDA, koje međusobno nisu surađivale, štaviše, sputavale su pripreme za odbranu stanovništva. Tu je naše prokletstvo.” Zatim Izet Hadžić kaže: ”Izražene podjele u SDA u pojedinim općinama,.... Sukob u Općinskom odboru Bijeljine između Bijeljine i Janje, sukob u Općinskom odboru Zvornika između Pašićeve struje (predsjednika Općine) koja je radila na naoružavanju Zvornika, a nije podržana od strane centrale SDA u Sarajevu i Juzbašićeve struje (poslanika u Skupštini BiH).”⁴⁵⁶

455 Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 86 i 87.

456 Dževad Pašić, nav. djelo, str. 221; Izet Hadžić, *Magistarski rad*, FPN, Sarajevo, 2001., str. 79.

Značaj političko-vojnih priprema sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije

Na kraju 20. stoljeća, kada je u temelju uzdrmana postojanost BiH, sa velikim upitnikom da li će preživjeti i više ikada imati svoju državnost i nezavisnost, rađaju se patriotske snage za odbranu Bosne i Hercegovine, među kojima posebnu ulogu ima Patriotska liga BiH. Da nije bilo tih patriotskih snaga, Patriotske lige sjeveroistočne Bosne (BiH), cijela sjeveroistočna Bosna (BiH), pala bi "šapatom", kao što je to doživjela još u srednjem vijeku. Početkom 90-ih godina prošlog stoljeća, mnogi u Bosni i Hercegovini nisu vjerovali da će BiH doživjeti ovakva stradanja. Sa druge strane, upravo iz razloga vjerovanja u to i poznavanja historijske prošlosti Bosne i Hercegovine, nastala je Patriotska liga BiH koja je odmah i otpočela sa organiziranjem i ukupnim pripremama stanovništva BiH za odbranu od predstojeće agresije. Pored te činjenice koja je osnovna, umnogome se njen značaj ogledao i na psihološkom planu. Samim postojanjem, djelovanjem i radom Patriotske lige sjeveroistočne Bosne (BiH), ulijevano je povjerenje građanima u sigurnost i mogućnost odbrane od agresije. To je, u stvari, nešto što je značilo kao ohrabrenje, a u isto vrijeme i motivacija za veliki procenat stanovništva BiH. Ta činjenica razbila je i uklonila razne psihološke barijere u glavama mnogih ljudi od same pomisli na moguću agresiju na BiH i stradanja koja idu iz to.⁴⁵⁷

Značaj Patriotske lige sjeveroistočne Bosne (BiH) ogledao se u tome da je PL BiH uspjela idejno-politički mobilisati i objediniti većinu

⁴⁵⁷ Rifat Hasković, Atif Kujundžić, *LUKAVAC 92-96*, Lukavac – Tuzla BOSNIAARS, 1997, str.33-35.

bosanskohercegovačkog stanovništva a posebno muslimansko-bošnjačkog za odbranu od agresije, unatoč poznatoj činjenici da se u startu većina bosanskih Srba svrstala uz SDS BiH i postali kolaboracionisti agresora i bili u funkciji agresije na BiH. Nakon izvjesnog vremena, radikalno 1993., sličnim takvim putem krenula je i većina hrvatskog naroda uz politički projekat HDZ vlasti.

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne (BiH) bila je okosnica priprema svih patriotskih snaga za odbranu od agresije, a posebno rezervnih jedinica policije (MUP-a), jer su te jedinice naoružavane upravo na inicijativu i pod rukovodstvom Patriotske lige.⁴⁵⁸

U izvještaju komandanta 2. VO iz Sarajeva od 20. marta 1992. upućenog Generalštabu OS SFRJ, se ističe: "Pouzdana podaci, kao i istupi čelnika MUP-a BiH na televiziji ovih dana ukazuju da su narodi ove republike dobro naoružani na stranačkoj osnovi (Muslimani oko 60.000, Hrvati oko 35.000 i Srbi oko 20.000 ljudi)."⁴⁵⁹

Opšte je poznato da činjenice iz naprijed navedenog citata ne stoje i da nisu odgovarale stvarnosti. Međutim, možda je to preuveličavanje o naoružanosti Muslimana bilo i dobro po Muslimane, pa i BiH.

General Aco Vasiljević, glavni kosovac JNA, u jednom od intervjua beogradskom listu *NIN* od 12. juna 1992. ističe da Patriotska liga BiH krajem 1991. broji oko 90.000 ljudi.⁴⁶⁰

Sadržaj navedenih činjenica govori o obimu i značaju političko-vojnih priprema u sjeveroistočnoj Bosni, odnosno BiH u cjelini, a posebno o Patriotskoj ligi BiH kao najorganizovanijoj patriotskoj organizaciji, o kojoj se toliko u to vrijeme govorilo.

U vrijeme sprovođenja tih priprema, činjenica je i to da je Stranka demokratske akcije (SDA) BiH, kao jedna od tadašnjih vladajućih

458 Alija Izetbegović, govor na Kongresu SDA BiH, Sarajevo 6./7. septembar 1997. str. 2.; Hariz Šarić, *KLADANJ ZA VRIJEME AGRESIJE 1992-1995*, Narodna univerzitetska biblioteka, Tuzla, 2000., str. 34

459 Smail Čekić, *AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993*, Ljiljan, Sarajevo, 1994., str. 288.

460 Intervju gen. Ace Vasiljevića u *NIN*, 12. juni, Beograd, 1992., 1992., str. 32.

političkih stranaka BiH, bila glavni nosilac tih političko-vojnih priprema stanovništva sjeveroistočne Bosne (BiH) za odbranu od agresije. SDA BiH je bila politička osnova u formiranju i razvoju Patriotske lige, kako u sjeveroistočnoj Bosni, tako i u cijeloj BiH.

Ovisno od procenta zastupljenosti SDA u općinskim i regionalnim organima vlasti sjeveroistočne Bosne, ovisila je i ukupna mogućnost sprovođenja tih političko-vojnih priprema kroz tadašnje legalne organe vlasti.

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne (BiH) uistinu je postojala i živjela. Imala je svoju organizaciju i formaciju. Uključila je u svoje redove veliki broj ljudi, sprovela je mnoštvo raznih vrsta obuke sa svojim pripadnicima do početka agresije itd. To su bili osnovni razlozi zašto su ljudi stekli povjerenje u Patriotsku ligu BiH. To je davalo i najveći efekat u prvim borbama u odbrani sjeveroistočne Bosne (BiH) od agresije. Primjera radi, Bijeljino i Zvornik branila je isključivo Patriotska liga sjeveroistočne Bosne,⁴⁶¹ dok je istovremeno dio stanovništva bio pasivan i ispoljavao neutralnost u momentu agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH). Da nije bilo Patriotske lige, odnosno, da je kojim slučajem i PL bila pasivna, veliko je pitanje ko bi u tom trenutku pružio otpor agresoru, odnosno šta bi bilo sa sjeveroistočnom Bosnom (BiH) i njenim stanovništvom. Međutim, zahvaljujući političkom i vojnom rukovodstvu Patriotske lige, i sprovedenim političko-vojnim pripremama, najgore se ipak nije dogodilo. O značaju tih priprema, odnosno Patriotske lige sjeveroistočne Bosne (BiH) Rifat Hasković i Atif Kujundžić kažu: "Važno je što je samostalna četa Patriotske lige Lukavac već egzistirala i da su to Srbi znali, bitno je da su znali za organizaciju i jedinicu Patriotske lige u Lukavcu."⁴⁶²

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne se neprekidno potvrđivala ali je imala i raznih problema kao što su nedostatak koordinacije i subordinacije gotovo na svim nivoima. Ovo se pokazalo mnogo puta i na više mjesta u sjeveroistočnoj Bosni. Uzrok tome su, svakako, neosviješćenost, neznanje, kao i nesnalazjenje pojedinaca i grupa, odnosno zatvorenost i blokiranost

461 Alija Izetbegović, govor na Kongresu SDA BiH, Sarajevo 6./7. septembar 1997. str. 2.

462 Rifat Hasković, Atif Kujundžić, nav. djelo, str. 33., 34. i 36.

sjeveroistočne Bosne, što je imalo za posljedicu nedovoljne veze sa Glavnim štabom PL RBiH, odnosno Republičkim štabom TO RBiH.

Problemi sa kojima se susretala Patriotska liga sjeveroistočne Bosne kao najorganizovanija patriotska snaga na tom prostoru koja je sprovođila političko-vojne pripreme ogledaju se u:

- raznim poteškoćama postojanja i djelovanja Patriotske lige na tim prostorima⁴⁶³ (nepriznavanje i osporavanje Patriotske lige od strane pojedinih predstavnika organa vlasti po općinama);
- direktnom osporavanju izvršavanja određenih borbenih zadataka-akcija od strane pojedinaca i grupa iz raznih organa vlasti;
- kolaboraciji tih pojedinaca i grupa sa snagama agresora i pritisak koji je vršen na rukovodstvo Patriotske lige, direktno i indirektno. Nešto kasnije, 17. juna 1992., u Živinicama se formira Koordinacioni savjet regije Tuzla. Za predsjednika se bira Selim Bešlagić i na prvom sastanku donose se zaključci gdje jedan od njih glasi da se povede što efikasnija borba protiv "pete kolone";
- suprotnom političkom djelovanju pojedinaca, grupa i organa vlasti u pojedinim općinama;
- nedostatku političko-vojne koordinacije Patriotske lige i struktura vlasti;
- direktnom fizičkom napadanju pojedinaca, grupa i štabova Patriotske lige na prostoru sjeveroistočne Bosne;
- opstrukciji u materijalnoj i finansijskoj pomoći Patriotskoj ligi sjeveroistočne Bosne;
- postojanju raznih političkih struja u organima vlasti općina na nivou regije, pa i u samoj SDA;
- izdaji i predaji komandanta Okružnog štaba TO Tuzla sa jednim brojem oficira u ruke agresoru;

⁴⁶³ Reagovanje V. Karavelića na članak M. Bajrića u *Oslobođenju*, članak Tuzlu je spasila PL, pod naslovom: Ko je branio Tuzlu, 11. februar, Sarajevo, 1993., str. 7.

- pokušaju pojedinaca i grupa da prihvate uvjete agresora;
- pokušaju pojedinaca i grupa da uspostave neku autonomiju i istu priključe agresorskoj državi;
- protjerivanju i fizičkom maltretiranju pripadnika Patriotske lige posebno od strane tuzlanske policije, itd.

Shodno naprijed iznijetim činjenicama, a polazeći od pretpostavke da je agresor pri izvršenju agresije na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) ubijao samo onoga ko puca na njega, odnosno da nije ubijao, klaao, pljačkao i palio sve što je nesrpsko i da nije primijenio metod etničkog čišćenja, vjerovatno bi u tom slučaju agresor i ostvario ciljeve agresije. U tom slučaju nije isključena mogućnost da bi dio bošnjačkog stanovništva možda i prihvatio takve uslove agresora, čime bi odbrana sjeveroistočne Bosne i BiH vjerovatno ostala bez dovoljne biološke mase za izvođenje iste. Agresor je napravio strategijsku grešku u koncepciji agresije, i ona kao takva je svakako pod upitnikom kome je više "koristila": agresoru ili braniocima BiH.

Druga strategijska greška Miloševića i Tuđmana je svakako i u tome što su kasnili. Da je rat u BiH kojim slučajem krenuo nekoliko mjeseci prije referenduma, vanjski patroni, tradicionalni srpski saveznici bi to bez sumnje tretirali kao unutarjni sukob i pitanje je da li bi BiH dobila međunarodno priznanje. Patriotska liga BiH je svakako u najvećem dijelu zaslužna za to, jer je na zahtjev Glavnog štaba PL-a BiH učinila sve da referendum prođe bez ijednog ekscesa. To je za Patriotsku ligu bio zadatak i poslije referenduma sve do priznavanja BiH, odnosno sve do momenta dok agresor ne bi otpočeo oružano djelovati, što je PL i učinila.

U prilog navedenom govori i činjenica da je većina bošnjačkog stanovništva po izvršenoj okupaciji Bijeljine, Janje i Zvornika ostala i predala se u ruke agresoru bez otpora. Mirzet Hamzić u svojoj knjizi navodi: "... ljudi su nevjerovatno bili poslušni u izvršavanju obaveza i ostajali su kod kuća da čekaju komšije, odnosno, dželate."⁴⁶⁴

464 Mirzet Hamzić, nav. djelo, str. 209-211.

U knjizi Jusufa Kadrića stoji: "Predsjednik općine Mustafa Ramić je želio da smiri situaciju, sjeća se S. Reizović. Pozvao je izbjegli narod da se vrati svojim kućama, a one koji još nisu otišli da ne idu iz grada, da raspakuju svoje kofere, da će se sve normalizovati"....."U mjesnoj zajednici Klanac, skoro svo stanovništvo bilo je evakuirano. Ostali su samo neki tvrdoglavi pojedinci, njih ukupno pet, koji se nisu htjeli povući ni kada su linije pale. Dočekali su Srbe kao prijatelje, a zatim su odvedeni u koncentracione logore, gdje su preživjeli brojne patnje, a neki ostali i bez glave."⁴⁶⁵

Na opću nesreću, neki pojedinci i grupe su se ovako ponašali u Brčkom 1. maja 1992., bez obzira na već dobro poznate činjenice kakav je zločin sve do tada agresor počinio u Bijeljini, Janji, Zvorniku, Bratuncu, Srebrenici, Vlasenici, kao i drugim mjestima u BiH. Ovakva nepromišljenost i postupci pojedinaca, grupa, u stvari, svjedoče o značaju postojanja Patriotske lige sjeveroistočne Bosne. PL sjeveroistočne Bosne je bila u borbi na dva fronta: prvi front-borba sa ovakvim pojedincima i grupama i drugi front-borba protiv snaga agresora.

U ovoj knjizi, kroz pregled kadrova Patriotske lige po općinama, može se uočiti da su u daljem toku odbrane od agresije kadrovi PL-a dali ogroman doprinos odbrani sjeveroistočne Bosne i BiH.

Postavlja se pitanje, šta je trebalo još da se desi ovom narodu, pa da se pojedinci i grupe osvijeste i da postanu svjesni realnosti onoga šta im se pripremalo, odnosno šta će im se desiti, da bi stali u odbranu sjeveroistočne Bosne (BiH).

Dovoljno je istaći jednu činjenicu, npr., da je Kulu Grad u Zvorniku pune tri sedmice branila isključivo Patriotska liga sjeveroistočne Bosne, samim tim tom odbranom je ozbezbijedila i omogućila ostalim subjektima odbrane na prostoru sjeveroistočne Bosne vrijeme za pripremu odbrane po dubini. Da li smo mi svjesni tog značaja i tog djela?

O značaju Patriotske lige sjeveroistočne Bosne govori i prvi komandant Republičkog štaba TO BiH Hasan Efendić u svojoj knjizi: "Lično smatram da su prvi teret borbe podnijeli članovi Patriotske lige u rejonu Zvornika","Braneci Kulu Grad narod se ubijedio da se hrabrom borbom

465 Jusuf Kadrić, nav. djelo, str. 78 i 84.

može suprotstaviti agresoru i boriti se protiv sile, kakva je bila JNA.”
”...Zatvaranjem Karavelića sa saradnicima, znatno je usporen proces organizacije štabova, kao osnovnih nosilaca organizacije u objedinjavanju priprema za oružanu borbu, te i rukovođenje i komandovanje.”⁴⁶⁶

Da nisu sprovedene političko-vojne pripreme i da nije bilo Patriotske lige sjeveroistočne Bosne kao najorganizovanije patriotske snage, 1991. i 1992. sjeveroistočna Bosna ne bi mogla pružiti otpor prvom udaru agresora na ove prostore.

Za prvog čovjeka Patriotske lige Bosne i Hercegovine, gospodina Aliju Izetbegovića, Ričard Holbruk (Richard Holbrooke), ambasador SAD pri UN-u, ujedno tvorac Dejtonskog mirovnog sporazuma, 3. oktobra 2003. u Sarajevu je rekao: ”Mislim da nije bilo Izetbegovića, ova zemlja danas ne bi postojala. Svi ljudi prave greške, pa i on, ali, ponavljam, da nije bilo njega, Bosne i Hercegovine ne bi bilo. On je razlog postojanja BiH. To je Milošević rekao u Dejtonu. On je rekao da je Izetbegović pobijedio.”⁴⁶⁷

Na Kongresu SDA BiH u Sarajevu 6/7. septembar 1997. prvi čovjek Patriotske lige BiH Alija Izetbegović je rekao: ”Da nije bilo Patriotske lige BiH, odbrana BiH ne bi bila moguća.”⁴⁶⁸

Zatim, Hasan Čengić smatra da je naše poučavanje o našoj odbrani i iskustvima trebalo da počne od uspostavljanja Patriotske lige BiH. O tome još nisu objavljeni svi podaci, ali nema nikakve dileme da je još prije rata u Patriotsku ligu, na direktan ili indirektan način, bilo organizovano uključeno oko 100 hiljada ljudi. Patriotska liga jeste pokrenuta, data je ideja, kroz SDA, jer je to bila jedina tada realna mogućnost, ali je istovremeno bila definirana na principima koji su veoma jasni i koji se ni danas ne trebaju i ne mogu promijeniti ako želimo jedinstvenu Bosnu. Ti principi su bili vrlo jednostavni: **Prvi**, u slučaju napada treba braniti ustavni poredak Bosne i Hercegovine koji podrazumijeva demokratiju, partijski pluralizam i slobodno tržište. **Drugi**, svi koji žele i osjećaju BiH kao svoju domovinu, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili stranačku pripadnost, pozvani su da se

466 Hasan Efendić, nav. djelo, str. 204, 207 i 209.

467 *Dnevni avaz*, 3. oktobar, Sarajevo, 2003., str.5.

468 Alija Izetbegović, govor na Kongresu SDA BiH, 6/7.septembar, Sarajevo, 1997. str.2.

priključe tom frontu patriotizma. I upravo zbog takvih temelja, sve mijene i svi sukobi, sve političke tenzije u jednom ili drugom pravcu prošle su mimo, odnosno ovi principi su ih izdržali. Danas ponovo govorimo o tim istim principima i ni jedan od njih nije potrebno mijenjati. To znači da je još tada bilo ne samo dovoljno dalekovidno da se procijene budući događaji, već smo tada bili dovoljno sposobni da organiziramo snage unutar BiH koje će ponijeti strukturu odbrane, a bili smo sasvim svjesni da to sami ne možemo uraditi. Zapravo, zadatak Patriotske lige i nije bio da bude vojska ili da bude sama za sebe odbrana. Njezin zadatak je bio da bude struktura oko koje će se sve ostale državne odbrambene strukture okupiti ukoliko u slučaju rata bude potrebno.

Proglašavanje Teritorijalne odbrane za bosansku vojsku je izuzetno važan datum, svakako jedan od najvažnijih datuma državnosti Bosne i Hercegovine uopće. Time smo jednu zvaničnu vojnu strukturu reintegrisali u strukturu koja je postojala paralelno. Dakle, od Patriotske lige, jedne direktno narodne, i Teritorijalne odbrane, već postojeće službene vojne strukture u našoj zemlji napravili smo jedinstvenu vojnu organizaciju. Koja je bila posljedica toga? Posljedica je izuzetno važna, a to je da se ovdje nije dogodio sukob tih dviju struktura. Kada se analiziraju događaji u svijetu lahko se, u najvećem broju slučajeva, dođe do zaključka da se tamo gdje ne postoji dovoljno snažna država da pruži otpor agresiji, formiraju razne vojne strukture, koje poslije toga u nekoj fazi ulaze u međusobni sukob. Mi smo u Bosni i Hercegovini izbjegli takve sukobe upravo zato što smo odmah na početku učinili da nema paralelnih vojnih struktura. Poslije toga je došla Armija koja je izrazila sve to na način koji i do dan-danas traje.

Poznato je da su u NOB-u, kako se to do sada zvalo, partizani krajem decembra 1941. uspjeli formirati Prvu proletersku udarnu brigadu. Mi smo krajem decembra 1992. imali šest korpusa. I u prvom i u drugom slučaju rat je počeo u aprilu - 41. odnosno 91. Radi se, dakle, o istom vremenskom periodu - od aprila do decembra. U prvom slučaju je formirana samo jedna brigada, a u drugom šest korpusa! Zašto? Razlog je vrlo jednostavan. Prvo, zato što se u drugom slučaju sa pripremama za odbranu počelo mnogo ranije, i drugo, zato što je baza za odbranu u drugom slučaju bila šire postavljena nego u prvom slučaju.⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ *Prva linija*, oktobar/listopad 1996., str. 31.

Govoreći o Patriotskoj ligi BiH i organizaciji otpora, Rusmir Mahmutćehajić kaže: "Jedan o najčasnijih bosanskih poduhvata bila je zamisao o organiziranju odbrane... Ideja odbrane, a ne predaja bila je časna ideja. Ideja o stvaranju Armije RBiH, prvo Patriotske lige, kao saveza patriotskih snaga koje brane svoju domovinu bila je čista ideja..."⁴⁷⁰ Da li se sa ovim citatom može dovesti u vezu činjenica da je Patriotska liga sjeveroistočne Bosne prvu i jedinu malu pošiljku oružja dobila početkom aprila 1992., znači kada je već otpočela agresija na BiH, zatim činjenice o prisustvu ogromne samovolje određenih državnih organa kao i pojedinaца i grupa političke vlasti, prisustvo paralelizama, i mnoštva raznih problema gotovo u svim segmentima organizacije, rada i djelovanja Patriotske lige sjeveroistočne Bosne, ili je to pak moralo i trebalo tako biti, ostaje da se vidi nakon sublimacije ovakvih radova i po ostalim regijama, o radu i djelovanju ostalih regionalnih štabova PL-a u BiH.

Dok su pojedinci i grupe još uvijek razmišljali da li da se uključe u odbranu i stanu u redove Patriotske lige i Teritorijalne odbrane sjeveroistočne Bosne, kalkulirali da li će staviti na sebe ili svoje jedinice oznake sa srednjovjekovnim grbom BiH i njegovim ljiljanima, da li će zadržati fotelju ili poziciju, pripadnici jedinica Patriotske lige sjeveroistočne Bosne daju svoje živote i vode žestoke borbe sa snagama agresora. Dok su patrioti ginuli, rukovodstvo općine Tuzla je i dalje osporavalo tu borbu, veći dio stanovništva Tuzle je živio sasvim normalno, kafići su normalno radili, čak su kroz Tuzlu sasvim normalno prolazili upravo oni koji su ubijali te patriote. O svemu ovome dovoljno govore primjeri žrtava pripadnika Patriotske lige Bijeljine, zatim žrtve PL-a pri odbrani Zvornika-Kule Grada, prvog posthumno odlikovanog "Zlatnim ljiljanom" Izeta (Kasim) Selimovića koji je dao život za odbranu BiH na Kula Gradu u sastavu jedinice Patriotske lige Živinice koja je upućena u pomoć braniocima Zvornika, 7. aprila 1992.

O njemu kao nosiocu prvog posthumno dodijeljenog "Zlatnog ljiljana" u knjizi Asima Bojića-Uče ŽIVINICE NA BRANIKU SJEVEROISTOČNE BOSNE, stoji: "Dvanaestog aprila iza ponoći braneći Kula Grad, snajperskim hicem u predjelu desne plečke Izo je teško ranjen. Njegovi saborci pokušavaju da mu pomognu, organizujući prevoz do tuzlanske

⁴⁷⁰ *Slobodna Bosna*, br. 173, 9. mart, Sarajevo, 2000., str. 30-33.

bolnice, ali na barikadama u Capardama četnici prisiljavaju vozača auta da promijeni pravac kretanja i da krene ka Šekovićima. Znajući šta ga tamo čeka, vozač pokušava da spasi i sebe i ranjenika bjekstvom, u čemu on uspijeva, ali ranjeni Izo nije imao toliko sreće. Iako ranjen, pruža nadljudski otpor četnicima i na izmaku snage pada im u ruke. Ne znamo šta se tada tačno desilo, ali rane na njegovom mrtvom tijelu dovoljno govore.”⁴⁷¹ Dakle, **prvi "Zlatni ljiljan"** sa prostora sjeveroistočne Bosne u toku agresije na BiH dobio je posthumno Izet Selimović pripadnik Patriotske lige, zatim Nurudin Hasić i dr. **Prvo** najveće odlikovanje koje je posthumno dobiveno na prostoru sjeveroistočne Bosne je "Orden heroja oslobodilačkog rata", a dobili su ga pripadnici Patriotske lige sjeveroistočne Bosne Mehdim Hodžić Senad i Hajrudin Mešić -kapetan Hajro. Pored odlikovanja, oni su dobitnici i "Zlatnog ljiljana", dok su u isto vrijeme posthumno Senad i Hajro proizvedeni u čin brigadnog generala. Zatim, "Ordenom zlatnog grba sa mačevima" posthumno je odlikovan i Mehmed Garibović, načelnik štaba 206. viteške brdske brigade Zvornik, itd.

471 Asim Bojić – Učo, nav. djelo, str. 72.

HODŽIĆ Selme MEHDIN SENAD

(kap. Senad-"Crni labud")

Rođen 15. oktobra 1957. u Šićkom Brodu-Tuzla. Bio nastavnik tjelesnog odgoja-policajac u policiji Republike Hrvatske, član Regionalnog štaba Patriotske lige regije Tuzla, pomoćnik za specijalne jedinice, član Okružnog štaba TO Tuzla, komandant brigade "Crni labudovi". Poginuo 10. maja 1992. u Nezuku-Zvornik, kao vojnik, na dužnosti komandanta Operativne grupe "Patriotska liga" Sjeveroistočna Bosna (TO).

Posthumno mu je 1992. dodijeljeno ratno priznanje "Zlatni ljiljan", 1994. odlikovan "Ordenom heroja oslobodilačkog rata" i proizveden u čin **brigadnog generala**, a 2003. dodijeljeno mu je općinsko priznanje "Zlatni grb općine", Općine Sapna, a odlukom Općine Tuzla po njegovom imenu dat je naziv jednoj ulici u Tuzli. Pored naprijed iznijetog, dobitnik je i "Zlatnog reljefa BiH-PL BiH" kao učesnik savjetovanja u Mehurićima 7/8. februar 1992.

MEŠIĆ Mehe HAJRUDIN (kapetan Hajro)

Rođen 1. januara 1959. u s. Trnova-Ugljevik. Bio aktivno vojno lice JNA, pripadnik Patriotske lige Teočak. Poginuo 30. oktobra 1992. u Nezuku-Zvornik, kao borac, na dužnosti komandanta 1. teočanske brigade, ujedno zamjenik komandanta Operativne grupe "Patriotska liga" Sjeveroistočna Bosna (TO).

Posthumno mu je 1992. dodijeljeno ratno priznanje "Zlatni ljiljan", 1994. odlikovan

"Ordenom heroja oslobodilačkog rata" i proizveden u čin **brigadnog generala**, a 2003. dodijeljeno mu je općinsko priznanje **"Zlatni grb općine"**, Općina Sapna, a odlukom Općine Tuzla po njegovom imenu dat je naziv jednoj ulici u Tuzli.

GARIBOVIĆ Mumina MEHMED

Rođen 28. aprila 1956. u Vitnici-Zvornik. Viši tekstilni tehničar. Poginuo 1. augusta 1993. na Boškovićima-Zvornik na dužnosti načelnika štaba 206.viteške brdske brigade. Posthumno odlikovan **"Ordenom zlatnog grba sa mačevima"** 1994.

SELIMOVIĆ Kasima IZET

Rođen 21. februara 1965. u s. Svojat - Živinice. Bio KV bravar. Pripadnik Patriotske lige Živinice. Poginuo 12. aprila 1992. na Kula Gradu-Zvornik, kao vojnik, pripadnik Sprečanskog odreda.

Posthumno mu je 1996. dodijeljeno ratno priznanje **"Zlatni ljiljan"**.

HASIĆ Fuada NURUDIN

Rođen 23. septembra 1965. u Tuzli. Bio je mašinski tehničar. Pripadnik Patriotske lige Tuzla. Poginuo 19. juna 1992. u Čaklovićima-Tuzla, kao vojnik, na dužnosti komandira voda TO Slavinovići.

Posthumno mu je 1995. dodijeljeno ratno priznanje "Zlatni ljiljan" a 2003. odlukom Općine Tuzla po njegovom imenu dat je naziv jednoj ulici u Tuzli.

Pored iznijetog, veoma je bitno istaći i to da su danas živi patrioti sa prostora sjeveroistočne Bosne brigadni general Salih Malkić, brigadir Samir Ništović i brigadir Hase Tirić prvi sa tog prostora koji su dobili "Zlatni ljiljan", i na kraju, najveće odlikovanje koje je dobijeno na prostoru sjeveroistočne Bosne je "Orden zlatnog grba sa mačevima", kojim je odlikovan upravo tadašnji komandant Patriotske lige regije Tuzla, prvi komandant Okružnog štaba TO Tuzla.⁴⁷²

472 .: MONOGRAFIJA ZLATNI LJILJANI I ODLIKOVANI PRIPADNICI AR BiH 1992-95, ZK VF BiH, Zenica, 2000., str. 89, 136, 198, 211, 232 i 300.

ZAKLJUČAK

I

Krajem devete i početkom desete dekade dvadesetog stoljeća u SFRJ, a time i BiH, započele su velike društvene i političke promjene. Gledajući šire, u Evropi i svijetu počinje raspad socijalizma. Srušena je bipolarna konstitucija svjetske zajednice. Počinje druga reintegracija svjetskog poretka. Paralelno s tim, početkom 90-ih godina, u bivšoj jugoslovenskoj federaciji, a time i Bosni i Hercegovini, nazirale su se radikalne društvene i političke promjene.

Tadašnje šire područje Balkana, a posebno SFRJ, bilo je područje nestabilnosti, nesigurnosti, dubokih kontroverzi i protivrječnosti, oružanih sukoba i novih ratnih opasnosti. U to vrijeme, prostor Balkana, a posebno bivše SFRJ, nije bio u potpunosti definiran u smislu interesnih zona od strane velikih sila. Posmatrajući to sa današnje distance, može se konstatovati da taj prostor ni međunarodna zajednica, posebno OUN, nisu dovoljno poznavali, te zbog toga nisu ni preduzimali cjelovite i efikasne mjere.

Shodno naprijed iznijetom, beogradski režim je uvidio mogućnost da u disoluciji bivše Jugoslavije može ostvariti svoju historijsku želju, to jest, da milom ili silom stvori "Veliku Srbiju". Fundamentalni dokument po kome je beogradski režim zamislio stvoriti "Veliku Srbiju" bio je Memorandum SANU. Nešto kasnije, takvu sličnu mogućnost uviđa i spoznaje i zagrebački režim, koji tokom 1993. radikalno kreće u ostvarenje projekta stvaranja "Velike Hrvatske", svakako na račun nestanka Bosne i Hercegovine, a kao odgovor projektu "Velike Srbije".

II

Ubrzo, počinje agresija na Sloveniju, a zatim i Hrvatsku. Promjene se odvijaju velikom brzinom. Zbog neriješenih interesnih zona velikih sila, zbog neefikasnosti međunarodne zajednice i Organizacije Ujedinjenih nacija i zbog njihovog neblagovremenog djelovanja, promjene doživljavaju kulminaciju, pretvarajući se u izravne agresije, čemu je početkom 1992. bila izložena i sama Bosna i Hercegovina.

Zbog velike brzine u razvoju političkih kretanja u Bosni i Hercegovini stanovništvo sjeveroistočne Bosne, odnosno BiH, kao i šireg regiona, nije imalo spoznaju šta mu se sprema, odnosno šta mu se može desiti. U to vrijeme, i više godina prije, u pojedinim centrima Jugoslavije, a posebno u Beogradu, stvaran je režim čija je osnovna platforma za djelovanje i rad bila nacionalizam, velikosrpski interesi, mržnja prema svemu nesrpskom, mržnja prema suživotu, zajedništvu, multikulturalnosti, itd.

Ustvari, ti nacionalističko-ekstremni režimi vršili su pripremu za predstojeću agresiju. Cilj agresora na prostoru sjeveroistočne Bosne bio je realizovati plan "Tepih" kao dio opšteg plana RAM. Potom je trebalo izvršiti rasijecanje teritorije sjeveroistočne Bosne snagama s fronta na tri pravca, te izvršiti spajanje sa snagama u dubini teritorije, nesrpsko stanovništvo u najvećem procentu fizički uništiti, a ostatak staviti u "geto" - trokut, između Kalesije, Lukavca i Banovića, koje bi vremenom iskopnilo kao ljetni snijeg. Nesrpskom preživjelom stanovništvu bila je namijenjena asimilacija, postepeno raseljavanje i potpuno fizičko istrebljenje, a sjeveroistočnoj Bosni (BiH) ostanak u sastavu "Velike Srbije".

III

Shodno ukupnim društvenim i političkim promjenama, spoznajom političkog i vojnog rukovodstva Bosne i Hercegovine o tome šta se sprema Bosni i Hercegovini i njenom stanovništvu, pristupa se političko-vojnim pripremanjima i formiranju Patriotske lige BiH. Formiranjem Patriotske lige kao glavnog nosioca uz pomoć TO, MUP-a i drugih patriotskih snaga počinju se sprovoditi političko - odbrambene pripreme za odbranu od

predstojeće agresije. U **prvoj fazi** Patriotska liga sjeveroistočne Bosne (BiH) pokreće sljedeće aktivnosti:

- svojim radom stvara svijest kod većine stanovništva sjeveroistočne Bosne o mogućoj opasnosti od predstojeće agresije;
- stvara svijest o potrebi odbrane sjeveroistočne Bosne, odnosno BiH u cjelini;
- formira prve jedinice u svojoj strukturi;
- sprovodi političko-odbrambene pripreme na prostoru sjeveroistočne Bosne, zajedno sa strukturama TO i MUP-a i ostalim patriotskim snagama na tom prostoru;
- Patriotska liga, kao odbrambena snaga, prva se suprotstavlja i pruža oružani otpor agresoru na prostoru sjeveroistočne Bosne.

Sve ove aktivnosti Patriotska liga sprovodi u okviru političkog koncepta i podrške SDA BiH u poluilegalnom radu. Patriotska liga sjeveroistočne Bosne (BiH) je bila organizovana po organizacionoj strukturi kako je prikazano prethodno u šemama i pregledima.

Najveći broj jedinica Patriotske lige sjeveroistočne Bosne, vodovi, čete i bataljoni, nosili su imena gradova, dok je manji broj jedinica PL-a sjeveroistočne Bosne nosio i druga imena i pod tim imenima ušli u sastav TO, kao npr.: brigada TO "Crni labudovi", Sprečanski bataljon TO, „Živiničke ose“ TO, 210. brigada TO "Nesib Malkić", brigada TO "Hajrudin Mešić" – Teočak, Prva manevarska četa TO Kalesije, Prva križevačka četa TO Zvornik, manevarska četa TO (PL-a) Lukavac i dr.

Na prostoru sjeveroistočne Bosne, Patriotska liga bila je jedina i osnovna organizacija i struktura koja je izvela odbrambene pripreme, a zatim pružila i prvi otpor agresoru.

IV

Nakon prve faze i sprovedenih odbrambenih priprema u **drugoj fazi** Patriotska liga sjeveroistočne Bosne preuzima niz aktivnosti:

- pruža oružani otpor agresoru i time prihvata prvi udar agresora na sjeveroistočnoj državnoj granici Bosne i Hercegovine, na lijevoj obali Drine od Srebrenice do Bijeljine;
- Paralelno sa prihvatanjem oružane borbe na državnoj granici BiH u gradovima Bijeljini, Janji, Zvorniku i Bratuncu, vodi borbu sa dobrovoljačkim jedinicama iz Srbije i Crne Gore, jedinicama SDS-a BiH i jedinicama JNA na frontu i u dubini teritorije sjeveroistočne Bosne;
- Upućuje jedinice PL-a iz Kalesije, Živinica, Gračanice, Kladnja i Banovića u pomoć braniocima Zvornika (Kule Grada);
- Tokom aprila i maja mjeseca 1992. Patriotska liga sjeveroistočne Bosne transformiše se u Teritorijalnu odbranu, odnosno Armiju Republike BiH, i tako brani Bosnu i Hercegovinu od agresora.

V

Rezultati oružanog otpora Patriotske lige i TO sjeveroistočne Bosne su odbrana gradova i teritorije sjeveroistočne Bosne:

- Odbrana Bijeljine od 1. do 4. aprila 1992.,
- Odbrana Zvornika od 8. do 26. aprila 1992.,
- Odbrana Janje 5. i 6. aprila 1992.,
- Odbrana Bratunca 17. i 18. aprila 1992.,
- Odbrana Vlasenice i Srebrenice 18. i 19. aprila 1992.,
- Odbrana Brčkog 1. i 2. maja 1992.,
- Odbrana i oslobađanje Kalesije od 11. do 23. maja 1992., itd.

Sasvim je jasno da je normativno pravno Patriotska liga egzistirala do 15. aprila 1992. Međutim, moramo biti svjesni da je bilo čak nemoguće preko noći preći na funkcioniranje sistema odbrane po dotadašnjoj organizaciji TO. Zbog toga je organizacija i struktura PL-a bila ta koja je gotovo cjelokupnu odbranu sjeveroistočne Bosne nosila na svojim leđima sve do

kraja maja 1992. nakon čega se organizacijski uključuje u TO – Armiju RBiH.

Zahvaljujući ovim odbrambenim aktivnostima Patriotske lige, trajno su u nastavku agresije branjeni i odbranjeni Gradačac, Kalesija, Živinice, Kladanj, Banovići, Srebrenik, Tuzla, Lukavac, Gračanica, kao i veći dijelovi teritorije Doboj Istok, Brčkog, Zvornika, Ugljevika i drugih dijelova teritorije.

Ukupno 10 općina koje su odbranjene na početku agresije postaju osnova odbrane sjeveroistočne Bosne do kraja četverogodišnje borbe protiv agresora. To je svakako umnogome doprinijelo uspješnijoj borbi i odbrani glavnog grada Sarajeva, kao i ostalih dijelova teritorije Bosne i Hercegovine, odnosno odbrani BiH u cjelini.

VI

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne pružila je jak otpor u odbrani Bijeljine, Janje i Zvornika u početnom periodu agresije. Samo u Zvorniku (Kuli Gradu) Patriotska liga je branila i uspijevala je odoljeti naletima agresora pune tri sedmice. U Šekovićima, Ugljeviku i Loparima Patriotska liga sjeveroistočne Bosne se nije organizovala i pružala otpor zbog većinskog srpskog stanovništva u tim gradovima koje je u većini prihvatilo politiku i koncept SDS-a BiH o etničkoj podjeli Bosne i Hercegovine. U ostalim izgubljenim gradovima sjeveroistočne Bosne Patriotska liga je organizovala i pružala otpor u obimu nedovoljnom za odbranu tih gradova iz razloga što je izostala koordinacija djelovanja Patriotske lige u tim gradovima sa drugim političkim i odbrambenim strukturama vlasti na tim područjima.

Otpor PL-a–TO–Armije RBiH na prostoru sjeveroistočne Bosne, snagama agresora imao je veliki značaj zbog toga što je odbranom većeg dijela prostora sjeveroistočne Bosne osigurana osnova za razvijanje sistema odbrane, kako na tom prostoru, tako i na ostalim prostorima BiH. Bez odbrane sjeveroistočne Bosne bila bi otežana, pa čak i upitna odbrana grada Sarajeva i ostalih prostora Bosne i Hercegovine, odnosno BiH u cjelini. Na prostoru sjeveroistočne Bosne struktura odbrane se formirala

u početnim danima rata, najprije u obliku Patriotske lige sjeveroistočne Bosne. Potom je od ove strukture PL-a sa ostatkom strukture TO SRBiH osnovana TO i Armija RBiH i bile su embrion stvaranja TO i Armije RBiH na prostoru sjeveroistočne Bosne. Iz ovoga proizilazi značaj svih snaga koje su učestvovala u odbrani sjeveroistočne Bosne od agresije.

Rezultati istraživanja pokazuju da je Patriotska liga u sjeveroistočnoj Bosni u momentu izbijanja agresije bila oružana snaga koja je prihvatila prve udare agresora. Bez formirane strukture PL ne bi se stanovništvo uspjelo organizovati i pružiti adekvatan otpor, a time i odbraniti prostor sjeveroistočne Bosne. **Bez PL-a sjeveroistočne Bosne (BiH), Bosna i Hercegovina bi po izbijanju agresije "šapatom" brzo pala, kako je agresor i planirao.**

VII

Nakon odbrane teritorije i gradova u sjeveroistočnoj Bosni Patriotska liga sjeveroistočne Bosne sa svojom strukturom po odluci predsjednika Predsjedništva RBiH broj 01-011-306/92 od 9. aprila 1992. transformiše se u jedinice i štabove OkŠ TO Tuzla, a kasnije u strukturu 2. korpusa Armije RBiH, odnosno Vojske Federacije BiH.

VIII

Prema Rezoluciji koju je usvojila Generalna skupština 1974., agresija je upotreba oružane sile od strane neke države protiv suverenosti, teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti druge države ili upotreba oružane sile koja je na bilo koji drugi način nespojiva sa Poveljom UN. Shodno ovom određenju, invazija ili napad snaga 12. korpusa – Novi Sad, 37. korpusa – Titovo Užice i 2. korpusa – Titograd JNA iz Srbije i Crne Gore na Bijeljini, Zvornik, Višegrad i Trebinje i prelazak preko rijeke Drine kao međunarodno priznate međudržavne granice je, svakako, čin klasične agresije jedne države na drugu državu, u ovom slučaju Srbije i Crne Gore na Bosnu i Hercegovinu.

Upotreba dobrovoljačkih jedinica pod imenima "Arkanovci", "Beli orlovi", "Šešeljevci" i mnogih drugih sa teritorije Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), kao i jedinica Vojske SRJ i jedinica MUP-a, potvrđuje naprijed navedenu činjenicu.

Sve te snage su imale cilj da za jednu sedmicu okupiraju prostor sjeveroistočne Bosne, a zatim za dvije do tri sedmice i cijelu BiH.

Pored naprijed iznijetog, moguće je istaći niz drugih pravnih činjenica u prilog potvrde čina agresije:

- rukovođenje i komandovanje svim snagama agresora ostvarivano je iz Beograda,
- u najvećem dijelu ili kompletna logistička podrška snaga agresora u Bosni i Hercegovini ostvarivana je iz Beograda,
- personalna – kadrovska politika za sve snage agresora vođena je iz Beograda,
- svi oficiri snaga agresora su bili na platnom spisku Generalštaba Vojske Savezne Republike Jugoslavije u Beogradu,
- sva obuka dobrovoljačkih jedinica sprovedena je u centrima za obuku Vojske SRJ na teritoriji Srbije,
- Naoružavanje dobrovoljačkih jedinica vršeno je iz magacina Vojske SRJ i MUP-a SRJ.

Međunarodni sud u Hagu je jedini subjekat međunarodne zajednice koji je definisao protekli rat u BiH kao međunarodni sukob, jer su snage iz Srbije, Crne Gore i Hrvatske izvodile vojne akcije na teritoriju BiH kao međunarodno priznate i suverene države. Sud je to učinio kroz presude za počinjene ratne zločine u BiH Dušku Tadiću, Tihofilu Blaškiću i dr.

Presudom od strane **"Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na području bivše Jugoslavije od 1991.** (u daljem tekstu Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu) jednom od srpskih ratnih zločinaca, Dušku Tadiću, zvanično je od tog najvećeg međunarodnog pravnog subjekta, oružani sukob u Prijedoru, a time i u BiH, okarakterisan kao međunarodni sukob, odnosno čin agresije na BiH od strane Srbije i Crne

Gore sa JNA (Vojskom SRJ) i dobrovoljačkim jedinicama, u sadjeistvu sa kolaboracionističkim sastavima koje je formirala SDS BiH.

Različita opservacija rata u Bosni i Hercegovini od strane mnogih subjekata međunarodne zajednice dovela je do većeg angažovanja SAD u rješavanju ishoda tog rata. Ovim je "stranama u sukobu" nametnuto prihvatanje Mirovnog sporazuma i zaustavljanje rata, što u stvari predstavlja kompromis sa priznavanjem učinka rezultata agresije i etničkog čišćenja.

Pošto je međunarodna zajednica uistinu imala za cilj, prije svega, da zaustavi rat u BiH, zbog čega je 14. decembra 1995. i potpisan Dejtonski sporazum u Parizu, Bosna i Hercegovina bi uz pomoć subjekata međunarodne zajednice u postdejtonskom vremenu trebala demokratskim putem izvršiti reviziju, transformaciju, odnosno promjenu Dejtonskog mirovnog sporazuma s ciljem unutrašnjeg oblikovanja njene organizacije i demokratije, iz razloga što je upitna budućnost BiH organizovane po Dejtonskom mirovnom sporazumu. Koraci u pravcu korekcije Dejtonskog sporazuma se uistinu koračaju, međutim oni su spori. Niz naprijed navedenih činjenica potvrđuje i to da je 3. februara 2003. Međunarodni sud pravde u Hagu odbacio zahtjev SRJ za revizijom nadležnosti ovog suda u tužbi RBiH protiv SRJ za genocid i agresiju na RBiH, podnesenu još 1993. Ovaj sud se prvi put oglasio nadležnim po toj tužbi još u julu 1996. i ponovo potvrdio nadležnost 3. februara 2003. U vezi s tim Fon van den Bizen, zastupnik BiH pred Međunarodnim sudom u Hagu tvrdi da može dokazati da je Beograd izvršio agresiju i genocid, smatra da je SRJ (danas Srbija i Crna Gora) odgovorna za izbijanje rata u BiH.⁴⁷³ SRJ se borila činjenicama da tada nije bila članica OUN-a, zato što je to postala tek 1. novembra 2001., zatim da kolektivno Predsjedništvo RBiH iz 1993., kada je podnesena tužba, po mišljenju SRJ nije bilo legalno. Međutim, takve nebitne argumente Haški sud pravde odbija. I ova činjenica govori da će sud u Hagu voditi ovaj proces do kraja, i shodno rezultatima procesuiranja svih ratnih zločinaca, do sada i ubuduće, očekivati je da će sud proglasiti SRJ odgovornom za genocid i počinjene zločine u BiH. Iz ovoga bi trebala proizići konstatacija da je bila izvršena agresija na RBiH u periodu 1992-1995.

473 *Dnevni avaz*, 26. februar, Sarajevo, 2004., str. 5.

Ovo procesuiranje SRJ pred Haškim sudom pravde doprinijet će ubrzanju procesa promjene Dejtonskog mirovnog sporazuma i unutrašnje izgradnje BiH po uzoru savremenih zapadnih demokratskih sistema i uključenju BiH u sve evropske i svjetske asocijacije.

Republika Srpska je bila saučesnik agresoru u agresiji na Bosnu i Hercegovinu i zato im nije u interesu da se spore, jer bi kroz procesuiranje tužbe protiv SRJ za genocid i agresiju na BiH mogla biti uzrok pravne i ustavne neopravdanosti postojanja RS u BiH, jer je i nastala kao rezultat genocida i agresije na BiH. To je fundamentalni razlog protivljenja rukovodstva RS procesuiranju navedene tužbe pred Haškim sudom pravde.

Srpska nacionalistička politika u obliku ideje "Velike Srbije" bila je glavni i ključni nosilac primjene sile u izvođenju promjena u bivšoj jugoslovenskoj federaciji. Velikodržavna politika Srbije jeste uzrok agresije, kako na Sloveniju i Hrvatsku, tako i na BiH. Takva srpska nacionalistička politika je uzrok erozije nacionalnih odnosa u SFRJ. Željela je po svaku cijenu ostvariti dominaciju na jugoslovenskim prostorima. Izvršila je "posrbljenje" JNA i stavila je isključivo u funkciju ostvarenja svojih velikosrpskih nacionalnih ciljeva. Preko srbizirane JNA sprovela je sve pripreme za agresiju na BiH. Ona je nosilac nasilnog rušenja jugoslovenske federacije SFRJ.

Bosanski Srbi su za vrijeme agresije na BiH bili u ulozi klasične "pete kolone" naspram projekta "Velika Srbija". Oni su prije toga morali biti indoktrinirani od strane nosioca nacionalističke politike. Uporedo s tim, morali su se organizirati, obučiti i naoružati, kako bi sadejstvovali i učestvovali u agresiji na BiH.

U knjizi je iskazan ukupni vojni potencijal JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne do početka agresije, kao i tokom same agresije. Planovi agresora u vezi sa prostorom sjeveroistočne Bosne potvrđuju prethodnu namjeru i pripremu agresora.

Glavni uzroci disolucije i raspada SFRJ i političko-vojnih priprema za agresiju na BiH, bili su otpor srpskog nacionalističkog političkog vođstva bilo kakvim reformama političkog i ekonomskog sistema Jugoslavije, a sve zbog velikosrpskog projekta stvaranja "Velike Srbije".

SFRJ je prestala da postoji disolucijom (raspadom), a ne secesijom (otcjepljenjem) novih država. Dan završetka disolucije je 27. april 1992. kada je i SRJ nastala na način kako su nastale i ostale države.

Uporedo sa disolucijom jugoslovenske federacije tekla je i cjelovita restitucija državnosti Bosne i Hercegovine.

Glavni planer i realizator političko-vojnih priprema agresije na BiH i same agresije bio je velikosrpski nacionalistički režim u Beogradu, odnosno Srbija i Crna Gora, u sadejstvu sa kolaboracionističkim snagama bosanskih Srba, koje je organizovao i formirao SDS BiH na konceptu negacije državnosti BiH.

Napadom 12. i 37. korpusa JNA (Vojske SRJ) preko Drine, kao međunarodno priznate međudržavne granice, na sjeveroistočnu Bosnu (BiH) uz pomoć kolaboracionističkih snaga, klasičan je čin agresije na BiH.

Beogradski režim rukovodio je i komandovao svim snagama agresora, uz istovremeno obilnu logističku, personalnu, finansijsku i druge vrste podrške.

Najveći dio srpskog stanovništva BiH bio je indoktriniran i zaveden nacionalističkom politikom SDS-a BiH, odnosno bili su kolaboracionisti agresoru.

Bosna i Hercegovina je bila u cjelini uključena u granice zamišljene "Velike Srbije".

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne i dio strukture TO i MUP-a SRBiH, bili su početni nosioci svih političko-vojnih priprema za odbranu sjeveroistočne Bosne (BiH) od agresije. Patriotska liga je prva pružila oružani otpor agresoru na prostoru sjeveroistočne Bosne, a time i u BiH u cjelini.

Patriotska liga sjeveroistočne Bosne oružanim otporom izvodila je odbranu: Bijeljine od 1. do 4. aprila, Janje 5. i 6. aprila, Zvornika od 8. do 26. aprila, Bratunca 17. i 18. aprila, Srebrenice i Vlasenice 18. i 19. aprila, Brčkog 1. i 2. maja, Kalesije od 11. do 23. maja, Kladnja i Živinica od 20. do 30. maja 1992. Zahvaljujući ovoj borbi Patriotske lige, u nastavku jačanja otpora na prostoru sjeveroistočne Bosne formiran je 2. korpus Armije RBiH i do kraja 1995. trajno su odbranjeni Gradačac, Kalesija, Živinice, Kladanj, Banovići, Srebrenik, Tuzla, Lukavac, Gračanica, kao i veći dijelovi teritorije općina Brčkog, Zvornika i Ugljevika.

Da su se kojim slučajem Tuzla i neke druge općine odmah blagovremeno uključile u odbranu od agresije, da je prvenstveno muslimansko-bošnjačko stanovništvo odmah u Bijeljini, Zvorniku itd. prihvatilo borbu kao što se to desilo kasnije, odnosno da nije došlo do zarobljavanja komandnog kadra Okružnog štaba TO Tuzla, vjerovatno bi razaranja, gubitak teritorije i gradova bili manji, odnosno konačni ishod rata bi bio sasvim drugačiji, svakako povoljniji za BiH, a samim tim i za njene branioce.

Ulaskom Patriotske lige i ostatka TO SRBiH u Teritorijalnu odbranu, odnosno u Armiju RBiH, kao embrion stvaranja, spriječena je realizacija agresorskog plana RAM a time i stvaranje "Velike Srbije".

Odbrana sjeveroistočne Bosne imala je veliki značaj u odbrani multietničkog bića i državnog integriteta BiH.

Agresor je precijenio svoje snage, u isto vrijeme potcijenio odbrambene snage sjeveroistočne Bosne, odnosno snage BiH u cjelini.

Velikosrpski nacionalistički cilj koji dugo datira i koji se pokušavao do sada bezbroj puta pretvoriti u djelo, uistinu ovog puta su bili najbliže ostvarenju tog cilja. Zato je agresor i primijenio najbrutalnije fašističke metode: klanje, ubijanje, silovanje, paljenje, rušenje i uništavanje svega što nije srpsko, te etničko čišćenje.

Shodno normativno-pravnoj definiciji agresije, na Bosnu i Hercegovinu je izvršena klasična agresija sa istoka od strane Srbije i Crne Gore 1992., a zatim i sa zapada od strane Hrvatske, potpomognute kolaboracionistima bh. Srba organizovanih u SDS BiH u vojsku RS-a, i bh. Hrvata organizovanih u HDZ BiH u vojsku HVO, kao i Fikreta Abdića u Autonomnoj pokrajini

Zapadna Bosna i njegovih sljedbenika organizovanih u vojsku "AP Zapadna Bosna", koji su potpomagali i istočnu i zapadnu agresiju na BiH.

Svi oni koji su se identificirali sa BiH, borili se za njenu suverenost, cjelovitost i samostalnost, istovremeno su se borili i za ugled i autoritet Organizacije Ujedinjenih naroda, kao i međunarodne zajednice u cjelini, jer su se oni upravo borili za demokratske principe i načela na kojima egzistiraju oni koji čine tu međunarodnu zajednicu.

Svi oni koji su se identificirali sa BiH i borili se za nju tokom posljednje agresije na nju, **moraju zapamtiti da se historija ponavlja onima koji je ne pamte.**

Činjenica je da su se upravo Bošnjaci najviše identificirali sa BiH, što najvjerojatnije proizilazi iz činjenice njihove nesreće što su se našli u sendviču netrpeljivosti Srba i Hrvata i njihovih megalomanskih interesa i ciljeva, velikodržavnih ambicija i historijskih podozrenja, kako je rekao Nijaz Duraković u knjizi "Genocid nad Bošnjacima 1992.-95".

FRAGMENTI IZ RECENZIJA

I

....General mr. Vahid Karavelić je kao aktivni oficir bio neposredni svjedok srbizacije JNA i njene transformacije u vojsku jednog naroda. U svojoj knjizi AGRESIJA NA BiH (SJEVEROISTOČNA BOSNA) 1991.-1992. autor je precizno ukazao na suštinu događaja izazvanih raspadom SFRJ. Velikosrpske državne ideje, utjelovljene u djelu "Načertanije" Ilije Garašanina, nažalost su dobile svoju konkretnu potvrdu u planu RAM. Osnovni instrument realizacije plana RAM bila je JNA u koju su najviše vjerovali Bošnjaci. Prema projektu RAM, u novu državnu zajednicu bile bi uključene tzv. "Srpske zemlje" na liniji Karlovac-Karlobag-Virovitica. Rukovođeni idejom da je Srbija tamo gdje je makar i jedan Srbin, autori agresije su planirali "očistiti" "svoju" teritoriju od nesrba. Bosna i Hercegovina, a posebno njen sjeveroistočni dio, su u ovim planovima zauzimali centralno mjesto. Autor mr. Vahid Karavelić je bogatom faktografskom dokumentacijom ne samo do srži demaskirao suštinu rata u BiH svojom snažnom argumentacijom i dokazima prezentiranim u ovoj knjizi, nego je potvrdio i činjenicu da je bošnjački narod do posljednjeg momenta vjerovao u mogućnost mirnog rješenja nesuglasica oko državno-političkog statusa BiH. Ova uzaludna nada da će se izbjeći sukob sa tzv. JNA vidljiva je i u činjenici da je na pojedinim prostorima sjeveroistočne Bosne i general Karavelić u svojstvu komandanta Regionalnog štaba PL za sjeveroistočnu Bosnu nailazio na otpor i nerazumijevanje mnogih Bošnjaka prilikom vršenja odbrambenih priprema. Gdje god su predali oružje, Bošnjaci su ubijani, proganjani i zatvarani kao zvižeri. Nasuprot tome, gdje god je Patriotska liga uspjela mobilizirati narod u odbranu i organizirano

pružiti otpor agresoru, tu nije bilo masovnog progona Bošnjaka i zatiranja njihove baštine.

Sa ove vremenske distance autor je dao objektivan sud i o Patriotskoj ligi kao organizovanoj formaciji u funkciji odbrane RBiH. S obzirom da je i sam kao član PL-a učestvovao u odbrambenim pripremama, general Karavelić je dao sasvim nepristrasno viđenje ovih sudbonosnih događaja. Ne komentirajući poteze i postupke pojedinih visoko pozicioniranih bošnjačkih čelnika toga vremena, autor je prepustio čitaocima i sudu historije da adekvatno sagleda ulogu svih pojedinaca. Ipak, preovladava osjećaj da se nisu baš svi pojedinci dobro snašli i da su potezi koje su povlačili katkad djelovali konfuzno. Sama brutalnost napada i neviđena medijska hajka protiv BiH i Bošnjaka u medijima Srbije i Crne Gore dovoljno govore sa kakvim se protivnikom Patriotska liga morala suočiti.

Želim napomenuti da se autor mr. Vahid Karavelić argumentirano osvrnuo i na pokušaj vođstva susjedne Republike Hrvatske da učestvuje u podjeli BiH operacionalizacijom plana Cvetković-Maček. Armija RBiH se uspješno oduprla i ovakvim nakanama, te omogućila opstanak BiH i Bošnjacima. Kao svojevrsni embrion Armije RBiH, Patriotska liga i njene gazije koračaju rame uz rame sa historijskim veličinama kao što su ban Kulin i Husein-beg Gradašević. Veličinu njihove žrtve ne smijemo zaboraviti, jer je narod koji svoju historiju zaboravlja osuđen da mu se ona ponovi.

Na osnovu svega navedenog, ovu knjigu toplo preporučujem čitaocima u uvjerenju da će svaki čitalac nepristrasno sagledati i shvatiti suštinu uzroka koji su doveli do disolucije SFRJ i pokušaja negacije hiljadugodišnje državnosti i historijskog kontinuiteta BiH.

Prof. dr. Salih Kulenović

II

Pojava knjige AGRESIJA NA BiH (SJEVEROISTOČNA BOSNA) 1991.-1992.” proizišla iz magistarskog rada generala Vahida Karavelića je pravo osvježenje u obilju knjiga koje tretiraju vrijeme odbrambenog rata BiH 1992.-1995. Knjiga obiluje brojnim značajnim podacima i aktivnostima kako agresora tako i odbrambenih snaga BiH u periodu pred agresiju i u početnoj fazi agresije srpsko-crnogorskog agresora na BiH.

Autentični podaci daju slikovitu potvrdu namjera i aktivnosti agresora na stvaranju psihološke klime za ostvarenje okupacije sjeveroistočne Bosne, korak po korak, grad po grad, uz potpunu ili djelimičnu pasivizaciju političkih rukovodstava susjednih gradova, a naročito regionalnog centra sjeveroistočne Bosne – Tuzle.

Veoma su dragocjena saznanja koja autor daje o geopolitičkom, ekonomskom i vojnom aspektu područja sjeveroistočne Bosne kao i razmještanju i operativnom razvoju snaga JNA i dobrovoljačkih snaga SDS ”kolaboracionista” u regiji.....

...Zbog lične sudbine hapšenja i odvođenja u zatvore SRJ, autor u prigovor djelovanju tuzlanskog, ali i živiničkog, zvrničkog, bijeljinskog i brčanskog rukovodstva, unosi dozu pristrasnosti, što umanjuje snažne argumente kojim dokazuje stanje u regiji, demilitarizaciju bošnjačkog duha naročito u rukovodstvima općina te naporima trezvenih patriota da početni pacifizam u bošnjačkim redovima prevladaju i da stvore jedinstven odbrambeni front patriotskih snaga....

...I pored navedenih propusta, nedostataka, subjektivnih opservacija i glorifikovanja PL BiH u odnosu na druge legalne odbrambene snage R BiH, TO R BiH i MUP-a R BiH, autor general Vahid Karavelić je ponudio javnosti

BiH knjigu u kojoj je javno progovorio o dešavanjima u sjeveroistočnoj Bosni pred i po otpočinjanju agresije na BiH.

Eventualne kritike i oprečna mišljenja u odnosu na stavove autora i brojnih citiranih savremenika tih događaja mogu samo doprinijeti svestranom osvjetljavanju tog dijela naše bliske, časne i herojske historije.

General Rasim Delić

BRITANICI U BOSNI I HERCEGOVINI
1941. IZ BRANILA ZAŠTITE KUĆA I GRAD
OD 1. DO 31. APRILA 1942.

PRILOZI

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...

**PRIPADNICI ODREDA TO (PL) «HASAN KAIMIJA»
KOJI JE BRANIO ZVORNIK-KULA GRAD
OD 8. DO 26. APRILA 1992.⁴⁷⁴**

1. ADEMOVIĆ (Huse) ALIJA
2. AGANOVIĆ (Agana) EKREM
3. AHMEDOV (Resula) SALIH
4. AHMETOVIĆ (Ahmeta) RAHIZ
5. AHMETOVIĆ (Muje) AMIR
6. AJANOVIĆ (Džemala) MUSTAFA
7. ALAJBEGOVIĆ (Salke) SALIM
8. ALIĆ (Habiba) ESMIR
9. ALIĆ (Habiba) ABDULAZIZ
10. ALIĆ (Mehmeda) MUHAMED
11. AVDIČAUŠEVIĆ (Adila) JUSUF
12. AVDISPAHIĆ (Nijaza) SAMIR
13. BABIĆ (Alije) ELVIS
14. BAJRIĆ (Hasana) MUHAMED
15. BAJRIĆ (Ibrahima) SAKIB
16. BEČIĆ (Hašima) NAIL
17. BEČIĆ (Smaje) HARIZ
18. BEČIĆ (Smaje) RAMIZ
19. BEGIĆ (Adila) HARIZ
20. BEGIĆ (Hašima) ERMIN
21. BEHLJULJI (Dauta) DŽEVAD
22. BERBIĆ (Himze) HARIZ
23. BERBIĆ (Alije) PAŠAN
24. BOŠNJAKOVIĆ (Ismeta) MIDHAT
25. BRKIĆ (Ibrahima) HUSEIN
26. BULJUBAŠIĆ (Nurifa) NAZIF
27. ČAKLOVICA (Mustafe) NERMIN
28. ČIKARIĆ (Bešira) MUHAMED
29. ČIKARIĆ (Fatima) NUSRET
30. ČIKARIĆ (Hasiba) MUHIDIN
31. ČIKARIĆ (Mustafe) SULEJMAN
32. ČIKARIĆ (Sulejmana) MUSTAFA
33. ČIRAK (Avde) SADIK
34. ČIRAK (Muhameda) ISMET
35. ČORIĆ (Hasana) MEHEMED
36. DAHALIĆ (Fehima) HUSEIN
37. DAHALIĆ (Fehima) REIF
38. DAUTOVIĆ (Alije) IBRAHIM
39. DAUTOVIĆ NAIL
40. DEMIROVIĆ (Mehmeda) MUJO
41. DEMIROVIĆ (Muje) FAHRUDIN
42. DEMIROVIĆ (Muje) MUHAMED

474 Arhiv Armije RBiH – VF BiH (KVAH-19/VIII/2/52-1-5).

43. DERVIŠEVIĆ HASAN
44. DUDAKOVIĆ (Mehe) MEVLUDIN
45. DUGALIĆ (Mehmeda) KADRO
46. ĐILIĆ (Nurije) AMIR
47. ĐILIĆ (Nurije) SAMIR
48. ĐINIĆ (Ibre) BAJAZIT
49. ĐINIĆ (Ibre) IBRAHIM
50. ĐINIĆ (Muhameda) ESAD
51. ĐINIĆ (Muhameda) NASER
52. ĐOGIĆ (Mehmeda) AMIR
53. ĐULBEGOVIĆ (Abdurahmana) HASAN
54. ĐULBEGOVIĆ (Hasana) OMER
55. ĐULBEGOVIĆ (Kasima) RAMIZ
56. ĐULBEGOVIĆ (Kasima) SADIK
57. ĐULBEGOVIĆ (Mehmeda) AVDIJA
58. ĐULBEGOVIĆ (Ramiza) ASIM
59. ĐULBEGOVIĆ MEHMED
60. EBIBI (Vehbi) SMAJO
61. EDRENIĆ HALID
62. EFENDIĆ (Asima) SALIH
63. EFENDIĆ (Saliha) MIRSAD
64. FEHRIĆ (Ibrahima) ABDULAH
65. FEHRIĆ (Sefe) REDŽO
66. FEJZIĆ (Ramiza) EDIN
67. FEJZIĆ (Selima) ŠABAN
68. FEJZIĆ (Selima) MENSUR
69. FEJZIĆ (Zejnila) OSMAN
70. FEJZIĆ (Zejnila) SELIM
71. FERIZ SEAD
72. GOGIĆ (Avde) SENAD
73. GRABOVAC (Avde) NEDŽAD
74. GUTIĆ (Alije) MUJO
75. GUTIĆ (Ibrahima) OSMAN
76. GUTIĆ (Mehe) MEHO
77. GUTIĆ (Muje) ŠEFIK
78. GUTIĆ (Muje) ALJO
79. GUTIĆ (Muje) BERIZ
80. GUTIĆ (Osmana) AMIR
81. HADŽIAVDIĆ (Ibrahima) SABAHUDIN
82. HADŽIAVDIĆ (Ibrahima) HUSEIN
83. HADŽIĆ (Abaza) AIZ
84. HADŽIĆ (Abdulah) RIZA
85. HADŽIĆ (Adema) SEJDALIJJA
86. HADŽIĆ (Asima) MENSUR
87. HADŽIĆ (Asima) MUHAMED
88. HADŽIĆ (Avde) MEHMED
89. HADŽIĆ (Avde) NUSRET
90. HADŽIĆ (Bege) DŽEMAL
91. HADŽIĆ (Bege) MEHMED
92. HADŽIĆ (Bege) RAGIB
93. HADŽIĆ (Hasiba) NEZIR
94. HADŽIĆ (Huse) MEHO
95. HADŽIĆ (Huseina) IZUDIN
96. HADŽIĆ (Huseina) MEVLUDIN
97. HADŽIĆ (Huseina) NURUDIN
98. HADŽIĆ (Lutve) ABDULAH
99. HADŽIĆ (Mehe) DŽEVAD
100. HADŽIĆ (Mehmeda) AMIR
101. HADŽIĆ (Mehmeda) MIRZET
102. HADŽIĆ (Mustafe) BERIZ
103. HADŽIĆ (Nezira) NEDŽAD
104. HADŽIĆ (Osmana) ASIM
105. HADŽIĆ (Ragiba) ADEM
106. HADŽIĆ (Rame) ISMET
107. HADŽIĆ (Šabana) JUSUF
108. HADŽIĆ (Šabana) SEAD
109. HADŽIEFENDIĆ (Hakije) NEDŽAD
110. HADŽI HASANOVIĆ (Vedada) ENIS

111. HALILOVIĆ (Have) HALIL
112. HALILOVIĆ (Mustafe) BENJAMIN
113. HALILOVIĆ (Salke) HALID
114. HALILOVIĆ (Salke) HASAN
115. HALILOVIĆ (Salke) VAHID
116. HALILOVIĆ (Šabana) OMER
117. HALILOVIĆ (Zejnila) HUSO
118. HALILOVIĆ (Zuhdije) ASIM
119. HALILOVIĆ (Zuhdije) ZENUN
120. HALILOVIĆ SALKO
121. HALILOVIĆ ŠABAN
122. HAMZABEGOVIĆ (Čazima) NIJAZ
123. HAMZABEGOVIĆ (Sulje) RUVEJD
124. HAMZABEGOVIĆ (Šaćira) RIFET
125. HAMZABEGOVIĆ (Ševke) DŽEVAD
126. HAMZIĆ (Mehmeda) ŠABAN
127. HASANOVIĆ (Ahmeta) SAFET
128. HASANOVIĆ (Hakije) DŽEVAD
129. HASANOVIĆ (Hakije) NEDŽAD
130. HASANOVIĆ (Ismeta) HAJRUDIN
131. HASANOVIĆ (Šemse) EDIN
132. HENDIĆ (Juse) MEHMED
133. HENDIĆ (Mehmeda) AZIZ
134. HENDIĆ (Mehmeda) MEVLUDIN
135. HENDIĆ (Mehmeda) SEJFUDIN
136. HENDIĆ (Mehmeda) SENAHID
137. HERICA (Hasana) ADEM
138. HERIĆ (Hasana) ALIJA
139. HODIĆ (Juse) MEHMED
140. HODIĆ HASO
141. HODŽIĆ (Husejna) MENSUR
142. HODŽIĆ (Ismeta) ALMIR
143. HODŽIĆ (Ismeta) FADIL
144. HODŽIĆ (Ismeta) HUSEIN
145. HODŽIĆ (Mumina) ASIM
146. HODŽIĆ (Mumina) ESAD
147. HRBAT (Husejna) ESAD
148. HRNJIĆ (Abdulaha) ESAD
149. HRNJIĆ (Abdulaha) SEVDULAH
150. HRNJIĆ (Džemaila) MIRSAD
151. HRNJIĆ (Džemaila) SENAD
152. HRNJIĆ (Idriza) MURADIF
153. HRUSTIĆ (Muhameda) REŠID
154. HUSEJNOVIĆ (Rame) BESIM
155. HUSKIĆ (Muje) ELVIS
156. IBIŠEVIĆ (Osmana) BEGO
157. IBRAHIMBEGOVIĆ (Avde) ABDULAH
158. IBRAHIMOVIĆ (Fehima) BEGAN
159. IBRAHIMOVIĆ (Rame) HARIZ
160. IBRAHIMOVIĆ (Saliha) ZUJO
161. IMŠIROVIĆ (Alije) SEAD
162. ISMIĆ (Ismeta) AMIR
163. JAŠAREVIĆ (Fetije) FAHRUDIN
164. JUKIĆ (Hadže) MIRSAD
165. JUSIĆ (Hajrudina) FAHRUDIN
166. JUSIĆ (Hajrudina) MEHO
167. JUSIĆ (Mehe) HAJRUDIN
168. JUZBAŠIĆ (Čazima) ČERIM
169. JUZBAŠIĆ (Ivasifa) ESAD
170. KADRIĆ (Ibrahima) ENES
171. KADRIĆ (Rede) FAJKO
172. KAJIĆ (Osmana) MUSTAFA
173. KAJIĆ (Osmana) RUVJED
174. KARAOSMANOVIĆ (Huse) HAZIM
175. KČIKU (Šefkije) MUHAMED
176. KEKIĆ EMSAD
177. KITOVNICA (Sulje) NEDIM
178. KORKUTOVIĆ (Muse) HUSEJN

179. KORKUTOVIĆ (Smajla) FUAD
180. LOVIĆ (Saida) FEHIM
181. LOZNICA (Osmana) MIRSAD
182. MAHMUTOVIĆ (Mešana) AMIR
183. MAHMUTOVIĆ (Muharema) MIRSAD
184. MARHOČEVIĆ (Hamdije) HAMZALIJA
185. MEHMEDOVIĆ (Beriza) ABDULAH
186. MEHMEDOVIĆ (Ismeta) HAJRUDIN
187. MEHMEDOVIĆ (Muhameda) MIRSAD
188. MEHMEDOVIĆ (Muhameda) SENAD
189. MEHMEDOVIĆ (Rede) HASAN
190. MEHMEDOVIĆ (Sulejman) BESIM
191. MEHMEDOVIĆ (Sulejmana) DŽEMAL
192. MEJTOVIĆ (Avde) ALIJA
193. MEKIĆ (Alije) MEHMED
194. MEMIĆ (Mustafe) IZET
195. MEŠANOVIĆ (Nezira) REDŽEP
196. MEŠKOVIĆ (Ibrahima) NUSRET
197. MUHAREMI (Muharema) MUHAMED
198. MUHAREMOVIĆ (Ohrana) ABDULAH
199. MUJANOVIĆ (Beriza) NEDIM
200. MUJANOVIĆ (Beriza) NERMIN
201. MUJIĆ (Bajre) LATIF
202. MUJIĆ (Bajre) ŠABAN
203. MURATOVIĆ (Abdulaha) ELVIR
204. MURATOVIĆ MUHAREM
205. MUSIĆ (Mustafe) IBRAHIM
206. MUSIĆ HAJRO
207. MUSTAFIĆ (Ejuba) ABDULAH
208. MUSTAFIĆ (Ejuba) HUSO
209. MUZUROVIĆ (Hajre) NEDŽIB
210. NASUPOVIĆ (Mustafe) AMIR
211. NIŠTOVIĆ (Huseina) SAMIR
212. NOVALIĆ (Have) MENSUDIN
213. NOŽINOVIĆ (Fehima) NIHAD
214. OMEROVIĆ (Alije) NEDŽAD
215. OMEROVIĆ (Besima) BENIZ
216. OMEROVIĆ (Himze) OMER
217. OMEROVIĆ (Himze) ŠABAN
218. OMEROVIĆ (Ibre) MUHAMED
219. OMEROVIĆ (Mehe) RAMO
220. OMEROVIĆ (Mustafe) SULEJMAN
221. OMEROVIĆ (Mustafe) VEHID
222. OMEROVIĆ (Ohrana) MEVLUDIN
223. OMEROVIĆ (Omera) DŽEMAL
224. OMEROVIĆ (Omera) ISMAIL
225. OMEROVIĆ (Omera) NIJAZ
226. OMEROVIĆ (Osmana) AVDIJA
227. OMEROVIĆ ELVIR
228. OMEROVIĆ SEAD
229. OSMANOVIĆ (Adila) HASIB
230. OSMANOVIĆ (Mustafe) HAZIM
231. PALIĆ (Ibre) IBRAHIM
232. PALIĆ (Ibre) ISMET
233. PALIĆ (Ibre) SALIM
234. PALIĆ (Rahme) MEHEMED
235. PALIĆ (Rahme) MUŠTAFIĆ
236. PALIĆ (Rahme) NIHAD
237. PEDIĆ (Muharema) ENES
238. PEDIĆ (Šabana) IDRIZ
239. PEDIĆ (Šabana) MEŠA
240. PEDIĆ KASIM
241. PEJZIĆ (Selima) SAFET
242. PEJZIĆ (Selima) SARIJA
243. POPIĆ (Rame) IDRIZ
244. POVLAKIĆ (Abdulaha) AZIZ
245. POVLAKIĆ (Abdulaha) HUSO
246. POVLAKIĆ (Abdulaha) RAMO

247. POVLAKIĆ (Huse) ŠEVKO
248. POVLAKIĆ (Omera) HALIL
249. POVLAKIĆ (Omera) IBRO
250. PUŠKAREVIĆ (Osmana) ALIJA
251. RAMIĆ (Alije) SENAD
252. REDŽIĆ (Ibrahima) NURIF
253. REDŽIĆ (Ibrahima) ZIJAD
254. REDŽIĆ (Idriza) SENAD
255. REDŽIĆ (Redže) SABAHUDIN
256. REĐIĆ (Omera) MUHAMED
257. RIZVIĆ (Adila) RAMIZ
258. RIZVIĆ (Halida) SUAD
259. RIZVIĆ ADIL
260. SAHANIĆ (Sulejmana) SMAIL
261. SAKIĆ (Bajre) BERIZ
262. SAKIĆ (Sulejmana) SEMIR
263. SALIHOVIĆ (Husejna) MEVLUDIN
264. SALIHOVIĆ (Ismeta) SUAD
265. SALIHOVIĆ (Muriza) MEMSUDIN
266. SALIHOVIĆ (Muriza) MENSUR
267. SALIHOVIĆ (Saliha) AMIR
268. SEJFIĆ (Avde) REIF
269. SEJFIĆ (Habiba) SENAD
270. SELIMOVIĆ (Huseina) IZUDIN
271. SELIMOVIĆ (Smajla) OMER
272. SELIMOVIĆ (Smajla) ŠABAN
273. SIROVINA (Esme) SENAD
274. SIROVINA (Esme) ŠEMSUDIN
275. SIROVINA (Rame) NEDŽAD
276. SIROVINA (Rame) RAMIZ
277. SIROVINA (Redže) IDRIZ
278. SIROVINA (Redže) RAMO
279. SIROVINA (Šemsudina) NIHAD
280. SKURLIĆ (Muste) ALJO
281. SMAILOVIĆ (Ramiza) RAZIM
282. SMAJIĆ (Alije) SALIM
283. SMAJLOVIĆ FADIL
284. SOFTIĆ (Šabana) HUSEJN
285. SOFTIĆ (Šabana) JUSUF
286. SUBAŠIĆ (Sulje) AMIR
287. SULJČIĆ (Esada) TEUFIK
288. SULJČIĆ (Mustafe) ALIJA
289. SULJIĆ (Adema) SENAD
290. SULJIĆ (Fejze) RAMIZ
291. SULJIĆ (Fejze) SALIH
292. SULJIĆ (Rame) MIRSAĐ
293. ŠAHINOVIĆ (Nezira) NERMIN
294. ŠEHMEHMEDOVIĆ (Ibre) SAFET
295. ŠEHMEHMEDOVIĆ (Mehmeda) FAHRUDIN
296. ŠEHMEHMEDOVIĆ (Mehmeda) FARUK
297. ŠEHMEHMEDOVIĆ (Ševke) HUSEIN
298. ŠEHMEHMEDOVIĆ OMER
299. TALOVIĆ (Avde) ISMETA
300. TALOVIĆ MEHDIN
301. TARABIĆ (Ate) OSMAN
302. TARABIĆ (Avde) MUHAREM
303. TARABIĆ (Hamed) ŠABAN
304. TARABIĆ (Hameda) OMER
305. TARABIĆ (Muharema) MEŠAN
306. TARABIĆ (Muse) ADEM
307. TARABIĆ (Nezira) NUSRET
308. TARABIĆ (Osmana) ZAHIR
309. TARABIĆ (Reifa) DŽEMAIL
310. TARABIĆ (Šabana) HAMED
311. TARABIĆ (Šabana) NEZIR
312. TERZIĆ (Ahme) HAJRUDIN
313. TUČIĆ (Avde) IBRAHIM
314. TUČIĆ (Avde) MEHMED

315. TUČIĆ (Avde) MUSTAFA	325. TURKOVIĆ (Mahmuta) MURAT
316. TUČIĆ (Hasana) RUŠID	326. TURKOVIĆ (Zejnila) HAJRUDIN
317. TUČIĆ (Mehmeda) HIMZO	327. VEHBIĆ (Alije) NIHAD
318. TUČIĆ (Mehmeda) IZET	328. VELAGIĆ (Pašage) SADIK
319. TUČIĆ (Mehmeda) MEHEMED	329. ZAHIROVIĆ (Aiše) ABDURAHMAN
320. TUČIĆ (Mehmeda) MEHMEDALJA	330. ZEJNILAGIĆ (Zaima) MIRZA
321. TUHČIĆ (Mehmeda) MUHAREM	331. ZUKIĆ (Muhameda) ŠEMSUDIN
322. TULIĆ (Rasima) HAZIR	332. ZUKIĆ (Vehbije) NEDŽAD
323. TURKOVIĆ (Halila) BEŠIR	333. ZULIĆ (Rasima) ZAIM
324. TURKOVIĆ (Hasida) ŠEFIK	

**PRIPADNICI PRVE POSTROJENE JEDINICE TO (PL)
U MEĐUNARODNO PRIZNATOJ BiH KOJA JE UPUĆENA
NA BORBENI ZADATAK IZ ŽIVINICA-DUBRAVE U POMOĆ
BRANIOCIMA ZVORNIKA-KULE GRADA 7. APRILA 1992.⁴⁷⁵**

1. ALIBAŠIĆ IZET	20. ČERKEZOVIĆ SALIH
2. ALIBAŠIĆ RIZAH	21. ČIRAK ISMET
3. ALJIĆ (Jusufa) EJUB	22. DEDIĆ HUSEIN
4. ALJIĆ DENAL	23. DEDIĆ IBRAHIM
5. BAJRIĆ (Ibrahima) AVDO	24. DEDIĆ MEHMED
6. BAJRIĆ (Mehe) MEHMEDALIJA	25. DELIĆ (Osmana) OMER
7. BALKIĆ (Rasima) NUSRET	26. DELIĆ (Saliha) RIZAH RIZO
8. BAŠIĆ MEHMED	27. DROPIĆ (Muharema) MUJO
9. BAŠIĆ NIJAZ	28. DŽANANOVIĆ (Huseina) NIJAZ
10. BOJAGIĆ (Rasima) MUHAMED	29. DŽANANOVIĆ NIJAZ
11. BOJIĆ (Ibrahima) MUZAFER	30. DŽANANOVIĆ RAMIZ
12. BOŠNJAKOVIĆ (Izeta) EDIN	31. GAVRANOVIĆ (Sahima) MUJO
13. BOŠNJAKOVIĆ (Izeta) SAMIR	32. GOGIĆ JASMIN
14. BOŠNJAKOVIĆ (Saliha) DŽEMAL DŽEMO	33. GOLETIĆ ABDULAH
15. BRČANINOVIĆ MIDHAT	34. GOLETIĆ HAJRUDIN
16. BULIĆ BAJRO	35. GOLETIĆ ZIJAD
17. BUTKOVIĆ (Huseina) ZINET	36. HABIBOVIĆ (Mehmeda) HAMZA
18. BUTKOVIĆ (Mustafe) AZEM	37. HADŽIĆ ABDULGAFIR
19. BUTKOVIĆ (Sulejmana) EMIN	38. HALILČEVIĆ IBRO

⁴⁷⁵ Asim Bojić – Učo, *ŽIVINICE NA BRANIKU SJEVEROISTOČNE BOSNE*, Klub PL-a Živinice, Zenica, 1996, str.48-89.

39. HALILČEVIĆ MEVLUDIN
40. HALILČEVIĆ SUAD
41. HALILOVIĆ SAMIR
42. HASANOVIĆ (Zejnila) ZIJAD
43. HASIĆ (Huseina) IRFAN
44. HASIMBEGOVIĆ EDIN
45. HERIĆ ENVER
46. HODŽIĆ (Alje) FEHIM
47. IKOVIĆ (Huse) REŠAD
48. KADRIĆ EKREM
49. KARIĆ (Čazima) FIKRET
50. KLAPIĆ ESAD
51. KONJEVIĆ (Ibrahima) ENES
52. KONJEVIĆ (Ibrahima) HUSIKA
53. KOZAREVIĆ (Ibrahima) DŽEMO KOZA
54. KOZAREVIĆ DŽEMO
55. KRAJIŠNIK (Mahmuta) SALIH
56. KUDUZOVIĆ MIRSAD
57. KUKIĆ MEHMED
58. KULJIĆ (Ahmeta) IZET
59. LONIĆ BEGO
60. MALKIĆ MEVLUDIN
61. MALKIĆ SALIH SALE
62. MILKUNIĆ JUSUF
63. MRAKANOVIĆ (Ibrahima) ŠAHIM
64. MUJANOVIĆ (Mujke) OSMAN
65. MUJANOVIĆ IBRAHIM
66. MUJČIĆ (Mehmeda) MEHO
67. MUMINOVIĆ ESAD
68. MURATOVIĆ HUSEIN
69. MUSIĆ (Omera) SAFET
70. MUSIĆ (Sakiba) IBRAHIM
71. MUSIĆ IZET
72. MUSIĆ NEVRES
73. MUSIĆ VAHID
74. MUSTAFIĆ (Ibrahima) RAMIZ
75. MUŠIĆ (Šahima) AVDIJA
76. MUŠIĆ (Šefketa) FIKRET MRKO
77. NIŠIĆ (Abdulaha) SABAHUDIN
78. NIŠIĆ (Abdulrahmana) AHMET
79. OKIĆ (Osmana) OSMAN
80. OMEROVIĆ AVDO
81. PAPIRIKIĆ (Abdurahmana) EMIN
82. PAPIRIKIĆ ENES
83. PODGORČEVIĆ (Mehe) MEHAN
84. PODGORČEVIĆ (Šabana) OMER
85. RAMIĆ (Uzeira) HAZIM
86. ROKOVAC (Ferida) MIDHAT
87. SAHBEGOVIĆ HASAN
88. SALIHOVIĆ (Muharema) MEHMED
89. SALKIĆ AVDO
90. SELIMOVIĆ (Kasima) IZET
91. SELIMOVIĆ (Muhameda) BAJRO
92. SELIMOVIĆ (Osmana) RASIM
93. SMAJLOVIĆ (Hasiba) BENJAMIN
94. SMAJLOVIĆ SANEL
95. SULJKANOVIĆ (Mustafe) IBRO IBELJA
96. SULJKANOVIĆ RAMIZ
97. SULJKANOVIĆ SALKO
98. TOMIĆ ŽELJKO
99. TUPKUSIĆ (Muje) SINAN
100. TURALIĆ MEHO
101. TURSUNOVIĆ (Mehmeda) ALJO
102. TURSUNOVIĆ (Saliha) ESAD
103. TURSUNOVIĆ MUHAMED
104. ZOLETIĆ ZAIM
105. ZUKIĆ (Ibrahima) HARIZ

**PRIPADNICI JEDINICE TO (PL) KLADANJ
UPUĆENE U POMOĆ BRANIOCIMA
ZVORNIKA-KULE GRADA 13. APRILA 1992.⁴⁷⁶**

1. BEŠIĆ (Aljo) HASAN
2. BUŠEVAC (Akif) MUHAMED
3. BUŠEVAC (Tufo) DŽEVAD
4. ČELIKOVIĆ (Salih) SMAJO
5. DELIĆ (Avdo) NEDŽAD
6. HIDIĆ (Sakib) ZLATAN
7. KAMENČIĆ (Akif) ADEM
8. KAMENČIĆ (Salko) MUHAMED
9. KOVAČEVIĆ (Alija) EJUB
10. MAŠIĆ (Esed) AID
11. MAZALOVIĆ (Jusuf) SEAD
12. MAZALOVIĆ (Sabit) IRFAN
13. NUMANOVIĆ (Asim) IBRAHIM

476 Arhiv Armije RBiH – VF BiH (KVAH-19/VII-4/1/2-1).

**PRIPADNICI JEDINICE TO (PL) GRAČANICA
UPUĆENE U POMOĆ BRANIOCIMA
ZVORNIKA-KULE GRADA 8. APRILA 1992.⁴⁷⁷**

1. AHMEDBEGOVIĆ MEHMED	12. MAHMUTOVIĆ RUSMIR
2. AHMETAGIĆ SENAD	13. MEHINBAŠIĆ DŽEVAD
3. ČELIĆ SUAD	14. MUSTAFA HRVIĆ
4. DŽAMBO SALIM	15. NASIĆ IZET
5. DŽEBO HAJRUDIN	16. OMERDIĆ BESIM
6. DŽEBO HUSEIN	17. SALKANOVIĆ HASIB
7. DŽEBO MIRZA	18. SPAHIĆ AHMED
8. DŽINIĆ ZIJAD	19. SPAHIĆ JUSUF
9. ĐOLNIĆ VEDAD	20. ŠESTAN MUHAREM
10. IZEROSKI IRFAN	21. ŠESTAN MUHIBIJA
11. KARIĆ BAHRIJA	22. TUHOLJAK BEGO

⁴⁷⁷ Izjava Huseina Serhatlića data autoru, Gračanica, 2003.

**PRIPADNICI JEDINICE TO (PL) KALESIJA
UPUĆENE U POMOĆ BRANIOCI
ZVORNIKA-KULE GRADA 8. APRILA 1992.**

1. Ahmetović Pašaga	18. Kavazović Emin
2. Bećirović Zaim	19. Kopic Elvir
3. Brdanović Hasan	20. Kopic Fadil
4. Bureković Zaim	21. Kopic Izet
5. Čanić Ševal	22. Krajnović Juso
6. Hajdukalić Ibro	23. Milkunić Meho
7. Heljić Fadil	24. Mujkić Alija
8. Huremović Čazim	25. Mujkić Fehim
9. Huremović Ibro	26. Mujkić Samed
10. Huremović Jakub	27. Omerović Ekrem
11. Huremović Osman	28. Perhatović Safet
12. Huremović Senad	29. Salkanović Zijad
13. Ibralić Refik	30. Smajić Zijad
14. Ibranović Husein	31. Subašić Mirsad
15. Ikanović Dževad	32. Tubić Muhamed
16. Ikanović Sead	33. Turić Mumin
17. Jahić Avdo	34. Turić Šemsudin

**ISTAKNUTI PATRIOTI SJEVEROISTOČNE BOSNE
U PRIPREMI ZA ODBRANU I ODBRANU OD AGRESIJE
(PO OPĆINAMA)**

BANOVIĆI

1. Baraković Ferid
2. Berberović Dedo
3. Čaušević Adem
4. Dedić Fadil
5. Delagić Nermin
6. Dobrnjić Senad
7. Huseinbašić Ćamil
8. Husić Rifet
9. Kukić Mirsad
10. Lapandić Nermin
11. Livić Nihad
12. Lugavić Omer
13. Mehanović Meho
14. Mehinović Derviš
15. Mrkonjić Ramo
16. Mujić Fuad
17. Mujić Muhidin
18. Muminović Fahro
19. Mušanović Esad
20. Rahmanović Mešan
21. Selimović Kasim
22. Smajić Asmir
23. Smajlović Mirsad
24. Sulejmanović Nusret
25. Šabanović Enes
26. Talović Sead
27. Zukić Šaban

BIJELJINA

1. Bilalić Ismet
2. Bilalić Muhidin
3. Hatić Fatmir
4. Ibrahimović Muriz
5. Komšić Adnan
6. Komšić Rijad
7. Mahdžić Ejub
8. Mehinović Amir (Lepi)
9. Mehmedbegović Zehajid
10. Nargalić Salko
11. Omić Sead
12. Sahačić Muhamed
13. Tirić Hase

BRATUNAC

1. Alić Rasim
2. Alić Zajko
3. Avdić Munib
4. Bećirović Džemail
5. Bećirović Teufik
6. Čeliković Ismet
7. Dedić Fadil
8. Dedić Fehim
9. Delić Sead
10. Golić Ejub
11. Hasanović Fahrudin
12. Hasanović Hajrudin

13. Hasanović Salčin
14. Huseinović Aljo Kale
15. Husić Šemso
16. Ibišević Ismet
17. Kiverić Safet
18. Malagić Osman
19. Mujkanović Mustafa
20. Muminović Fadil
21. Muminović Velid
22. Muminović Osmo
23. Osmić Zehrudin Zele
24. Rizvanović Mujo
25. Osmanović Hasan
26. Omerović Avdo
27. Omerović Hamed
28. Omerović Salih
29. Orlović Abid
30. Osmanović Hazim
31. Osmanović Nurko
32. Salkanović Šemsudin
33. Smajlović Mirsad
34. Šabić Munib
35. Šabić Velid

BRČKO

1. Alić Behader
2. Avdić Šemsudin
3. Jusufović Munib

4. Bahor Huso
5. Čaušević Husein
6. Čaušević Ramo
7. Dautović Mustafa Kum
8. Demirović Adnan
9. Hadžajlić Lutvo
10. Hamzabegović Nedim
11. Huseljić Meho
12. Ibranović Fahir
13. Ibrić Ševal
14. Jusufović Hajrudin Belja
15. Karalić Abdulah
16. Lević Esed
17. Mešković Nijaz
18. Mujkanović Farid
19. Mujkanović Sevtel
20. Omerbegović Alija
21. Pamukčić Enver
22. Ramić Ibrahim
23. Ramić Meho
24. Ramić Mustafa
25. Ramić Salih
26. Saković Šemso
27. Smajlović Jusuf
28. Šećerbegović Hamid
29. Tatarević Asmir
30. Tirić Isak

GRAČANICA

1. Ahmedbegović Ahmed
2. Ahmedbegović Mehmed
3. Ahmedbegović Zikrija
4. Ahmetagić Senad
5. Alibegović Ibrahim
6. Alihodžić Fadil
7. Avdić Mehmed
8. Bešić Safet
9. Dautović Suljo
10. Delić Vehid
11. Djedović Rusmir
12. Djedović Senad

13. Džambo Hamdija
14. Džebo Hajrudin
15. Džinić Abdurahman
16. Džonlić Vedad
17. Đulić Osman
18. Fehratović Mustafa
19. Hamidović Mustafa
20. Hodžić Ejub
21. Husanović Mesud
22. Husanović Mustafa
23. Husanović Omer
24. Ibrahimović Muhamed
25. Imamović Smail
26. Izeroski Irfan
27. Jukan Jasmin
28. Kahrmanović Senahid
29. Kovačević Irđin
30. Mujjić Ibrahim
31. Mujkić Mustafa
32. Musić Muharem
33. Nasić Izet
34. Nurikić Mehmedalija
35. Omerčić Bego
36. Omerčić Taib
37. Omerović Nijaz
38. Osmanbegović Fahrudin
39. Puškar Osman
40. Rešidbegović Sead
41. Rešidbegović Tarik
42. Salihbašić Nusret
43. Serhatlić Husein
44. Spahić Abdurahman
45. Spahić Ahmed
46. Šabić Jakub
47. Šabić Sejdo
48. Šerbečić Ibrahim
49. Šestan Muhibija
50. Širbegović Faruk
51. Tinjić Mustafa
52. Vikalo Hazim
53. Zvorničanin Zijad

GRADAČAC

1. Brkić Huso
2. Brkić Nusret
3. Hrnčić Muhamed
4. Hrstić Izudin
5. Husejnagić Reuf
6. Kadić Ibrahim
7. Karić Osman
8. Klopčić Ramiz
9. Mehić Hamzalija
10. Mehić Sejad, dr.
11. Novalić Mustafa
12. Okanović Mevludin
13. Okić Ibrahim
14. Okić Tasim
15. Omeragić Ekrem
16. Osmić Saud
17. Terzić Hazim

KALESIJA

1. Alić Besim
2. Alić Enver
3. Alić Mirzet
4. Alić Ševal
5. Aljukić Ibrahim
6. Avdić Husein
7. Avdić Muhamed
8. Bečić Senad
9. Bećirović Šaban
10. Brđanović Asim
11. Brđanović Hasan
12. Bureković Muradif
13. Čanić Esad
14. Dafić Dževad
15. Dautbašić Šefik
16. Dropić Safet
17. Dropić Salkan
18. Džafić Sead
19. Gutić Ismet
20. Hadžić Izet
21. Hadžić Mehmed

22. Halilović Haso
 23. Halilović Juso
 24. Hamzić Senad
 25. Hamzić Ševal
 26. Humić Mirzet
 27. Huremović Ibro
 28. Huremović Salkan
 29. Husejnović Jusuf
 30. Husić Abdulmenaf
 31. Ikanović Dževad
 32. Ikanović Sead
 33. Jahić Avdo
 34. Jahić Dževad
 35. Jahić Halil
 36. Jahić Midhat
 37. Joldić Avdo
 38. Jukanović Enver
 39. Jukanović Ševal
 40. Kopic Elvir
 41. Kulović Abdulah
 42. Kuralić Hajrudin
 43. Kurtić Enver
 44. Majdančić Emir
 45. Mešić Hamza
 46. Mulaomerović Mustafa
 47. Muminović Salih
 48. Musić Husnija
 49. Mustafić Enver
 50. Nasupović Šemsudin
 51. Nukičić Hamdija
 52. Omerbegović Sead
 53. Omerović Bajro
 54. Osmančević Zijad
 55. Perhatović Halil
 56. Perhatović Safet
 57. Poljaković Ferid
 58. Požegić Senad
 59. Ramić Mirsad
 60. Ramić Hasan
 61. Ramić Mehmed
 62. Rančić Hazim
 63. Sakić Ibro
 64. Sakić Zijad
 65. Salihović Idriz
 66. Sinanović Ismet
 67. Subašić Mirsad
 68. Suljkanović Fikret
 69. Selimović Safet
 70. Selimović Šefik
 71. Selimović Ševal
 72. Spahić Suad
 73. Subašić Mirsad
 74. Šmigalović Senad
 75. Tosunbegović Dževad
 76. Tosunbegović Mehmed
 77. Turić Ejub
 78. Vokić Haris
 79. Vokić Ramo
 80. Zahirović Ramiz
 81. Zulić Salih
 82. Živčić Zijad
- KLADANJ**
1. Ahmetović Safet
 2. Ahmetspahić Ešef
 3. Ahmetspahić Rifet
 4. Alikadić Avdo
 5. Arnautović Ibrahim
 6. Avdibegović Osman
 7. Avdić Ibrahim
 8. Avdić Refik
 9. Begić Hamid
 10. Berković Kenan
 11. Beširević Hamdo
 12. Busnov Amir
 13. Busnov Selman
 14. Čamdžić Fahrudin
 15. Čamdžić Sabrija
 16. Čaušević Bego
 17. Čavkunović Fiko
 18. Čučak Abdulah
 19. Čučak Osman
 20. Gazdić Izet
 21. Gojačić Enver
 22. Habibović ef. Himzo
 23. Hadžikić Himzo
 24. Hadžikić Zijad
 25. Hajdarević Salkan
 26. Halilović Mirsad
 27. Halilović Muris
 28. Halilović Ramiz
 29. Halilović Salih
 30. Hasanović Osman
 31. Herić Hazem
 32. Herić Mido
 33. Herić Salkan
 34. Hodžić ef. Enes
 35. Hodžić Hamdija
 36. Hodžić Nijaz
 37. Hodžić Zijad
 38. Huskić Omer
 39. Imamović Hajrudin
 40. Kadrić Ferid
 41. Kovačević Džihad
 42. Kovačević Ejub
 43. Mešanović Džafer
 44. Mešković Arif
 45. Mešković Muniz
 46. Mezetović Bego
 47. Muhić Avdija
 48. Muhić Derviš
 49. Muhić Mehmed
 50. Prguda Kasim
 51. Salihović Džemo
 52. Selić Hamdija
 53. Selimbašić Irfan
 54. Selimbašić Izet
 55. Selimović Zehrid
 56. Šarić ef. Mumin
 57. Tulumović Muhamed
- LUKAVAC**
1. Alić Senaid
 2. Arapčić Tarik
 3. Arapčić Teufik
 4. Bajrić Hasan

5. Bajrić Osman
6. Burgić Mustafa
7. Čurović Nusret
8. Čeperković Ibro
9. Gegić Enes
10. Hasanhodžić Sead
11. Hodžić Sead
12. Mahmutović Nuraga
13. Mahovkić Šaban
14. Osmanović Ismet
15. Osmanović Sead
16. Redžić Izet
17. Salihbašić Dževad
18. Srabović Mehmed
19. Šestan Ševal

ORAŠJE

1. Mahmutpahić Husein

SREBRENICA

1. Bećirović Ramiz
2. Bektić Mujo
3. Bektić Nedžad
4. Bektić Sabit
5. Bogilović Bećir
6. Delić Nedžad
7. Delić Sadik
8. Dudić Mirsad
9. Đozić Ševket
10. Fejzić Hamdija
11. Habibović Samir
12. Hafizović Šaban
13. Halilović Mirzet
14. Hasanović Suljo
15. Hodžić Fahrudin
16. Krdžić Atif
17. Kamenica Minas Žiga
18. Karamujić Nirzad
19. Kulaglić Amir
20. Malkić Abdurahman
21. Malkić Dževad
22. Mandžić Ibrahim Mrki

23. Mandžić Smajo
24. Mandžić Šefik
25. Meholjić Hakija
26. Mujić Safet
27. Muminović Abdulah
28. Mustafić Hasan
29. Nalić Mustafa
30. Orić Naser
31. Osmanović Hajrudin Hajro
32. Osmanović Hazim
33. Osmanović Omer
34. Osmanović Osman
35. Osmanović Redžep Dževad
36. Salčinović Bešir
37. Salihović Amir
38. Salihović Ekrem Eka
39. Salihović Fehim
40. Salihović Hamed
41. Salihović Zulfo
42. Smajlović Habib
43. Smajlović Suad
44. Tabaković Senahid
45. Tihic Ahmo
46. Tursunović Zulfo
47. Ustić Akif
48. Zukić Sadik

SREBRENİK

1. Bajraktarević Mehmed

TUZLA

1. Alić Muhamed
2. Bajramović Mirsad
3. Beća Almir
4. Bukvarević Salko
5. Dr. Fazlić Abdulah
6. Hajdarević Meldin
7. Hasančević Admir
8. Hasić Nurudin Dino
9. Hodžić Mehdi Senad
10. Dr. Hodžić Sadudin
11. Hodžić Salem

12. Hodžić Ševal Picek
13. Hodžić Zlatan
14. Joldić Maksid Makso
15. Kovačević Pašan Rahan
16. Krasnić Mustafa
17. Dr. Kulenović Salih
18. Mevkić Vehid
19. Muhić Jasmin
20. Mujkanović Began
21. Muminović Alija
22. Osmanović Suljo
23. Pavić Šimo
24. Razić Emir
25. Sadžak Kemal – Kemo
26. Selmanović Osman
27. Srabović Sakib
28. Šehanović Senad
29. Toskić Šahin
30. Vrabac Enes

UGLJEVIK – TEOČAK

1. Abdulahović Sejad
2. Abdulahović Zahid
3. Avdić Sead
4. Avdićević Dževad Babak
5. Avdićević Fahrudin Faha
6. Bešić Sabir
7. Bilalić Ismet
8. Bilalić Muhidin
9. Bubić Omer
10. Čeliković Agan
11. Čeliković Ahmed
12. Čeliković Amir
13. Čeliković Dževad
14. Čeliković Mensur
15. Čeliković Mirsad
16. Čeliković Sumedin
17. Čeliković Šuajb
18. Džuzdanović Sejad
19. Džuzdanović Ferid
20. Džuzdanović Ifet
21. Hajdarević Fadil

22. Halilović Zijo
 23. Haračić Hajrudin
 24. Hasanović Amir
 25. Hasanović Ferid
 26. Hasanović Ibrahim
 27. Hasanović Nihad
 28. Hodžić Ferzet
 29. Hodžić Hajrudin
 30. Hodžić Mensur Čvarak
 31. Hodžić Refko
 32. Horić Muharem
 33. Huskić Abdurahman
 34. Ikanović Bahrija
 35. Ikanović Izet
 36. Ikanović Nedžad
 37. Jorgić Junuz
 38. Jorgić Sulejman
 39. Kamerić Ibrahim
 40. Mehić Ekrem
 41. Mešić Bakir
 42. Mešić Hajrudin – kap. Hajro
 43. Mešić Radenka
 44. Mujčinović Amir
 45. Mujčinović Enver
 46. Mujezinović Admir
 47. Mumbašić Hajrudin
 48. Mumbašić Sead
 49. Muminović Taib
 50. Muratović Velija
 51. Murtić Ahmet Tuka
 52. Murtić Senad
 53. Nukić Admir
 54. Nukić Ibrahim
 55. Nukić Mevludin
 56. Nukić Resul
- VLASENICA**
1. Ademović Ibrahim
 2. Agić Muhamed
 3. Alić Meho
 4. Aljukić Bešir
 5. Avdić Munib
6. Avdić Murat
 7. Blažević Omer
 8. Čamdžić Merim
 9. Durić Ibrahim
 10. Durić Samir
 11. Džana Hasan
 12. Edić Esad
 13. Gobeljić Sakib
 14. Gobeljić Ševko
 15. Hadžić Safet
 16. Hadžimerović Mujo
 17. Hasanović Senad
 18. Hodžić Ferid
 19. Ibišević Selmo
 20. Imamović Mustafa
 21. Jašarević Nijaz
 22. Jusić Salih
 23. Kavazbašić Mehmed
 24. Kitić Enes
 25. Korkutović Senahid
 26. Mahmutović Mustafa
 27. Mekanić Bećir
 28. Muminović Salih
 29. Musić Husein
 30. Mustafić Meho
 31. Nukić Sadija
 32. Pinjić Hasan
 33. Popić Rasim
 34. Salihović Šemsudin
 35. Selimović (H.) Bego
 36. Selimović Midhat
 37. Subašić Rifet
 38. Sulejmanović Mirsad
 39. Šiljković Amir Šiljo
 40. Telalović Amir
 41. Telalović Sead
 42. Velić Meho
 43. Zubović Sakib
- ZVORNIK**
1. Ahmetović Ćamil
 2. Beganović Dževad
3. Čikarić Muhamed
 4. Ćosić Šemsudin
 5. Dautović Bešir
 6. Dedić Salko
 7. Delić Šemsudin
 8. Galjić Džemo
 9. Garibović Ismet
 10. Garibović Mehmed
 11. Garibović Muzijet
 12. Grabovac Nedžad Zolja
 13. Grahić Midhat
 14. Hadžiabdić Bahrudin Bahko
 15. Hadžiabdić Huso
 16. Hadžić Senahid Doktor
 17. Hadžić Asim
 18. Halilović Sakib Kibe
 19. Hamidović Abdulah Žučo
 20. Hamzić Dževad Fehmić
 21. Hamzić Hajrudin
 22. Husić Mustafa Čaktalo
 23. Ibrahimović Avdija
 24. Ibrahimović Began Bego
 25. Ibrahimović Esad
 26. Ibrahimović Mevludin
 27. Imširović Semir
 28. Jukić Araz
 29. Jukić Mirsad Major
 30. Jukić Vekaz
 31. Jusić Juso Bonzo
 32. Dr. Juzbašić Asim
 33. Kahrmanović Fedahija
 34. Karabegović Hajrudin
 35. Karić Began
 36. Lupić Samir
 37. Lupić Zuhdija
 38. Mahmutović Mirsad
 39. Mehmedović Bajazit Baja
 40. Mehmedović Muhamed
 41. Mehmedović Smail Havarija
 42. Mehmedović Zikret
 43. Memić Munib
 44. Mujanović Mevludin

45. Mujanović Muradif	4. Bešić Fahrudin	37. Kulović Mujko
46. Mujkić Veiz	5. Bešić Mevludin	38. Malkić Salih
47. Muratović Husein	6. Beširović Sead	39. Mešić Enes
48. Muminović Sejfudin Čiko	7. Bošnjaković Aljo	40. Mišić Zdenko
49. Muminović Šemsudin	8. Časurović Mirzet	41. Mišić Mijo
50. Musić Ibrahim	9. Dr. Čokić Halid	42. Muharemović Mujo
51. Musić Muriz	10. Dedić Fuad	43. Mulavdić Said
52. Ništović Samir Almir	11. Delić Mesud	44. Muratović Hasan
53. Omerović Adil Dajdža	12. Delić Abdulah	45. Muratović Izet
54. Omerović Edhem Tito	13. Ferizović Zijad	46. Musić Vahid Vaha
55. Omerović Ramiz Golub	14. Fočić Mehmed	47. Mustafić Ramiz
56. Omerović Refik	15. Fočaković Nermin	48. Mušić Ibrahim Braho
57. Omerović Zijad Joja	16. Forčaković Osmo	49. Mušić Miralem
58. Salihović Adin	17. Glavić Ramiz	50. Nišić Sejfo
59. Salihović Hasan	18. Gogić Hamid	51. Nurkić Fuad
60. Salihović Pašan	19. Hadžić Čazim	52. Omerbegović Asif
61. Seferović Nijaz	20. Halilčević Esad	53. Podgorčević Muhamed
62. Selimović Smajo	21. Hasić Irfan Kiba	54. Redžić Enver
63. Sinanović Muharem Šiško	22. Hodžić Enver Žuga	55. Redžić Hariz
64. Smajlović Razim Zenga	23. Hrvić Dževad	56. Rizvić Šahin
65. Subašić Munib	24. Huseinović Safet	57. Sakić Sakib Migo
66. Subašić Avdo	25. Ikanović Nurdin	58. Salihodžić Čazim
67. Suljić Izet	26. Jahić Ibrahim	59. Salihović Mešan
68. Terzić Mirsad	27. Jusić Husein Huska	60. Selimović Izet Izo
69. Topalović Muriz	28. Kamberović Asim	61. Selimović Mirsad
70. Tabaković Čazim	29. Karić Fikret Fiće	62. Šišić Nevres
71. Tabaković Nusret	30. Kasumović Bajro	63. Šljivić Fahrudin
72. Velić Nihad	31. Kitić Esad	64. Tahirović Zahid
	32. Konjević Enes	65. Tulumović Refik
	33. Konjević Huska	66. Tulumović Šefik
	34. Kovačević Nedžad	67. Vuković Zijad
	35. Kozarević Džemo	
	36. Kuljić Izet	

ŽIVINICE

1. Alibašić Sead
2. Anđelić Fikret
3. Begić Ekrem – Kemo

NAPOMENA:

Spisak istaknutih patriota je napravljen na osnovu raspoložive arhivske građe i izjava neposrednih aktera događaja opisanih u knjizi. Autor se izvinjava svim patriotima sjeveroistočne Bosne kojima je takođe mjesto među istaknutim, a nisu spomenuti zbog nedostatka relevantnih izvora.

Slijeva: 1.Salim Hodžić, 2.Izet Hadžić, 3.Meho Karišik-Kemo, 4.Vahid Karavelić, 5.Alija Muminović,
6.Dževad Tosunbegović, 7.Mirsad Gutić, 8.Safet Hadžić (stoje);
1.Fahrudin Sinanović, 2.Amir Čaušević, 3. Adilović (Šeki), 4.Salko Bukvarević,
5.Rifat Bilajac, 6.Mirsad Subašić-Zenga (čuče)

Slijeva: 1.Hazim Vikalo, 2.Salim Hodžić, 3.Meša Rahmanović, 4.Izet Hadžić,
5.Salko Bukvarević, 6.Kasim Selimović, 7.Edhem Omerović-Tito, 8.Salih Malkić,
9.Ferid Hodžić, 10.Izet Gazdić, 11.Nermin Delagić, 12.Mirsad Kukić

Slijeva: 1.Mirzet Alić, 2.Hasanhodžić, 3.Mirsad Kukić, 4.Salih Kulenović, 5.Muhamed Muhić, 6.Edhem Omerović-Tito, 7.Dževad Tosunbegović, 8.Mešan Rahmanović, 9.Hase Tirić, 10.Kasim Selimović, 11.Hariz Redžić, 12.Muhamed Avdić, 13.Nermin Delagić, 14.Dževad Ikanović, 15.Abdulah Delić, 16.Hajrudin Kuralić, 17.Muhamed Omerović, 18.Fadil Kopić, 19.Alija Muminović, 20.Salih Malkić, 20.Enver Mustafić, 22. Meho Požegić, 23.Fikret Suljkanović, 24.Abdulah Alibašić, 25.Sakib Zubović, 26.Kadro Suljkanović, 27.Sakib Halilović, 28.Mirsad Gutić, 29. Agan Hadžibajrić (stoje); 1.Jusuf Malkić, 2.Velid Šabić, 3.Halil Jahić, 4.Šemsudin Muminović, 5.Salko Bukvarević, 6.Džihad Kovačević, 7.Hazim Rančić, 8.Fehim Lović, 9.Sead Omerbegović (čuče)

Slijeva: 1.Osmo Forčaković, 2.Izet Kuljić, 3.Salih Malkić, 4.Sejfo Nišić, 5.Hazim Zukić, 6.Vahid Karavelić, 7.Ahmet Halilović, 8.Abdulah Delić, 9.Čazim Hadžić, 10.Hariz Redžić (stoje)
1.Azem Butković, 2.Brano Mušić, 3. - , 4.Mehemed Salihović, 5.Mehmed Bašić, 6.Ramiz Glavić (čuče)

Slijeva: 1.Hajrudin Hodžić - Hodža, 2. - , 3.Tarik Arapčić, 4.Sead Hasanhodžić, 5.Vahid Karavelić

Slijeva: 1.Sead Omerbegović, 2.Meho Karišik-Kemo, 3.Dževad Tosumbegović, 4.Vahid Karavelić,
5.Izet Hadžić, 6.Munib Bisić, 7.Asif Omerbegović, 8.Refik Brđanović-Fiko, 9.Salih Malkić

Slijeva: 1. - , 2. Ramiz Bečirević, 3. Izet Gazdić, 4. - , 5. Vahid Karavelić, 6. Džihad Kovačević,
7. Ferid Hodžić, 8. Salim Hodžić (stoje)

Slijeva: 1.-, 2. Ševko Mešanović, 3. Vahid Karavelić, 4. Meho Karišik-Kemo, 5.-, 6. Tasim Okić

Slijeva: 1.Fadil Kapić, 2.Elvir Kapić, 3.Mumin Turić, 4.Salih Malkić,
5.Dževad Tosumbegović, 6. - , 7.Vahid Karavelić, 8.Ermin Imamović, 9.Amir Jakubović, 10.Čazim
Huremović, 11.Ibro Huremović, 12.Enver Kurtić, 13.Mustafa Bektić,
14.Muradif Bureković, 15.Halil Huremović

Slijeva: 1. 1. - , 2. - , 3.Muharem Malkić, 4.Hasan Čengiđ, 5.Hariz Redžić, 6. - ,
7.Osmo Forčaković, 8.Ramiz Glavić, 9.Sulejman Vranj,
10.Irfan Hasić, 11.Salih Malkić, 12.Enver Hadžić, 13.Dževad Tosumbegović, 14.Vahid Karavelić,
15.Husein Mešanović, 16.Osman Šarić

Slijeva: 1. Abdulah Delić, 2. - , 3. Nurija Porobić, 4. - , 5. - , 6. - , 7. Osman Čučak, 8. Muhamed Muhić, 9. Mehmed Fočić, 10. Izet Gazdić, 11. - , 12. Vahid Karavelić, 13. - , 14. Salko Bukvarević, 15. - , 16. Asif Omerbegović, 17. Hariz Redžić, 18. Vrabac __, 19. Dževad Tosumbegović, 20. Esad Kitić, 21. Izet Hadžić, 22. - , 23. Meho Karišik - Kemo, 24. Zlatan Hodžić, 25. Ramiz Barjaktarević, 26. - , 27. - , 28. - , 29. Adilović (Šeki) (stoje);
1. Salih Malkić, 2. Nedžad Hasanović, 3. Samir Ništović, 4. Salim Hodžić, 5. Dževad Hasanhodžić, 6. - , 7. Rifat Bilajac, 8. - (čuče)

Fotografija sa jedne od godišnjica Patriotske lige sjeveroistočne Bosne, u postratnom periodu u Kalesiji

Fotografija sa jedne od godišnjica pogibije Senada Hodžića - Mehdina (Crni labud) na njegovom spomen-obilježju u selu Zaseok, općina Sapna

NAPOMENA:

Priložene fotografije su nastale u postratnom periodu.

SKRAĆENICE

AO	– Armijska oblast
AOP	– automatska obrada podataka
AVNOJ	– Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
AP	– Autonomna pokrajina
AP ZB	– Autonomna pokrajina Zapadna Bosna
ARBiH	– Armija Republike Bosne i Hercegovine
BiH	– Bosna i Hercegovina
BKC	– Bosanski kulturni centar
br.	– brigada
bts	– bataljon tehničke službe
bVP	– bataljon vojne policije
CK SK	– Centralni komitet Saveza komunista
ČVOJIN	– četa vazdušnog osmatranja javljanja i navođenja
DEMOS	– Demokratska opozicija Slovenije
div.	– divizija
DK	– Drinski korpus
EU	– Evropska unija
EZ	– Evropska zajednica
FNRJ	– Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FPN	– Fakultet političkih nauka
GAO	– građanska autonomna oblast

GL	– građansko lice
GŠ OS	– Generalštab oružanih snaga
GŠ PL	– Glavni štab Patriotske lige
GZ	– grupa za zaprečavanje
HDZ	– Hrvatska demokratska zajednica
HK	– Hercegovački korpus
HOS	– Hrvatske obrambene snage
HR H-B	– Hrvatska republika Herceg-Bosna
HV	– Hrvatska vojska
HVO	– Hrvatsko vijeće odbrane
HZ H-B	– Hrvatska zajednica Herceg-Bosna
IBK	– istočnobosanski korpus
IKM	– istureno komandno mjesto
IO	– izvršni odbor
Inb	– intendantski bataljon
inž. p.	– inženjerski puk
inž. b.	– inženjerski bataljon
IVZ	– Islamska vjerska zajednica
IZ	– Islamska zajednica
JNA	– Jugoslovenska narodna armija
JRM	– Jugoslovenska ratna mornarica
JUBMES	– Jugoslovenska banka za međunarodnu ekonomsku saradnju
K	– korpus
KK	– Krajiški korpus
KOG	– kontraobavještajna grupa
KOS	– Kontraobavještajna služba
KoV	– kopnena vojska
KPJ	– Komunistička partija Jugoslavije
KŠRV	– komandno-štabna ratna vježba

lad	– lahki artiljerijski divizion
log.baza	– logistička baza
MAO	– Muslimanska autonomna oblast
map	– mješoviti artiljerijski puk
marbr	– mješovita artiljerijsko-raketna brigada
mbr	– mehanizovana brigada
MO	– ministarstvo odbrane
mpoabr	– mješovita protivoklopna artiljerijska brigada
mpoad	– mješoviti protivoklopni artiljerijski divizion
mpoap	– mješoviti protivoklopni artiljerijski puk
mpobr	– mješovita protivoklopna brigada
mtb	– motorizovani bataljon
mtbr	– motorizovana brigada
MTS	– materijalno tehnička sredstva
MUP	– ministarstvo unutrašnjih poslova
MZ	– mjesna zajednica
NATO	– North Atlantic Treaty Organization (Sjeverno atlanski vojni savez)
NC	– nastavni centar
NKOJ	– Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NO	– narodna odbrana
NOB	– narodnooslobodilačka borba
NOPOJ	– narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOV	– narodnooslobodilačka vojska
OG	– operativna grupa
OkŠ	– okružni štab
OpŠ	– opštinski štab
OS	– oružane snage
OSCE	– Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (Organization for Security and Cooperation in Europe)

OT	– oklopni transporter
OUN	– Organizacija Ujedinjenih naroda
part.br	– partizanska brigada
part.d.	– partizanska divizija
PL	– Patriotska liga
PLN	– Patriotska liga naroda
POJ	– partizanski odredi Jugoslavije
PT	– protivtenkovski
PU	– policijska uprava
PVO	– protivvazдушna odbrana
RgŠ	– regionalni štab
RgŠTO	– regionalni štab teritorijalne odbrane
RH	– Republika Hrvatska
RS	– Republika Srpska
RSUP	– republički sekretarijat unutrašnjih poslova
RŠ TO	– republički štab teritorijalne odbrane
RTS	– Radiotelevizija Srbije
RZ i PZO	– ratno zrakoplovstvo i protivzračna odbrana
SAD	– Sjedinjene američke države
SANU	– Srpska akademija nauka i umjetnosti
SAO	– Srpska autonomna oblast
SAP	– Socijalistička autonomna pokrajina
SDA	– Stranka demokratske akcije
SDB	– Služba državne bezbjednosti
SDP	– Socijaldemokratska partija
SDS	– Srpska demokratska stranka
SFRJ	– Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SGV	– Srpsko građansko vijeće
s/i	– sjeveroistočna
SIV	– Savezno izvršno vijeće

SJB	– stanica javne bezbjednosti
SKJ	– Savez komunista Jugoslavije
SKS	– Savez komunista Srbije
SnO	– sanitetski odred
SNO	– sekretarijat za narodnu odbranu
SPO	– Srpski pokret obnove
SPS	– Socijalistička partija Srbije
SR	– socijalistička republika
SRBiH	– Socijalistička republika Bosna i Hercegovina
SRJ	– Socijalistička Republika Jugoslavija
SRK	– Sarajevsko-romanijski korpus
SRSJ	– Savez reformskih snaga Jugoslavije
SSNO	– Savezni sekretarijat narodne odbrane
SSRNS	– Socijalistički savez radnog naroda Srbije
SŠC	– srednjoškolski centar
SUP	– sekretarijat unutrašnjih poslova
ŠRV	– štabna ratna vježba
TB	– tehnička baza
TG	– taktička grupa
TO	– Teritorijalna odbrana
UDBA	– Uprava državne bezbjednosti
UN	– Ujedinjene nacije
UNPROFOR	– United Nation Protection Forces (zaštitne snage UN)
VaK	– vazduhoplovni korpus
VBR	– višecijevni bacač raketa
VK	– Vrhovna komanda
VJ	– Vojska Jugoslavije
VMRO (DPMNE)	– Vnutamja Makedonska Revolucionarna Organizacija (Demokratska partija na Makedonsko nacionalno edinstvo)

VO	– vojna oblast	532
v/o	– vojni obveznik	532
VOJIN	– vazdušno osmatranje, javljanje i navođenje	532
VRS	– Vojska Republike Srpske	532
TPK	– Tuzlansko-podrinjski kanton	532
ZAVNOBIH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine	532
ž/s	– živa sila	532

IZVORI I LITERATURA

I Knjige

1. Alibabić Munir Munja, BOSNA U KANŽAMA KOS-a, Behar, Sarajevo, 1996.
2. Arnautović Suad, IZBORI U BiH 1990- ANALIZA IZBORNOG PROCESA, Promocult, Sarajevo, 1996.
3. Begić I. Kasim, BOSNA I HERCEGOVINA OD VANCEOVE MISIJE DO DAYTONSKOG SPORAZUMA, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.
4. Beridan Izet, Tomić Ivo, Kreso Muharem, LEKSIKON SIGURNOSTI, DES, Sarajevo, 2001.
5. Bisić Mustafa, RATNI ZLOČIN I GENOCID, Ministarstvo pravde i uprave kantona, Sarajevo, 1999.
6. Borogovac Muhamed, "RAT U BiH 1992.-95.", Bosanski kongres USA, USA, 1995.
7. Cigar Norman, GENOCID U BOSNI, POLITIKA "ETNIČKOG ČIŠĆENJA", Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998.
8. Čekić Smail, AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1993.", Ljiljan, Sarajevo, 1994.
9. Čekić Smail, UZROCI, CILJEVI I RAZMJERE AGRESIJE NA BiH OD 1991.-1995.", Vijeće kongresa bosansko-muslimanskih intelektualaca, Sarajevo, 1995.
10. Demirović Mujo, BOSNA I BOŠNJACI U SRPSKOJ POLITICI, Ekonomski fakultet, Bihać, 1999.
11. Dizdarević Ismet, NEZABORAV USJEKLINA GENOCIDA, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2003.

12. Dizdarević Raif, OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE, OKO, Sarajevo, 1999.
13. Domazet Davor – Lošo, HRVATSKA I VELIKO RATIŠTE, Udruga sv. Jurja, Zagreb, 2002.
14. Efendić Hasan, KO JE BRANIO BOSNU, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, decembar 1998.
15. Fazlić Hasan, BOSNA SAMA NA SVIJETU, Mariborski tisk, Maribor, 1993.
16. Filandra Šaćir, BOŠNJAČKA POLITIKA U XX STOLJEĆU, "Sejtarija", Sarajevo, 1998.
17. Gard Pol, ŽIVOT I SMRT JUGOSLAVIJE, Ceres, Zagreb, 1992.
18. Golić Bajro, EKONOMIKA PROSTORA U PRIVREDNOM RAZVOJU BiH, Bosna publik, Sarajevo, 1994.
19. Hamzić Mirzet, ZVORNIK OD IZBORA DO DEJTONA, Glas Drine, Sapna, 1998.
20. Hasković Rifet, Atif Kujundžić, LUKAVAC 92-96, BOSNIA ARS, Tuzla, 1996.
21. Hodžić Šefko, BOSANSKI RATNICI, DES, Sarajevo, 1998.
22. Hodžić Šefko, OTPEČAĆENI KOVERAT, DES, Sarajevo, 2000.
23. Huseinagić Reuf, KAZAMATI JEDNOUMLJA KAMENA SUZA, IVZ, Gradačac, 1995.
24. Huseinbašić Ćamil, ODBRANA OD AGRESIJE, Prva riječ, Tuzla, 1995.
25. Ibrahimagić Omer, BOSNA I BOŠNJACI, DRŽAVA I NAROD KOJI SU TREBALI NESTATI, Svjetlost, Sarajevo, 1995.
26. Ibrahimagić Omer, POLITIČKI SISTEM BiH, Magistrat, Sarajevo, 1999.
27. Ibrahimagić Omer, SUPREMACIJA BiH NAD ENTITETIMA, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 1999.
28. Imamović Enver, HISTORIJA BOSANSKE VOJSKE, Art – 7, Sarajevo, 1999.
29. Imamović Enver KORIJENI BOSNE I BOSANSTVA, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1995.
30. Jašarević Senudin, PETI KORPUS PROTIV AUTONOMIJE, TREĆI RAT, USN, Bihać, 1997.
31. Jović Borisav, POSLJEDNJI DANI SFRJ, PRIZMA, Kragujevac, 1996.

32. Kadijević Veljko, MOJE VIĐENJE RASPADA VOJSKE BEZ DRŽAVE, Politika, Beograd, 1993.
33. Kadrić Jusuf, BRČKO - GENOCID I SVJEDOČENJA, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998.
34. Kasumović Ahmet i Huseinbašić Ćamil, ENCIKLOPEDIJSKI RJEČNIK ODBRANE BiH, Kantonalni odbor SDA-TPK, Tuzla, 1996.
35. Lerotić Zvonko, NAČELA FEDERALIZMA VIŠENACIONALNE DRŽAVE, Globus, Zagreb, 1985.
36. Mašić Nijaz, ISTINA O BRATUNCU, AGRESIJA, GENOCID I OSLOBODILAČKA BORBA 1992.-95, Opština Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla, 1996.
37. Mašić Nijaz, SREBRENICA (AGRESIJA, OTPOR, IZDAJA, GENOCID), DES, Sarajevo, 1999.
38. Minić Miloš, DOGOVOR U KARAĐORĐEVU O PODJELI BiH, RABIC, Sarajevo, 1998.
39. Milošević Slobodan, GODINE RASPLETA, BIGZ, Beograd, 1989.
40. Milić V., SOCIOLOŠKI METOD, Nolit, Beograd, 1965.
41. Muslimović Fikret, RAT I POLITIKA, Bosančica – print, Sarajevo, 2000.
42. Obradović J. Vuk, DRUŠTVO, NACIONALIZAM, ODBRANA, METEM, Zemun, 1989.
43. Ogorec Marinko, HRVATSKI DOMOVINSKI RAT 1991-93”, Otokar Keršovani, Opatija, 1994.
44. Omerbegović Sead, KALESIJA, PRIPREMA I ODBRANA OD AGRESIJE 1992., ”Papirografika” Tojšići, Kalesija, 1997.
45. Omeragić Sejo, DOGOVORENI RAT, Proton, Sarajevo, 2000.
46. Općinska komisija Živinice, ZLOČINCI I ŽRTVE, PODACI O RATNIM ZLOČINIMA POČINJENIM U TUZLANSKO-PODRINJSKOM KRAJU RATNIH GODINA 1992/94.”, Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u RBiH, Živinice, 1995.
47. Pašić Dževad, ZEMLJA IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA, BOSNIA-ARS, Tuzla, 1996.
48. Petranović Branko, ISTORIJA JUGOSLAVIJE 1918-1978., Nolit, Beograd, 1980.
49. Radaković T. Ilija, BESMISLENA YU RATOVANJA, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi (1941-45), Beograd, 1997.

50. Ribičić Ciril: GENEZA JEDNE ZABLUDE, Sejtarija, Sarajevo, 2000.
51. Rujanac Zijad, OPSJEDNUTI GRAD SARAJEVO, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2003.
52. Savez logoraša BiH, MOLILA SAM DA ME UBIJU, ZLOČIN NAD ŽENAMA BOSNE I HERCEGOVINE, CID, Sarajevo, 1999.
53. Stambolić Ivan, PUT U BESPUĆE, Radio B-92, Beograd, 1995.
54. Šarić Hariz, KLADANJ ZA VRIJEME AGRESIJE 1992.-1995.", Narodna i univerzitetska biblioteka, Tuzla, 2000.
55. Šiber Stjepan, PREVARE, ZABLUDE, ISTINE, Rabic, Sarajevo, 2000.
56. Žilić Mehmed, TUZLA OD IZBORA DO AGRESIJE, Promocult, Sarajevo, 2001.
57. ŽIVI MRTVIMA, Nulan marketing, Sarajevo, 2001.
58. KO JE KO U BOŠNJAKA, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, 2000.
59. Grupa autora, MALA POLITIČKA ENCIKLOPEDIJA, Savremena administracija, Beograd, 1966.
60. Grupa autora, MONOGRAFIJA ZLATNI LJILJANI I ODLIKOVANI PRIPADNICI ARMIJE RBiH 1992.-1995., ZK VF BiH, Sarajevo, 2000.
61. Grupa autora, PRAVNA ENCIKLOPEDIJA, Savremena administracija, Beograd, 1979.
62. Grupa autora, REZOLUCIJA VIJEĆA SIGURNOSTI UN O BOSNI I HERCEGOVINI, Sarajevo, 1995.
63. Grupa autora, STRATEGIJA OBNOVE I RAZVOJA TPK, TPK – Vlada, Tuzla, 1998.
64. Grupa autora, STRUČNI LEKSIKON OSNOVNIH VOJNIH I RATNIH POLITIČKO-PRAVNIH POJMOVA, Uprava za politička pitanja ARBiH, Sarajevo, 1996.
65. Grupa autora, VOJNA ENCIKLOPEDIJA, Redakcija vojne enciklopedije, Beograd, 1974.
66. Grupa autora, Zbirka radova međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u BiH 1991.-1995. održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995. god. GENOCID U BiH 1991.-1995, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, glavni i odgovorni urednik Smil Čekić, Sarajevo, 1997.
67. GŠ ARBiH, BIH OD NAJSTARIJIH VREMENA DO KRAJA II SVJETSKOG RATA, Štab VK OS RBiH, Sarajevo, 1994.

II Zakonska i druga regulativa

1. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu, Optužnica protiv Radovana Karadžića i Ratka Mladića, predmet br.: IT-95-5-I od 28. jula 1995.
2. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu, Optužnica protiv Momčila Krajišnika, predmet br.: IT-00-39-I od 4. aprila 2000.
3. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu, Optužnica protiv Slobodana Miloševića, predmet br.: IT-99-37-I od 24. maja 1999.
4. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju u Hagu, Optužnica protiv Duška Tadića, predmet br.: IT-94-1-A od 15. jula 1999.
5. Ustav SFRJ, Beograd, Prosveta, 1974.
6. Ustav SR BiH, Novinska ustanova SL-SR BiH, Sarajevo, 1974.
7. Zakon o narodnoj odbrani SFRJ, Beograd, Prosveta, 1974.

III Časopisi

1. "Dnevni avaz", Sarajevo
2. "Javnost", List SDS-a BiH, Sarajevo, 10. novembar 1991.
3. "Ljiljan", Sarajevo
4. "Nezavisne novine", Banja Luka
5. "NIN", Beograd, 12. juni 1992. (intervju, A. Vasiljević)
6. "Oslobodenje", Sarajevo
7. "Slobodna Bosna", Sarajevo
8. "Službeni glasnik Republike Srpske", Banja Luka
9. "SVEDOK", Banja Luka
10. "The New York Times", New York
11. "Večernje novine", Sarajevo
12. "Zmaj", Tuzla

IV Arhivska građa

1. Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
2. Arhiv Armije RBiH - VF BiH

V Ostala dokumenta

1. Bilajac Rifat, Naučno-istraživački projekat, "Vojna iskustva iz rata u BiH 1992.-95.", "Razvoj odbrambeno – oslobodilačkih snaga BiH 1992-1995.", Separat br. 3, KOiD, ZK VF BiH, 1999.
2. Dokumenti Osnivačke skupštine građana srpske nacionalnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 27. mart 1994.
3. Domazet Davor – Lošo, "Uloga JNA kao srpske imperijalne sile u BiH ratu", Zagreb, Hrvatski vojnik MO Hrvatske, februar 1998.
4. Hadžić Izet, Magistarski rad, Sarajevo, Fakultet političkih nauka, 2001.
5. Izjava K-danta 1. mtb/14. pmtbr – 14. K. iz Ljubljane V. Karavelića
6. Izjave svjedoka pred Haškim tribunalom, Den Haag
7. Izjava Vučković Vojina (LK 5719/99 SUP Zvornik), za suđenje u Zvorniku 19. 10. 2000.
8. Izvještaj Ibrahimović Muriza i Bilalić Muhidina o PL Bijeljina, Sarajevo, april 2000.
9. Izvještaj Karavelić Vahida dat 24. maja 1992, pov. br. 02/333-174.
10. Kukanjac Milutin, "Zaključci iz procjene stanja na prostoru BiH iz (z/o) 2. VO", str. pov. broj 908-1 od 20. marta 1992.
11. Materijal, govor Alije Izetbegovića na Kongresu SDA BiH u Sarajevu 6. i 7. septembra 1997.
12. Mašović Amor, "Državna komisija za traženje nestalih osoba", Potvrda broj: 06/5-3-R/2000, Sarajevo 11. februara 2000.
13. Pravila JNA i srpske vojske u ratu u Hrvatskoj i BiH, R Hrvatska, MO, GŠ, materijal sa interneta, 25. avgust 1998.
14. MO Hrvatske, "Organizacija JNA i srpskih snaga u ratu u Hrvatskoj i BiH", GŠ R Hrvatske
15. Naučni skup "Ratovi u Jugoslaviji 1991.-1995.", Beograd, 2001.
16. Povelja UN-a, "Zbirka pravnih propisa", Narodne novine, Zagreb, 1976. godine
17. Suljević Zičro, "Političko-vojna situacija uoči agresije na RBiH", separat br. 2, Sarajevo, KOiD ZK VF BiH, 1999.
18. Stenografske bilješke sa 8. zajedničke sjednice Vijeća skupštine RBiH, održane od 10.-15. oktobra 1991. (89/2 AG)
19. "Stenogram 9. sjednice predstavničkog doma parlamenta FBiH", Sarajevo, 27. oktobar 1999.

20. Zemljišna karta sa nacionalnom strukturom BiH, Republička uprava za geodetske i imovinsko pravne poslove, Sarajevo, 1992.

REGISTAR LIČNIH IMENA

ABDIĆ Fikret - 41, 50, 166, 167, 185, 239, 240, 323.

ADŽIĆ Blagoje - 72, 111, 115.

AGANOVIĆ Zihnija - 212.

AJNADŽIĆ Nedžad - 272.

ALIBABIĆ Munir – Munja - 101, 158, 291.

ALIĆ Mujo - 227.

AL MAHDI - 280

ANDRIĆ, major JNA - 176.

ANDRIĆ Ivo – Lužanski - 205, 206.

ARAFAT Jaser - 155, 156.

ARAPČIĆ Tarik - 286.

ARIJA Diego Enrike - 152, 154.

ARSENOVIĆ Đoja - 169.

AVDIĆ Kasim - 208.

AVDIĆ Sead - 182, 246.

AVDIĆ Suad - 208.

AVRAMOV Smilja - 40.

BABIĆ Miloš - 112.

BACKOVIĆ Zaim - 201, 288, 289.

BADINTER Rober - 1, 47, 49, 50.

BAJRAKTAREVIĆ Mehmed - 208, 247.

- BAJRIĆ Meša - 221, 242, 246, 252, 254, 258, 262, 276, 278, 302.
BANAC Ivo - 47.
BAŠIĆ Omer - 201.
BAŠIĆ Ševal - 248, 271.
BEĆIROVIĆ Džemail - 102.
BEGIĆ Sabit - 292.
BEGOVIĆ Kemal - 208.
BEHMEN Omer - 198.
BELOJICA Ranko - 143.
BELOŠEVIĆ Slavoljub - 272, 277.
BERBEROVIĆ Dedo - 219.
BEŠIĆ Zijad - 271.
BEŠLAGIĆ Selim - 208, 221, 222, 226, 238, 239, 240, 242, 245, 246, 254, 258, 261, 262, 263, 264, 276, 278, 284, 286, 288, 302.
BEŠLIĆ Ivan - 290.
BILAJAC Rifet - 201, 212, 351, 361.
BILALIĆ Muhidin - 208, 236.
BILANDŽIĆ Dušan - 40.
BISIĆ Munib - 183, 198, 209, 355.
BLAGOJEVIĆ Mile - 165, 178.
BLAGOJEVIĆ, potpukovnik - 176.
BLAŠKIĆ Tihomil - 44, 319.
BOBAN Mate - 47, 87.
BOBETKO Janko - 43.
BOGDANOVIĆ Rade - 169.
BOGIĆEVIĆ Bogić - 64, 33, 71.
BOJIĆ Asim – Učo - 307.
BORIĆ Grujo - 112.
BOŠKOVIĆ Nedeljko - 160.
BOŽIĆ Miloš - 80.

- BRAJIĆ Veljko - 205.
BROVET Stane - 62.
BUCALO Milan - 264.
BUČIN Nenad - 64.
BUKVAREVIĆ Salko - 220, 242, 348, 351, 353, 361.
BULATOVIĆ Momir - 38, 40, 89.
BUREKOVIĆ Muradif - 221, 346, 359.
CIMERMAN Voren - 45.
CRNČEVIĆ Brana - 95.
ČENGIĆ Hasan - 198, 212, 290, 305, 359.
ČORIĆ Valentin - 44.
ČUČAK Osman - 203, 347, 361.
ČUSTOVIĆ Naser - 205.
ČEHAJIĆ Bećir - 208.
ČOSIĆ Dobrica - 23, 32, 41, 53, 157, 158.
DAPČEVIĆ Savka - 22.
DAUTOVIĆ Mustafa - 217
DE LA BROS Reno - 78.
DEDIĆ Salko (Nezir) - 217, 229, 349.
DELAGIĆ Nermin - 208.
DELIBEGOVIĆ Enver - 182, 208, 246, 264.
DELIĆ Sead - 227, 258, 261, 264, 265, 269.
DELIMUSTAFIĆ Alija - 159.
DERONJIĆ Miroslav - 102, 103, 292.
DIVJAK Jovan - 43, 80, 247.
DOJL Kolom - 167.
DOKO Jerko - 166, 252, 265, 267, 278.
DOMAZET Davor – Lošo - 111.
DREKOVIĆ Ramiz - 239, 240.
DRNOVŠEK Janez - 71.

- DUBAJIĆ Mile - 133, 134, 144, 145, 170, 181, 182, 183, 205, 226, 245, 254.
DUBIČIĆ Nijaz - 103, 208.
DURAKOVIĆ Nijaz - 324.
DŽAFIĆ Huso - 227.
ĐOGO Risto - 79.
ĐUKIĆ Đorđe - 112.
ĐUKIĆ Rajko - 169.
ĐURĐEVAC Vojislav - 68.
EFENDIĆ Hamed - 209.
EFENDIĆ Hasan - 141, 246, 252, 256, 257, 258, 264, 265, 267, 268, 276, 282, 304.
ERDEMOVIĆ Dražen - 186.
EŠDAUN Pedi - 46, 82, 153.
FAZLIĆ Abdulah - 182, 203, 247, 271, 348.
FAZLIĆ Hasan - 154.
FERIZOVIĆ Mehmed - 205.
FILIPOVIĆ Muhamed - 80.
FIŠEKOVIĆ Benjamin - 169, 245.
FORČAKOVIĆ Osmo - 201, 208, 221, 248, 264, 269, 271, 350, 353, 359.
GALIĆ Stanislav - 112, 280.
GARAŠANIN Ilija - 23, 325.
GARD Pol - 22, 30.
GARIBOVIĆ Mehmed - 308, 349.
GAVRIĆ Milorad - 112.
GAZDIĆ Izet - 203, 347, 351, 357, 361.
GLIGOROV Kiro - 38, 40.
GLUHIĆ Džemo - 207.
GRAČANIN Petar - 56.
GRUBAČ Radovan - 112.
GRUBAR Mićo - 112.

- GRUJIĆ Brano - 175, 177, 178.
GUŠIĆ Dževad - 292.
HADŽIAVDIĆ Fuad - 183, 246, 258, 261, 262, 276, 284, 285.
HADŽIĆ Ahmo - 205.
HADŽIĆ Ćazim - 221.
HADŽIĆ Izet - 180, 182, 201, 205, 208, 221, 242, 250, 265, 288, 297, 298, 346, 351, 355, 361.
HAJDAREVIĆ Meldin - 220, 348.
HAJRULAHOVIĆ Mustafa – Talijan - 201, 210.
HALILOVIĆ Sakib - 208, 237, 256, 284, 349, 353.
HALILOVIĆ Sefer - 197, 198, 212, 278.
HAMZIĆ Mirzet - 303.
HARBINJA Dervo - 201, 212.
HASANHODŽIĆ Sead - 201, 208, 242, 245, 348, 353, 355.
HASANOVIĆ Nedžad - 203, 361.
HASANOVIĆ Suljo - 208, 293, 294, 295, 348.
HASIĆ Alija - 292.
HASIĆ Irfan (Kiba) - 203, 271, 281, 350, 359.
HASIĆ Nurudin - 308, 348.
HEBIB Avdo - 198.
HEĆIMOVIĆ Senahid - 208.
HODŽIĆ Adem - 208.
HODŽIĆ Džemo - 208.
HODŽIĆ Ferid - 208, 219, 224, 295, 349, 351, 357.
HODŽIĆ Hajrudin - 280.
HODŽIĆ Mehdi (Senad) - 203, 210, 211, 227, 242, 278, 279, 281, 282, 283, 284, 287, 308, 348.
HODŽIĆ Rasim - 242.
HODŽIĆ Salem - 203, 208, 227, 242, 247, 348.
HOLBRUK Ričard - 82, 305.

- HUSEINAGIĆ Reuf - 208, 236.
HUSKIĆ Abdulah - 208.
IBIŠEVIĆ Besim - 208, 292, 293.
IBRAHIMAGIĆ Omer - 36.
IBRAHIMOVIĆ Muhidin - 208.
IBRAHIMOVIĆ Muris - 208, 241, 345.
IGLBERGER Lorens - 36, 45, 51.
IMAMOVIĆ Enver - 124.
IMAMOVIĆ Mustafa - 208
IZETBEGOVIĆ Alija - 9, 38, 39, 40, 45, 51, 79, 82, 97, 159, 193, 195, 197, 198,
206, 207, 230, 237, 240, 264, 267, 268, 273, 277, 278, 305.
JAMAKOSMANOVIĆ S. - 286, 287.
JANKOVIĆ Savo - 68, 134, 142, 167, 250, 262.
JANŠA Janez - 61, 62.
JOVANOVIĆ Nebojša - 156.
JOVIĆ Borisav - 32, 33, 40, 51, 59, 60, 62, 63, 79, 89, 157, 158.
JOVIĆ Dušan - 208.
JUSIĆ Kadir - 247.
JUZBAŠIĆ Asim - 202, 208, 298, 349.
KADIJEVIĆ Veljko - 51, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 71, 72, 82, 139, 157, 158.
KADRIĆ Jusuf - 296, 304.
KAHRIMANOVIĆ Fehim - 169, 245, 247, 258, 261, 262, 276, 284.
KAJEVIĆ Abdulah - 201.
KAPIDŽIĆ Alija - 208.
KARADŽIĆ Radovan - 47, 51, 56, 71, 80, 82, 83, 85, 87, 89, 94, 101, 112, 159,
166, 167, 168, 169, 176, 177, 188.
KARADORĐEVIĆ Linda - 166.

- KARAVELIĆ Vahid - 1, 133, 141, 142, 183, 202, 207, 208, 211, 225, 227, 239, 241, 245, 247, 254, 256, 257, 258, 261, 263, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 275, 277, 278, 280, 284, 285, 287, 288, 302, 305, 325, 326, 327, 351, 353, 355, 357, 359, 361.
- KARINGTON Piter - 12, 45, 47, 167.
- KARIŠIĆ Meho (Kemo) - 198, 202, 207, 209, 212, 213, 242, 278, 298, 351, 355, 357, 361.
- KAROVIĆ Adnan - 103.
- KASUMOVIĆ Bajro - 208, 271, 272, 277, 278, 350.
- KAURIN Ranko - 143.
- KAVAZBAŠIĆ Mehmed - 201, 208, 247, 262, 275, 276, 349.
- KELEČEVIĆ Boško - 112.
- KEROVIĆ Dragomir - 169.
- KEŠETOVIĆ Izo - 246.
- KIKANOVIĆ Mirsad - 202.
- KLJUJIĆ Stjepan - 41, 159.
- KNEZ Željko - 145, 225, 239, 262, 264, 265, 269, 273, 277, 278, 283, 284, 285, 286, 287, 289.
- KNEZOVIĆ Alojz - 286, 287, 288, 289, 290.d
- KNEŽEVIĆ - 228.
- KOJIĆ - 94.
- KOLJEVIĆ Nikola - 89, 166.
- KONDIĆ Mile - 68.
- KOPIĆ Fadil - 225, 343, 353, 359.
- KOSTIĆ Branko - 89.
- KOSTIĆ Jugoslav - 64.
- KOŠARIĆ Milutin - 239.
- KOTROMANIĆ Stjepan - 8.
- KOVAČ Pavo - 208.
- KOVAČEVIĆ Dragan - 265.
- KOVAČEVIĆ Pejo - 265.

- KOVAČEVIĆ Savo - 68.
KRAJIŠNIK Momčilo - 85, 89, 90, 101, 102, 166, 177.
KRASNIĆ Mustafa - 247.
KRATMAJER Grado - 246.
KRESO Enver - 286, 287, 288.
KUČAN Milan - 38, 40.
KUKANJAC Milutin - 68, 109, 111, 207.
KULENOVIĆ Salih - 201, 208, 242, 245, 247, 348, 353.
KULIN ban - 8, 147, 326.
KULJANIN - 179.
KUŠLJUGIĆ Akif - 169, 245.
KUTILJERO Hoze - 169
LAZOVIĆ Miro - 80.
LEROTIĆ Zvonko - 24, 25.
LETICA Slaven - 51.
LILIĆ Zoran - 53, 108.
LONČARIĆ Alija - 201.
LUČAREVIĆ Kerim - 201.
LJEVAKOVIĆ Irfan - 201.
LJUBIČIĆ Nikola - 56, 59.
LJUBINKOVIĆ Z. - 165.
MAHMUTČEHAJIĆ Rusmir - 159, 198, 307.
MAHMUTOVIĆ Sakib - 201, 202, 204, 207, 208, 218.
MAHMUTSPAHIĆ Huscin - 208.
MAKAR Anđelko - 265.
MALKIĆ Jusuf - 206, 221, 238, 239, 268, 273, 353.
MALKIĆ Salih - 203, 205, 208, 227, 242, 271, 272, 273, 277, 278, 311, 350, 351,
353, 355, 359, 361,
MAMULA Branko - 56, 58, 167.
MARČETIĆ Dragan - 112.

- MARKOVIĆ Ante - 31, 32, 41, 71, 159, 268.
MARKOVIĆ Dejan - 283.
MARTINOVIĆ Vinko – Štela - 44.
MEISAN Teri - 153, 155.
MERDAN Džemo - 212.
MESIĆ Stjepan - 40, 47, 63, 71.
MEŠIĆ Hajrudin - 208, 282, 308.
MIFTARI Rifat - 273.
MIHAILOVIĆ Draža - 55.
MIHAJLOVIĆ Dušan - 28.
MIHAJLOVIĆ Kosta - 40.
MILINKOVIĆ Pavle - 134.
MILOJKOVIĆ Nenad - 134, 141, 168, 208, 245.
MILOŠEVIĆ Dragoljub - 112.
MILOŠEVIĆ Slobodan - 12, 13, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 56, 59, 71, 78, 79, 87, 89, 94, 95, 97, 99, 108,
146, 148, 149, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 166, 167, 168, 169, 176, 179,
188, 210, 268, 303, 305.
MILOVANOVIĆ Bogdan (Čiča) - 133, 248, 271.
MILOVANOVIĆ Manojlo - 112.
MILUTINOVIĆ Milisav - 208.
MIRKOVIĆ Stevan - 56.
MIŠIĆ Zdenko (Buco) - 206, 350.
MLADIĆ Ratko - 80, 95, 112, 167, 188.
MOLJEVIĆ Stevan - 23, 55.
MUDERIZOVIĆ Dževad - 285.
MUHIĆ Muhamed - 208.
MUJKANOVIĆ Farid - 208.
MUJKIĆ Sabit - 208.
MUMINOVIĆ Alija - 203, 205, 232, 238, 239, 247, 277, 348, 351, 353.
MUMINOVIĆ Šemso - 169, 350, 353.

- MURATOVIĆ Hasan - 248, 271, 350.
MUSTAFIĆ Ibran - 209, 219, 293.
NALETILIĆ Mladen (Tuta) - 44.
NEDELJKOVIĆ Milan - 68, 142.
NIKOLIĆ Dragan – Jenki - 185.
NIKOLIĆ Momir - 179.
NINKOVIĆ Špiro - 68.
NIŠTOVIĆ Samir - 174, 203, 237, 253, 255, 283, 311, 350, 361.
OKIJENOVIĆ Igor (Rambo) - 175.
OMERBEGOVIĆ Asif - 203, 248, 271, 350, 355, 361.
OMERBEGOVIĆ Sead - 208, 247, 347, 353, 355.
ORIC Naser - 295, 348.
OSMANOVIĆ Suljo - 220, 348.
OSMIĆ Suad - 208.
OVEN Dejvid - 41, 44, 51, 149, 190.
PANIĆ Života - 68, 89.
PARAVLIĆ Huso - 272.
PAŠIĆ Abdulah - 208, 228.
PAŠIĆ Dževad - 145, 227, 254, 297, 298.
PAVELIĆ Ante - 47.
PAVLOVIĆ Marko - 175.
PERIĆ Branko - 258, 261.
PERIŠIĆ Momčilo - 68.
PETKOVIĆ Milivoj - 44.
PILETAZANAN Stefan - 280.
PILIPOVIĆ Mara - 280.
PLAVŠIĆ Biljana - 166, 167, 190.
PLEHO Numo - 103.
POLIMAC Salko - 201.
POPIĆ Miomir - 208.

- PRAČAR Tomislav - 271.
PRALJAK Slobodan - 44.
PRANJIĆ Anto - 265.
PRAŠČEVIĆ Dobrašin - 166.
PRLIĆ Jadranko - 44.
PRODANIĆ Milan - 95.
PRSTOJEVIĆ Miladin - 112.
PUSIĆ Vesna - 43.
PUŠIĆ Berislav - 44.
PUŠKAR Osman - 197, 208, 241, 285, 346.
RADAKOVIĆ Ilija - 238.
RADIĆ Stevo - 94, 178.
RADOVANOVIĆ - 273.
RADOVIĆ Vjekoslav - 79.
RAHMANOVIĆ Mešan - 208.
RAMIĆ Mustafa - 202, 208, 261, 304, 346.
RANČIĆ Hazim - 242, 347, 353.
RAŠIDAGIĆ Nasih - 198.
RAŠIDAGIĆ Zijah - 201.
RAŠKOVIĆ Jovan - 81.
RAŽNATOVIĆ Željko (Arkan) - 95, 148, 162, 166, 167, 168, 175, 179.
REDŽIĆ Hamdija - 272, 273, 277, 278.
REDŽIĆ Hariz - 202, 205, 239, 262, 269, 271, 284, 350, 353, 359, 361.
REIZOVIĆ S. - 304.
REŠIDBEGOVIĆ Tarik - 208.
RIBIČIĆ Ciril - 41, 88.
ROUZ Majkl - 153.
ROZIĆ Emir - 242.
RUJANAC Zijad - 137.
SALIHBAŠIĆ Dževad - 208, 217.

- SALIHović Jadranko - 208.
SALIHović Mehmed - 208
SALIHović Šerif - 245.
SALIHović Ćazim - 293.
SAPUNDŽIJU Riza - 64.
SAVČIĆ - 94.
SAVIĆ Ljubiša (Mauzer) - 162.
SELIMović Izet - 307, 308, 350.
SELIMović Kasim - 208.
SELIMović Zahrid - 208.
SERHATLIĆ Husein - 208.
SIMATOVIĆ Franko (Frenki) - 167.
SIMIĆ Cvijetin - 208.
SIMIĆ Novica - 112.
SIMOVIĆ Miodrag - 166.
SIMS Brendan - 153, 155.
SINANović Omer - 271.
SMIT Rupert - 179.
SPAHIĆ Džemail - 282, 284.
SPREMO Vlado - 112.
STAMBOLIĆ Ivan - 28, 29, 64.
STANIĆ Milenko - 208.
STANIŠIĆ Bora - 95.
STANIŠIĆ Jovica - 95.
STIPETIĆ Petar - 43.
STJEPANOVIĆ B. - 208.
STJEPANOVIĆ M. - 208.
STOJADINOVIĆ Dragiša - 47.
STOJIĆ Bruno - 44.
STRUGAR Pavle - 68.

- STUPAR Mičo - 176, 178.
SULJEVIĆ Zičro - 201, 212.
ŠABIĆ Velid - 291, 345, 353.
ŠADIĆ Ekrem - 208.
ŠADIĆ Hazim - 264, 269, 283.
ŠARIĆ Enver - 208.
ŠARINIĆ Hrvoje - 40, 41, 47, 97, 167.
ŠARON Ariel - 155, 156
ŠARONJIĆ Atif - 201, 210, 212.
ŠEŠELJ Vojislav - 37, 149, 167.
ŠIBER Stjepan - 252, 264.
ŠIPČIĆ Tomislav - 112, 133.
ŠOLAJA Vaso - 246.
ŠPEGELJ Martin - 43, 61, 62.
ŠUMAN Hajrudin - 201.
ŠUPUT - 277.
TAČER Margaret - 152, 155.
TADIĆ Duško - 139, 156, 319.
TALIĆ Momir - 68.
TINTOR - 94, 101.
TIRIĆ Hase - 236, 241, 281, 282, 283, 284, 311, 345, 353.
TITO, Broz Josip - 5, 6, 9, 24, 33, 55, 80, 82.
TOLIMIR Zdravko - 112.
TOMAŠEVIĆ Stjepan - 147.
TOSUMBEGOVIĆ Dževad - 203, 208, 347, 351, 353, 355, 359, 361.
TRIPALO Mika - 22.
TUBIĆ Halid - 248.
TUĐMAN Franjo - 13, 22, 29, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 87, 97,
146, 154, 210, 303.
TULUMOVIĆ Hidajet - 221.

- TUPURKOVSKI Vasil - 33, 63, 72.
TVRTKO (kralj) - 8, 124.
UZELAC Nikola - 68.
VAN DEN BIZEN Fon - 320.
VASILJEVIĆ Aleksandar (Aco) - 148, 160, 195, 207, 272, 273, 277, 290, 300.
VASILJEVIĆ Dragan - 149.
VESELINOVIĆ - 94.
VIKALO Fadil - 208.
VIKALO Hazim - 202, 208, 346, 351.
VRABAC Enes - 220, 348, 361.
VRANJ Sulejman - 201, 209, 359.
VUČKOVIĆ Vojin - 175, 176.
VUKOSAVLJEVIĆ Drago - 97, 246.
VUKOVIĆ Vladimir - 68.
ZEKIĆ Goran - 292, 295.
ŽIGIĆ Halid - 208.
ŽILIĆ Mehmed - 182, 221, 224, 227, 246, 254, 258, 261, 273.
ŽIVALJ - 288.
ŽIVANOVIĆ Milenko - 112.
ŽUGA Ferid - 272.

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

- Ahmići – 44.
- Austrija – 41, 52.
- Bajina Bašta – 179.
- Balkan – 20, 44, 127, 313.
- Banja Koviljača – 169.
- Banja Luka – 46, 68, 71, 81, 82, 90, 91, 94, 98, 112, 134, 142, 159, 161, 190, 198, 263, 272.
- Banjica – 272.
- Banovići – 123, 161, 172, 183, 208, 217, 219, 248, 253, 254, 291, 293, 314, 316, 317, 323.
- Baranja – 85, 87, 158.
- Bašigovci – 264.
- Belgija – 128.
- Beograd – 314, 319, 320, 322.
- Bihać – 41, 46, 68, 69, 115, 154, 195, 239, 240.
- Bijeljina – 2, 52, 107, 110, 123, 128, 131, 133, 134, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 155, 157, 158, 161, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 176, 181, 183, 184, 185, 189, 208, 209, 217, 218, 219, 222, 225, 232, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 243, 254, 255, 263, 278, 285, 293, 297, 298, 301, 303, 304, 307, 316, 317, 318, 323.
- Bileća – 68, 104.

- Bistrička stanica – 104.
- Bistrik – 273.
- Borašnica – 138.
- Borja – 139.
- Borovo Naselje – 79.
- Borovo Selo – 137.
- Bosanska Gradiška – 98.
- Bosanska Krajina – 90, 158.
- Bosanska Rača – 140.
- Bosanski Brod – 132, 142, 157, 161, 180.
- Bosanski Petrovac – 108.
- Bosanski Šamac
- Bosansko Petrovo Selo – 142, 171, 172.
- Boškovići – 283, 310.
- Bosna – 41, 43, 45, 47, 97, 146, 147, 149, 153, 160, 188.
- Bosna (rijeka) – 46, 171, 180.
- Bosna i Hercegovina – 1, 2, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 29, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 59, 64, 68, 71, 72, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 110, 111, 115, 116, 123, 127, 128, 129, 139, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 166, 167, 168, 169, 179, 180, 184, 186, 189, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 210, 211, 213, 214, 221, 230, 235, 236, 240, 241, 242, 246, 252, 267, 280, 285, 289, 290, 298, 299, 305, 306, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322.
- Bratunac – 2, 102, 103, 110, 123, 128, 145, 155, 161, 168, 170, 173, 180, 181, 183, 185, 217, 219, 222, 225, 238, 241, 254, 255, 263, 285, 291, 292, 293, 296, 298, 304, 316, 323.
- Brčanska Malta – 184, 297.

- Brčko - 2, 69, 123, 125, 128, 134, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 155, 161, 167, 168, 169, 174, 179, 180, 183, 185, 187, 189, 206, 208, 209, 217, 218, 221, 225, 227, 236, 237, 241, 254, 255, 263, 265, 267, 268, 278, 285, 287, 291, 293, 296, 297, 304, 316, 317, 323, 345, 373.
- brdo kod Kranja - 38.
- Brezova Ćuprija - 230.
- Brezovo Polje - 219, 236.
- Brisel - 12, 44.
- Brusnica - 141.
- Bugarska - 52.
- Bukovik - 174.
- Caparde - 225.
- Cazinska krajina - 41, 239.
- Čajniče - 161.
- Čaklovići - 239, 311.
- Čakovac - 43.
- Čelić - 203, 217.
- Čelopek - 173, 176.
- Cetinje - 38, 237.
- Crna Gora - 5, 6, 19, 20, 24, 38, 77, 83, 89, 147, 148, 151, 157, 280, 320, 322.
- Crni Vrh - 176.
- Crnjelovo - 140, 141.
- Đakovo - 133, 135.
- Dalmacija - 206.
- Deleuši - 104.
- Derventa - 69, 140.
- Doboj - 132, 138, 140, 144, 161, 162, 172, 180, 278, 285, 297, 317.
- Drina - 128, 239.

- Dubrave - 133, 135, 138, 140, 141, 145, 161, 171, 172, 173, 179, 184, 205, 218, 221, 228, 241, 248, 249, 250, 263, 269, 271, 272, 277, 297, 337.
- Dubrovnik - 51, 190.
- Durakovići - 285.
- Đulići - 283.
- Engleska - 41.
- Erdut - 179.
- Evropa - 11, 14, 20, 45, 47, 48, 52, 63, 89, 188, 313, 367.
- Foča - 297.
- Francuska - 52.
- Gazimestan - 27, 29.
- Glamoč - 68.
- Glogova - 292.
- Glogovac - 140.
- Goražde - 154.
- Grac - 47.
- Gračanica - 123, 125, 197, 208, 217, 241, 254, 285, 317, 323, 341, 346.
- Gradačac - 123, 125, 128, 161, 169, 208, 217, 218, 236, 237, 254, 265, 285, 293, 317, 323, 346, 372.
- Grahovo - 68.
- Grmeč - 87.
- Gučevo - 169.
- Hag - 12, 27, 28, 41, 44, 48, 51, 78, 79, 82, 83, 85, 94, 112, 156, 159, 185, 189, 225, 319, 320, 375.
- Hajvazi - 255.
- Han Derventa - 104.
- Han Pijesak - 138, 295.
- Hase - 140.
- Hercegovina - 46, 68.

- Holandija - 128.
- Hrvatska - 5, 11, 20, 21, 24, 32, 33, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 55, 60, 68, 84, 88, 89, 97, 111, 117, 133, 135, 180, 205, 366, 368, 372, 376.
- Igman - 195.
- Ilinčica - 140, 239, 247.
- Irak - 52, 154.
- Iran - 52.
- Istočna Bosna – 46, 90, 110, 169, 179.
- Istočna Hercegovina – 186.
- Jadran - 32.
- Jadransko more - 161.
- Jahorina - 139.
- Jajce - 5, 11, 19.
- Janja - 145, 167, 168, 173, 217, 237, 242, 254.
- Jasenovac - 87.
- Jastrebarsko - 133, 135, 140, 141, 142, 171, 173, 250.
- Javor - 128.
- Javornik - 139, 140.
- Jeginov Lug - 171.
- Jugoistočna Bosna – 186.
- Kalesija - 123, 125, 128, 141, 145, 161, 181, 182, 183, 196, 203, 205, 208, 209, 217, 218, 221, 225, 248, 250, 254, 263, 282, 285, 297, 317, 323, 343, 346.
- Karadordevo - 12, 29, 38, 40, 41, 43, 47.
- Karakaj - 141, 149, 173, 174, 176, 185, 225, 251, 256.
- Karlobag - 23, 32, 57, 59, 160, 325.
- Karlovac - 23, 32, 57, 59, 69, 158, 160, 325.
- Kauliši - 143.
- Kiseljak - 69, 104.

- Kladanj - 123, 125, 128, 161, 182, 208, 217, 219, 254, 300, 317, 323, 339, 347.
Klanac - 304.
Knin - 39, 62, 63, 68, 69, 95, 112, 205, 206.
Kninska krajina - 62, 94, 161.
Kobilići - 282.
Konjević Polje - 219, 225, 291, 292, 295, 296.
Konjic - 138.
Konjuh - 128, 140.
Koraj - 186.
Kosovo - 5, 24.
Kovačevo Selo - 143.
Kozara - 87, 139.
Kozluk - 169.
Kreševo - 87.
Križevići - 255.
Krš - 173.
Kula - 251.
Kula-Grad - 2, 3, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 219, 238, 250, 251, 252, 253, 255,
269, 282, 288, 307, 310, 331.
Kulen Vakuf - 168.
Kupres - 68.
Kuvajt - 52.
Lašvanska dolina - 44.
Libija - 52.
Ljubinje - 186.
Ljubljana - 135.
Ljubovija - 173, 298.
Lončari - 142.

- Lopare - 123, 125, 142, 143, 208, 217.
Loznica - 142, 169.
Lug - 226, 227.
Lukavac - 123, 125, 142, 181, 182, 183, 208, 217, 221, 227, 247, 254, 268, 285,
293, 299, 301, 315, 317, 323, 347, 372.
Lukavica - 134, 272, 273, 277.
Mađarska - 32, 43, 52.
Maglaj - 172, 182.
Majevica - 128, 134, 135, 138, 139, 142, 162, 219, 221, 280.
Makedonija - 5, 20, 24, 32, 33, 37, 38, 38, 39, 40, 48, 52, 64, 68, 69, 72, 84, 97,
158, 210, 237.
Malezija - 52.
Mali Krnjin - 140.
Mali Zvornik - 172, 173, 174.
Maribor - 134, 372.
Markovići - 173.
Mehurići - 211, 212, 213, 215, 309.
Memići - 255.
Milino Selo - 172.
Modriča - 132, 161, 162, 169, 179, 218.
Mostar - 43, 44, 134, 161, 190.
Mrkonjić Grad - 19, 69, 147.
Nemić - 173.
Neretva - 158.
Nevesinje - 104, 237, 283.
Nezuk - 309.
Nikšić - 104.
Niš - 56, 68,

- Njemačka - 36, 41, 52, 59, 78, 87, 211.
Nova Kasaba - 217.
Novi Sad - 59, 137, 318.
Obudovac - 142.
Odžak - 132, 161, 169.
Ohrid - 38.
Orahovica - 172.
Orašje - 123, 125, 140, 169, 206, 208, 217, 254, 265, 280, 293, 348.
Osijek - 158.
Osinja - 141.
Ozren - 128, 139, 140, 141, 142, 161, 162, 170, 171, 172, 182, 239.
Pakistan - 52.
Pale - 79, 85, 167, 272, 277.
Pariz - 20, 320.
Pelagićevo - 133, 140, 142, 218.
Piroć - 142.
Plitvice - 69, 137, 158.
Plješevica - 139.
Podrinje - 3, 161, 169, 173, 183, 189, 239, 286, 291, 295, 296, 297.
Poljice - 171.
Potočari - 185, 193, 295.
Priboj - 143.
Prozor - 43.
Puračić - 171.
Ribnica - 140.
Rudo - 161, 208.
Rumunija - 32.
Sapna - 169, 221, 280, 281, 282, 309, 310, 363, 372.

- Sarajevo - 13, 58, 61, 64, 68, 79, 90, 91, 97, 101, 104, 108, 131, 137, 138, 139, 144, 153, 181, 190, 195, 198, 217, 224, 225, 228, 237, 238, 249, 252, 258, 263, 268, 272, 273, 277, 278, 280, 284, 286, 297, 298, 305, 317.
- Saudijska Arabija - 52.
- Sava - 98, 123, 127, 128, 139, 140, 279, 280, 296.
- Semberija - 90, 141, 161, 169, 175, 138.
- Sepetari - 239.
- Simin Han - 239.
- Sižje - 143.
- Sjeveroistočna Bosna – 1, 2, 3, 6, 10, 12, 52, 72, 102, 110, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 157, 160, 161, 162, 168, 169, 170, 172, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 188, 189, 193, 194, 204, 206, 207, 210, 215, 218, 219, 220, 221, 224, 227, 229, 230, 232, 235, 236, 238, 241, 247, 249, 250, 252, 255, 256, 257, 258, 263, 265, 267, 269, 278, 283, 284, 286, 287, 291, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 311, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 325, 327, 328.
- Skelani - 179.
- Skenderija - 273, 277.
- Skopje - 56.
- Slavinovići - 298, 311.
- Slavonija - 43, 85, 87, 137, 140, 205, 206.
- Slavonski Brod – 43, 140.
- Slovenija - 5, 6, 12, 19, 20, 24, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 48, 52, 59, 60, 61, 62, 64, 69, 71, 84, 87, 95, 128, 131, 132, 133, 135, 141, 154, 158, 193, 195, 196, 206, 210, 314, 321, 365.
- Sočkovac - 172.
- Split - 38, 39.
- Sprečanski most - 271, 273.
- Srbija - 5, 6, 19, 20, 23, 24, 32, 33, 38, 39, 47, 49, 53, 77, 84, 89, 142, 147, 148, 149, 151, 156, 157, 158, 160, 172, 270, 280, 298, 320, 321, 322, 325.

Srebrenica - 2, 90, 123, 124, 125, 127, 145, 154, 161, 170, 173, 179, 180, 183, 185, 186, 189, 190, 208, 209, 217, 219, 225, 232, 238, 241, 254, 285, 287, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 304, 316, 323, 348, 373.

Srebrenik - 123, 125, 161, 171, 182, 208, 217, 227, 247, 254, 317, 323, 348.

Sremska Mitrovica - 258, 269, 270, 280, 291.

Stari Grad - 13, 104.

Stog - 143.

Stojčevac - 38, 39.

Stolice - 138.

Stup - 278.

Stupni Do - 44.

Stupska Petlja - 272.

Subotica - 178.

Svojat - 238, 264, 310.

Šekovići - 123, 125, 141, 142, 161, 170, 172, 177, 203, 208, 217, 253, 263, 295, 308, 317.

Šerići - 285.

Ševarlije - 138, 142, 396.

Šibenik - 158.

Šićki Brod - 171, 226, 245, 247, 309.

Teočak - 203, 217, 219, 241, 282, 209, 315, 348.

Tikveš - 40.

Titograd - 68, 318.

Trebava - 128, 140, 141.

Trestenica - 172.

Trnova - 309.

Tumare - 142.

Tumarsko brdo - 142.

Tupkovići - 285.

- Turska - 52, 103 147.
- Tuzla - 68, 69, 83, 103, 113, 123, 125, 127, 129, 134, 137, 140, 141, 142, 172, 173, 174, 180, 181, 182, 198, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 217, 219, 221, 222, 226, 227, 232, 237, 242, 245, 246, 254, 255, 262, 263, 268, 271, 275, 278, 297, 307, 309, 311, 323.
- Ugljevik - 123, 141, 142, 143, 144, 168, 203, 208, 217, 237, 245, 309, 317, 323, 348.
- Ujedinjeni Arapski Emirati - 52.
- Una - 91.
- Užice - 117, 318.
- Vašington - 36, 51.
- Velika Britanija - 52.
- Veliki Žep - 138.
- Vidakova Njiva - 174.
- Vinkovci - 133, 135, 140, 158.
- Virovitica - 23, 32, 57, 59, 160, 325.
- Vis - 173, 281.
- Višegrad - 155, 166, 168, 170, 186, 241, 297, 318.
- Visoko - 104, 232.
- Vitnica - 310.
- Vlasenica - 2, 123, 128, 141, 145, 161, 170, 173, 179, 180, 183, 185, 186, 201, 208, 217, 219, 254, 285, 289, 291, 295, 298, 304, 316, 323.
- Vojvodina - 5, 20, 24, 33, 34, 37, 149.
- Vozuća - 143.
- Vrbak - 142.
- Vrbaš - 139.
- Vršani - 239.
- Vučijak - 140.
- Vukosavci - 142.

- Vukovar - 47, 51, 71, 79, 132, 133, 137, 139, 190.
- Zagreb - 12, 32, 45, 47, 64, 131, 137, 265, 275, 276, 284.
- Zapadna Bosna – 41, 46, 50, 68, 186, 239, 240.
- Zapadni Srem – 87.
- Zaseok - 278, 282, 283, 363.
- Zavidovići - 141, 142, 143, 172, 182.
- Zenica - 133, 135, 137, 337.
- Zvornik - 2, 110, 123, 128, 141, 142, 161, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 175, 176,
178, 209, 217, 219, 225, 228, 229, 230, 238, 241, 250, 252, 253, 254, 255,
267, 269, 283, 284, 298, 304, 307, 315, 317.
- Žabljak - 6.
- Žep - 128, 138.
- Žepa - 90, 138, 154.
- Živinice - 123, 128, 133, 138, 141, 161, 162, 171, 179, 182, 183, 184, 205, 206,
208, 217, 221, 226, 227, 232, 237, 238, 240, 241, 247, 248, 249, 250, 252,
253, 254, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 271, 273, 275, 276, 277, 278, 281,
284, 288, 293, 297, 302, 307, 310, 323.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	1
UVOD.....	5
Poglavlje I	DRUŠTVENE I POLITIČKE PROMJENE U SFRJ U PERIODU 1990-1992..... 17
	Nastanak i razvoj jugoslovenske države..... 19
	Erozija jugoslovenskih nacionalnih odnosa.....27
	JNA u funkciji realizacije ciljeva velikosrpske politike.....55
Poglavlje II	POLITIČKO-VOJNI ODNOSI BEOGRADSKOG REŽIMA I JNA SA SDS BiH U IZVOĐENJU AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU..... 75
	Indoktrinacija i politička priprema bosanskih Srba za agresiju na BiH.....77
	Organiziranje, naoružavanje i obučavanje srpskog stanovništva u BiH.....93

Poglavlje III	SJEVEROISTOČNA BOSNA U POLITIČKIM I VOJNIM PLANOVIMA AGRESORA I REALIZACIJA TIH PLANOVA.....	121
	Osnovne karakteristike sjeveroistočne Bosne sa geopolitičkog, ekonomskog i vojnog aspekta.....	123
	Operativno-strategijski razvoj JNA na prostoru sjeveroistočne Bosne.....	131
	Realizacija političkih i vojnih planova agresije na prostoru sjeveroistočne Bosne (BiH).....	147
Poglavlje IV	ODBRANA SJEVEROISTOČNE BOSNE OD AGRESIJE.....	191
	Pripreme i organiziranje stanovništva sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije.....	193
	Otpor stanovništva sjeveroistočne Bosne oružanoj agresiji.....	235
	Značaj političko-vojnih priprema sjeveroistočne Bosne za odbranu od agresije.....	299
	ZAKLJUČAK.....	313
	FRAGMENTI IZ RECENZIJA.....	325
	PRILOZI.....	329
	FOTOGRAFIJE.....	351
	SKRAĆENICE.....	365
	IZVORI I LITERATURA.....	371
	REGISTAR LIČNIH IMENA.....	379
	REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA.....	393

general
mr. Vahid KARAVELIĆ

Rođen 7. aprila 1956. u Brezoviku, općina Visoko, Bosna i Hercegovina. Osnovnu školu završio u Brestovsku - Kiseljak 1971., srednju u Visokom 1975., a Vojnu akademiju kopnene vojske u Beogradu 1979. Kao oficir JNA službovao je u Bileći, u Školi rezervnih oficira, kao komandir voda od 1979.-82., u Pivki kao komandir čete od 1982.-85. U Ljubljani je bio zamjenik komandanta bataljona od 1985.-88., a zatim komandant bataljona od 1988.-91. Na toj dužnosti ga zatiče rat u Sloveniji, nakon čega je u augustu 1991. predислоciran sa jedinicom u Zenicu, a zatim, oktobra 1991., u Tuzlu, u kasarnu «Husinska buna».

Sredinom decembra 1991., u činu kapetana I klase dezertira iz JNA.

Još kao oficir JNA uključio se u Patriotsku ligu BiH. Početkom 1992. postavljen je za koordinatorka (komandanta) PL-e Sjeveroistočne Bosne. Po međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine kao suverene države, 12. aprila 1992. postavljen je za komandanta Okružnog štaba TO Tuzla. Na toj dužnosti ostaje do 27. aprila 1992., kada je, zajedno sa jednim brojem svojih saradnika, zarobljen u Živinicama i deportovan u zatvor Sremska Mitrovica u Srbiji. Nakon provedenih 13 dana u srbijanskom zatvoru, gdje mu je kao najvjerovatnija presuda bila najavljena smrtna kazna, 9. maja 1992. deportovan je iz Sremske Mitrovice za Beograd a zatim na Pale u BiH. Pet dana kasnije, 13. maja 1992. razmijenjen je na Stupu u Sarajevu. Odmah se uključuje u Republički štab TO, odnosno u Glavni štab Armije RBiH.

Kao operativac u Glavnom štabu Armije RBiH ostaje do septembra 1992., kada se postavlja na dužnost zamjenika komandanta, a u julu 1993. na dužnost komandanta 1. korpusa Armije RBiH. Na dužnosti komandanta Korpusa ostaje do septembra 1995., kada se imenuje za komandanta Komande Zapadna Bosna. Nakon toga postavlja se na dužnost načelnika Operativne uprave Uprave za politiku, planove i operacije u Štabu Zajedničke komande Vojske Federacije BiH, koju obnaša i danas. U čin brigadnog generala Armije RBiH proizveden je u decembru 1993., a u čin generalmajora Vojske Federacije BiH unaprijeđen u julu 1999.

U periodu decembar 1997. - maj 1999. boravio je u Sjedinjenim Američkim Državama radi dodatnog vojnostručnog usavršavanja. Uz to, pohađao je više različitih kurseva u zemljama NATO i PfP u Evropi.

Postdiplomski studij pohađao je na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu i zvanje magistra političkih nauka stekao u julu 2002.

Za dati doprinos u PL BiH nagrađen je Zlatnim reljefom BiH, a za zasluge u Armiji RBiH odlikovan Ordenom zlatnog grba sa mačevima.

